

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2019

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2019

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus LIX. Fasc. 1

Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM

Výkonná redaktorka svazku: Blanka Zilynská (Ústav dějin a archiv UK, Praha)

Svazek je součástí řešení projektu PROGRES Q23 (Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti).

Na obálce použit výřez fotografie z prvního Solvayského kongresu v Bruselu v roce 1911.
Druhý zprava stojí Albert Einstein. Srv. obrázek 4 k článku E. Těšínské.

<http://www.karolinum.cz/journals/hucp>

© Univerzita Karlova, 2019

ISSN 0323-0562 (Print)

ISSN 2336-5730 (Online)

OBSAH

Články

- 11 Emilie Těšínská, Habilitace Julia Suchého z teoretické fyziky na české technice v Praze
33 Michal Topor, Richard Messer, „přicestovalá osobnost“. K jedné habilitační zápletce
53 Marek Ďurčanský, Jaroslav Bidlo a Pražská univerzita: k počátkům české historické slavistiky
97 Daniela Brádlarová, Milada Paulová a Pražská univerzita: historická slavistika
149 Milan Novák – Vladimír Petr – Michal V. Šimůnek, K otázkám ochrany historických zdravotnických dat v archivech České republiky z pohledu dějin medicíny

Materiály

- 161 Josef Smolka, Josef Stepling a Royal Society ještě jednou
175 Jana Ratajová, Nově nalezený posudek Alberta Einsteina na práci Julia Suchého o tepelném záření

Kronika

- 185 Universitätsprofessoren in (Mittel-)Europa vom Spätmittelalter bis zur Frühen Neuzeit (15.–18. Jahrhundert) / University Professors in (Central) Europe from the Late Middle Ages to the Early Modern Period (15th–18th Century). 10.–11. Juni 2019, Karlsuniversität, Karolinum, Prag (Blanka Zilynská – Marek Ďurčanský)

Recenze a zprávy

- 191 Dva soubory studií o Janu Husovi vydané v Polsku (Blanka Zilynská)
193 Dominik Opatrný, Zachránit lidi od hříchů. Etika v teologii mistra Jana Husa (Blanka Zilynská)
194 Adéla Šmilauerová, Bosí augustiniáni v Čechách jako objednavatelé uměleckých děl v 17. a 18. století (Marek Brčák)
196 Josef Smolka ve spolupráci s Janou Vačkářovou a dalšími spolupracovníky Národní knihovny České republiky, Josef Stepling (1716–1778) v jeho biografii a bibliografiích (Ivana Čornejová)
197 Jan Surman, Universities in Imperial Austria 1848–1918: A Social History of a Multilingual Space (Milada Sekyrková)
199 Soňa Štrbáňová, Bohuslav Rayman. Vědec, vlastenec a Evropan (Milada Sekyrková)

Cizojazyčná shrnutí

- 31 Emilie Těšínská, Die Habilitation Julius Suchýs für theoretische Physik an der Tschechischen Technischen Hochschule in Prag
51 Michal Topor, Richard Messer, ein „Zugereister“. Zu einem Habilitationskonflikt
94 Marek Ďurčanský, Jaroslav Bidlo und die Prager Universität: zu den Anfängen der tschechischen historischen Slavistik
147 Daniela Brádlarová, Milada Paulová und die Prager Universität: die historische Slavistik
158 Milan Novák – Vladimír Petr – Michal V. Šimůnek, Zu Fragen des Schutzes von historischen medizinischen Daten in den Archiven der Tschechischen Republik aus der Perspektive der Medizingeschichte
170 Josef Smolka, Noch einmal zu Joseph Stepling und der Royal Society

Autoři

Daniela Brádlarová, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha

Marek Brčák, Ústav dějin a archiv UK, Praha

Ivana Čornejová, Ústav dějin a archiv UK, Praha

Marek Ďurčanský, Ústav dějin a archiv UK, Praha

Milan Novák, Psychiatrická nemocnice Kosmonosy

Vladimír Petr, Nemocnice Litoměřice, a.s.

Milada Sekyrková, Ústav dějin a archiv UK, Praha

Petr Svobodný, Ústav dějin a archiv UK, Praha

Michal V. Šimůnek, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Praha

Emilie Těšínská, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Praha

Michal Topor, Institut pro studium literatury, o. p. s., Praha

Blanka Zilynská, Ústav dějin a archiv UK, Praha

Články

HABILITACE JULIA SUCHÉHO Z TEORETICKÉ FYZIKY NA ČESKÉ TECHNICE V PRAZE

EMILIE TĚŠÍNSKÁ

JULIUS SUCHÝ'S HABILITATION IN THEORETICAL PHYSICS AT THE CZECH TECHNICAL UNIVERSITY IN PRAGUE

This article was inspired by a reedition of two documents prepared for this number of HUCP by Jana Ratajová, which concern the professional career of the Czech physicist Julius Suchý (1879–1920). The aim of this contribution was to outline the broader context of Suchý's stay with Hendrik A. Lorentz at the Leiden University in 1908–1909 and his subsequent habilitation in theoretical physics at the Czech Technical University in Prague in 1913. The circumstances of finishing his habilitation are illustrated by Suchý's letters to Hendrik A. Lorentz, written in 1909–1911, whose transcription (from the German original) is included as this article's supplement.

Keywords: Julius Suchý (1879–1920) – Hendrik A. Lorentz – Albert Einstein – physics at Prague universities

DOI: 10.14712/23365730.2019.15

Ve vazbě na edici dvou nově objevených, zajímavých historických dokumentů, kterou připravila Jana Ratajová, se tento článek věnuje širším okolnostem studijního pobytu Julia Suchého u H. A. Lorentze v Leidenu, jeho publikaci o tepelném záření a vedení tepla a habilitaci z teoretické fyziky na české vysoké škole technické v Praze. Článek se opírá o písemné prameny, které se k tématu podařilo nalézt v archivech. Jako příloha je připojen přepis několika dopisů J. Suchého H. A. Lorentzovi z let 1909–1911, které se dochovaly v písemné pozůstalosti H. A. Lorentze v archivu Noord-Hollands Archief v Haarlemu, v Nizozemí.¹

Dílčí biografické údaje ostatních osobností, jež jsou v článku zmiňovány v kontextu se sledovaným tématem, vycházejí z personálních spisů uchovaných v archivech příslušných vysokých škol (v první řadě v Archivu Univerzity Karlovy a Archivu ČVUT v Praze), ze spisů rakouského ministerstva kultu a vyučování a československého ministerstva školství a národní osvěty (uložených v Národním archivu v Praze), popř. z biografických článků, publikovaných v dobovém odborném tisku. Většinou se jedná o data dobře známá a nesporná, která uvádíme bez odkazu na konkrétní historický pramen.

¹ Noord-Hollands Archief (Haarlem, The Netherlands), dále NHA (Haarlem, NL) f. Papers of prof. H. A. Lorentz (1853–1928) 1866–1930, i. č. 77 (J. Suchý).

Práce Julia Suchého o tepelném záření a vedení tepla

Počátkem listopadu 1911 podal 32letý profesor české vyšší reálky v Praze na Malé Straně PhDr. Julius Suchý žádost o habilitaci pro obor teoretické fyziky na české vysoké škole technické (dále zkráceně česká technika) v Praze.² Jako habilitační spis předložil práci „*Wärmestrahlung und Wärmeleitung*“, která byla krátce předtím uveřejněna v renomovaném zahraničním fyzikálním časopise *Annalen der Physik*.³

Práce vzešla ze studijního pobytu J. Suchého na univerzitě v Leidenu v Holandsku v letech 1908–1909, kde pracoval u H. A. Lorentze, jednoho z předních fyziků té doby.⁴ Suchý práci dokončil až po návratu do Prahy, s odstupem dvou let a s konečnou odbornou redakcí H. A. Lorentze, který také zaslal práci k publikaci do *Annalen der Physik*.⁵

Dokončení práce po návratu do vlasti J. Suchému znesnadňovalo pracovní vytížení na střední škole, rodinné starosti a při obtížnosti tématu hlavně odtrženost od tvůrčí atmosféry leidenské fyziky.⁶

Problém nastolený a řešený v práci, tj. podíl tepelného záření na celkové tepelné vodivosti látek, vycházel z prací H. A. Lorentze, z teorie záření a elektronové teorie; šlo o teoreticky zajímavou úvahu, ovšem obtížně experimentálně ověřitelnou. Z toho vyplynuly některé pochybnosti při posuzování práce v habilitačním řízení J. Suchého na pražské české technice. Posudek na práci, o který J. Suchý požádal Alberta Einsteina a jehož text v původním znění a českém překladu přináší edice J. Ratajové, sehrál pro pochopení významu práce a udělení habilitace J. Suchému důležitou roli.

² Dokumenty připojené k žádosti (životopis a seznam přednášek, které žadatel hodlá v případě udělení habilitace konat) byly datovány „Smíchov 9. listopadu 1911“. Národní archiv, Praha (dále NA), fond Ministerstvo kultu a vyučování – rakouské (dále MKV–R), kart. 257, i. č. 87, sign. 7, Professoren Prag, Suchý Julius, spis č. 38.279/1913.

³ Julius SUCHÝ, *Wärmestrahlung und Wärmeleitung*, *Annalen der Physik*, Vierter Folge, Bd. 36, Leipzig 1911, s. 341–382. Datace v závěru uvádí: „Eingegangen 2. August 1911“.

⁴ Hendrik A. LORENTZ (1853–1928), holandský fyzik, 1877–1912 působil jako profesor teoretické fyziky na univerzitě v Leidenu. Koncem roku 1909 byl s účinností od 8. ledna 1910 jmenován kurátorem fyzikálního kabinetu (muzea) Teylerovy nadace v Haarlemu, kam přesídlil z Leidenu koncem července 1912. S univerzitou v Leidenu zůstal spojen jako externí profesor. Svými pracemi H. A. Lorentz zásadně přispěl v řadě oblastí fyziky, zejména elektromagnetismu, teorie relativity a elektronové teorie. V roce 1902 byla H. A. Lorentzovi společně s P. Zeemanem udělena Nobelova cena za teoretické objasnění tzv. Zeemanova jevu. Od roku 1881 byl členem Královské nizozemské akademie věd a umění. V roce 1911 předsedal prvnímu Solvayskému kongresu, který byl věnován otázkám záření. V roce 1923 byl zvolen čestným členem také Jednoty československých matematiků a fyziků (stejně jako další z velkých leidenských fyziků, ředitel laboratoře nízkých teplot na univerzitě v Leidenu Heike Kammerlingh Onnes). Dodejme, že H. A. Lorentz nabídl profesuru teoretické fyziky na leidenské univerzitě, která se měla uvolnit jeho odchodem do Haarlemu, A. Einsteinovi. Ten však odmítl, neboť se již rozhodl pro post na technice v Curychu. Lorentzovým nástupcem se poté stal Paul Ehrenfest, který se před tím ucházel mj. o profesuru po A. Einsteinovi na pražské německé univerzitě.

⁵ Dopisem z 29. července 1911 H. A. Lorentz informoval Wilhelma Wiena (který byl spolu s Maxem Planckem vydavatelem *Annalen der Physik*), že zasílá do *Annalen der Physik* pojednání Dr. J. Suchého o podílu tepelného záření na vedení tepla. Dodal, že práce byla vykonána během pobytu autora v Leidenu „und erhält, obgleich er das Thema keineswegs erschöpf hat, einige interessante Betrachtungen, so dass es mir sehr lieb wäre, wenn Sie die Abhandlung in der *Annalen* aufnehmen könnten. Die Richtigkeit der mathematischen Entwicklungen kann ich verbürgen.“ A. J. Kox (ed.), *The Scientific Correspondence of H. A. Lorentz*, Volume I, New York 2008, s. 337, dopis č. 224.

⁶ Vedle výuky fyziky ve třídách s velkým počtem žáků musel J. Suchý na žádost ředitele školy napsat příspěvek do výroční zprávy školy za rok 1910. Srov. J. SUCHÝ, *Některé nové přístroje fyzikální*, in: Výroční zpráva c. k. státní české reálky na Malé Straně v Praze za školní rok 1909–10, Praha 1910, 15 s. Obsah tohoto článku resumoval J. Suchý německy v dopise H. A. Lorentzovi ze 17. září 1910.

Počátek profesní kariéry Julia Suchého

Julius Suchý se narodil 15. listopadu 1879 v Kroměříži, kde také v roce 1897 maturoval na českém vyšším gymnáziu; jeho otec Julius Suchý působil v Kroměříži jako městský lékař. Univerzitní studia začal zřejmě na univerzitě ve Vídni, pokračoval v nich a dokončil je na české univerzitě v Praze (13. 12. 1901 složil zkoušku učitelské způsobilosti k výuce matematiky a fyziky v českém jazyce ve vyšších třídách středních škol, 19. 7. 1902 byl promován doktorem filozofie). Profesní kariéru zahájil jako asistent při stolici pro vyšší matematiku a fyziku (přednosta Josef Theurer) na Báňské akademii v Příbrami v listopadu 1899. Od září 1903 souběžně působil jako suplující učitel na vyšším reálném gymnáziu v Příbrami. Koncem školního roku 1904/1905 vysokou školu opustil a od září 1905 nastoupil jako středoškolský profesor na vyšší českou reálku v Praze na Malé Straně.⁷ Vědeckých ambicí se však nevzdal.

Již v roce 1903, po získání doktorátu filozofie, žádal J. Suchý rakouské ministerstvo kultu a vyučování o cestovní podporu „k návštěvě nějaké říšskoněmecké univerzity s cílem dalšího vzdělávání speciálním studiem v oboru fyziky“. Profesorské kolegium filozofické fakulty pražské české univerzity žádost podpořilo a navrholo udělení cestovního stipendia ve výši 600 K. Žádosti však nebylo vyhověno pro vyčerpání finančních prostředků pro příslušný rok; také nebylo jasné, zda se žadatel hodlá habilitovat.⁸ V opakované žádosti v roce 1906 Suchý uvedl, že se hodlá habilitovat na pražské české univerzitě. Ze strany profesorského kolegia filozofické fakulty byla žádost opět podpořena, ale s dovětkem, že vyhovění žádosti nemá být prejudikováno Suchého habilitací, neboť dosud nepředložil žádné samostatné práce, které by opravňovaly naději, že pronikl do vědy natolik, aby se mohl na nějaké univerzitě habilitovat.⁹ Cestovní stipendium ve výši 800 K a půlroční dovolenou na střední škole J. Suchý získal po opakování žádosti až na letní semestr 1908.¹⁰ Na jaře toho roku pak odjel do Leidenu k H. A. Loretzovi. Odtud po několika měsících požádal o cestovní stipendium ještě na školní rok 1908/1909 a o prodloužení dovolené za účelem „*dalších studií v oboru fyziky na universitách zahraničních*“ s dovětkem: „*Podepsaný koná tato studia, maje v úmyslu ucházeti se později o habilitaci pro obor fyziky na c. k. české univerzitě.*“ K žádosti o cestovní stipendium, adresované ministerstvu kultu a vyučování a datované 19. května 1908, připojil (jako přílohu pod písmenem g) „*vyjádření prof. H. A. Lorentze*“ (dokument viz edice J. Ratajové) a dodal: „*Jak z přílohy g) vysvítá, pracuje týž [žadatel J. Suchý] pod vedením prof. H. A. Lorentze na universitě v Leidenu v Nizozemí, a začal zde též samostatnou vědeckou práci v oboru elektronové teorie. By podepsanému bylo možno práci tu se zdarem provést, jakož i by témuž bylo možno pracovati také v laboratoři*

⁷ Odchod J. Suchého z Příbrami časově spadá do doby přeměny tamní Báňské akademie na Vysokou školu báňskou, jejímž prvním rektorem byl jmenován profesor J. Theurer. Suchého nástupcem na stoliici matematiky a fyziky se stal o dva roky mladší Václav Šebesta.

⁸ NA, f. MKV–R, kart. 931, i. č. 407, sign. 26 G 3, spis č. 8451/1903.

⁹ Tamtéž, spis č. 50149/1906 (souhrn na spise). Do roku 1908 uveřejnil J. Suchý jen několik drobných článků o fyzikálních principech a přístrojích a v roce 1906 rozsáhlejší článek o Ernstu Machovi, vycházející ze dvou přednášek, které Suchý vykonal ve Filosofické jednotě 31. ledna a 24. února 1906. Srov. J. SUCHÝ, *Arnošt Mach*, Česká mysl 7, 1906, s. 267–275, 333–347, 401–412.

¹⁰ Tamtéž, spisy č. 48110/1907, 37361/1907, 6997/1908. Studijní podpora 800 K za účelem dalšího vzdělávání v oboru fyziky byla J. Suchému povolena výnosem ministerstva kultu a vyučování z 25. února 1908. V době, kdy již působil jako středoškolských profesor, byly jeho žádosti o cestovní stipendium vázány na souhlas Zemské školní rady s udělením dovolené na střední škole.

prof. Kamerlingha Onnesa na universitě v Leidenu, žádá podepsaný o udělení cestovního stipendia na příští školní rok a podává zároveň cestou příslušnou žádost o prodloužení dovolené.“ Žádost zakončil slovy: „Vzhledem k tomu, že doba jednoho semestru jest ku vědeckým pracím příliš krátká, oddává se podepsaný naději, že vysoké c. k. ministerstvo dalším udělením stipendia umožní mu, by studia svá v zamýšleném rozsahu mohl vykonati a zakončiti; podepsaný se vynasnaží, by příležitosti jemu poskytnuté využil co nejlépe.“¹¹ Profesorské kolegium filozofické fakulty Suchého žádost, kterou zde předložil profesor experimentální fyziky Čeněk Strouhal, opět (a to jednomyslně) podpořilo k příznivému vyřízení, ovšem znova s dovětkem, že udělení podpory nemá být prejudikováno otázkou eventuální habilitace žadatele.¹²

Dokončení práce o tepelném záření a vedení tepla

Skutečnost, že se J. Suchý v roce 1909 vrátil ze studijního pobytu bez publikace, pochyby o oprávněnosti jeho vědeckých ambicí v akademických kruzích na filozofické fakultě pražské české univerzity posílila a Suchého šance na habilitaci na univerzitě ještě více zpochybnila. Předběhli ho jiní uchazeči, bezprostředně Václav Posejpal.¹³

Postavení a těžkosti, na které J. Suchý narážel po návratu ze studijního pobytu, zaznívají (v jeho interpretaci) v dopisech H. A. Lorentzovi z let 1909–1911.¹⁴ Vyplývá z nich, že mezi fyziky pražské české univerzity nenalezl J. Suchý velké porozumění a podporu při úsilí dokončit započatou práci. Zjevně nejbližší tématu Suchého práce byl profesor matematické (teoretické) fyziky František Koláček, který se zabýval aplikacemi Maxwellových rovnic v oboru optiky. Na profesora Koláčka odkazoval Suchého i H. A. Lorentz. Zdá se však, že Koláček zaujal k Suchého práci (a údajně i k elektronové teorii) pochybovačný, ne-li přímo odmítavý postoj.¹⁵

Suchému bylo zřejmě z více stran doporučeno, aby raději urychleně dokončil prakticky zaměřenou experimentální práci o závislosti elektrického odporu železných a ocelových drátů na mechanickém napětí, kterou započal ještě před odjezdem na studijní pobyt měřeními v „modelárně“ c. k. horního závodu v Březových Horách u Příbrami z podnětu horního rady Diviše. Tuto práci předložil J. Suchý k publikaci v *Rozpravách II.*

¹¹ Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), f. Akademický senát, kart. 166, fasc. Filozofická fakulta, 1907–08, č. 2575 (rukopisná žádost J. Suchého adresovaná ministerstvu kultu a vyučování, datováno Leiden 19. května 1908, viz obr. 2).

¹² Tamtéž, příspěvek k ministerstvu kultu a vyučování z 20. 6. 1908 podepsaný děkanem Niederlem. Srov. též NA, MKV–R, kart. 931, i. č. 407, spis č. 30213/1908.

¹³ Václav POSEJPAL (1874–1935), rovněž středoškolský profesor, byl v letech 1908–09 na studijním pobytu na Collège de France v Paříži, kde pod vedením Henri Pellata dokončil práci o vlivu magnetického pole na Voltův jev. Práci započal v Praze, s využitím laboratoře a přístrojů profesora Václava Felixe na pražské české technice. Na základě dokončené práce se Posejpal v roce 1910 na pražské české univerzitě habilitoval z experimentální fyziky (habilitace byla potvrzena ministerstvem kultu a vyučování 24. 4. 1910). Srov. Václav POSEJPAL, *O pravděpodobném účinku magnetického pole na Voltův efekt*, Rozpravy II. třídy České akademie věd a umění (ČAVU) 17, 1908, č. 14, 8 s.; Týž, *Sur l'influence du champ magnétique sur les différences de potentiel de Volta et sur les forces electromotorices de aimantation*, Annales de chimie et de physique, sér. 8, 1909, s. 478–501.

¹⁴ NHA (Haarlem, NL), citovaný fond. Přepis dopisů viz příloha.

¹⁵ Tamtéž, dopis J. Suchého H. A. Lorentzovi ze 4. 12. 1909.

(matematicko-přírodovědné) třídy České akademie věd a umění 30. dubna 1909. Vyšla v následujícím roce.¹⁶ K publikaci ji doporučil, v souhlase s F. Kolářkem a s řadou kritických výtek, profesor experimentální fyziky na pražské české univerzitě Bohumil Kučera.¹⁷ Také v závěru této práce Suchý děkuje za cenné rady H. A. Lorentzovi.

Mezi fyziky na pražské české univerzitě nalezl J. Suchý radu a podporu zřejmě jen u profesora experimentální fyziky Čenka Strouhala (s nímž ho možná sblížila právě práce o ocelových a železných drátech). Strouhal Suchému údajně navrhol, aby práci o tepelném záření a vedení tepla, s jejímž dokončením se Suchý potýkal, předložil k publikaci nejprve vídeňské akademii věd – zřejmě ve víře, že tam bude mít práce větší šanci na uveřejnění než v *Annalen der Physik*.¹⁸

Práci o podílu tepelného záření na vedení tepla dokončil J. Suchý zjevně s pomocí H. A. Lorentze na dálku; původní rukopis přepracoval, zkrátil a upravil dle Lorentzových připomínek.¹⁹

Po uveřejnění v *Annalen der Physik* v druhé polovině roku 1911 byla Suchého práce anotována v zahraničních referativních časopisech a zmíněna také v českých referátech o pokrocích fyziky v roce 1911.²⁰ Autorem anotace v časopise *Fortschritte der Physik* byl dokonce Max von Laue. Ten shrnul obsah práce slovy: „Ausgehend von einem Reziprozitätssatz für die gegenseitige Zustrahlung zweier Raumelemente dS und dS' (H. A. Lorentz, Proc. Amsterdam 1905) findet der Verf. für die Differenz der übergehenden Wärmemengen den Ausdruck $f(r)(k'-k)dS dS'$; k' und k bedeuten das Emissionsvermögen des schwarzen Körpers bei den Temperaturen von dS' und dS ; die Funktion $f(r)$ des Abstandes r bestimmt sich aus der Hertzschen Formeln für das elektromagnetische Feld in der Nähe eines Dipols. Für den Wärmeübergang und die Strahlung gilt die Wärmeleitungsgleichung. Das Ergebnis wird unter anderem dazu verwendet, den Anteil der Strahlung an der Wärmeleitung für einige Metalle zu diskutieren.“²¹

Habilitace Julia Suchého na pražské české technice

J. Suchý měl po dokončení práce zájem na její co nejrychlejší publikaci, pokud možno ještě v červencovém čísle *Annalen der Physik* (což se ovšem nepodařilo).²² Souviselo to

¹⁶ J. SUCHÝ, *O změně elektrického odporu ocelových a železných drátů při mechanickém napjetí*, Rozpravy II. třídy ČAVU 14, 1910, č. 14, 13 s. + 1 příloha s grafy.

¹⁷ Věstník ČAVU 19/2, 1910 (únor 1910), s. 74–75 (Prof. Kučera o práci p. dra Julia Suchého: „O změně elektrického odporu drátů ocelových a železných při mechanickém napjetí“).

¹⁸ NHA (Haarlem, NL), cit. fond, dopis J. Suchého H. A. Lorentzovi ze 17. 9. 1910.

¹⁹ Tamtéž, srov. např. dopisy J. Suchého H. A. Lorentzovi ze 7. 3. 1911, 22. 4. 1911 a 11. 6. 1911.

²⁰ Stanislav PETÍRA, [*Přehled pokroků fyziky v letech 1911 a 1912*], *Nauka o teple*, Věstník II. třídy ČAVU 23, 1914, s. 169, citační odkaz č. 296.

²¹ *Fortschritte der Physik im Jahre 1911*, Jg. 67, II. Abteilung (Elektrizität und Magnetismus, Optik des gesamten Spectrums, Wärme), s. 326 (podepsáno iniciálami M. L.). Srov. též anotaci v *Journal de Physique théorique et appliquée*, 5. série, t. 2, Paris 1912, s. 335 (autor anotace zřejmě P. Job): „On a souvent supposé que la conductibilité calorifique était due, au moins en partie, au rayonnement mutuel des particules. En reprenant un raisonnement de Lorentz, M. Suchy calcule la conductibilité due au rayonnement interne seul. Il compare ses résultats aux conductibilités mesurées. Pour le cuivre, la valeur ainsi calculée est très petite par rapport à la valeur expérimentale; pour le bismuth, elle en est environ le tiers. Au contraire, pour le gaz carbonique, elle est quatre fois trop forte. (Cela tiendrait à la très grande distance, où, dans les gaz, s'exerce le rayonnement des particules.)“

²² NHA (Haarlem, NL), citovaný fond, dopis J. Suchého H. A. Lorentzovi z 11. června 1911.

zřejmě již s jeho záměrem požádat o habilitaci z teoretické fyziky na české vysoké škole technické v Praze. Úvahy o potřebě prohloubení teoretické výuky v technických oborech, které v té době zaznívaly v jednáních tamních profesorských sborů, k tomu vytvářely příznivou situaci.

Žádost J. Suchého o udělení *venia docendi* pro obor teoretické fyziky byla zaprotokolována ve schůzi akademického senátu české vysoké školy technické v Praze 28. listopadu 1911. K posouzení žádosti a dalším úkonům habilitačního řízení byla zvolena komise složená z profesorů Václava Felixe (fyzik), Karla Nováka (elektrotechnik), Františka Nušla (matematik a astronom), Ludvíka Šimka (elektrotechnik) a Františka Velíška (matematik).²³ Zpráva komise byla předložena až ve schůzi akademického senátu 21. ledna 1913, přednesl ji referent komise V. Felix. V zápise ze schůze bylo uvedeno, že zpráva byla schválena, ovšem s dodatkem, že kandidát musí žádat o prominutí doktorátu technických věd, a že bylo usneseno připustit kandidáta k habilitačnímu kolokviu.²⁴ O habilitačním kolokviu J. Suchého referoval V. Felix ve schůzi 18. února 1913. Zpráva byla vzata na vědomí a usneseno připustit kandidáta k přednášce na zkoušku a vyhovět jeho žádosti o prominutí doktorátu technických věd (vzhledem k akademickému titulu PhDr.).²⁵ V následující schůzi 10. března 1913 však bylo zaprotokolováno prohlášení komise v habilitační záležitosti J. Suchého: „*Po zprávě p. prof. Dra Fr. Nušla vzato na vědomí, že bude vyžádáno dobré zdání universitního profesora dvor. rady Dra F. Koláčka o výtkách učiněných habilitační práci p. Dra Suchého v referátu komise.*“²⁶ V zápise z následující schůze 22. dubna 1913 bylo uvedeno, že profesor Nušl žádal, aby habilitační přednáška J. Suchého byla konána, „*a prohlásil, že nežádá vyjádření p. dvorního rady prof. Koláčka, zmíněného v protokolu o sezení profesorského sboru ze dne 10. března 1913.*“²⁷ Ve schůzi 27. května 1913 podal profesor Felix jménem komise zprávu o přednášce J. Suchého a skončil návrhem „*aby na základě provedeného řízení habilitačního byla panu kandidátu žádaná venia docendi udělena.*“ Zpráva komise byla schválena, hlasování jako obvykle odloženo do příští schůze a v zápise k tomuto bodu dodáno: „*K žádosti p. prof. Dra Františka Nušla bude ke spisům habilitačním připojen dopis prof. A. Einsteina, k němuž vyhradil si podati své námítky p. prof. Dr. V. Felix.*“²⁸ Hlasování o návrhu, aby J. Suchý byl připuštěn za soukromého docenta teoretické fyziky na české vysoké škole technické, se konalo ve schůzi 24. června 1913; hlasovalo se kuličkami a návrh byl schválen 38 proti 8 hlasům. Do zápisu bylo zaneseno: „*Pan prof. Dr. V. Felix přednesl některé posudky o habilitační práci p. Dra J. Suchého, které hodlá přiložiti ke spisům habilitačním, a podal též zprávu o své rozmluvě s p. dvorním radou Koláčkem o této záležitosti.*“²⁹

²³ Archiv ČVUT v Praze (dále AČVUT), f. Rektorát české techniky, kart. 6, Protokoly akademického senátu 1910/11–1912/13, protokol ze schůze 28. 11. 1911, bod 9.

²⁴ Tamtéž, protokol ze schůze 21. 1. 1913, bod 11. Mezitím bylo ve schůzích akademického senátu projednáno a schváleno jmenování mimořádného profesora obecné a technické fyziky Václava Felixe profesorem řádným (ve schůzi 11. 1. 1912) a ustanovena komise k vypracování návrhů na zřízení a obsazení druhé stolice fyziky (ve schůzi 5. 7. 1912), která však žádný návrh nepředložila v podstatě až do roku 1918.

²⁵ Tamtéž, protokol ze schůze 18. 2. 1913, bod 11.

²⁶ Tamtéž, protokol ze schůze 10. 3. 1913, bod 11.

²⁷ Tamtéž, protokol ze schůze 22. 4. 1913, bod 13.

²⁸ Tamtéž, protokol ze schůze 27. 5. 1913, bod 9.

²⁹ Tamtéž, protokol ze schůze 24. 6. 1913, bod 5.

Strohé zápisy v citovaných protokolech ze schůzí akademického senátu může doplnit před lety náhodně objevený (a dnes již opět neznámý) dokument s několika rukopisnými poznámkami profesora V. Felixe k habilitaci J. Suchého, datovaný 24. června 1913. V. Felix v něm odkazoval ke schůzi „profesorského“ sboru 27. května [1913], v němž profesor Nušl předložil přepis profesora A. Einsteina datovaný 15. července 1912 „*a tvrdí, že tento posudek znamená proti mojí [Felixově] recenzi neobyčejnou chválu práce dra Suchého. K tomu odpovídám:*

1) *Přepis prof. Einsteina – jakož stojí hned v první řádce – byl vyžádán od Dra Suchého. Má tudíž podle mého mínění menší cenu než spontánní projev uveřejněný tiskem. Prof. Einstein dosud nikde posudek tiskem nevydal.*

2) *Posudek prof. E. shoduje se celkem s mojí recenzi. Uznává, že vlastní těžiště práce je v aplikacích vět Lorentzových, k čemuž je třeba značné duševní energie (moje recenze: ‚po této stránce jsou výsledky jeho (Suchého) práce pěkné‘), kdežto experimentální zkoušení považuje prozatím za vyloučeno.*

Rozdíl nazírání je ten, že prof. E. klade veliký důraz na zavedení tzv. sálání druhého druhu (‚Strahlungsübertragung zweiter Art‘) čili nepřímocharého (‚ungeradlinige Strahlung‘), což považuji za osobní stanovisko páně E. tak dlouho, pokud nebude onen druh sálání experimentálně prokázán.‘ Dále V. Felix uvedl, že prohlédl dobovou odbornou literaturu anglickou, francouzskou a německou, citoval referáty o Suchého práci v *Journal de Physique*, *Fortschritte der Physik* a v *Chemische Zentralblatt* a konstatoval: „*Z těchto posudků žádný neobsahuje nic podobného jako posudek prof. Einsteina.*“³⁰

Výtky činěné Suchého habilitační práci reflektovaly zjevně postoj profesora F. Kolářka a v habilitačním řízení na pražské české technice byly uplatněny Kolářkovým žákem V. Felixem. V roce 1912, v situaci stagnujícího habilitačního řízení, požádal J. Suchý o posudek na svou práci Alberta Einsteina, který v té době ještě působil jako profesor teoretické fyziky na pražské německé univerzitě.³¹ Mohlo to být na radu H. A. Lorentze, mezi nímž a A. Einsteinem existovaly úzké profesní kontakty a přátelství.³² Navázání kontaktu mohla napomoci okolnost, že J. Suchý a A. Einstein byli vrstevníci a bydleli na Smíchově nedaleko sebe: A. Einstein v Lesnické ulici a J. Suchý v Kobrově ulici u Kinského zahrady, kam Einstein chodíval se svými syny na procházky.

Einsteinův rukopisný posudek, datovaný 15. července 1912, byl opatřen kulatým razítkem Ústavu teoretické fyziky Německé univerzity v Praze, což mu dodávalo oficiální charakter. Einsteinovo hodnocení Suchého práce bylo pro Suchého kritiky v českých akademických kruzích zjevně velkým, možná i nemilým překvapením. Vyjádření autority formátu A. Einsteina však nebylo možné rozporovat. Habilitace J. Suchého byla schválena a výnosem rakouského ministerstva kultu a vyučování z 28. srpna 1913 potvrzena; v té době již ovšem Einstein Prahu opustil. V souhrnu v aktech ministerstva bylo k Suchého habilitaci

³⁰ Česká vysoká škola technická, Kniha otisků pro záležitosti knihovni 1907–1926, s. 88. Citováno podle popisu, který v roce 1979 pořídila knihovnice Fakulty elektrotechnické ČVUT dr. K. Ondrášková.

³¹ A. Einstein post na pražské německé univerzitě a Prahu opustil 25. července 1912. Z nepřeborné literatury o A. Einsteinovi a jeho pobytu v Praze bych ráda připomněla v první řadě pionýrský, o archivní prameny opřený článek Jan HAVRÁNEK, *Ke jmenování Alberta Einsteina profesorem v Praze*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 17/2, 1977, s. 105–130. Viz též J. Ratajová, zde ve svazku, s. 175, pozn. 2.

³² Pro korespondenci H. A. Lorentze a A. Einsteina z doby Einsteinova působení v Praze viz Martin J. KLEIN – A. J. KOX – Robert SCHULMANN (eds.), *The collected papers of Albert Einstein, V, The Swiss years: correspondence, 1902–1914*, Princeton University Press 1993.

lakonicky konstatováno, že předložený habilitační spis „*wird im Allgemeinen günstig beurteilt, wenngleich im Detail die Anschauungen des Prof. Felix und Nušl divergieren*“.³³

Dodejme, že F. Koláček, který byl již delší dobu nemocný, 8. prosince 1913 zemřel. Jeho nástupcem na pražské české univerzitě se stal jeho věrný asistent František Závíška, který se zde habilitoval pro teoretickou fyziku již v roce 1906 na základě práce vykonané pod Koláčkovým vedením. Poté, v letech 1906–1908, absolvoval zahraniční stáž u J. J. Thomsona na univerzitě v Cambridgi, jejímž výsledkem byla experimentální práce o vlivu rentgenového záření na kondenzaci vodních par ve Wilsonově mlžné komoře, dopracovaná také až po návratu a publikovaná v roce 1909 v *Rozpravách ČAVU*.³⁴ Připomeňme, že F. Závíška během své další kariéry patřil k neochvějným zastáncům a popularizátorům Einsteinovy teorie relativity.

Další profesní kariéra Julia Suchého

J. Suchý konal docentské přednášky na české technice v Praze zprvu při svém pokračujícím působení na střední škole. Vedle toho přednášel např. i ve Spolku českých inženýrů a architektů. Z těchto a dalších příležitostných přednášek vzešel jeho spisek *Moderní názory o podstatě elektriny a hmoty*, vydaný v roce 1917 vlastním nákladem (rozsah 68 stran).³⁵ Počátkem roku 1918 požádal J. Suchý o úlevu z povinností na střední škole a v dalším roce pak již o plnou dovolenou „*za účelem vykonávání docentury na technice a umožnění činnosti vědecké*“.³⁶

Po vzniku samostatného Československa se začala profesní kariéra J. Suchého slibně rozvíjet. Ve školním roce 1918/1919 byl zvolen zástupcem v akademickém senátu pražské české techniky a pověřen budováním druhé profesury fyziky. Jeho docentské přednášky z teoretické fyziky byly od počátku tohoto školního roku honorovány (taxou 400 K za jednu semestrální hodinu). Na jaře 1919 byl ministerstvem veřejných prací na návrh Svazu

³³ NA, f. MKV-R, kart. 247, i. č. 87, sign. 7, Professoren Prag, spis č. 38.279/1913.

³⁴ František ZÁVIŠKA, *O vlivu silného Roentgenova záření na kondensaci vodních par*, Rozpravy II. třídy ČAVU 18/8, 1909, 31 s.

³⁵ V Národní knihovně v Praze se dochoval výtisk s vepsaným věnováním autora profesoru Františku Drtinovi. V roce 1918 vyšel spisek v druhém vydání. V dobovém kontextu upoutají především slova J. Suchého v závěru spisku: „Kdyby se lidstvu zdařilo zužitkovat jen zcela malý díl ohromné této energie, utajené v nitru atomu, rozevřely by se perspektivy možností nedozírných. Snad bychom byli, mimo jiné, zbaveni starostí, co pak, až všechny uhelné doly budou vyčerpány. Prozatím arci nemáme naději na zužitkování energie intra-atomické. Než, kdo dovede říci, jakými překvapujícími cestami půjde další vývoj?“ (Citováno ze s. 63.)

³⁶ V tištěných programech přednášek české vysoké školy technické (vydávaných s předstihem) byly docentské přednášky J. Suchého uvedeny poprvé ve školním roce 1914/1915, a sice „Elektrina a hmota: přehled moderních teorií“ (týdně 2 hodiny). Stejnou přednášku ohlásil na školní rok 1916/1917. Na školní rok 1917/1918 ohlásil přednášky „Pohyb kmitavý a jeho technické aplikace“ v zimním semestru a „Theorie měření fyzikálně-technických“ v letním semestru (v obou případech v rozsahu 3 hodin týdně). V programu na školní rok 1918/1919 bylo jméno J. Suchého uvedeno u přednášky v zimním semestru „Theorie měření technických, zvláště mechanických, termických a optických“ (3 hodiny). Přednášky „Theorie záření a její technické užití“ (2 hodiny) a „Theorie elektronová a elektrická teorie hmoty“ (1 hodina), ohlášené na letní semestr, byly uvedeny bez jména přednášejícího, což zřejmě souviselo s pověřením J. Suchého zajištěním výuky pro druhou profesuru technické fyziky. Na školní rok 1919/1920 bylo jeho jméno uvedeno u přednášek „Theoretické dodatky ku fysice technické a obecné elektrotechnice“ (3 hodiny v obou semestrech) a „Theorie záření“ (2 hodiny v letním semestru), na školní rok 1920/1921 u přednášek „Látky radioaktivní“ (2 hodiny v zimním semestru) a „Radioaktivita a elektronová teorie hmoty“ (2 hodiny v letním semestru). Ve školním roce 1920/1921 byl J. Suchý uveden také jako suplent stolice fyziky na Čs. státní vysoké škole obchodní (2 hodiny přednášek a 2 hodiny cvičení). AČVUT, Programy české vysoké školy technické v Praze, studijní roky 1913/1914–1920/1921.

pro zkoušení technicky důležitých látek a konstrukcí pověřen také vypracováním návrhu na vybudování československého radiologického ústavu. Koncepční návrh (memorandum) předložil 18. května 1919 a v následujících měsících, po konzultaci v Institut für Radiumforschung ve Vídni, návrh rozpracoval do velkoryse koncipovaného projektu.³⁷ Státní radiologický ústav RČS byl oficiálně zřízen rozhodnutím ministerské rady RČS z 8. srpna 1919 jako resortní ústav ministerstva veřejných prací; J. Suchý byl jmenován přednostou ústavu 5. prosince 1919 na základě dekretu ministra resortu. Krátce na to, dekretem prezidenta T. G. Masaryka z 26. prosince 1919, byl J. Suchý s účinností od 1. ledna 1920 jmenován také řádným profesorem fyziky na české technice v Praze. Šlo o nově systemizovanou druhou profesuru fyziky, spojenou s výukou fyziky pro strojní a elektrotechnické inženýrství a chemicko-technologické inženýrství; J. Suchý se tak stal oborovým kolegou (a při boji o prostorové a finanční zajištění druhého fyzikálního ústavu i soupeřem) V. Felixe. V březnu 1920 se J. Suchý stal také znalcem I. (přírodovědného) odboru Masarykovy akademie práce, jako jeden z prvních šedesáti znalců této nové technické akademie jmenovaných vládou.

Na nově ustanovených postech působil však J. Suchý jen krátce. Dne 19. srpna 1920 tragicky zahynul při nerozvážném naskakování do rozjeté pražské tramvaje. Jeho nástupcem ve vedení Státního radiologického ústavu byl jmenován nejprve B. Kučera, který však 16. dubna 1921 rovněž nečekaně zemřel (na srdeční selhání, dříve než převzal jmenovací dekret); poté byla správa ústavu svěřena vědeckému kuratoriu v čele s V. Felixem. V. Felix souběžně zastával svou profesuru fyziky na pražské české technice a vedle toho suploval i druhou profesuru fyziky po J. Suchém, a to až do jejího nového obsazení Františkem Nachtikalem v roce 1926. F. Nušl byl v červnu 1920 pověřen správou a od 1. dubna 1924 jmenován ředitelem státní hvězdárny v Praze; v souvislosti s tím se v březnu 1924 vzdal profesury na technice. Za soukromé docenty teoretické fyziky na pražské české technice byli v roce 1921 připuštěni Karel Teige a Viktor Trkal, který se právě vrátil z ročního studijního pobytu u Paula Ehrenfesta na univerzitě v Leidenu. K. Teige získal na pražské české technice učební příkaz pro teoretickou fyziku, V. Trkal se v roce 1921 habilitoval na pražské české univerzitě, kde byl rok na to jmenován mimořádným profesorem teoretické fyziky. A pokud jde o V. Posejpalu, ten byl na pražské české univerzitě jmenován profesorem experimentální fyziky (1919 mimořádným a 1921 řádným), stal se významným reprezentantem české fyziky v mezinárodních institucích, jeho vědecké práce však byly předmětem řady diskusí v domácích odborných kruzích.

Příloha

V německém originálu a bez dalšího komentáře připojujeme přepis devíti rukopisných dopisů J. Suchého H. A. Lorentzovi, které se datují do doby po jeho návratu ze studijního pobytu v Leidenu do dokončení a publikace v Leidenu započaté práce. Přepis byl proveden podle kopií dopisů, které jsou v originále uloženy v písemné pozůstalosti H. A. Lorentze

³⁷ Návrh na vybudování radiologického ústavu a pověření J. Suchého a asistenta stolice anorganické chemie Kamila Kohna prozatímně měřeními v tomto ústavu byl předložen ministerstvu veřejných prací Svazem pro zkoušení technicky důležitých látek a konstrukcí. Návrh byl datován 28. dubna 1919 a podepsáni pod ním byli předseda anorganické sekce Svazu J. Milbauer a předseda Svazu K. Špaček, oba profesori pražské české techniky. Další kontext E. TĚŠÍNSKÁ, *Dějiny jaderných oborů v českých zemích (Československu). Data a dokumenty (1896–1945)*, Praha 2010, s. 389–395.

v Noord-Hollands Archief v Haarlemu. Za poskytnutí kopií dopisů děkujeme vedení archivu, jmenovitě pak paní Godelieve Boltenové.

Text dopisů je uveden v plném znění, s výjimkou dopisu pod číslem 4, v němž jsou vypuštěny popisy přístrojů uveřejněné J. Suchým ve výroční zprávě české reálky na Malé Straně za školní rok 1909/1910 (srov. poznámku 6); pro ilustraci je uveden jen popis přístroje pod číslem II.

Odpovídající dopisy H. A. Lorentze J. Suchému, pokud se dochovaly, se zatím nepodařilo objevit.

Ediční poznámka

Při přepisu dopisů byl (na rozdíl od edice dokumentů připravené J. Ratajovou) zachován dobový pravopis, s některými archaickými, dnes neobvyklými jevy (jako např. psaní „i“ na místo „ie“ („*anticipiren*“, „*publizirt*“ nebo „*komplizirten*“); psaní „ae“ místo „ä“ („*Aerztin*“) nebo „ue“ místo „ü“ („*Ueberraschendes*“), psaní zdvojeného „ss“ na místo „ß“ („*entschliessen*“, „*einigermassen*“, „*gross*“) či psaní „c“ místo „k“ („*Indicator*“).

V původní podobě, bez rozepisování, jsou ponechány i v dopisech uváděné zkratky a také různé způsoby zápisu data v záhlaví dopisů (včetně koncové tečky).

Nerozluštěná nebo sporná slova jsou označena otazníkem.

Dopis č. 1: J. Suchý H. A. Lorentzovi, 4. 12. 1909

Smíchov 4. 12. 09.

Hochgeehrter Herr Professor!

Vielleicht haben Sie sich gewundert, dass ich so lange von mir nichts hören lasse. Der Grund davon ist dieser. Meine Arbeit ist aus Ursachen, über die ich heute schreiben will, noch nicht fertig; schon viele Wochen dachte ich daran, Ihnen wenigstens einen Brief zu senden, um Sie zu informieren. Aber ich wollte Ihnen ersparen, diesen Brief lesen zu müssen, denn es sind unerfreuliche Tatsachen, über die ich berichten muss. Jetzt, da ich sehe, dass meine Arbeit im günstigen Fall erst nach einigen Wochen fertig sein kann, habe ich mich doch entschlossen, Sie über meine Situation zu benachrichtigen, denn sonst würden Sie kaum mein Handeln begreifen können. Im Voraus bemerke ich dass ich in diesem Brief Manches nur berühren kann, Anders nicht einmal erwähnen kann.

Um gleich das Resultat zu anticipiren, er ist ein Unglück für mich, dass ich meine Arbeit nicht in Leiden beendigen konnte. Denn gleich nach meiner Rückkehr erwartete mich hier so viel Ueberraschendes und Unangenehmes, dass ich nicht einmal in den Ferien zur ruhigen Arbeit kommen konnte. Der Schwiegervater hat sich von Neuen verheiratet. Meine Frau war krank und geht noch jetzt zum Arzte. Dem Bruder musste eine Stellung gesucht werden. Unter einigen Prof. der Univ. hat jemand die boshafte Sage verbreitet, dass mein Aufenthalt in Leiden resultatlos gewesen ist. Das hat mich sehr beunruhigt und geärgert.

Mein, von Proff. Koláček und Kučera begünstigter, sit venia verbo „Konkurent“ in der Habilitation, Dr. Posejpal, kam gleichzeitig mit mir aus Paris zurück und brachte eine gedruckte Arbeit mit (Ann. de Phys. et Ch., in den Sommermonaten). Infolgedessen konnte er gleich nach den Ferien um Habilitation ansuchen und ist mir gegen alles Erwarten zuvorgekommen – falls es zu meiner Habilitation überhaupt noch kommen wird.

Vor meiner Abreise rieten Sie mir, Herr Professor, zu Prof. Koláček zu gehen. Dazu konnte ich mich lange nicht entschliessen, obwohl auch Prof. Strouhal dazu geraten hatte. Erst vor einigen Wochen besuchte ich ihn, um endlich seine Wünsche betreffe der „Příbramer“ Arbeit zu erfahren. Die Arbeit soll also etwa auf die Hälfte gekürzt. Nur wie? Viel ernster ist aber Folgendes. Als ich von meiner Leidener Arbeit sprechen wollte (er wusste noch gar nicht das Thema), unterbrach er mich heftig: „Wenn es aus der Elektronentheorie ist, dann können Sie herausbekommen, was Sie nur wollen. Was man am Anfang in die Gleichungen hineinlegt, das kommt ja am Ende wieder hinaus.“ Das Thema, antwortete ich darauf, basirt auf der Strahlungstheorie, die Resultate sind natürlich auch für die Elektronentheorie einigermassen interessant. Übrigens haben sich die Annahmen der Elektronentheorie, wie der Strahlungstheorie, schon vielfach bewährt. Auch stimmen die Resultate meiner Arbeit (z. B. Schätzung der molekul. Dimens.) mit anderwärtigen Schätzungen gut überein, sind also plausibel... „Das ist Alles einerlei“ war die einzige Antwort. Meine Arbeit, an der ich lange genug gearbeitet hatte, so a priori, ungelesen, verurteilt zu sehen, das musste mich ja ordentlicherweise deprimiren! Nicht etwa deshalb, das ich die Richtigkeit solcher Kritik einsehen würde, aber parktisch ist es für mich ominös genug. Wenn man jemandem systematisch und lange Zeit hindurch jedwede – auch die geringste – Anerkennung und Ermutigung absagt, dann muss es ja psychisch hemmend wirken. Und wenn ich wenigstens die Genugtuung hätte, zu sehen, dass die „offiziell“ bei uns anerkannten und geförderten jüngeren Physiker wirklich viel gescheiter sind, als ich!

Prof. Kučera ist jetzt nach eigener Aussage auch gegen mich, angeblich, weil ich mit der bekannten (seiner) Kritik meiner älteren Arbeit nicht zufrieden war und dieselbe in einem Briefe (!!) welchen er zu Gesicht bekommen haben soll, ungerecht nannte. Dies ist doch charakteristisch genug. Nur tut mir leid das ich nicht mehr weiss, ob ich in diesem Sinn, und wem von den zwei oder drei Herren, die in Betracht kommen könnten geschrieben habe. Jedenfalls hätte ich volles Recht dazu! Ausserdem sucht er mich in kleinliche Affären einzuwickeln.

Solche und ähnliche andere peinliche Ereignisse, die sich nach meiner Rückkehr aus Leiden rasch aufeinander ereigneten, machten mich bald arbeitsunfähig. Ist es auch zu verwundern? Die Schule trug das Uebrige bei. Sie nimmt mir die besten Tagesstunden weg und erschöpft bei unseren enormen Schülerzahlen in den Klassen wirklich bedeutend.

Und so weiss ich jetzt wirklich nicht, wie das Alles endigen soll, und bin oft schon ganz verzweifelt. Soll meine Arbeit ohne jedes erfreuliche Resultat endigen? Die Zeit, die ich in Leiden verbrachte, war aus mancherlei Gründen eine recht schwere für mich, und ich denke wirklich nicht gern darauf zurück! Glauben Sie mir, hochgeehrter Herr Professor, ich würde noch heute Alles über Bord werfen und würde mich weiterhin um gar nichts mehr kümmern – wenn ich nur die Natur darnach hätte. Es ist mir, als würde mein Leben den Sinn und Grund verlieren, wenn ich aufhörte, wissenschaftlich tätig zu sein.

Doch genug darüber, über solche Sachen ist schwer zu schreiben, und ich berühre es heute überhaupt nur aus dem Grunde, um Ihnen einen richtigen Einblick in meine Lage zu ermöglichen.

Hoffentlich werden sie jetzt – in Erwägung aller dieser Umstände – mein „Schweigen“ begreifen und auch gütigst entschuldigen!

Wie sollte ich mich am besten zu der Arbeit von Jeans in der Juni-Nummer der Phil. Mag. stellen? Sind Ihnen, Herr Professor, etwa noch andere einschlägige Arbeiten, bes. aus

der letzten Zeit bekannt? Mit dem Zeitschriftenlesen habe ich hier nämlich einige Schwierigkeiten. Die Notiz von Reinganum (über die Arbeit von Jeans) in der Phys. Zeitschr., September 1909, habe ich gelesen.

Ich danke Ihnen nochmals bestens für die grosse Aufopferung und Mühe während meines Aufenthaltes in Leiden! Ich bedauere so oft das mein Urlaub in eine so ungünstige Zeit fallen musste, und dass ich nicht in diejenigen Gebiete eingearbeitet war in welchen ich dann arbeiten sollte.

Indem ich noch um Entschuldigung bitte, dass dieser Brief, länger ausgefallen ist, was schon der Sachverhalt mit sich brachte, bleibe ich in vorzüglichster Hochachtung und mit höflichsten Empfehlungen an die hochgeehrte Familie, Ihr dankbar Ergebenst

Jul. Suchý.

Dopis č. 2: J. Suchý H. A. Lorentzovi, 17. 5. 1910

Smíchov 17. 5. 1910.

Hochgeehrter Herr Professor!

Zuerst bitte ich, meinen Dank für den liebenswürdigen Brief und die in ihm bekundete Teilnahme entgegenzunehmen!

Von Alledem, was mir nach meiner Rückkehr aus Leiden zugestossen ist, habe ich Ihnen nur sehr unvollständig berichten können. Namentlich war die Aufführung der Herren Koláček und Kučera noch viel schlimmer, und Manches wollte ich Ihnen absichtlich nicht schreiben. Vielleicht wird mir später gegenüber sein, mit Ihnen persönlich sprechen zu können.

Was meine Kleinigkeit anbelangt, so habe ich recht viele Fehler, wie übrigens die meisten Sterblichen. Aber ich bin mir wirklich keiner tragischen „Schuld“ bewusst, besonders keiner solchen, die Alles das rechtfertigen würde, was mir in den letzten Jahren von Menschen zugestossen ist. Kein Wunder, das man das Vertrauen zu Anderen, sowie das Selbstvertrauen verliert; dass man resignirt wird*). Und wenn man sieht, wie unerhörte Intrigen auch einigen anderen jüngeren Adepten das Leben verbittern so muss man dem Satz beistimmen, dass die Wissenschaft auf die moralische Gesinnung der Menschen wirklich ohne Einfluss ist.

Was meine Frau anbelangt, so geht es Ihr seit Dezember, wenn ich zuletzt geschrieben habe, natürlich schon besser, obwohl Sie noch stets ihre Aerztin besuchen muss. Es handelt sich, wie sich herausgestellt hat, um ein Kombiniertes chronisches Frauenleiden. Hoffen wir, dass es ohne schlimme Folgen vorübergehen wird. Meine arme Frau war mir eine treue Stütze in schweren Tagen, Sie musste, da sie die Verhältnisse im Ganzen kennt, Alles das mit mir durchmachen und durchfühlen. Und darüber noch – so viel Familienunglück!

Doch nun zur Sache, die noch unerledigt bleibt. Was meine Abhandlung betrifft, so verspreche ich, dieselbe so bald als möglich Ihnen zu senden. Ich werde mich darauf beschränken, was fertig ist. Es wäre dies schon geschehen, wenn ich seit Februar nicht andauernd kränklich gewesen wäre. Ich konnte nur mit Mühe lehren und mehrere Stunden sprechen da ich stets von Katarhen heimgesucht wurde, die sich noch verschieden Komplizirten. Noch nach dem Erhalten Ihres geschätzten Briefes dauerte dies fort, ich musste eine Woche zu Hause bleiben. Infolgedessen kam ich nicht vorwärts. In den allerletzten Wochen musste ich – leider – in das heutige Schulprogramm eine kürzere Abhandlung schreiben der

Schuldirektor drängte auf mich. Ich werde im Programm einige Demonstrationsapparate beschreiben, die ich in früherer und letzter Zeit konstruierte. Es ist selbstverständlich nur eine Kleinigkeit. Soeben bin ich damit fertig. Wenn ich mit der Abhandlung soweit fertig sein werde, dass ich dieselbe an Sie senden kann, weiss ich vorläufig nicht. Aber seien Sie überzeugt, dass es wirklich so bald als möglich geschehen wird, soweit meine Zeit es zulässt, denn niemand wäre froher als ich, wenn diese Abhandlung schon publiziert wäre! Das werden Sie mir, Herr Professor, gewiss zugeben. Dadurch soll ja neue Situation geschaffen werden.

Mit besten Empfehlungen und vollkommener Hochachtung Ihr ganz Ergebener
Jul. Suchý.

*) P.S. Ich bemerke noch, das die Akademie bis jetzt meine Příbramer Arbeit nicht publizirte! Das braucht wohl kein Kommentar. „Offiziell“ würde man es natürlich ganz unschuldig erklären durch nötige Formalitäten oder schlechte Organisation der Kanzlei!

Dopis č. 3: J. Suchý H. A. Lorentzovi, 31. 7. 1910

Kremnier 31. 7./ 910.

Hochgeehrter Herr Professor!

Ich erlaube mir hiemit Ihnen zu melden, dass ich heute meine Abhandlung Ihnen übersandt habe. Da dieselbe als Postcolli aufgegeben werden musste, so wird es voraussichtlich 5–6 Tage, bevor Sie ankommt. Brief, Separate etc. liegen bei. Da der Bote aus Versehen die Sendung ohne sogen. Rückschein aufgegeben hat, so wäre ich Ihnen verbunden, wenn Sie gefälligst durch einige Zeilen auf einer Postkarte mir den richtigen Empfang der Sendung bestätigen würden. Ich weiss auch nicht, ob Sie sich jetzt in Leiden aufhalten; ich bitte um event. Mitteilung der Adresse.

Da Näheres schon in dem, der Sendung beigegebenen Brief mitgeteilt, beschliesse ich und verbleibe Ihr Hochachtungsvoll Ergebener u. dankbarer

Jul. Suchý

Kremnier, Bělidla 93.

B! Zugleich möchte ich einer Fehler berichtigen, der ich in die „Bemerkungen“, die ich zum Manuskript beigefügt habe, eingeschlichen hat. Beim Wiederschreiben derselben schien es mir, dass man die Formel 109) der Abschn. VII: $P/x = F(n,u)$ auch anders, durch Anschluss an eine Formel des Kap. IV hätte ableiten können. Dies ist aber nicht der Fall, aus dem einfachen Grunde, weil Kap. IV, die fiktiven elmot. Kräfte voraussetzt, VII. dagegen dieselben eliminirt. Dies habe ich übersehen. Wahr ist nur, dass die obige Formel und diejenige aus IV: $P = 16 \pi k j dn$ einander gegenseitig verifiziren da sie zum demselben Resultat führen.

Dopis č. 4: J. Suchý H. A. Lorentzovi, 17. 9. 1910

Smíchov 17. 9. 10.

Hochgeehrter Herr Professor!

Da Sie so gefällig waren, sich um die in der Programmabhandlung beschriebenen Vorlesungsversuche zu interessiren, so erlaube ich mir heute, dieselben kurz wiederzugeben. Es sind nur Kleinigkeiten, Nebenergebnisse meiner kurzen Unterrichtspraxis.

I. Apparat zur Demonstration der Aenderung des Gewichts eines fallenden Körpers [...]

II. App. für Versuche über strahlende Wärme. Das soll ein einfacher und viel billigerer Ersatz des bekannten Melloni'schen Apparates sein, welcher für unsere Dotationen recht teuer ist. Sowohl die Wärmequelle, als auch der „Rezeptor“ sind anderer Art, als üblich. Alle Wärmequelle dient einfach ein ausgiebiger Bunsenbrenner (eigentlich zwei verschiedene, für „lineare“ u. für Flächenförmige Flamme), der auf nichtleuchtende Flamme regulirt wird. Die etwa noch übriggebliebenen Lichtstrahlen werden durch zwischengelegte rote Glasscheiben absorbiert, sodass man mit reinen Wärmestrahlen operirt. Als Rezeptor oder Indicator der Strahlen fungirt ein Radiometer. Trotz der Einfachheit des Ganzen ist die ?Einrichtung ziemlich empfindlich und man kann damit Folgendes demonstrieren: Nachweis der geradlin. Fortpflanzung, Reflexion und auch das Gesetz der Reflexion ($\alpha = \beta$) der Strahlen, Diffuse Reflexion, Emission der W[ärme]-Str[ahlen] unter der Draper'schen Grenze, Absorption, Verschiedenheit des Verhalten der Körper in Bezug auf Durchsichtigkeit und ? Diathermasie (Steinsalz-, Eis-, Ebonitplatten etc).

III. App. zum Nachweis des Ges. von Biot-Savart. [...]

IV. Demonstration der Frequenzbestimmung des Wechselstromes auf Grund der akustischen Resonanz. [...]

Dies wäre also kurz der Inhalt jener Abhandlung. Leider sind diese Programmabhandlungen sehr wenig verbreitet an. Wenn ich wüsste, dass es dafür steht, würde ich es noch anderwärts publizieren, event. übersetzen. Am liebsten möchte ich jetzt aber etwas Neues anfangen. Zwar habe ich den „halben“ Urlaub, von dem ich in dem der Sendung beigelegten Brief geschrieben, nicht erhalten (Grund vorläufig unbekannt, vielleicht auch nur Mangel an Geld), aber Etwas möchte ich doch gerne beginnen, falls nämlich die Abhandlung über Wärmestrahlung von Ihnen als reif zur Publikation angesehen wird, d. h. wenn Aenderungen, auf die ich gefasst bin, eine nicht zu lange Zeit beanspruchen. Prof. Strouhal hat mich gestern bei meinem Besuch u. A. gefragt, ob ich diese Abhandlung nicht in der Wiener Akademie, und erst darnach in den Annalen d. Ph. abdrucken könnte. Wenn Sie, Herr Professor, dafür wären, so wäre auch ich damit ganz einverstanden, aber nur unter der Bedingung, wenn Sie der Ansicht sind, dass in Wien die Abhandlung der Gefahr einer event. schiefen Beurteilung nicht ausgesetzt wäre. Sie werden wohl bereifen können, Herr Professor, dass ich infolge der schon gemachten schlimmen Erfahrungen einigermaßen misstrauisch geworden bin! Auch anderen ist hier in letzter Zeit Verschiedenes rassist, was auf die Objektivität einiger hiesigen Herren ein sonderbares Licht wirkt. Die Wiener Verhältnisse aber kenne ich nicht so weit. Es ist mir viel daran gelegen, dass die Arbeit schnell und sicher, d. h. anstandslos publizirt wird! Deshalb bitte ich um gef. Mitteilung Ihrer Ansicht, ich und auch H. Prof. Strouhal wird mit jeder Lösung der Frage zufrieden; nur in der hiesigen Akademie will ich es nicht einreichen.

Interessant zu bemerken ist, dass nach der „Phys. Review“ ein amerikanischer Physiker die Versuche der Habilitationsarbeit des H. Posejpal, welchen Prof. Koláček so gefördert hat, wiederholt hat, ohne aber die fraglichen Erscheinungen beobachten zu können. Und auf Grund dieser (Übrigens einziger von Referaten und Artikeln abgesehen) Arbeit wurde die Habilitation glatt durchgeführt.

Anfang Oktober lagt der Kältekongress in Wien. Sollte jemand von meinen Leidener Bekannten über Prag nach Wien fahren, so würde mich es freuen, wenn es mich besuchen würde.

Für den Herrn Sohn erlaube ich mir eine kleine Kollektion von Jubiläumsmarken, die zum 18. 8. 910 in beschränkter Anzahl herausgegeben werden und jetzt schon selten werden, beizulegen.

Die Schule hat schon vorige Woche begonnen. Die Ferien waren heuer kalt und verregnet. In Mähren endeten sie mit grosser Überschwemmung. Cholera haben wir in Prag nicht auch in Wien haben die Besucher kaum etwas zu befürchten, da bisher nur ganz sporadische Fälle vorgekommen sind. Zu einer Epidemie wird es wohl nicht mehr kommen.

Der Brief ist lang geworden, obwohl ich die Beschreibung der Versuche nur flüchtig zu gestalten bestrebt war! Ich verleihe mit besten Empfehlungen Ihr, in vollkommener Hochachtung und Dankbarkeit

Ergebener
Jul. Suchý

Dopis č. 5: J. Suchý H. A. Lorentzovi 26. 12. 1910

Smíchov 26. 12. 1910.

Hochgeehrter Herr Professor!

Da ich bisher die im August d. J. mir von Ihnen gefällig versprochene Antwort nicht erhalten habe, und der am 17. 9. von mir gesandte Brief ebenfalls unbeantwortet blieb, so erlaube ich mir hiemit höflichst anzufragen, worin die Ursache davon liegt? Ich hoffe, dass Sie sich, hochgeehrter Herr Professor, in meine Lage hineindenken, und mir diese Urgenz nicht etwa übelnehmen werden! Denn ich weiss mir wirklich keinen anderen Rat, als mich von Neuen an Sie zu wenden!

Obwohl schon in meinem Brief davon die Rede war, möchte ich nochmals bemerken, dass es mir gleichgültig ist, in welcher Akademie die Abhandlung vorgelegt wird, und dass ich dies vollständig Ihrem Ermessen überlasse. Auch könnte dieselbe gleich in den Annalen publiziert werden, ohne früher in einer Akademie vorgelegt zu werden. Eigentlich wäre es das Natürlichste, wenn die Arbeit in Holland, wo sie entstanden ist, publiziert würde. Aber dies stösst auf Sprachenschwierigkeiten. Nur in der hiesigen Akademie will ich meine Abhandlung nicht vorlegen, wenn ich mir neue recht unangenehme Erfahrungen ersparen will.

Wen Sie die diesbezüglichen Verhältnisse aus unparteiischer Quelle kennen lernen möchten, so könnte ich Ihnen, Herr Professor, einige Adressen von Univ.-Professoren angeben, die nicht zu der fraglichen Clique gehörig und andere Wissenszweige vertretend, Ihnen gewiss objektiv bezeugen würden, wie es hier in der Akademie, speziell in der II. Klasse (math.-naturw. Kl.) aussieht; Sie würden sicher hören, dass meine Schilderung durchaus nicht übertrieben ist. So Manches wird angeblich aus nationalen Gründen totgeschwiegen!

Zum Schluss erlaube ich mir Ihnen meine herzliche Gratulation zur Mitgliedsnennung in der Pariser Akademie auszusprechen! Auch zum bevorstehenden Jahreswechsel wünsche ich Ihnen, hochgeehrter Herr Professor, Alles beste! Indem ich nochmals um baldige Antwort und Aufklärung höflich bitte, verbleibe ich Ihr

Hochachtungsvoll Ergebener
Jul. Suchý.

Dopis č. 6: J. Suchý H. A. Lorentzovi 7. 3. 1911

Smíchov 7. 3. 1911.

Hochgeehrter Herr Professor!

Anfang Januar erhielt ich Ihren liebenswürdigen Brief, in dem Sie die Hoffnung ausgesprochen haben, dass Sie mit der Lektüre meiner Abhandlung in den Weihnachtsferien fertig sein werden. Da seit dieser Zeit wieder zwei Monate verflossen sind, so erlaube ich mir hiemit höflichst noch einmal anzufragen, ob Sie, hochgeehrter Herr Professor, die Arbeit schon durchgelesen haben? Ich würde Sie mit dieser Anfrage wirklich nicht belästigen, wenn es nicht geradezu eine wichtige Lebensfrage für mich wäre, dass diese Abhandlung, die ja das Resultat meines Leidener Aufenthalts darstellt und an der ich lange genug gearbeitet habe, endlich publiziert wird. Vielleicht hätte ich heute trotz alledem nicht geschrieben, da ja Ihnen Alles das, was ich sagen will, gut bekannt ist, wenn mir einige von meinen Lehrern nicht geraten hätten, dass ich mich von Neuem an sie, Herr Professor, wende!

Ich muss bemerken, dass mir diese Sorgen schon lange Ruhe rauben. Selbst wenn meine Arbeit schon publiziert wäre, wäre meine Situation, bei der prinzipiell ablehnenden Haltung von Prof. Kolářek, schlimm genug! So aber wird noch hartnäckig behauptet, dass mein Urlaub resultatlos verlaufen sei – und ich kann mich nicht gut dagegen wehren, solange die Abhandlung nicht gedruckt vorliegt! Jüngere Physiker, wie Prof. Kučera, Felix, Doz. Závíska sind treue Schüler von Kolářek, insbesondere auch in ihrer Haltung mir gegenüber, und so habe ich hier nur Prof. Strouhal auf meiner Seite.

Wenn ich darauf denke, wie bitter ich mir den Urlaub erkämpfen musste, welche verschiedenartige Schwierigkeiten ich auch während des Urlaubs überwinden musste, welche Schicksalsschläge mich noch zu derselben Zeit getroffen haben, wie lange es dauerte, bevor ich mich auf die Publizierung der Arbeit freuen konnte, so wird mir recht schwer zu Mute! Dazu kommt noch, dass ich das ganze vorige Schuljahr – sehr zu meinem Bedauern – verhindert wurde, die Abhandlung fertigzustellen! Die Gründe davon habe ich Ihnen seinerzeit anzugeben. Und jetzt ist wieder ein halbes Jahr verflossen. Wenn ich noch hinzufüge, dass ich um die Publikation dieser Arbeit wirklich „Alles dreht“, dass davon nicht nur meine ganze Zufriedenheit und meine Rehabilitation vor „ungläubigen“ Bekanten, sondern noch viel mehr abhängt, so glaube ich, dass Sie, hochgeehrter Herr Professor, in Erwägung aller dieser Umstände mir diesen Brief nicht verübeln werden und mir nach Möglichkeit bald die Abhandlung zuzusenden die Güte haben werden! Ihr Hochachtungsvoll Ergebener

Jul. Suchý.

Dopis č. 7: J. Suchý H. A. Lorentzovi 18. 4. 1911

Smíchov 18. 4. 1911.

Hochgeehrter Herr Professor!

Soeben beantwortete ich telegraphisch Ihre Depesche. Sicherheitshalber schreibe ich noch. Die Adresse war richtig, nur fehlte darin das Wort „Smíchov“ (Prage Vorort), was die Folge hatte, dass ich das Telegramm um einige Stunden später erhielt (nach 8 Uhr). Meine Adresse lautet also: Prag-Smíchov/Smíchov bei Prag, Kobrova ul. 12. Oder auch kürzer: Smíchov, No. 1000, da wir in Prag und den Vororten doppelte Hausnummerierung haben, d. h. die Konskriptionsnummer: 1000 z. B. (Katasternummer), und die Orientierungsnummer in der betreffenden Gasse: Kobergasse 12. Die erste Bezeichnungsart ist

mehr verbreitet. Dies erlaubte ich mir mitzuteilen, um etwaigen Missverständnissen in der Zukunft vorzubeugen.

Ihren werten Brief vom 29. März habe ich richtig erhalten und freute mich seit dem angegebenen Termin täglich auf die Ankunft der Abhandlung. Hoffentlich ist dieselbe abgegangen, bevor dieser Brief kam. Ich verbliebe in vollkommener Hochachtung Ihr

dankbar Ergebener

Jul. Suchý

Dopis č. 8: J. Suchý H. A. Lorentzovi 22. 4. 1911 (kopie viz obr. 3)

Smíchov 22. 4. 1911.

Hochgeehrter Herr Professor!

Ich bestätige dankend dem Empfang Ihres werten Briefes, der Anmerkungen zu der Abhandlung und des Manuskriptes. Alles ist gestern in Ordnung angekommen. Obwohl ich begreiflicherweise bisjetzt (!) noch nicht die vielen und wertvollen Anmerkungen und Ratschläge durchlesen konnte, so kann ich doch nicht umhin, um nicht schon heute meinen innigsten dank Ihnen, hochgeehrter Herr Professor, für die grosse Mühe und Liebenswürdige auszusprechen! Ich werde mich bemühen, die Arbeit möglichst im Sinne Ihres Ratschläge und Wünsche umzugestalten. Denn ist weiss, das dieselben alle gut gemeint und aus dem so grossen Fond Ihrer Erfahrung geschöpft sind. So bald, als bei meiner Schulbeschäftigung nur möglich, werde ich die Abhandlung zurücksenden. Dann werde ich auch ausführlicher Ihren liebenswürdigen Brief, aus dem ich grosse Freude hatte, beantworten. Heute wollte ich nur den wichtigen Empfang der für mich so wichtigen Sendung bestätigen. Mit besten Empfehlungen auch von meiner Gemahlin, verbliebe ich hochachtungswohl

Ihr dankbar Ergebener

Jul. Suchý

Dopis č. 9: J. Suchý H. A. Lorentzovi 11. 6. 1911

Smíchov 11. VI. 1911.

Hochgeehrter Herr Professor!

Gleichzeitig erlaube ich mir Ihnen meine Abhandlung eingeschrieben zu übersenden. Ich bitte, mich gütigst zu entschuldigen, wenn die Arbeit etwas später ankommt, als Sie, Herr Professor, etwa erwartet haben, und als auch ich sehr gewünscht hätte. Aber ich musste die Abhandlung gänzlich umarbeiten, und bei meiner Schulbeschäftigung ging das nicht so rasch vorwärts. Trotzdem wäre die Verzögerung nicht bedeutend gewesen, wenn sich nicht gerade in jenen Wochen ein trauriges Ereignis zugetragen hätte. Im vorigen Monat ist nämlich mein guter Schiegervater gestorben.

Da ich überhaupt unter ziemlich schwierigen Umständen an der Umarbeitung der Abhandlung gearbeitet habe, so weiss ich nicht, ob ich allen Ihren, gewiss sehr gut gemeinten Intentionen gerecht wurde. So bitte ich z. B. die neu hinzugekommenen numerischen Berechnungen (z. B. S. 51., 52.) einer kurzen Prüfung unterziehen zu wollen.

Es wäre nun sehr angenehm, wenn die Abhandlung noch in dem Juli-Heft der Annalen abgedruckt werden könnte. Nur weiss ich nicht, ob dies noch möglich ist. Ich bin Ihnen, hochgeehrter Herr Professor, sehr dankbar dafür, dass Sie es übernommen haben, die Abhandlung an die Redaktion der Annalen selbst zu senden. Schon das allein wird, wie ich hoffe, die Publizierung beschleunigen. Ausser den Gratis-Separatabdrücken möchte

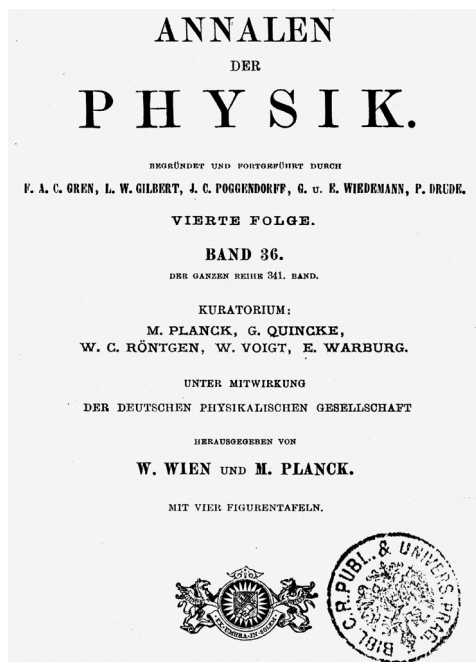
ich noch 50–100 (je nach dem Preis) bezahlte bestellen. Ich bitte mich deshalb gefälligst benachrichtigen zu wollen, falls Sie, Herr Professor, eine Nachricht erhalten sollten, in welcher Nummer die Abhandlung erscheint, damit ich mich rechtzeitig an den Verleger wenden kann.

Indem ich Ihnen, sehr geehrter Herr Professor, nochmals bestens Danke für die grosse Mühe, die Sie sich mit dem Lesen der Abhandlung gegeben haben und noch geben werden, und für die zahlreichen wertvollen Ratschläge, verbleibe ich, mit besten Empfehlungen auch von meiner Gemahlin,

Ihr hochachtungsvoll Ergebener

Jul. Suchý.

Obrazová příloha

4. Wärmestrahlung und Wärmeleitung; von Julius Suchý.

§ 1. Es ist mehrmals die Vermutung ausgesprochen worden, daß der Wärmeübergang, den man als „Leitung“ bezeichnet, vielleicht zum Teil daher rührt, daß benachbarte Teile der Körper sich Wärme zustrahlen. Andeutungen in dieser Richtung findet man schon bei Fourier in seinem klassischen Werke; ferner hat H. F. Weber¹⁾ die Ansicht ausgesprochen, daß die Wärmeleitung in durchsichtigen nichtmetallischen Flüssigkeiten durch Atombewegung, also kinetisch, in Metallen dagegen durch Strahlung geschehe. Auch K. Puschl²⁾ unterscheidet zwei Arten der Wärmeleitung, die aber gleichzeitig stattfinden sollen: die kinetische und die aktinische Wärmebewegung. Eine eigentümliche Theorie der Wärmeleitung rührt von O. Wiedeburg³⁾ her; sie ist eng verknüpft mit der von demselben Forscher aufgestellten Theorie der Thermoelektrizität.

Von der Seite der Wärmestrahlung aus haben R. A. Sampson⁴⁾ und A. Schuster⁵⁾ einen Anschluß an die Wärmeleitung gesucht. Der Versuch von J. Boussinesq⁶⁾, die Wärmeleitung in festen Körpern nicht kinetisch, sondern als das Produkt der inneren Strahlung aufzufassen, führte wieder zu den Gleichungen von Fournier.

1) H. F. Weber, Wied. Ann. 10. p. 103. 1880.

2) K. Puschl, Wien. Ber. 103. p. 809, 989. 1894.

3) O. Wiedeburg, Ann. d. Phys. 1. p. 784. 1900.

4) R. A. Sampson, Memoirs of the Royal Astronom. Soc., vol. LI.

5) A. Schuster, Phil. Mag. (6) 5. p. 248. 1903. Vgl. dazu:

J. Königsberger, Ann. d. Phys. 12. p. 342. 1903.

6) J. Boussinesq, Théorie anal. de la chaleur. Tome I.

Obr. 1: Titulní list časopisu Annalen der Physik z roku 1911 a první strana publikace J. Suchého uveřejněné v tomto časopise

Vysoce c. k. ministerstvo kultury a vyučování!

V hluboké díle podpsaný dovoluje si veniti na vysoce c. k. ministerstva kultury žádati za přidělení cestovního stipendia na školní rok 1908/1909, za účelem dálejších studií v oboru fyziky na univerzitách zahraničních. Především jsem toho studia, jehož výstupem učiní-li se podnět k habilitaci pro doc. fyziky na c. k. české univerzitě.

Podpsanému bylo uděleno stipendium a dovolená pro školní rok 1907/08, v říjnu 1907, 16. Žak v přílohy g) vzorů, pracuji by pod vedením prof. A. A. Lorentze na univerzitě v Leidenu v Holandsku, a zejména zde též samostatnou vědeckou práci v oboru elektronové teorie. By podpsanému bylo možno práci tu se zdálo prováděti již i, by tímto bylo možno provésti také v laboratorii prof. Kamerlingha Onnesa na univerzitě v Leidenu, záda podpsaný o přidělení cestovního stipendia na příští

Mimo to uvádím podpsaný věnu počít vědeckých článků v různých časopisech. - Vzhledem k tomu, že dle jednotky soustavy jednotek v této práci, která, zdá se, že je podpsaný raději, že vysoce c. k. ministerstva kultury udělání stipendia umožní mi, by studia má v zamyšleném místě mohla vykonati a zakončiti; podpsaný se významně, by přičinil jemu poskytnutí upříti co nejlepší.

Leiden 19. května 1908. J. Suchý,
(Vranjštůraal 29) c. k. profesor.

Školní rok a podává zároveň seznam prací, svou žádost o předložení dovolení.

K žádosti má přílohy:

- a) vyřčení motuální,
 - b) vyřčení učebnice fyziky,
 - c) diplom doktorský,
 - d) vyřčení vyřčení doktorů c. k. vysoce školy moravské v Brněni
 - e) vyřčení vyřčení učitelství c. k. vysoce školy v Brněni a vyřčení učitelství v Brněni
 - f) vyřčení školní úřadu v učebnici předmětů na c. k. vysoce škole gymnasiu v Brněni, g) vyřčení prof. A. Lorentze.
- Na doklad vědecké práce dovoluje si podpsaný uvést následně práce:
- 1) Lektura v distans a moderní fyzika (včetně počítače) učebnice učebnice filoz. v Praze 1907/08
 - 2) Vyřčení učebnice (včetně učebnice)
 - 3) Vyřčení učebnice (včetně učebnice) s prof. A. Lorentze na učebnici učebnice c. k. vysoce školy moravské v Brněni
 - 4) Vyřčení učebnice (včetně učebnice) s prof. A. Lorentze na učebnici učebnice c. k. vysoce školy moravské v Brněni
 - 5) Vyřčení učebnice (včetně učebnice) s prof. A. Lorentze na učebnici učebnice c. k. vysoce školy moravské v Brněni
 - 6) Vyřčení učebnice (včetně učebnice) s prof. A. Lorentze na učebnici učebnice c. k. vysoce školy moravské v Brněni

Obr. 2: Rukopisná žádost J. Suchého o cestovní stipendium na školní rok 1908/1909 k dokončení započaté práce v Leidenu [Archiv UK]

Smíchov 22. 4. 1911.

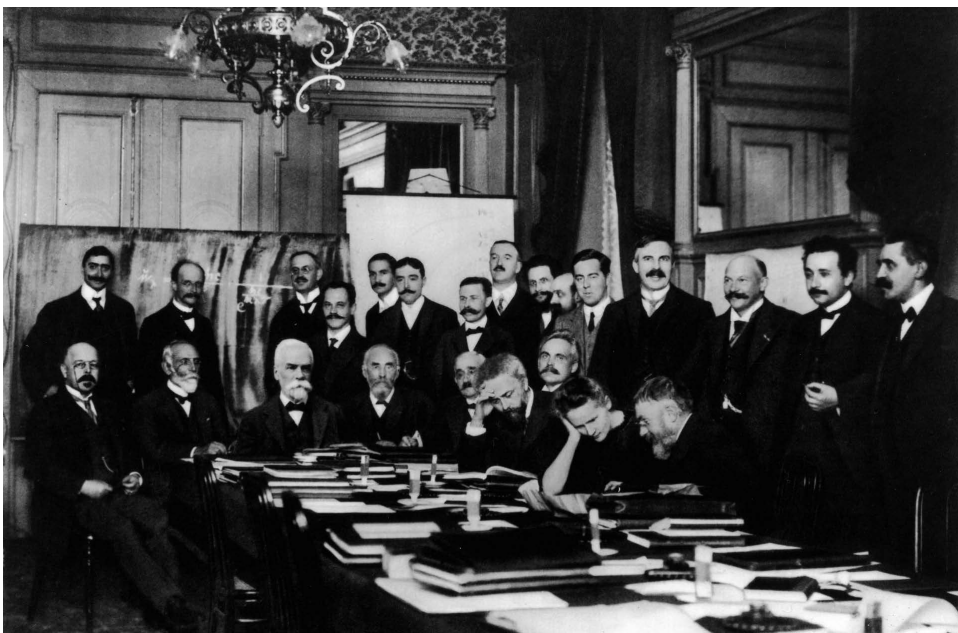
Vochgerichter Herr Professor!

Ich bestatige dankend den Empfang Ihres letzten Briefes, der Anmerkungen zu der Abhandlung und des Manuskripts. Alle sieferten in Ordnung angekommen. Obwohl ich sypersichtweise sijnstet noch nicht die vollen und wertvollen Anmerkungen und Bestatigung erhalten konnte, so kann ich doch nicht unter, am nicht schon heute meinen innigsten Dank Ihnen, hochgeachteter Herr Professor, fir die grose Aufmerksamkeit und Liebenswertigkeit auszusprechen! Ich werde mich beeunern, die

Arbeit moglichst im Sinne Ihres nobelsten und Wunsch entgegenstellen. Denn ich weiss, das dieses den alle gut gemeint und aus dem so grosem Fort Ihrer Erfahrung geschloffen wird. So bald, als bei meiner Schulbeschaftigung nur moglich, werde ich die Abhandlung zurucksenden. Denn werde ich auch ausfuhrlicher Ihren Liebenswertigen Brief, aus dem ich grose Freude hatte, beantworten. Heute wuente ich nur den richtigen Empfang der fir mich so wichtigen Sendung bestatigen. Mit besten Wunschen, auch von meiner Gemahlin verbleibe ich hochachtungsvoll

Ihr dankbarer Ergebener
J. Suchbly

Obr. 3: Rukopis dopisu J. Suchého H. A. Lorentzovi z 22. 4. 1911 [Noord-Hollands Archief, Haarlem, NL]

Obr. 4: Fotografie z prvního Solvayského kongresu v Bruselu v roce 1911 (H. A. Lorentz za stolem čtvrtý zleva, A. Einstein stojí druhý zprava, Max Planck stojí druhý zleva) [<https://cosmolearning.org/images/1911-first-solvay-conference-on-physics>]

Die Habilitation Julius Suchýs für theoretische Physik an der Tschechischen Technischen Hochschule in Prag

ZUSAMMENFASSUNG

Anlass zu diesem Artikel gab die von J. Ratajová besorgte und in diesem Band abgedruckte Edition. Der Artikel beschreibt den Aufenthalt des tschechischen Physikers Julius Suchý bei Hendrik A. Lorentz an der Universität Leiden und die weiteren Umstände seiner anschließenden Habilitation für theoretische Physik an der Tschechischen Technischen Hochschule in Prag im Jahre 1913.

Julius Suchý wurde 1879 in Kroměříž (Kremsier) in Mähren geboren. Nach dem Abitur am dortigen tschechischen Gymnasium (1897) studierte er Mathematik und Physik an der Universität Wien und an der tschechischen Universität Prag (1902 Dr. der Philosophie). Seine Berufslaufbahn begann er im November 1899 als Assistent am Lehrstuhl für höhere Mathematik und Physik an der Bergakademie in Příbram. Im September 1905 trat er sein Amt als Mittelschullehrer an der höheren tschechischen Realschule auf der Prager Kleinseite an. Im Frühjahr 1908 erhielt er nach wiederholten Anträgen, die seine Ambitionen begründeten, sich an der Prager tschechischen Universität für Physik habilitieren zu wollen, ein Stipendium des österreichischen Ministeriums für Kultus und Unterricht, das ihn zu H. A. Lorentz an die Universität Leiden führte. Von diesem Studienaufenthalt kehrte er am Ende des Schuljahres 1908/09 zurück. Unter der Leitung von H. A. Lorentz begann er sich mit der Elektronentheorie zu beschäftigen. Die in Leiden begonnene Arbeit über Wärmestrahlung und Wärmeleitung hatte er jedoch nicht zu Ende geführt, so dass für das Habilitationsverfahren an der Prager Universität einem anderen Kandidaten der Vorzug gegeben wurde.

Bei der Fertigstellung seiner in Leiden begonnenen Arbeit stieß J. Suchý bei den Vertretern der theoretischen Physik an den tschechischen Hochschulen indes auf kein Verständnis und keine Unterstützung. So habe sich beispielsweise Professor František Koláček sehr skeptisch über die Elektronentheorie geäußert. Derartige Einstellungen zur Elektronentheorie könnten mit dem Einfluss von Ernst Mach im tschechischen Milieu zusammenhängen.

Mit der Fertigstellung seiner Arbeit *Wärmestrahlung und Wärmeleitung* und ihrer Veröffentlichung in den *Annalen der Physik* in der zweiten Jahreshälfte 1911 war H. A. Lorentz aus der Ferne J. Suchý behilflich. Im Anschluss an die Veröffentlichung stellte J. Suchý an der Tschechischen Technischen Hochschule in Prag am 28. November 1911 einen Antrag auf Habilitation für theoretische Physik und legte als Habilschrift die erwähnte Arbeit vor. Das Habilitationsverfahren zog sich freilich in die Länge. Seitens des Referenten der Habilkommission, des Professors der Physik Václav Felix, wurden gegenüber der Arbeit gewisse Vorbehalte vorgebracht, die offenbar mit dem Standpunkt von Prof. F. Koláček im Einklang standen. In der entstandenen Situation wandte sich J. Suchý an Albert Einstein, Professor für theoretische Physik an der Deutschen Universität Prag, mit dem Ersuchen um ein Gutachten seiner Habilarbeit. Wie J. Ratajová belegen kann, war das Gutachten A. Einsteins vom 15. Juli 1912 voller Lob. Für den erfolgreichen Abschluss des Habilitationsverfahrens J. Suchýs an der Tschechischen Technischen Hochschule spielte es die entscheidende Rolle. Die Habilitation J. Suchýs für theoretische Physik wurde vom österreichischen Ministerium für Kultus und Unterricht am 28. August 1913 bestätigt.

Im Jahre 1919, nach Gründung des selbstständigen tschechoslowakischen Staates, wurde J. Suchý mit der Ausarbeitung eines Entwurfs des Staatlichen Radiologischen Instituts RČS beauftragt; nach Gründung dieses Instituts ernannte man ihn am 5. Dezember 1919 zu seinem ersten Vorsteher. Kurz darauf wurde er zum ordentlichen Professor an dem neu eingerichteten zweiten Lehrstuhl für Physik an der Tschechischen Technischen Hochschule in Prag berufen. Die vielversprechend sich gestaltende Berufslaufbahn J. Suchýs fand am 19. August 1920 durch einen tragischen Verkehrsunfall ein jähes Ende.

Die Schwierigkeiten, auf die J. Suchý nach seiner Rückkehr von seinem Studienaufenthalt bei H. A. Lorentz und bei der Fertigstellung seiner Habilarbeit stieß, werden von seinen Briefen an H. A. Lorentz beleuchtet, die in Abschrift des deutschen Originals diesem Artikel beiliegen. Die Originalbriefe befinden sich im schriftlichen Nachlass von H. A. Lorentz im Noord-Hollands Archief in Haarlem (Niederlande).

Deutsche Übersetzung Wolf. B. Oerter

Emilie Těšínská

*Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Praha
tesinska@cesnet.cz*

RICHARD MESSER, „PŘICESTOVALÁ OSOBNOST“. K JEDNÉ HABILITAČNÍ ZÁPLETCE

MICHAL TOPOR

RICHARD MESSER, OUTSIDER: ON THE VICISSITUDES OF ONE HABILITATION PROCESS

In 1923, Richard (Meszleny-)Messer, a Germanist who lived in Bratislava, tried to habilitate at the Czech Faculty of Philosophy of the Charles University on the basis of a Czech-written study on R. M. Rilke and a lecture on epic Mariology in German poetry from the Middle Ages until the present. Despite the support of many colleagues (especially A. Novák, A. Kraus, and O. Fischer), the habilitation process was after several months stopped. This contribution presents an outline of the main factors and stages of this ultimately failed process, as far as one can discern them from textual evidence, with the aim of uncovering the background of the events.

Keywords: Faculty of Philosophy of the Charles University – German studies – habilitation – Richard Messer

DOI: 10.14712/23365730.2019.16

„[...] *jestli pan Messer bude potvrzen, nebo ne – to mně je úplně lhostejné. Tobě snad ne, uznávám, ale přec, zaplní-li to půl stránky Tvého stručného dopisu – nic mi to nepovídá, nebo snad až příliš mnoho [...]*“.¹

„*U nás není nic nového. Jen lift nejezdí a večer se už v ústředním topení netopí. A náš redaktor Laufer má dceru. Prof. Křepinský ještě neumřel. A zase brzy něco pošlete.*“²

Max Křepinský zasahuje

Následující skica bilancuje a inscenuje textové stopy krachu jednoho habilitačního pokusu. Nejde však přitom jen o sondu biograficko-případovou: re/konstruovaná individuální kauza umožňuje rozehrát určité aspekty obecnějšího dobového dosahu.

V půli června 1922 požádal Richard Meszleny-Messer³ „*slavný profesorský sbor fakulty filozofické Karlovy univerzity*“, „*aby byl pověřen úkolem lektora pro německý jazyk*“

¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), fond Otokar Fischer, korespondence přijatá, Blažena Fischerová Otokaru Fischerovi, 28. 10. 1923.

² LA PNP, fond Arne Laurin, A. Laurin Vincenci Lesnému, 10. 4. 1928.

³ Narodil se roku 1881 v Pančevu jako Richard Messer do německé židovské rodiny právníka Filipa Messera; maturoval v Novim Sadu. Od podzimu 1903 studoval filologii na univerzitě v Budapešti (někdy v té době si osvojil jméno Meszleny), semestr 1905/1906 strávil v Grenoblu, jaro/léto 1906 v Heidelbergu. Budapešťská studia zakončil v roce 1908 maďarskojazyčnou prací věnovanou poezii Heinricha Wilhelma von Gerstenberg.

na pražské české univerzitě.⁴ V krátkém dobrozdání, jež k žádosti připojili germanisté Arnošt Kraus a Josef Janko, byl uchazeč traktován jako „chvalně známý literární historik“, který je pro úkol lektora výborně kvalifikován, v podobném směru se nesl také Messerův životopis, který pro návrh na ustanovení sepsal A. Kraus. Takto vybavené žádosti adresované nakonec ministerstvu školství a národní osvěty bylo vyhověno: počínaje podzimem 1922 se Meszleny-Messer ujal vedle Otokara Fischera na pražské české filozofické fakultě „řízení jazykového kurzu německého pro začátečníky“.⁵

Počátkem března 1923 Messer (maďarské části jména se mezitím vzdal) inicioval řízení, v jehož rámci se ucházel o docenturu na pražské české filozofické fakultě.⁶ Několik týdnů nato se poprvé představil jako českojazyčný autor;⁷ výsledné znění monografie *Moderní pražský mystik Rainer Maria Rilke* přitom lze sotva připsat jen jemu – sám na to ostatně upozornil úvodním poděkováním Růženě Vackové a Renému Wellkovi, kteří „pomáhali při jazykové úpravě této knihy“.⁸ Pasáž o Rilkeovi se Messer chystal vetknout i do kandidátské přednášky, již vymezil tématem „epické mariologie německého básnictví od středověku až do přítomné doby“.⁹ Průběh habilitačního řízení byl nicméně v polovině května¹⁰

V letech 1909–1910 žil v Bernu, v roce 1912 se usadil v Ženevě, obhájil tu habilitační práci (*Wilhelm Meister theatralische Sendung*) a vyučoval na zdejší univerzitě. Do Budapešti se vrátil se začátkem války. V předválečných i válečných časopisecky publikovaných stích se zabýval především aspekty a proměnami velkých epických žánrů, pohybuje se v rozmezí jdoucím od Schillera či Goetha ke Carlu Spittelerovi: teprve na konci roku 1918 se dočkala vydání Meszlenyho studie *Karl Spitteler und das neudeutsche Epos*. Během války se usadil v Poszony (pozdější Bratislavě), vyučoval na zdejší obchodní akademii, po válce byl tajemníkem místního Uměleckého spolku (Kunstverein), v roce 1920 řídil časopis *Das Riff*, v němž vedle prací německých a maďarských literátů otiskoval také Pickovy překlady z české literatury. Po zániku listu byl zaměstnán v bance, zanedlouho našel místo v profesorském sboru maďarskojazyčné pobočky Československé státní obchodní akademie, v průběhu roku 1921 se však domohl delší dovolené, pobýval v Praze a snažil se zlepšit svou češtinu – v této době se utvářel Messerův přátelský vztah s Otokarem Fischerem (srov. dopisy R. Messera Fischerovi, LA PNP, f. O. Fischer) a vznikl patrně nejen plán lektorského angažmá na pražské české filozofické fakultě, nýbrž i projekt habilitační (srov. zde dále citovaný dopis A. Novákovi z 22. 5. 1923).

⁴ Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Filozofická fakulta UK 1882–1966 (1970) /dále f. FF UK/, kart. 41, i. č. 484, Richard Messer, Návrh na ustanovení dra R. Meszleny-Messera lektorem jazyka německého, 14. 6. 1922.

⁵ AUK, f. FF UK, kart. 41, i. č. 484, R. Messer, Návrh, aby jazykový kurs německý pro začátečníky převzal lektor Dr. Meszleny (opis), 20. 10. 1922, podepsání Josef Janko a Arnošt Kraus. Meszleny-Messer vedl v zimním semestru 1922/1923 dva kurzy, jeden v semináři ve Veleslavínově ulici, jeden na právnické fakultě, a O. Fischer si ponechal jeden konverzační kurz pro pokročilé. Toto obsazení bylo patrně poněkud překotné – v Seznamu přednášek pro zimní běh 1922/23 ještě Meszleny-Messer nefiguroval.

⁶ Srov.: „[...] v těchto dnech zadal jsem svoji habilitační žádost v úplném srozumění s pp. prof. Janko, Krausem a Fischerem a přeju si, aby její cesta byla co nejjšťastnější. Nechtěl jsem zneužití [sic] Vaší laskavé [sic] nabídnuté pomoci, totiž prohlídky mé habilitační práce v rukopise, dovolím si však poslati Vám první kartáčovní otisk, ježž, doufám, budu mít v 8–10 dnech. Samozřejmě [sic] velmi bych Vám byl povděčen za důkladnou prohlídku [...]“ (LA PNP, f. A. Novák, dopis Richarda Meszleny-Messera Arne Novákovi, Praha, Královské Vinohrady, 2. 3. 1923).

⁷ Srov.: „[...] zasílám Vám výtisk své, právě vyšlé knihy. Milerád byl bych v ni [sic] vyjádřil veřejně svou vděčnost [sic] tak pro laskavé prohlédnutí kartáčových otisků jak [sic] vůbec pro všestrannou podporu, které se již těším [sic] několik let.“ (LA PNP, f. A. Novák, dopis Richarda Messera Arne Novákovi, Praha, Královské Vinohrady, 26. 4. 1923).

⁸ Richard MESSER, *Moderní pražský mystik Rainer Maria Rilke*, Praha, Bedřich Kočí 1923, s. [III].

⁹ AUK, f. FF UK, kart. 3, i. č. 42, Protokol o schůzi profesorského sboru filozofické fakulty Karlovy university konané ve čtvrtek dne 26. dubna 1923; srov. Richard MESSER, *Epická mariologie německého básnictví v středním a novém věku*, Časopis pro moderní filologii a literatury 10, 1923/1924, č. 2, březen 1924, s. 122–132, č. 3/4, červen 1924, s. 224–232.

¹⁰ Do začátku května 1923 germanista Jan Ferdinand Ježek, toho času jako soukromý docent přednášející na české filozofické fakultě (v ZS 1921/1922 na téma „studie a podobizny z doby poetického realismu“, v LS

na jedné ze schůzí fakultního profesorského sboru zkomplikován námitkami formulovanými romanistou Maxem Křepinským.¹¹ Messer o tom několik dní nato informoval Arneho Nováka: „Zdejší fakulta se již dříve usnesla habilitovati mne dne 17. t. m. bez kolokvia jen na podkladě jednoduché přednášky. Tento návrh byl bez námitek přijat. Nato byla proti mně vyvolána neslýchaná kampaň. Profesor Křepinský dosáhl zrušení rozhodnutí a má věc byla nyní přikázána rozmmnožené komisi, v níž mimo dosavadních pánů prof. Krause, Janka a Fischera zasedají také pp. Zubatý, Křepinský a Šusta. Ta má nyní navrhnouti, má-li býti o mé věci jednáno dále v zimním semestru, či zda má býti už nyní zastavena. Obžaloba prof. Křepinského nepřinesla proti mně při ‚nejlepší‘ vůli nic jiného než doklady z knihy o Spitelerovi, z níž má býti zřejmo, že jsem přespříliš ‚deutsch‘, než abych mohl býti připuštěn na československou univerzitu.

Věc se má nyní takto: tři páni z původní komise mi zůstanou nakloněni; p. prof. Šusta je, jak známo, přístupen intervenci prof. Heidlera; na prof. Křepinského vůbec nemyslím, ten je – bůh ví, proč vlastně – mým zapřísáhlým nepřítelem; zbývá tudíž nade vše důležitý hlas prof. Zubatého, a tu si dovoluji otázku, zda byste mohl přímo či nepřímo zastupovati mou věc u prof. Zubatého? Kdybyste tak učinil, zvítězil bych jistotně v těžké věci, za níž jsem šel věren svým směrnicím a již po půldruhého roku obětují a dávám vše, co je v mé moci. [...]

Dovalte mi, milý pane profesore, abych pomijeje úplně vlastní těžký osud řekl Vám jen tolik: Kdybych já jakožto vydavatel ‚Riffu‘ [vycházel v Bratislavě od února do září 1920, M. T.], jakožto sledovatel zásady, že i Němec nebo Maďar může a musí býti dobrým československým republikánem, a že to není nijakou zradou na jeho vlastní národnosti, naopak, kdybych já právě v této věci měl utrpěti zahanbující ponížení, ukazovalo by se na mne po celém Slovensku prstem a řeklo by se: tak se stane každému z menšiny, kdo se připojí k československému státnímu pojetí [...].¹²

Přetavit Messerovo „bůh ví, proč“, směřující do osobní roviny, v nějakou určitější dešifraci důvodů, není snadné, stejně jako nelze – pokud vím – disponovat žádným podrobným

1922 a ZS 1922/1923 o německé literatuře „v období realismu naturalistického“, v LS 1923 měl přednášet na téma „aktivism“ /srov. *Seznamy přednášek, které se budou konati na Universitě Karlově v Praze...*, podle let a semestrů/, avšak koncem února čtení odvolal), datoval předmluvu ke své knize *Bratři a demokraté. Několik studií o německé literatuře s hlediska humanity a demokracie* (Praha, vl. n.). Vzhledem k pozdějším okolnostem stojí za zmínku, že tu Ježek – patrně v souvislosti s několika řádky, jež sám věnoval Rilkovu zjevu – v soupisu literatury uvedl i Messerovu českou monografii (s. 158; tak i ve 2. vyd. práce – nadepsané tentokrát *My a Němci. Německá otázka ve světle německé literatury*, Praha, vl. n. 1923, předmluva z prosince t. r.).

¹¹ „Návrh prof. Křepinského, aby bylo revotováno usnesení profesorského sboru z 26. dubna 1923 ve věci habilitace Dra R. Messera přijat jednomyslně. Prozkoumání ostatních návrhů, které učinil prof. Křepinský stran téže habilitace, svěřeno dosavadní habilitační komisi, rozšířené o profesory Křepinského, Šustu a Zubatého.“ (AUK, f. FF UK, kart. 3, i. č. 42, Protokol o schůzi... konané 17. května 1923). – Max Křepinský (nar. 1875 v Turnově) se na pražské české filozofické fakultě habilitoval již v roce 1908 – „pro obor jazyka a literatury francouzské se zvláštním zřetelem k době staré“ (AUK, f. FF UK, kart. 35, i. č. 424, Maxmilián Křepinský, spisy související s odchodem Jana Urbana Jarníka z funkce a jmenováním Křepinského provizorním vedoucím romanistického semináře FF UK, 17. 1. 1908 a 22. 10. 1908); v září 1919 byl jmenován řádným profesorem (tamtéž, žádost M. Křepinského o poskytnutí výhod, 13. 11. 1922). V souvislosti s Křepinského vystoupením proti Messerovi nabude příznačného osvětlení hold, jímž se ke Křepinskému obrátil v říjnu 1945 orientalista a toho času děkan filozofické fakulty Jan Rypka: „Vždy jsem si Vás hluboce vážil. Připoutalo mne Vaše vřelá vlastenecké cítění a Vaše nezištnost. [...] Svou přímocarost a ryzost jste osvědčil nescíslněkrát, vždy mužně vystoupiv všude, kde jste nesouhlasil, varuje s moudrým rozhledem sbor profesorský před důsledky.“ (AUK, f. FF UK, kart. 35, i. č. 424, dopis J. Rypky M. Křepinskému, 8. 10. 1945).

¹² LA PNP, f. A. Novák, dopis Richarda Messera Arne Novákovi, Praha, 22. 5. 1923.

záznamem Křepinského květnového vystoupení ani jeho dalších (třebas i soukromých) vyjádření v tom směru. Křepinský se tak v kauze vznáší jako klíčový, avšak obtížně ucho- pitelný aktér.

Šetření

V dopise Novákovi Messer konstatoval, že Křepinský poukázal k jeho spittelerovským pracím dovršeným v knize *Karl Spitteler und das neudeutsche Epos* a vyvodil z nich tezi o nekompatibilitě jeho německví s rámcem či ideálem „československé univerzity“. V další rekonstrukci Křepinského argumentace lze postoupit prostřednictvím komentářů, jimiž se k ní nedlouho poté – patrně s výhledem k další, letní schůzi profesorského sboru – vyslovili Arnošt Kraus a Otokar Fischer, do značné míry překrývavě, téměř totožně (kooperace je zjevná).¹³ Výhrady, jimiž Křepinský podepřel návrh o revotaci Messerova habilitačního řízení, Kraus shrnul do čtyř tezí:

- „1. Dr Messer je Němec a Němec nemůže být učitelem na české univerzitě;
2. Dr Messer neumí česky a není přípustno, aby na české univerzitě přednášel jiným jazykem než československým;
3. Dr Messer je smýšlení protistátního;
4. Dr Messer svou povahou nehodí se na učitele univerzitního [...]“

V rozkladu k jednotlivým bodům Kraus vyznačil trojici spittelerovských pasáží, jež tedy Křepinský pravděpodobně předložil jako doklady pro třetí z tezí, a sice: 1) Messerovu „teorii, že epos žádá pohybu mas pod oligarchickými vůdci“, a rozeznání „takového pohybu, obdobného tažení Achaiů nebo Nibelungů, ve velké mobilizaci německé“; 2) snahu „omluvit [Spitteler] před německými čtenáři poukazem na vlivy, pod kterými psal mladý básník, tj. na protiněmeckou tendenci švýcarských novin“; 3) to, že Messer v předmluvě ke knize *Karl Spitteler und das neudeutsche Epos* jen krátce odbyl Spittelerovu válečnou protipruskou kontroverzi. Messerovu morální labilitu Křepinský ilustroval – dle slov Krausových – jednak lehkostí, s níž se „vzdává jména v literatuře známého“, jednak srovnáním: vždyť vojenské úřady zamítly Messerovu žádost, aby „byl převzat jako důstojník do čs. vojska [...]“.¹⁴ Způsob, jímž se Kraus posléze vyrovná s Křepinského tezemi (aby tuto operaci nechal vyústit v konstatování: „Příčin věcných proti němu není a politické úvahy, mají-li mít místo, mluví pro něho“), lze sledovat v první z příloh (*Apendix*), faktem květnových dní byla náhlá trhlina v cestě, již Messer podáním habilitační žádosti nastoupil.

Fischer se ve svém expozé – v pasáži o „kandidátově způsobilosti vědecké“ – dotkl mj. rozporného přijetí jeho starších prací a podezřelého mlčení německé odborné obce nad výkonem skutečně stěžejním, totiž monografií o Spittelerovi. Co se týče „knihy o Rilku“, připustil, že „k úplnému zvládnutí těchto otázek byla by záhodna důvěrnější znalost českého prostředí“, přesto monografii představil jako chvályhodný projev, odpovídající ostatně ideji „vykládání německé literatury v Čechách [...] ve spojitosti se slavistickými problémy“, respektive „požadavku, který právě v poslední době byl z české strany formulován, např.“

¹³ LA PNP, f. O. Fischer, cizí rukopisy, fasc. Messer – Křepinský. Doklady k univerzitní záležitosti, Vyjádření prof. Arnošta Krause a Otokara Fischera, květen 1923.

¹⁴ Tamtéž.

p. prof. F. X. Šaldou, o nutnosti celkového pohledu na německou literaturu u nás a její jakési československé podbarvení“. V dalším odstavci Fischer zdůraznil Messerův „volný a bystrý rozhled, jeho erudici i školenost a podnětůplnou schopnost kombinační“, ačli doprovázené „sklony a manýry [...] k duchaplnickému esejismu a vágnímu stanovování vztahů mezi uměleckými jevy“. Vyzdvihl kandidátův „mysl pro detail“, byť se „uplatňuje na úkor celkové kompozice díla“, zmínil „jeho náchylnost k nadsázkám a [...] příliš odvážné kombinace na poli látkoslovném“ – „kteréžto výtky a výhrady ovšem“, konstatoval, „nezeslabují úhrnného soudu o jeho plné vědecké kvalifikovanosti a spisovatelské zdatnosti“.

Návazně se Fischer věnoval „otázce národní“. Konstatoval: „*Mateřština dr. Messera je německá*“, což však – upozornil – bylo od počátku zřejmé, připomněl komentář Jaroslava Bidla k jarnímu referátu přidruženému k habilitačnímu návrhu, že „*běží o případ analogický se zastoupením germanistiky na univerzitách polských*“. Následně Messerův případ změřil poukazem k základnímu právnímu (sebe)vymezení mladého státu:

„*K dodatečným principiálním námitkám, že podle zásady, do české školy patří český učitel nelze na naší fakultě habilitovati Nečecha, podotýkáme, že univerzitní posluchač není dítě, umí rozeznávati vědeckou a didaktickou schopnost učitelovu od jeho smýšlení politického a sociálního, a tak různost národního původu a smýšlení ani neotřese jeho národním vědomím, ani mu nezabrání přijímati poučení. Zásadně vylučovati Němce z učitelství na univerzitách Karlově, Masarykově, Komenského odporuje ústavní listině republiky, jejíž státní občané jsou si před zákonem rovni nehledíc k tomu, jaké jsou rasy, jazyka nebo náboženství, a jež výslovně uvádí, že rozdíl v jazyku není státním občanům na závalu, pokud jde o přístup k úřadům a k hodnostem [...]*“.

Jmenoval řadu příkladů cizojazyčných, ba německojazyčných odborníků působících na univerzitách v prostředí převážně slovanském – mj. i Spiridiona Wukadinoviče, který „*nedávno byl na krakovskou univerzitu povolán za germanistu*“: „*Němec, jenž se zabýval též slovanskými literaturami a byl znám svými slovanskými sympatiemi*“. Pokračuje: „*Také na naší univerzitě učí řada Nečechů a nebylo by správné dělit je na rozeznávati příslušníky národů spřátelených a jiných, ježto to by znamenalo zasahování měřítek měnící se politiky do věcí univerzitních*.“ Fischer uznal, že Messer dosud česky příliš neumí, důvěřoval však kandidátově pili v tom směru a žádal, aby „po krátkou přechodnou dobu“ mohl Messer přednášet německy: „*vždyť jde o německou literaturu a na Karlově univerzitě přednáší se nejen česky, nýbrž – nehledě k cvičení lektorů – i latinsky, rusky, francouzsky, italsky. Přímé vyloučení německého jazyka bylo požadavkem Němců a platilo pro, c. k. univerzitu Karlo-Ferdinandovu s přednáškovou řečí českou*“. Univerzitě Karlově však zákon ze dne 19. února 1920 [...] vrátil všechna práva starobylého učení Karlova, jehož jest pokračovatelkou: *smí tedy rozhodnout i o výjimečném využívání kteréhokoli jazyka, neboť není již zákona, který by to zakazoval*.“

Od zřetelů odborných a státoprávních – otázek vnitřních univerzitních pravidel, ale také místa německé menšiny v budované republice – se Fischer přesunul k (ostatně souvisejícímu) tématu „*loajálnosti dr. Messera k českému státu a jeho stanoviska k němectví*“. Nabádal k rozlišení „*projevů z doby před převratem, kdy [Messer, resp. toho času Meszleny] smýšlel a vyjadřoval se v duchu rakouském a neměl k našemu národu žádných vztahů*“¹⁵

¹⁵ Počátkem června Fischer – pravděpodobně s výhledem k letní schůzi profesorského sboru – prošel Křepinského námitky nanovo, viz také: „[...] Dr. M., vychováván v Maďarsku, vzděláván v Německu a Francii,

a oproti tomu „*projevů z doby pozdější*“. Komentář ke třem pasážím Meszlenyho spittele-rovských textů de facto opakoval Krausovo vysvětlení; Meszlenyho popřevratový postoj Fischer symbolizoval měsíčníkem *Das Riff*, jímž se prý kandidát „*ostře odlišil od smýšlení bratislavských Němců a jímž si znesnadnil, snad znemožnil vědeckou kariéru v kruzích německých*“.¹⁶ Fischer časopis vyzdvihl jako projev úsilí o „*kulturní sblížení všech národů obývajících naši republiku, především o dorozumění mezi Slovaný a Němci*“: lišil se „*od propagačních časopisů vydávaných naší vládou leda tím, že [nebral]*¹⁷ *státní podpory. [Nebylo] tu čísla bez překladu z češtiny či slovenštiny [...]*“.

Messerovo „politické stanovisko“ poté ještě Fischer ilustroval zmínkou o jeho „spolu-práci“ s „tiskovým odborem ministerského prezidia, Českou kanceláří tiskovou, redakcí *Prager Presse* a jinými úředními institucemi“, „chování občanské“ poukazem k „dopisu bratislavského policejního ředitele Slavíčka“, na něhož se prý „obrátil pan profesor Vysoký o informaci [...]“: uvedl Slavíčkova slova o Messerovi jako „*občanu vůči našemu státu nejenom loajálním, ale i přímo patriotickým [...]*“ „*V předtuše, že toto sdělení bude vzato plně v úvahu*“, psal v citovaném dopise Slavíček, „*dovoluji si skončit dopis podotknutím, že nepříznivé posouzení věci dr. Messera mělo by v zápětí úsudek zdejší německé i maďarské strany, již je vyličená činnost dr. Messera ve prospěch našeho státu také dobře známa, vyznívající v ten smysl, že tak to dopadne s člověkem, který hlásal veřejně, že Němec může být dobrým patriotem československým*“.¹⁸

Stejně jako Kraus se Fischer vyslovil i k námitkám směřujícím proti kandidátově povaze. Jeho reflexe přítom nebyla zdaleka apologetická. „*Referát habilitační komise netažil se tím*“, konstatoval Fischer, „*že u dr. Messera je vyvinutá jistá schopnost akomodační, která svou horlivostí nepůsobí dojmem nejpříznivějším*“. Odmítl však argument jmenný: „*Při dvojí změně jména dlužno ovšem uvážiti, že se Messer na Meszleny překřtil v mladých letech spolu se svým otcem, který as jednal pod nátlakem v Uhrách obvyklým, a že se nyní tohoto jména, k němuž nemá pietních závazků, opět zbavil [...]*“. V závěrečném shrnutí Fischer Messera definoval jako „*Němce, jenž se plně hlásí k našemu státu a usiluje o syntézu nazírání svého s kulturním prostředím slovanským*“.

„*O něm neplatí, co tak často bývá vytýkáno Němcům: že se nezměnili, že se válečnými a poválečnými událostmi nepoučili, že nepočítají s novou skutečností slovanských států a s nutností smírné kulturní spolupráce. Dr. M. je Němec, jenž se staví do služeb našeho státu; jenž ochotu spolupráce a nové orientace způsobem až manifestačním projevuje*

působě ve Švýcarsku, nepřicházel ve styk s myšlenkami slovanskými, před válkou ani za války nezabýval se politikou a nadějami českými, nezapíral jako rodilý Němec svého německého smýšlení, jehož ovšem neprojevoval šovinisticky, byl loajální příslušník monarchie a její armády a na několika místech své knihy o Spittelerovi, jež pan profesor Křepinský cituje, dává projevu svému německému vlastenectví, a to obvyklým, řekl bych konvenčně rétorickým způsobem jako většina německých učenců za války; popud byl mu k tomu dán zvláště předmětem jeho práce, s jehož dohodovým stanoviskem se neidentifikuje [...]“ (LA PNP, f. O. Fischer, cizí rukopisy, fasc. Messer – Křepinský. Doklady k univerzitní záležitosti, Odpověď O. Fischera na návrh, 2. 6. 1923).

¹⁶ Srov. znovu paralelní místo z Fischerova červnového textu: „Pro neúčast německého čtenářstva byl německý tento časopis odsouzen k zániknutí, politický pak či kulturně politický ráz časopisu *Das Riff* byl (podle soukromých informací) jednou z příčin, proč Dr. M. nemohl počítati s možností habilitace na německé univerzitě pražské“ (tamtéž).

¹⁷ Fischer z nějakého důvodu vyznačená slovesa drží v přítomnosti.

¹⁸ LA PNP, f. O. Fischer, cizí rukopisy, fasc. Messer – Křepinský. Doklady k univerzitní záležitosti, vyjádření O. Fischera, květen 1923.

a tím si znesnadňuje možnost součinnosti se svými krajany Němci; jež se hlásí k programu národní snášenlivosti; k myšlenkám herderovského němectví, jež se snaží uplatňovati též svým bádáním odborným. Neběží o to, aby byl Němec poskytnutím veniae legendi za své přátelské smýšlení odměněn: otázka odmítnout – neodmítnout znamená naopak, má-li náležitě kvalifikovaný kandidát býti vytrestán za to, že se odhodlal býti Němcem jiným než většina jeho rodáků, má-li býti kárán za to, že se k našemu státu chová tak, jak si přejeme, aby se Němci chovali.“¹⁹

Koncem května 1923 Novák Messerovi odpověděl na citovaný dopis, bojovně naladěm. „Milý příteli, byl jsem týden ve Vídni a dostávám teprve nyní Váš dopis. Jsem docela na Vaší straně a pokládám nové šovinistické stanovisko některých pánů pražské filozofické fakulty za úplně zvrácené. Chci Vám rozhodně pomoci, a to nejen u prof. Zubatého, na nějž se přímo obrátím, ale pokusím se působiti i na prof. Křepinského, a to prostřednictvím našeho společného přítele. Učinil bych kroky ihned, ale Vy sám píšete, že musíte podati nejprve o věci podrobné informace ústní. Jen nebude-li tento odklad Vám darmo škoditi? Musíme tedy o věci spolu promluvit. [...] Pomoci Vám tentokrát pokládám za svou povinnost a za přirozený důsledek všech svých dosavadních kroků. Ostatně jsem v duchu počítal s tím, že se podobné nesnáze naskytanou, a dávno jsem jejich domnělé důvody v duchu úplně odzbrojil. Nebyl bych mužem, kdybych soud svůj neřekl také otevřeně činitelům o věci rozhodujícím.“²⁰

V polovině června byla sice „lektoru Dr Messerovi“ při zasedání profesorského sboru schválena „remunerace za německé kurzy“, otázka jeho habilitace však zůstala mimo (zaznamenanou) rozpravu.²¹ Přesto patrně v prostředí fakulty rezonovala: Kraus den po zasedání psal Novákovi: „Setkáváme se zde s mnohou nedůvěrou a zaujatostí ve snaze o získání dra Messera pro univerzitu. Nerozumím tomu, protože nechci rozuměti příliš dobře. Prozatím se věc protáhne přes prázdniny a bojím se, abychom, propadneme-li přes všechno, nedali jistým kruhům bratislavským příčinu ke – Geronovu smíchu.“²²

Ježek za scénou

Dne 24. července psal pak Kraus Fischerovi: „Drahý příteli, posílám Vám k nahlédnutí korespondenci, která vznikla tím, že mi p. Ježek poslal svou knihu s doprovodem, na nějž jsem zdvořile odpověděl. Je to přímo kriminalisticky zajímavé nahlédnout do továrny, v níž vznikl protest Křepinského. Rozhodně se můžeme těšiti na polemiku novinářskou.“

¹⁹ Tamtéž. Srov. paralelní pasáž z červnového Fischerova komentáře: „[...] pro mne však otázka odmítnout neodmítnout neznamená, jako pro pana prof. Křepinského, má-li být Němec poskytnutím veniae legendi za své přátelské smýšlení odměněn, nýbrž naopak: má-li být plně náležitě kvalifikovaný kandidát býti za to trestán, že se odhodlal býti Němcem jiným než většina jeho rodáků, má-li býti trestán námi kárán za to, že se k našemu státu chová tak, jak si přejeme, aby se Němci chovali. / Z těchto důvodů dovoluji si navrhnouti, aby se přes protest pana prof. Křepinského od dalšího habilitačního řízení s dr. Messerem neupouštělo“ (LA PNP, f. O. Fischer, cizí rukopisy, fasc. Messer – Křepinský. Doklady k univerzitní záležitosti, vyjádření O. Fischera 2. 6. 1923).

²⁰ LA PNP, f. O. Fischer, dopis Arne Nováka Richardu Messerovi, Brno, 29. 5. 1923.

²¹ AUK, f. FF UK, kart. 3, i. č. 42, Protokol o schůzi... konané 14. června 1923.

²² LA PNP, f. A. Novák, dopis Arnošta Krause Arne Novákovi, Praha, 15. 6. 1923. „Geronův smích“ je aluzie ke stejnojmenné básni z *Nových písní* (1888) Svatopluka Čecha, ke smíchu, jímž saský markrabě Gero spokojeně doprovází vyhlášenou zkázu svých nenáviděných protivníků.

*Co se týče mého ‚slibu‘, nepamatuji si na něj, ale rozhodně nemohl býti učiněn, když už jsem měl materiál habilitační v rukou, nýbrž pochází asi z doby, kdy mne obtěžoval svými plány a nevěděl, jakým spisem se habilituje. Je zde krásně a člověk si marně kazí náladu takovou korespondencí.*²³

Bez kliček tu Kraus Křepinského akci spojil s polemickým napětím rýsujícím se kolem osoby Jana Ferdinanda Ježka.²⁴ Tato provázanost se odtud stala součástí interpretace, již Messerovi podporovatelé sdíleli a ve svých dalších úvahách propracovávali. Koncem července psal Fischer Novákovi:

*„Ještě jednu věc bych měl s Tebou probrat, ale je mi líto letního času, těmi nechutnostmi plýtvat dobu prázdně – týkají se naší germanistické habilitace, zpod níž se to teď klube antagonismem toho vele- a velemilého pana Ježka. Ani nevím, stihl-li tě Messer (taky krásně bojovné jméno!) v Brně a jsi-li do detailů zasvěcen – dostals svého času můj lístek z Křivoklátu: Ale passons, je to krušné o tom psát, chystá-li se člověk jako já konečně už na dovolenou – dostal jsem laskavostí Lomovou stipendium na cestu do Tyrol a do Itálie [...].*²⁵

Několik dní nato reagoval Fischer na Krausovu zázilku: *„Drahý pane profesore, nejráději bych si ty dopisy Ježkovy ponechal a přiložil je ke ‚kauze Messer‘; ježto mi je však posíláte jen k nahlédnutí, nezbyvá než abych Vám je, těsně před svým odjezdem na dovolenou, vrátil. Po prázdninách mi je lask. zapůjčíte znovu. Zdá se, že pan J. podrobí Messerovu publikaci nemilosrdné kritice, patrně mu p. Bello tu kritiku vytiskne, to je jejich dobré právo. K věci poznamenávám jednak, že nechutná záležitost stává se dvojnásob protivná, objevuje-li se ve scéně takovýto aktér, jednak, že máte ovšem pravdu svou poznámkou o vlastním inspirátoru té tahanice.*

Myslím ovšem, že na vlastním průběhu naší akce se tím nic nemůže změnit, že se leda v sedění komise o tom novém (či starém) činiteli soukromě zmíníme. Dostávám znova od Messera lístek, jehož čeština žel, ani odpůrcům Ježkovým, nevyhoví.

*Prosím jen, abyste měl, pane profesore, na paměti, tento tuším ne bezvýznamný akt: Proti habilitaci J. nejostřeji vystupoval p. prof. Janko; on to byl, jenž poukazoval na chyby v publikaci před habilitačním spisem. On s Vámi pozměnil můj návrh resp. Ježkovu habilitační žádost a s Vámi zvážil jeho venia legendi. Co mne se tkne, skoro teď lituji, že jsem byl benevolentní < * Messer také není vědecké lumen. To dobře vím. Ale nad pana J. vyniká velice! >, jak jste mi tolikrát řekli, snad vyčítali, neboť pan Ježek se stává ‚obtěžným‘ docentem, jiného výrazu proň nemám. To ovšem mezi námi. Svou novou knihu mi přinesl, ale nedostal jsem se posud k četbě. Je dobrá?‘²⁶*

Den poté psal Novák Fischerovi: *„S Messerem jsme se bohužel nesetkali, ale jeho věc mně leží opravdově na srdci; pokládám ho za vědecky velice schopného a politicky spolehlivého. Sám mně svou při, v níž chci intervenovat, vylíčil tak, že opozice v profesorském sboru pracuje lžiargumenty šovinistickými, což jest stejně hloupé jako nepoctivé. Že by ježatý Stormovec hrál úlohu, snad postranního intrikána, dozvídám se teprve od Tebe. Jsem dávno přesvědčen, že jeho habilitace byla faux pas jako každý podobný čin z útrpnosti ve*

²³ LA PNP, f. O. Fischer, dopis Arnošta Krause Otokaru Fischerovi, Kunžvart, 24. 7. 1923.

²⁴ Viz zde pozn. 10.

²⁵ LA PNP, f. A. Novák, dopis Otokara Fischera Arne Novákovi, 28. 7. 1923.

²⁶ Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i. (dále MÚ AAV), f. A. Kraus, dopis Otokara Fischera Arnoštu Krausovi, 31. 7. 1923.

vědeckém životě. Nezbyvá, než to, co Němci jmenují ‚ihn kalt zu stellen‘. A to bez ohledu! Než dosti o tom!“²⁷

Nastal čas intervencí, příprav k rozhodné konfrontaci. Mezitím, koncem srpna, se objevil první a nadlouho jediný referát o Messerově rilkovské knize. F. V. Krejčí v *Právu lidu* pochyboval o možnosti její širší české rezonance: „O většině obsahu [...] nutno pohříchu říci, že nenajde u něho [tj. „českého čtenáře“] potřebné znalosti básníka, o němž jde. Kromě několika málo literátů a odborných germanistů, stěží kdo u nás zabýval se blíže Rilkeovou poezií, dnešní naši literární mládeži zdála by se ona přirozeně příliš romantická a mystická, a pak, kolikpak lidí z poválečné generace sleduje vůbec německou literaturu! Má proto kniha Messerova prazvláštní a jistě že velmi těžké postavení. Vykládat a analyzovat básníka před obecností, jež tohoto básníka nezná! Jež ho v českém překladě nikdy ani poznati nemůže, ježto je nepřeložitelný!“ Messerovu práci nicméně Krejčí „čtenářstvu“ doporučil jako podnětný příklad „subtilní duchaplnosti“, „hlubokého vzdělání literárního“, schopnosti „navazovat překvapující souvislosti mezi kulturními zjevy a vyvolávat daleké duchovní perspektivy“.²⁸

V úvodu října Arne Novák obeslal Josefa Zubatého:

„Slovutný pane profesore,

dovoluji si hned ze začátku akademického roku obtěžovati Vás žádostí v nedůtklivé a závažné věci, kde rozhodnutí profesorského sboru filozofické fakulty Karlovy univerzity záleží na Vaší dobrotivé moudrosti a autoritativní vážnosti. Jak se dojistá ráčíte upamatovali, bylo před prázdninami ve sboru jednáno o germanistické habilitaci dra R. Messera (Meszlenyiho), ale věc posunuta do nového šk. roku a z habilitační komise, která se pro dra Messera velmi příznivě vyslovila, přenesena na komisi širší, v níž, tuším, Vy předsedáte. Není-li o vědecké zdatnosti dra Messera, dávného osvědčeného pracovníka v liter. dějepise, pochybností, využily se námitky proti jeho kvalifikaci národní, a proto právě zvolena ona rozšířená komise. Dr. Messer, rodák z Pančeva, jest Bratislavan, Němec původem, jenž se musil za uherské vlády přiznávat k maďarské národnosti, ale hned po převratě se nejen prohlášením, ale i skutky – vydávat v tom duchu revui *Das Riff* – přihlásil k naší republice, jal se učit česky, a jak jsem se mnohonásobně přesvědčil, chce a dovede býti horlivým státním občanem, jenž touží v novém státě vyžítí se také vědecky, k čemuž habilitace v Praze, patrný to stupeň pro akademickou dráhu v Bratislavě, má býti prvním krokem. Neupírám, že dr. Messer jest jak říkáme oktábrista, ale vím, že jest jedním z nejčestnějších a v svém oboru nejschopnějších. I přimlouvám se za něho u Vás co nejmříve: Vy, jenž se dovedete dívat na dějiny národů a duchovních proudů ze širokého hlediska, chápete zajisté, že takovou otázku, pravý to produkt doby přechodné, nelze řešiti ze stanoviska čirého šovinismu, a uvážíte dojistá důvody mluvící pro dra Messera. Prosím Vás za to a děkuji Vám napřed uctivě. Nemám sám k dru M. jiných vztahů než vědecký zájem a mužnou úctu.“²⁹

²⁷ LA PNP, f. O. Fischer, dopis Arne Nováka Otokaru Fischerovi, Proseč, 1. 8. 1923. Pojem „Stormovec“ se váže k Ježkovu zájmu o dílo Theodora Storma – spis *Theodor Storm a Německo* Ježek také předložil v lednu 1921 jako práci habilitační, pročež mu na základě dalšího řízení byla v červnu téhož roku habilitace výnosem ministerstva školství a osvěty potvrzena, a to pro obor „dějiny německé literatury 19. století“ (AUK, f. FF UK, kart. 29, i. č. 344, J. Ježek, Zpráva komise o habilitační žádosti p. Dra. J. Ježka, referent Josef Janko a Otokar Fischer, [listopad 1928]).

²⁸ Šifra K., *Dr. Richard Messer: Moderní pražský mystik*, *Právo lidu* 32, 1923, č. 199, 26. 8., s. 11.

²⁹ MÚ AAV, f. J. Zubatý, dopis Arne Nováka Josefu Zubatému, Proseč, 6. 10. 1923.

Podobně Novák obeslal téhož dne i dalšího z dodatečně pověřených členů komise, Josefa Šustu – uvedl svou intervenci jako „ochranné slůvko za Dra R. Messera, jehož habilitace na Karlově univerzitě se tak těžko a pomalu rodí“: „Jste členem rozšířené komise, která má zkoumat jeho národní integritu. Nemám nejmenší pochybnosti o tom, že nahlédnete, jak nesmyslné jest vůči němu stanovisko intransigentního šovinismu, kterým se někteří členové sboru vychloubají: naše anexe Slovenska nás přímo zavazuje, abychom se smířili s takovými oktábristy, jež si poměry vynutily, jen když to jsou mužové ve svém oboru hodnotní a mravně čestní. O vědecké kvalifikaci Messerově promluvila habilitační komise velice příznivě, o karakternosti jeho jsem se přesvědčil opětovně. Že jest opravdovým republikánem, osvědčil svou propagační činností v revui *Das Riff*, kde pohřbil velký kus svého jmění. Ostatně, myslím, že rače býti do věci prof. Messera docela podrobně zaslíben, a že bych Vás zbytečně meškal uváděním detailů. Toužil jsem jenom upozorniti Vás naň sympaticky, jsa napřed přesvědčen, že v jeho věci zaujímáte stanovisko mému velmi blízké. Děkuji Vám napřed za všecko, co pro něj uděláte.“³⁰

V Novákově pozůstalosti se bohužel nedochovala odpověď ani na jeden z těchto dopisů. Dne 15. října adresoval J. F. Ježek tehdejšímu děkanu, patrně již Františku Krejčímu, vzkaz: rozhodl se v novém semestru nepřednášet, protože mu prý, „člověku ve službách českých zasloužilému a v odboru vědeckém nikoli neznámému, soustavně odpírá to, co cizinci bez zásluh a bez významu je poskytováno týměž úřadem ministerským beze všeho – státní úřad i dovolená“ – k tomu Ježek ještě připojil doušku: „Já budu zatím publikovat dále – já se utahat nedám [...]“.³¹ Deset dní nato se sešel profesorský sbor filozofické fakulty. Bod č. 10 v zápisu ze schůze se týkal Messerovy věci. Fischer coby referent přečetl „zprávu většiny komise, která navrhuje, aby se pokračovalo v habilitačním řízení s Dr. Messrem“.³² Nato Křepinský jako jeden z členů komise podal návrh jiný, naprosto protichůdný – „aby Dr Messer nebyl připuštěn k dalšímu habilitačnímu řízení podle § 6. habilitačního řádu“. Děkan Fr. Krejčí vybidl „pro přehlednost“ k diskusi „zvláště o jednotlivých momentech, jako vědecké kvalifikaci, osobním momentu, znalosti češtiny“, a prohlásil, že „nemůže připustiti diskusi o právu občanů Československé republiky nečeskoslovenské národnosti k jakémukoli úřadu a k jakékoli veřejné funkci, a tedy i k docentuře na Karlově univerzitě, ani diskusi o tom, zdali vyučovací řeč Karlovy univerzity jest česká“. Dle zápisu se debaty zúčastnili Jos. Zubatý, Jos. Šusta, Hynek Vysoký a Jos. Janko, „vědecká kvalifikace Dr Messera“ byla následně „uznána 23 hlasy“ (dle záhlaví zápisu bylo přítomných 29 profesorů, patrně však byl ve výčtu opominut Křepinský, uveden nebyl ani A. Kraus). „K debatě o osobním momentu a znalosti češtiny se nepřihlásil nikdo“, bylo dále v zápise konstatováno. Poté se již hlasovalo o Křepinského návrhu „jakožto širším“: „z 33 lístků 17 bylo pro návrh, 15 proti návrhu a 1 byl neplatný. Byl tedy návrh prof. Křepinského přijat.“³³

³⁰ Národní archiv, f. J. Šusta, dopis Arne Nováka Josefu Šustovi, Proseč, 6. 10. 1923.

³¹ AUK, f. FF UK, kart. 29, i. č. 344, J. Ježek, dopis J. F. Ježka děkanovi FF, Praha-Vinohrady, 15. 10. 1923. Pochybnosti, co se týče výuky v zimním semestru, vetkl Ježek již do dopisu témuž adresátovi 9. října t. r., tam však nijak nenaznačil srovnání s „cizincem bez zásluh“ (tamtéž).

³² AUK, f. FF UK, kart. 3, i. č. 42, Protokol o schůzi... konané 25. 10. 1923, bod 10.

³³ Tamtéž. Dle zápisu se schůze zúčastnili a o Křepinského návrhu hlasovali: M. Hýsek, G. Friedrich, O. Kádner, Fr. Lexa, O. Jiráni, R. Růžička, M. Novotný, A. Wenig, Birnbaum, V. Mathesius, Z. Smetánka, J. Baudiš, J. Šusta, J. Janko, H. Vysoký, J. Zubatý, M. Murko, O. Fischer, F. X. Šalda, J. Jakubec, J. V. Šimák, K. Chytil, J. Pekař, B. Foustka, O. Hujer, J. Chlumský, Fr. Groh a Fr. Krejčí.

Zápis je lakonický, avšak atmosféra ve chvíli projednávání Messerovy věci patrně poklidná nebyla. Soubor rukopisů, jež se dochovaly ve společné messerovské složce ve Fischerově pozůstalosti, uzavírá text prohlášení, jež Fischer sepsal den po schůzi:

„Polemizuje s mými referáty o vědecké kvalifikaci dr Messera, užil pan prof Křepinský v sedění sboru dne 25. října t. r. mj. výrazu, že mé jednání bylo takové, jaké nebývá zvykem ve slušné společnosti. Ježto za tento obrat nebyl p. děkanem volán k pořádku; ježto mi nestačí sumární omluva pronesená p. prof. Křepinským po jeho referátu; ježto, když nebyl připuštěn k slovu p. prof Kraus, ani já jsem se již o ně nehlásil; a ježto výraz mnou citovaný nebyl jedinou urážkou habilit. komise resp. jejích členů: žádám zdvořile, buď aby byla dosazena komise, jež by přezkoumáním aktů zjistila, byl-li p. prof. Křepinský oprávněn užívati výrazů hanlivých, anebo aby plénum sboru se vyslovilo o tom, shledává-li způsob a tón referování p. prof. Křepinského slučitelným s důstojností profesorského sboru naší fakulty.“³⁴

Několik málo dnů po této schůzi Ot. Fischer psal Novákovi: *„Snad již víš, že jsme to ve sboru čestně prohráli ve věci Messerové; se svým ‚vítězným‘ odpůrcem však měnit bych nechtěl, ani co do stanoviska, ani do vědomí vykonané povinnosti, a už dokonce ne do pojmu o noblese polemiky.“³⁵* Novákovi bylo Messera „líto“: *„sám jsem se za něho přimlouval u Zubatého a Šusty, ano i na Křepinského dal jsem působiti, arcit' s malým prospěchem. Zvítězila Zlámaná Lhota nad Evropou. Nevím, zda se nemýlím, přisuzují-li protimesserovské tažení [...] jeho aranžmá Ježkovi. Měli jste ho za neškodného hlupáka, ale žádný hlupák není neškodný, zvláště octne-li se v profesorském sboru.“³⁶*

Ježek na scéně neboli ježatá ohlédnutí

Krach Messerova habilitačního řízení však Ježkovi bezstarostný rozvoj akademické kariéry nepřinesl, naopak. Ještě v prosinci vyšel v *Prager Presse* text polemicky zahrocený proti jeho knize *Bratři a demokraté*. Ježek se vůči němu ohradil v *Národních listech*.³⁷ Josefu Zubatému psal ještě posledního dne toho roku – v souvislosti se svou snahou o rozšíření docentury „na celý obor německé literatury“ (oficiálně podá žádost 11. 1. 1924). V rozkladu o misi české germanistiky učinil z Messerovy knihy o Rilku (aniž by Messera jmenoval) příklad selhání:

„Tu si zajisté dovedete představit, jak se mne musel dotknout lístek Novákův, toho Nováka, který hlavními myšlenkami mého spisu o božím hodě Vánočním naplnil celý skvostný úvodník Lidových novin.“³⁸ *Věc je mi tím podezřelejší, že naši germanisté se halí v naprosté*

³⁴ LA PNP, f. O. Fischer, cizí rukopisy, fasc. Messer – Křepinský. Doklady k univerzitní záležitosti (1923), polemika Otokara Fischera.

³⁵ LA PNP, f. A. Novák, dopis Otokara Fischera Arne Novákovi, 29. 10. 1923.

³⁶ LA PNP, f. O. Fischer, dopis Arne Nováka Otokaru Fischerovi, Brno, 1. 11. 1923. V druhé půli téhož měsíce psal Lubor Niederle Aloisi Musilovi do Londýna: „Ve sboru máme antisemitské hnutí vyvolané pokusem habilitace nějakého Němce dra. Mesmera [*sic*] (z *Prager Presse*). Byla z toho bouře minule, ale já jsem odešel před ní“ (Muzeum Vyškovska, f. A. Musil, 20. 11. 1923; za upozornění na tuto pasáž děkuji Pavlu Žďárskému).

³⁷ Šifra e. [Paul EISNER], *Brüder und Demokraten*, *Prager Presse* 3, 1923, č. 339, 11. 12., s. 4; Jan Ferdinand JEŽEK, *Jak Prager Presse polemizuje*, *Národní listy* 63, 1923, č. 340, 12. 12., Příloha, s. [1].

³⁸ Miněn patrně text *Narození boží* (Lidové noviny 31, 1923, č. 645, 25. 12., s. [1]).

mlčení. [...] Proč se tak děje? Jsem já snad proti Židům, když myslím, že naše německá literární historie nikterak nevyžaduje původ z tohoto národu, ba že my povahově i kulturně máme k Němcům mnohem blíže než k těmto prostředníkům? Já proti slušným Židům nejsem, mým největším dobrodincem byl Žid Leo Kohn ve Znojmě – to přec mluví dost zřetelně. Nebo jsem proti Němcům, že znám jejich dobré i špatné stránky, že k oněm ukazují a z těchto varují, a že se domáhám toho, abychom v této věci nesetrvávali pouze při půdorysu (gramaticy) a při střěše (literatuře), nýbrž vybudovali vědu o německém národě vůbec.

Dovolte, slovnutný pane, letos vyšla 3 germanistická díla u nás, Bratří a demokraté, Heine a Rilke, a hleďte, jak se v nich přímo osudově odrážejí životní zkušenosti, charakter, snahy a cíle jak autorů, tak národů. Můj spis usiluje o naše zesílení, nevidí spásu ani v nacionalismu, ani v socialismu, nýbrž v božnosti, vyrovnávající všechny příkroty stavovských rozdílů a národnostních protiv přes rozdíly ve vyznání – Fischerův spis potvrzuje bezděčně a contrario tuto mou vnitřní tendenci heinovským a svým vlastním ahasverstvím (sleduju Fischera už dlouho, vědce i básníka, a vyznávám, že je mi jeho trýzně upřímně líto). Ale toto ahasverství není u nás jen problémem židovským, nýbrž také naším německým problémem, a problémem všech našich menšin státních, jak ukázal, sám na sobě zažil Rilke. Ale náš nový spis o Rilkovi se toho ani nedotýká, ač vyběhá v nabídku prostředníka mezi Germány a Slovany, podobně jako Tell-Probleme z r. 1911 se nabízejí k prostředkující roli mezi Germány a Romány; ba je tak dalek podstaty zajímavé bytosti Rilkovy, že ani nepostihuje elipsovitých center a linií jeho vývoje od husitství k buddhismu, a bůh ví kam ještě, já myslím, že už nikam.

Pomalu začínám chápat, co ti páni proti mně mají; já jim asi odbočuji příliš od německé tradice literární, svádím do kolejí ryze českých, pod hlediska našeho vkusu a našich potřeb. Tomu bych se však musel velice divit, to měla přece naše něm. literární historie a kritika dělat už před 30 lety; konečně myslím, že také německé germanistice (v říši) jinak ani nemůžeme prospět (prostřednictvím našich Němců) [...] P. prof. Kraus tu začal, začal, ale nedošel pro toho sv. Jana Nepomuckého tak daleko, jak měl. Nuže, on může říci, tak dělejte teď Vy!

Ale tu zas mu musím říci já: rád, milerád, ale neházejte nám klacky na hlavu [...].³⁹

Krausovu pozici Ježek opakovaně chápal jako zradu na určité úmluvě. „Co se změnilo?“, uvažoval v dalším dopise J. Zubatému, „P. prof. Kraus obrátil, když začala pracovat klika a když se k té klíce přiklonili činitelé vládní. Tak jsem informován já. Od té kliky je to pochopitelné, od ostatních činitelů nikoli, to nebylo ani čestné, ani prospěšné [...]“.⁴⁰ Zatímco Messer dál na filozofické fakultě vedl coby lektor kurzy němčiny, Ježek se postupně propadal do komplexního konfliktu: profesorský sbor „jednohlasně zamítl“ jeho žádost o rozšíření habilitace,⁴¹ Arne Novák jeho habilitační knihu o „bratřích a demokratech“ (vydanou počátkem roku 1924 pod novým titulem *My a Němci. Německá otázka ve světle*

³⁹ MÚ AAV, f. J. Zubatý, dopis Jana Ferdinanda Ježka Josefu Zubatému, Praha-Vinohrady, 31. 12. 1923.

⁴⁰ MÚ AAV, f. J. Zubatý, dopis Jana Ferdinanda Ježka Josefu Zubatému, Praha-Vinohrady, 1. 1. 1924.

⁴¹ Podkladem k odmítnutí byl odmítavý posudek Ježkovy knihy, který vypracoval především Kraus, nicméně ve spolupráci s Jankem a Fischerem; Ježek v dalších měsících usiloval o zveřejnění tohoto posudku, Kraus jej nakonec – avšak teprve v březnu 1925 – publikoval v Časopise pro moderní filologii (11, 1924/1925, č. 2, s. 162–171; srov. též Václav PETRBOK (ed.), *Arnošt Vilém Kraus /1859–1943/ a počátky české germanobohe-mistiky*, Praha 2015, s. 330–345).

německé literatury) příkře posoudil v *Českém časopise historickém*.⁴² Proti Novákovu textu vystoupil Ježek v *Českém slově*, počínaje slovy: „*Ve vědeckých pracích neřídí se vždy autoři motivy vědeckými. Arne Novák proslul tím již často. Někdy sahá až k nadávkám a osočování [...]*“.⁴³ Svě překérní postavení Ježek artikuloval v následných měsících ve směsi veřejné polemiky⁴⁴ a korespondence s některými členy profesorského sboru. V dopisech vznikajících v tomto napjatém rozpoložení se nezřídka ohlížel zpět. V tomto rámci se opakovaně, ačkoli nejmenovaně vynořoval i R. Messer.

V dubnu 1925 psal Ježek Jankovi: „[...] rány z konfliktu metod a přesvědčení mě nebolí, ale ran z 1/2 tuctu polopravd a tuctu lží nesnesu, a tedy také nestrpím. Proto Vás žádám, abyste nebránil, nýbrž podporoval moji snahu o mezifakultní (fil. fak.), mezikonfesijní a mezinárodní komisi a vyřešení pře. Je to proto nutné, že boj proti mně byl zahájen podloudně p. Pavl. Eisnerem z Prager Presse ve jménu kadence protizhídovské. A když to se nezdařilo, Arne Novákem ve jménu kadence protikatolické, a průvodní úřední recenzí ve jménu kadence protiněmecké.“⁴⁵

O několik měsíců později adresoval děkanovi (buď ještě Emilu Smetánkovi nebo Janu Jakubcovi) dopis bojovně vyhrcožený vůči „pražské germánské komisi a odboru“, hrozil „žalobou pro lži [...] v úřední recenzí“ a citoval zde ze svého staršího hovoru s Jos. Zubatým jeho repliku: „Vidíte, to je to, co se mi na Novákovu nelíbí, mně psal o tom pánovi v poslední době (prosinec 1923) dvakrát, a já jsem mu ani neodpověděl“, dodáváje:

„Psal-li ten švec prof. Zubatému z naprosto odlehleho odboru do pražského sboru, jak by byl nepsal do odboru germánského? A tu je otázka: jakým právem tak činil? Může vědec – literární historik se švýcarským osvoboditelem vážně srovnávat fantazii o vládě peněz (Tell-Probleme)? Může takový literární historik se jménem a spisem o Spittellerovi – pacifistovi rozhodně srovnat vážně v témž spise nadšení pro německo-rakouský nástup vojenský? A mohl člověk, neznající r. 1923 vůbec česky, napsat český spis o pražském básníkovi německém česky, s přesnou znalostí české literatury předmětu, a přímo s virtuózním českým slohem v těch částech – selhávajícím ovšem v těch základních věcech, kterých on přirozeně znáti nemohl a kterých, zcela nepřirozeně, neznal jeho informátor a pomocník? To vše je, prosím, s největší chválou [...] v úředních aktech fakulty.

Srovnajte s tím laskavě, jak bylo měřeno mně za těch 7 let přes všechny sliby – dovedete pochopit, že zahajují boj s tou klikou a s těmi bačkorami, které jí příslužují [...]“.⁴⁶

Téhož dne sepsal Ježek pro své posluchače text, jímž jim chtěl vysvětlit svůj spor, svou situaci; mj. tvrdil, že mu nebylo obtížno vypořádat se s posudkem Novákovým v *Českém časopise historickém*, a to také proto, že „od nejčelnějšího reprezentanta naší české obce vědecké zvěděl, jak překvapující měrou se p. Arne Novák angažoval pro jistou přicestovalou osobnost, které jsem se dle všeho zdál státi v cestě [...]“.⁴⁷

⁴² Arne NOVÁK, recenze in: *Český časopis historický* (dále ČČH) 30, 1924, 16. 4., s. 133–136.

⁴³ J. F. JEŽEK, *Věda a Nováková politika*, *České slovo* 16, 1924, č. 131, 5. 6., s. 1–2; týden předtím (č. 127, 31. 5., s. 1–2) tu vyšel Ježkův fejeton *Autonomie vědy a prof. dr. A. Kraus. Glossy k odbornému referátu*. A. KRAUS na něj, vyzván redakcí, reagoval odpovědí začínající *O autonomii vědy na univerzitách projevil nedávno obavu...*, *Národní listy* 64, 1924, č. 154, 4. 6., s. 4.

⁴⁴ Viz zejména brožuru J. F. JEŽEK, *Můj spor s prof. Dr. Arn. Krausem & spol. Plaidoyer „Bratři a demokratů“*, *knihy sebevědomí a odpovědnosti* (Praha, vl. n. 1925).

⁴⁵ AUK, f. FF UK, kart. 29, i. č. 344, J. Ježek, dopis Jana F. Ježka Josefu Jankovi, Praha, 6. 4. 1925.

⁴⁶ AUK, f. FF UK, kart. 29, i. č. 344, J. Ježek, dopis Jana F. Ježka děkanovi FF UK, Praha, 15. 10. 1925.

⁴⁷ Koncept úvodu k přednáškovému kurzu, 15. 10. 1925, rkp., tamtéž.

Role univerzitního vyučujícího se Ježek nakonec pro zimní semestr 1925/1926 protestně zřekl, usiluje poté – bezúspěšně – jak o rehabilitaci, tak o nové či obnovné habilitační řízení.⁴⁸ Messer zůstal v jeho pojetí situace protežovaným konkurentem, jehož Ježek jako by trestal tím, že jej v bilancujících stížnostech nejmenoval – tak jako v dopise Jankovi: „*Musíte pochopit revoltu moji pro 99 % židovských lží. Nepřesvědčuje-li Vás ani to, pak srovnejte laskavě těchto 99 % lží na zabití moje se 100 % lžichválou ve prospěch pobratima [...]*“.⁴⁹ Koncem roku 1928 komise ve složení Janko, Kraus, Fischer opět zamítla Ježkovu žádost o obnovu, resp. rozšíření jeho docentského venia legendi. Ten se 20. 12. odvolal, a když neuspěl, adresoval 18. 2. 1929 děkanovi (toho času jím byl Břetislav Foustka) zprávu, kde mj. konstatoval, že „*si věc [vyřídí] cestou veřejnou, která sice nepřináší pochopení otázek ryze vědeckých, ale disponuje už smyslem pro křivdu a protekcionářství*“.⁵⁰ Širší komise čítající také Jana Jakubce a Josefa Šustu, za předsednictví Foustkova, se poté 11. 6. 1929 usnesla na (další) zamítavé odpovědi. Neúspěšný byl i další pokus v roce 1931.⁵⁰ Ježek se zkrátka mezi vyučující na filozofické fakultě už nevrátil.

Pokud jde o Messera, znovu již o habilitaci nepožádal; zůstal nicméně lektorem a po polovině čtyřicátých let z této úsporné role načas dokonce i vystoupil, když se v personální i kulturněpolitické krizi, která pražské univerzitní germanistické pracoviště zasáhla, na zdejší výuce podílel – především po boku Hugo Siebenscheina – také vedením odborně, literárněhistoricky vyhraněných kurzů. Pouhé konstatování, že krach jeho habilitačního pokusu v průběhu roku 1923 způsobil – snad ze sympatie k Ježkovi – Max Křepinský, by však bylo velkým zjednodušením; zápletku totiž lze číst i jinak: stojí v ní Messer jako oběť nešťastné konstelace, již ovšem svými předchozími a souběžnými rozhodnutími a gesty utvářeli i jeho příznivci.

Příloha

Vyjádření prof. Arnošta Krause (Messer – Křepinský. Doklady k univerzitní záležitosti 1923, LA PNP, f. O. Fischer)⁵¹

Důvody, o které p. prof. dr. Křepinský opírá svůj návrh na revotování usnesení prof. sboru, jsou:

⁴⁸ AUK, f. FF UK, kart. 29, i. č. 344, J. Ježek, Zpráva komise o habilitační žádosti p. Dra. J. Ježka, Josef Janko (referent) a Otokar Fischer, [listopad 1928].

⁴⁹ AUK, f. FF UK, kart. 29, i. č. 344, J. Ježek, dopis J. F. Ježka patrně Josefu Jankovi, Praha, 17. 11. 1926.

⁵⁰ K tomu srov. Ježkův výklad v dopise adresovaném počátkem roku 1932 Arne Novákovi (LA PNP, f. A. Novák, dopis datován Praha-Vinohrady, 31. 1. 1932, a následný rozhořčený, výtělavý list patrně reagující na rezervovaný Novákův postoj k Ježkovým aktuálním plánům (včetně habilitace brněnské); nanovo (a opět nejmenován) se tu znovu mihl i Messer: „*Jinak račte povážit, co kamení mi zde v Čechách v posledních 13 letech bylo naházeno pod nohy kvůli ambicím jistého pána, který na místo učitele na univerzitě československého jazyka nemá jistě práva ani nejmenšího. Leží-li Vám osud tohoto pána na srdci, Bůh s Vámi i s ním – jemu se přitom nedaří zle, a on je tím také spokojen [...]*“ (tamtéž, Praha, 11. 2. 1932).

⁵¹ Při přepisu textu byla předloha upravena pouze tehdy, šlo-li o zjevné překlepy apod., nebo se zřetelem k dnešní pravopisné normě; v jednoznačných případech byla opravena interpunkce, sousloví nahrazena patřičnými spřežkami, u slov přejatých a kořených, předponových a předložkových *s/e/-* a *z/e/-* byla volena podoba, již lze považovat na škále knižní – progresivní za spíše neutrální.

1. Dr Messer je Němec a Němec nemůže být učitelem na české univerzitě;
2. Dr Messer neumí česky a není přípustno, aby na české univerzitě přednášel jiným jazykem než československým;
3. Dr Messer je smýšlení protistátního;
4. Dr Messer svou povahou nehodí se na učitele univerzitního.

1.

Mateřský jazyk dra Messera je německý, jak v referátu komise bylo uvedeno, a lze soudit, že obvyklé v bývalém Uhersku pomad'arštění nešlo hloub než ke změně jména, nyní odčiněné. Maďarsky, pokud víme, nikdy nepsal, nýbrž jen německy a francouzsky,⁵² němectví jeho lze tedy pokládati za nepochybné. Znemožňuje tato vlastnost učitelství na naší univerzitě?

Zásadně vylučovati Němce z učitelství na univerzitě Karlově, Masarykově, Komenského odporuje ústavní listině československé republiky, jejíž § 128 praví, že státní občané republiky jsou si před zákonem rovni... nehledíc k tomu, jaké jsou rasy, jazyka nebo náboženství, že rozdíl v jazyku není státnímu občanu na závalu, pokud jde o přístup k úřadům a hodnostem...

Zásadu p. prof. Křepinského „Do české školy patří český učitel“ bylo by tedy lze provádět jen mimozákonně, kdyby vůbec bylo možné stanovit zásadu, platnou pro učitele všech kategorií. Univerzitní posluchač není dítě, umí rozeznávat vědeckou a didaktickou schopnost učitelovu a jeho smýšlení politické a sociální, a tak ani různost národního původu a smýšlení ani neotřese jeho národním vědomím, ani mu nezabrání přijímat poučení, jak dokazují přečetní bývalí žáci středních škol německých a studenti, poslouchající na německých univerzitách v cizině nebo v Praze.

Obava, že by německým členem vnikl cizí živel do sborů profesorských, je přežitkem z dob, než jsme byli národem státním, který nemá, co by tajil; a že by takový profesor – zjev jistě výjimečný – mohl strhnouti sbor, když jejich smýšlení se rozchází, je právě tak nemyšlitelné, jako že by sbor mohl reprezentovat vůči cizině, kdyby ho sbor k tomu výslovně, volbou nebo vysláním, neoprávnil. – Nevadilo staré univerzitě Karlo-Ferdinandově, že na ní působil matematik Francouz Durège, romanista Cornu, polským univerzitám v Krakově a Lvově, že germanisty byli Němci Creizenach a R. M. Werner; slavisté na německých univerzitách bývali dříve Slované. Také na naší univerzitě učí Nečeši a rozeznávají s p. prof. Křepinským příslušníky národů spřátelených a jiných nemáme právo, nehledě k tomu, že spolky politické, byť sebevělejší, nejsou věčné; kdo by byl r. 1914 tušil, že Bulharsko se postaví po bok Německa? Kdo může přísahat v trvání přátelství SHS a tím i našeho státu k Itálii? V stále trvání čtyřdohody? Atd. Hlavním zřetelem našim jest a zůstane blaho posluchačů našich a jest zcela myslitelné, že bychom za naléhavé potřeby, kdyby nebylo domácí vhodné síly, povolali, jako činily jiné státy, učence cizího, popřípadě i Němce, byť bychom mu přechodně musili činit jistě jazykové koncese.

⁵² V tomto se však Kraus mýlil, Messer před válkou maďarsky publikoval, svá budapešťská filologická studia zakončil prací *Gerstenberg költészete. Irodalomtörténeti tanulmány* (Budapest, Deutsch Zsigmond és Társa Könyvkereskedése 1908; podepsáno Rikárd MESZLÉNY), a nejpozději ještě v roce 1918 otiskl v budapešťském listě *Világ* stať o Hauptmannovi (Richárd MESZLÉNY, *Hauptmann mesternovellája: Der Ketzer von Soana*, Világ 9, 1918, č. 232, 4. 10., s. 5–7).

2.

Že dr. Messer dosud neumí dobře česky, nepopřeli členové komise, ale vyslovili svoje přesvědčení, že se řeči brzo a dobře naučí. Byli k tomu oprávněni, poněvadž, znajíce dra Messera jako svého posluchače, měli příležitost pozorovati, jak rychle překonával obtíže a naučil se mluvit – podle zvláštní své metody – hbitě, a nepochybuji, že za dobu poměrně krátkou bude mluvit i korektně. Odvolává-li se p. prof. Křepinský na zákon, příkazující úředníkům, aby se naučili státnímu jazyku, je to přílišná koncese, univerzitní profesor musí vyhovět větším požadavkům, a není pochybnosti, že p. dr. Messer jim vyhová.

Jde jen o to, nemáme-li mu poskytnout lhůtu a dovoliti mu, aby po krátkou přechodnou dobu přednášel německy, vždyť jde o německou literaturu a přednáší se na Karlově univerzitě nejen česky, nýbrž – nehledě k cvičením lektorů – i latinsky, rusky, francouzsky, italsky. Přísné vyloučení německého jazyka bylo požadavkem Němců a platilo pro „c. k. univerzitu Karlo-Ferdinandovu s přednáškovou řečí českou“; Karlově univerzitě však vrátil zákon ze dne 19. února 1920 (Sb. z. č. 135) všechna práva starobylého vysokého učení Karlova, jehož, podle § 1 zákona, jest pokračovatelkou, smí tedy rozhodovati i o výjimečném užívání kteréhokoli jazyka, neboť není již zákona, který by to zakazoval.

3.

Zkoumajíce, je-li dr. Messer smýšlení protistátního, musíme přesně rozeznávati projevy z doby před převratem, kdy neměl k státu našemu ještě žádných povinností, a projevy pozdějšími. Politické výroky v starších spisech Messerových týkají se jen poměru německého Švýcarska k Německu a jsou lhostejné. Ve spise, tištěném a vydaném za světové války, knize o Spittelerovi, našel p. prof. Křepinský tři zajímavá místa, jež se řadí chronologicky takto:

1. R. 1915 tiskne M. spis, vyvinující teorii, že epos žádá pohybu mas pod oligarchickými vůdci, a vidí takový pohyb, obdobný tažení Achaiů nebo Nibelungů, ve velké mobilizaci německé. Strženy jsou všechny hradby, praví, i národní, věřil tedy naivně ve svornost všech národností středoevropských s Němci a Maďary. Aby rekrut rakousko-uherský si uvědomil při tom brutální a bezohledné vedení války Němci, je těžko předpokládati; odkud by o tom věděl? A zjev národa zdvihajícího se v masách nikdy nebývalých, v nikdy neslýchané spořádanosti a pohotovosti, mohl imponovati i tomu, kdo cítil bolestně, že to hnutí hrozí nás rozdrtit, kdo poznal, že lid je otráven nepravdivými zprávami o otrávených studnách, pumách, zvědech, a přece mohl se závistí a podivením pozorovati, jak se celý velký národ řítí v tu válku. Oč více mohl dr. Messer z kasárenského dvora viděti pouze velkolepost a dát jí výraz nadějeplný!
2. Kniha nebyla ještě dotištěna, když aféra Spittelerova rozčílila německé obecnstvo. Bylo nutno vyčkat, až bouře ustane, a po dvou letech, v dotištěné již knize, připojil řadu listů (s novou paginací), aby rozšířil úvahu o politickém rázu eposu a, vychválil Spittelera jako sociálního a politického proroka, hleděl ho omluvit před německými čtenáři poukazem na vlivy, pod kterými psal mladý básník, tj. na protiněmeckou tendenci švýcarských novin. Otiskuje ukázky bez poznámek, vyjma tří případy, z nichž první je nejasný, v druhém, když nazván Bismarck břídilským žákem Napoleonovým, poznamenává, že tím není míněn snad Napoleon I, nýbrž Napoleon III, což je ovšem drastické; podle Bismarcka těchto představ je pak kreslen Leviathan v Prometheovi.

V třetím případě konstatuje, že uznávali „aspoň“, že Prusko bylo r. 1870 nespravedlivě napadeno, to byla tak obecná víra, že nás nijak nezaráží, když se dr M. nezmiňuje o emžské depeši. Zde prozrazuje ostatně, jak byl zklamán z nadšení roku 1914/15 (*der Krieg... die geistige Zerrüttung die seelische Verödung unserer Gegenwart...*)

3. V únoru r. 1918 je kniha konečně dotištěna a dr Messer píše předmluvu, která se začíná historií knihy a dotýká se i aféry Spittelerovy. – „*In den Tagen jener gerechtfertigten oder doch begreiflichen Erregung sahen sich Verleger und Verfasser veranlasst, die Veröffentlichung hinein zuhalten*, atd.“ A odmítá zaměstnávat se sebedemě onou aférou.

Považme, oč jde. Spitteler, slavný německý básník, prohlásil se r. 1915 pro trojdohodu a vzbudil tím bouři odporu a zuřivosti v Německu. Rozumí se, že bylo zájmem spisovatelovým, aby položil co nejvyšší hráz mezi sebe a Spittelera; nejméně by bylo by bývalo, kdyby se byl přidal k rozhořčení výrazy co nejostřejšími a prohlásil, že mluví o básníkovi, ne o politikovi. Ve skutečnosti Dr Messer nazývá ono rozčilení *gerechtfertigt*, čili volí nejslabší výraz, který mu jazyk poskytoval. Rozčilení nebylo *gerecht* spravedlivé, nebylo *natürlich*, *selbstverständlich*, *tiefbegründet*, *elementar* a jak by se ještě mohlo zvát, bylo jen *gerechtfertigt*, odůvodněno, ospravedlněno, jak lze říci o každém upřímném rozčilení; bylo omluvitelné, lze je lidem a době odpustit... ale s tímto matným označením se dr Messer nespokojuje, on připojuje *oder doch begreiflichen*, nebylo tedy ani ospravedlněno, bylo neoprávněné, nespravedlivé, a ovšem pochopitelné či nesoudné, poštvané masy...

„Soudíme, že tentokrát byl upřímný“ – praví o tom velmi správně p. prof dr Křepinský; ano byl tak upřímný, že se to rovná mladistvé nerozvážnosti, když byl přece důstojník, hýčkaný a za frontou dobře schovaný, a pokyn bedlivého čtenáře stačil, aby o ty výhody přišel. Tato upřímnost nám dává nahlédnout v jeho nitro a ukazuje, že nadšení z r. 1914, které bylo „*gerechtfertigt oder doch begreiflich*“, vyprchalo dokonale, jeho nitro bylo prázdné, a když nadešla doba obecných převratů, mohl se rozhodnouti podle rozumu.

Jak přijal nejprve nové poměry v Bratislavě, nevychází ze spisů; nevíme, proč opustil r. 1920 státní službu a založil svou existenci na měsíčníku *Das Riff*. Nebyl v tomto postavení ničím vázán, mohl psát zcela volně podle nejvlastnějšího přesvědčení a podle vkusu svých odběratelů. Jakého smýšlení jsou v Bratislavě Němci, pozná snadno, kdo jen několik dní tam mešká a čte tamní noviny. Jak se přizpůsobil p. dr Messer tomu vkusu a smýšlení?

Tak, že jeho časopis se liší od propagačních časopisů, naší vládou vydávaných jen jedinou vlastností: neběže podpory státní. Jinak hledí spojovat literární svět bratislavský s pražským a není čísla bez překladu z češtiny, jsou tu zastoupeni J. Čapek, Dyk, Neumann, Sova, R. Svobodová, Theer a slovenské lidové písně. To uznává také p. prof. Křepinský, který nalezl ve všech číslech jedinou příčinu k výtce. V referátě o Doležalově knize o Masarykovi zní úvod „*Zum amtlich gefeierten Geburtstag Masaryks...*“ Úvod podivný, snad referent míní pouze, že kniha bude dobrá pro učitele, kteří musí řečnit o svátku prezidentově, snad lituje, že i muž jako Masaryk se stává předmětem koman-dovaných oslav, jisto je, že by redaktor, který by výraz potlačil jako nelojální, uvalil na sebe výtku byzantinství.

Vyjde-li z těchto fakt, že na námitku p. prof. Křepinského lze odpovědět: Naopak!, plně to potvrzuje dopis p. policejního ředitele bratislavského, na kterého, jako nejkompetentnějšího svědka, se obrátil p. prof. Vysoký. Čtete v něm: „*Neváhám si, velectěný pane*

profesore, s Vámi sdělit, že profesora Messera delší dobu již znám a mohu jej vskutku označit za občana vůči našemu státu nejen loajálního, ale i přímo patriotického.“

4.

Vadu mravní vidí p. prof. Křepinský v tom, že dr Messer tak snadno se vzdává jména v literatuře již známého, ale považíme-li, že na Meszleny se překřtil jeho otec patrně pod nátlakem v Uhersku obvyklým, chápeme, že se jména co nejdříve hledí zbýti, i s oběťmi, když je to možná. Pietních povinností k němu nemá.

Závažnější je zpráva, že žádosti dra Messera, aby byl převzat jako důstojník do čs. vojska, nebylo vyhověno. Ale vůči svědectví prezidenta policie, kterému by každý poklesek vůči našemu státu musil být úředně znám, nemůže to odmítnutí působiti na naše rozhodnutí, neboť jednak mohly úřady vojenské souditi podle některého z důvodů, které zde byly vyvráceny, za druhé jsou požadavky na důstojníka jiného rázu, zvláště na důstojníka tak důležité speciální zbraně, jako je dělostřelectvo, důstojníka již staršího, kterému by snadno mohl být přidělen odpovědný úkol.

Resumují: z důvodů uvedených ani jeden neobstojí a není příčiny, aby se upustilo od započatého aktu habilitačního, navrhuji tudíž, aby dr Messer byl k dalším krokům habilitačním připuštěn. Příčin věcných proti němu není a politické úvahy, mají-li již míti místo, mluví pro něho. Aspoň p. dr Slavíček končí svůj dopis takto:

„V předtuše, že toto sdělení moje bude vzato veleváženým panem profesorem plně v úvahu, dovoluji se skončiti dopis svůj s tím podotknutím, že nepříznivé posouzení věci dra Messera mělo by vzápětí úsudek zdejší německé i maďarské strany, již je vyličená činnost dra Messera ve prospěch našeho státu také dobře známa, vyznívající v ten smysl, že tak dopadne to s člověkem, který hlásal veřejně, že Němec může být dobrým patriotem československým.“

A. Kraus

Grantová podpora

Text vznikl v rámci projektu *Richard Messer: cesta Evropou, mezi filologií a dějinami umění*, podpořeného Grantovou agenturou České republiky (reg. č. 18-01438S).

MICHAL TOPOR

Richard Messer, ein „Zugereister“. Zu einem Habilitationskonflikt

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 1923 versuchte der Bratislaver (Pressburger) Germanist Richard (Meszleny-)Messer anhand einer tschechischsprachigen Abhandlung über R. M. Rilke und eines Vortrags zum Thema „Die epische Mariologie der deutschen Dichtkunst vom Mittelalter bis zur Gegenwart“, sich an der philosophischen Fakultät der (tschechischen) Karlsuniversität zu habilitieren. Trotz mehrseitiger Unterstützung von Kollegen (insbesondere von A. Novák, A. Kraus und O. Fischer) wurde das Verfahren nach mehreren Monaten abgebrochen. Die Unterbrechung des Habilitationsverfahrens hatte der Romanist Max Křepinský initiiert, der selbst Messers sichtbarster Opponent war. Allerdings deuten zugängliche Dokumente auf einen breiteren Hintergrund seiner Aktion, insbesondere auf einen Zusammenhang mit Karriere-Interessen und Schwierigkeiten des Germanisten Ferdinand Jan Ježek.

Deutsche Übersetzung Wolf. B. Oerter

Michal Topor
Institut pro studium literatury, o. p. s., Praha
michal.topor@ipsl.cz

JAROSLAV BIDLO A PRAŽSKÁ UNIVERZITA: K POČÁTKŮM ČESKÉ HISTORICKÉ SLAVISTIKY

MAREK ĎURČANSKÝ

JAROSLAV BIDLO AND THE UNIVERSITY IN PRAGUE: ON THE BEGINNINGS OF CZECH HISTORICAL SLAVISTICS

This study deals with the earliest days of historical Slavistics at the Czech university in Prague and its perhaps most important representative, Jaroslav Bidlo (1868–1937). It follows his connection with the Prague university since his studies, when he belonged to the oldest generation of the so-called Goll's school of historical sciences, through his stays at universities in Krakow, Moscow, and Petersburg, and the development of his academic career from habilitation to full professorship in 1910. Also included is an overview of Bidlo's teaching and organising activities at the Prague university. Bidlo's career culminated when he was elected dean of the Faculty of Philosophy (1915/1916) and later, when in the 1930s he was for three years active in the academic senate. Bidlo's interwar activities at the Charles University clearly show how an originally rather marginal research field could, due to changes in the geopolitical situation, become prominent and enjoy full state support.

Keywords: Jaroslav Bidlo – historical Slavistics – Czech university in Prague – Charles University – Faculty of Philosophy – Goll's school

DOI: 10.14712/23365730.2019.17

Úvod. Prameny a literatura

Jaroslav Bidlo, profesor obecných dějin se zaměřením na dějiny východní Evropy a Balzánského poloostrova, stojí v obecném povědomí ve stínu svých generačních souputníků Josefa Pekaře, Josefa Šusty a Václava Novotného. Bylo tomu tak už v době, kdy všichni jmenovaní působili zároveň jako ředitelé historického semináře filozofické fakulty České univerzity Karlo-Ferdinandovy, respektive Univerzity Karlovy, občas za součinnosti některého z dalších historiků (zejména Kamila Krofty a Josefa Vítězslava Šimáka).¹ Od akademického roku 1911/1912 až do smrti Václava Novotného o více než dvacet let později

¹ Všichni uvedení ředitelé Historického semináře české univerzity se na rozdíl od Bidla už dočkali knižních biografii, byť v některých případech jsou knihy zaměřeny jen na některou stránku jejich činnosti. Srov. Zdeněk KALISTA, *Josef Pekař*, Praha 1994; Josef HANZAL, *Josef Pekař. Život a dílo*, Praha 2002; Jiří LACH, *Josef Šusta 1874–1945. A History of a Life, a Life in History*, Olomouc 2003; k Šustovi také Josef BLÜML, *Josef Šusta, Úvahy o světových dějinách*, Praha 2006; Jaroslava HOFFMANNOVÁ, *Václav Novotný. Život a dílo univerzitního profesora českých dějin*, Praha 2014; Jindřich DEJMEK, *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936–1938*, Praha 1998; Naděžda MORÁVKOVÁ, *Plzeňan Kamil Krofta*, Plzeň 2016; Hana KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák. Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*, České Budějovice 2013.

tvořili Pekař, Šusta, Bidlo a Novotný jádro pražské českojazyčné univerzitní historiografie. Všichni náleželi k nejstarší generaci Gollových žáků a studovat začínali na přelomu 80. a 90. let 19. století, v období intenzivního rozvoje české univerzity po rozdělení v roce 1882. Přes veškeré disharmonie, z nichž některé budou ještě zmíněny, měla tato „silná čtyřka“² na vývoj české historiografie zásadní vliv. Nešlo samozřejmě pouze o působení na univerzitě, ale také o významné posty v domácích i mezinárodních vědeckých institucích. Cílem předkládané studie je ovšem sledování Bidlova vztahu pouze k pražské univerzitě, a to v kontextu historických oborů, v jejichž rámci po nedlouhém působení Konstantina Jirečka de facto rekonstruoval českou historickou slavistiku, a to na podstatně širším základu.

Považují za užitečné na úvod ve stručnosti rekapitulovat literaturu a prameny, které jsou uloženy v řadě různých archivních fondů v archivech a knihovnách nejen v České republice.

Vedle článků k jubileím,³ nekrologů⁴ a nečetných všeobecně zaměřených biografických textů⁵ a medailonů byla doposud Jaroslavu Bidlovi v české odborné literatuře věnována pozornost hlavně v souvislosti s nejstarším z jeho životních témat – dějinami Jednoty bratrské v raném novověku⁶ – a s jeho organizačními aktivitami,⁷ případně vztahem k jiným historikům.⁸ V mezinárodním měřítku je připomínán díky svému přínosu k byzantologii

² Parafrazují Otakara Odložilíka, jehož deníkový záznam reagující na Bidlovo úmrtí svědčí o tom, že generace jejich žáků dlouholeté ředitele Historického semináře takto opravdu vnímala: „Zbude po něm prázdno, protože je už třetí z té silné čtveřice, která fakultou tak dlouho vládla.“ Milada SEKÝRKOVÁ (ed.), *Otakar Odložilík, Deníky z let 1924–1948, I, 1924–1939*, Praha 2002, s. 734.

³ Václav PLACHT, *Jaroslav Bidlo*, *Kostnické jiskry* 72/40, 2. 12. 1987, s. 4; Daniela BRÁDLEROVÁ, *Jaroslav Bidlo*, *Akademický bulletin* 2012, č. 2, s. 32.

⁴ Milada PAULOVÁ, *K uctění památky Jaroslava Bidla*, *Český časopis historický* (dále ČČH) 44, 1938, s. 30–40; Josef MACŮREK, *Jaroslav Bidlo*, *Naše věda* 19, 1938, s. 235–238; TÝŽ, *Jaroslav Bidlo*, *Ročenka Slovanského ústavu* 10, 1937, s. 223–231; Josef TICHÝ, *Jaroslav Bidlo*, *Ziemia Lesczyńska* 1937, s. 242–250; Jan SLAVÍK, *Jaroslav Bidlo a slovanské dějepisectví u nás*, *Slovanský přehled* 29, 1937, s. 309–314, 320–322.

⁵ Zdeněk ŠIMEČEK, *Bidlo Jaroslav*, in: Milan Kudělka – Zdeněk Šimeček a kol., *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760*. Biograficko-bibliografický slovník, Praha 1972, s. 49–51; Martin NECHVÁTAL, *Jaroslav Bidlo (1868–1937)*, in: *Sborník k dějinám 19. a 20. století IX*, Praha 1984, s. 105–122; Josef MACŮREK, *Jaroslav Bidlo*, *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, řada C 46, 1997, s. 165–179; Marek ĐURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo*, in: Roman Baron – Roman Madecki a kol., *Česká polonistická studia: tradice a současnost (filologie – historie – politologie – právo)*, Praha 2014, s. 383–388; Marek ĐURČANSKÝ – Roman BARON, *Jaroslav Bidlo*, in: *Czeskie badania nad Polską w kontekście Europy Środkowej i Wschodniej*, Praha 2016, s. 425–429.

⁶ Roman BARON, *Bracia czescy w Polsce w swietle prac Jaroslava Bidla: z rozważań nad problemem komunikacji*, in: Anna Paner – Wojciech Iwańczak (edd.), *Role komunikacji i przestrzeni w średniowiecznych i wczesnonowożytnych dziejach Czech i Polski*, Gdańsk 2008, s. 204–215.

⁷ Marek ĐURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo jako osoba veřejná*, in: Dagmar Blümllová a kol. (edd.), *Čas optimismu a tíživých nadějí. Prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918–1928)*, České Budějovice 2009 (=Jihočeský sborník historický, Supplementum I), s. 57–66.

⁸ Václav VEBER, *Jaroslav Bidlo a Josef Macůrek*, in: *Střední a východní Evropa v krizi 20. století*, Praha 1998, s. 141–148; TÝŽ, *Jaroslav Bidlo a Josef Macůrek*, in: Joseph Macůrek viginti lustra complenti oblata, Brno 2001, s. 16–22; Marek ĐURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo a Gollova škola*, in: Josef Blüml – Dagmar Blümllová – Bohumil Jiroušek (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, České Budějovice 2005, s. 439–449; Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK, *Osobní a profesní vztah Milady Paulové a Jaroslava Bidla na pozadí jejich vzájemné korespondence*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 1–2/2002, *Z pomocných věd historických XVI*, Praha 2007, s. 553–569; Roman BARON, *Z kontaktów polskich i czeskich elit społeczno-politycznych na przełomie XIX i XX wieku (wybrane zagadnienia)*, in: TÝŽ, *Między Polską i Czechami. W optyce historyka z Brna*, Toruń 2009, s. 157–166; Marek ĐURČANSKÝ, *Historyk Jaroslav Bidlo (1868–1837) – łącznik między krakowską szkołą historyczną i czeską szkołą historyczną Jaroslava Golla (1846–1929)*, in: Piotr Biliński – Paweł Plichta (edd.), *Krakowska szkoła historyczna a Polskie Towarzystwo Historyczne. Studia historiograficzne*, Warszawa – Kraków 2017, s. 47–59.

a zejména ke koncepci dějin středovýchodní Evropy⁹. Středo- a východoevropský kontext Bidlova působení reflektují také texty zaměřené na průběh jeho studijních pobytů a cest.¹⁰ V posledních dvou desetiletích byly také editovány Bidlovy autobiografické texty a několik souborů jeho korespondence s jinými, zejména polskými historiky.¹¹ Právě autobiografické texty a osobní korespondence umožňují nahlédnout za strohou mluvu úředních písemností a tisků.

Bidlovi je také věnována pozornost v příslušných kompendiích zaměřených na dějiny historiografie a slavistiky, přičemž bývá v obecných rysech nastíněno i jeho univerzitní působení.¹² Zatím nejpodrobnější vypsání Bidlovy univerzitní kariéry, zejména jejich počátků, lze nalézt v monografii Karla Kazbundy k dějinám „stolice dějin na pražské univerzitě“.¹³ Kazbunda přitom vycházel nejen z materiálů univerzitního archivu, ale také vídeňského ministerstva kultu a vyučování. Naopak neměl k dispozici množství pramenů

⁹ Milan KUDĚLKA, *Dějiny Slovanstva a východní Evropy v pojetí Jaroslava Bidla*, Slezský sborník 72, 1974, s. 1–16; Radomír VLČEK, *Jaroslav Bidlo. K vývoji historiografických názorů na dějiny Slovanstva*, Slavia 62, 1993, s. 385–390; Marco CLEMENTI, *Jaroslav Bidlo e Josef Macurek. La storia Cecoslovacca e il problema dell' unita dei popoli slavi (1900–1998)*, in: Nuova Rivista Storica 83/2, 1999, s. 359–388; Lubomíra HAVLÍKOVÁ, *K počátkům české a slovenské byzantologie. P. J. Šafařík – J. Bidlo – M. Weingart*, in: Česko-slovenská vzájemnost i nezájemnost, Brno 2000, s. 140–146; Aleš HRABOVSKÝ, *Jaroslav Bidlo jako historik východních dějin*, in: Historie 2003. Celostátní vědecká konference, Pardubice 2004, s. 233–267; Jitka KOMENDOVÁ, *Středověká Rus a úskalí Bidlovy koncepce Dějin Slovanstva*, in: Dominik Hrodek (ed.), *Slovanství ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita. Pardubická konference 22.–24. dubna 2004*, Praha 2004, s. 214–219; Radomír VLČEK, *Jaroslav Bidlo – k formování českého dějepisného diskursu o minulosti Ruska*, in: Česko-ruské vztahy v 19. a 20. století = Česko-rossijskije otnošenija v 19–20 vekach, Praha 2011, s. 313–330; Vladimír GONĚC, *Hvězdná hodina Jaroslava Bidla?*, in: Solitér. Pocta historikovi Václavovi Veberovi, Praha 2012, s. 353–367.

¹⁰ Bohumil JIROUŠEK, *Studijní cesta Jaroslava Bidla na Rus v letech 1897–1898*, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplement 3, 2000, s. 83–90; Marek ĎURČANSKÝ, *Krakovský pobyt Jaroslava Bidla ve školním roce 1892/93*, in: Pocta Zdeňku Jelínkovi. Práce Muzea v Kolíně – řada společenskovoědní VII, 2001, s. 47–55; TÝŽ, *Szkola historyczna Golla i jej przedstawiciele (Goll, Pekař, Bidlo) na tle stosunków czesko-polskich*, in: Prace Komisji Historii Nauki PAU, t. VIII, Kraków 2007, s. 237–274; TÝŽ, *Jaroslav Bidlo a jeho cesty do Polska*, in: Petr Kaleta – Lukáš Novosad (ed.), *Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference (Praha, 6.–7. 9. 2007)*, Praha 2008, s. 143–151.

¹¹ Lubomíra HAVLÍKOVÁ, *Klasická studia a počátky české byzantologie (Z korespondence A. Salače a Jaroslava Bidla)*, Listy filologické 125, 2002, s. 102–109; Marek ĎURČANSKÝ (ed.), *Jaroslav Bidlo: Moje styky s Golle*, in: Josef Blüml – Dagmar Blümllová – Bohumil Jiroušek (ed.), *Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005*, s. 657–686; Piotr BILIŃSKI – Marek ĎURČANSKÝ (ed.), *Korespondence Stanisława Kota z Jaroslavem Bidlo*, *Odrodzenie i reformacja w Polsce* 52, 2008, s. 239–267; tiž (ed.), *Vzájemná korespondence Jaroslava Bidla a Stanisława Zakrzewského*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC-HUCP)* 49/1, 2009, s. 95–111; tiž (ed.), *Korespondencja Jana Ptašnika z Jaroslavem Bidlo*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 56, 2011, s. 7–44; Marek ĎURČANSKÝ (ed.), *Korespondencja Władysława Semkowicza i Jaroslava Bidla. Kartka z historii stosunków naukowych polsko-czeskich w okresie międzywojennym*, *Krakowski Rocznik Archiwalny* 18, 2012, s. 131–154; Libor BERNÁT (ed.), *Korespondence Jaroslava Bidla s Jánem Kvačalou*, *Středočeský sborník historický* 40, 2014, s. 215–242; TÝŽ, *Ján Kvačala a Gollova škola vo svetle vzájomnej korespondencie*, Bratislava 2017; Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (ed.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Strět generací? Paměti a vzájemná korespondence zakladatelů české byzantologie a slovanských studií*, Praha 2014; Marek ĎURČANSKÝ – Sebastian GRUDZIEN (ed.), *Vzájemná korespondence Henryka Batowského a Jaroslava Bidla*, AUC-HUCP 56/2, 2016, s. 99–118.

¹² Milan KUDĚLKA – Zdeněk ŠIMEČEK – Vladislav ŠŤASTNÝ – Radoslav VEČERKA, *Česká slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918*, Praha 1997, zvl. s. 79–81 a 374–376; František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997, s. 544–547; Milan KUDĚLKA – Zdeněk ŠIMEČEK – Vladislav ŠŤASTNÝ – Radoslav VEČERKA, *Československá slavistika v letech 1918–1939*, Praha 1977, s. 357–361.

¹³ Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě, III, Stolice dějin na české univerzitě od zřízení university do konce rakousko-uherské monarchie (1882–1918)*, Praha 1968.

osobní povahy, respektive měl k výpovědní hodnotě pramenů tohoto typu značnou nedůvěru. Nezanedbatelné množství závažnějších písemností, zejména pamětí, deníků a souborů korespondence, bylo vydáno tiskem ve formě moderních edic.¹⁴

V relativně obsáhlém a dobře dochovaném osobním fondu Jaroslava Bidla, uloženém v Masarykově ústavu a Archivu akademie věd, se vztahují bezprostředně k působení na univerzitě především osobní doklady¹⁵ a příslušná složka k veřejnému působení,¹⁶ dílčím způsobem pak řada dalších dokumentů, zejména korespondence. Materiál uložený v Archivu Univerzity Karlovy zahrnuje vedle osobní složky J. Bidla¹⁷ také záznamy o jeho studiu (katalogy posluchačů, rigorózní protokoly, matrika doktorů) i pozdějším pedagogickém a organizačním působení v rámci akademické obce.¹⁸ Protokoly ze zasedání profesorského sboru filozofické fakulty jsou pak hlavním zdrojem informací pro rekonstrukci Bidlova organizačního působení na půdě univerzity.

Původ a vzdělání před nástupem na univerzitu

Údaje o původu Jaroslava Bidla byly dosud přejímány z osobních dokumentů nebo ze starší literatury. Pro účely tohoto článku byla provedena základní rešerše v matrikách, aby bylo možné lépe objasnit jeho rodinné zázemí. Jaroslav Bidlo totiž pocházel doslova z učitelské rodiny a na jeho příkladu je přímo možné symbolicky ilustrovat kořeny a vzestup české inteligence v 19. století. Otec Jaroslava Bidla Augustin Blažej (narozen 3. února 1841 v Lipolticích)¹⁹ byl učitelem v Záboří nad Labem, obci s prosperujícím cukrovarem, a posléze v městečku Uhlířských Janovicích. Také historikův dědeček Jan Nepomuk Bidlo (narozen 8. září 1806 ve Vysokém Chvojně)²⁰ byl venkovským učitelem, ovšem v o poznání menších Lipolticích nedaleko Přelouče. Pradědeček Jaroslava Bidla Václav byl chalupníkem ve Vysokém Chvojně.²¹ Geograficky tak byly rodiny Bidlových předků vázány na oblast někdejších komorních panství ve středním Polabí zhruba mezi Kolínem a Pardubicemi.

Otec Jaroslava Bidla Augustin působil v Záboří od svých 26 let nejprve jako farní a později jako řídící učitel. Pocházel z velké rodiny a vzdělání se mu dostalo díky jeho nespornému nadání. V roce 1889 byl jmenován řídícím učitelem v Uhlířských Janovicích, kam se rodina odstěhovala a kde působil až do odchodu na odpočinek v roce 1904. Podzim života

¹⁴ Míra jejich výpovědní hodnoty ve vztahu k J. Bidlovi je samozřejmě různá. Zásadní význam v tomto ohledu mají následující: Josef MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, Brno 1998; Zdeněk KALISTA, *Po proudu života (2)*, Brno 1996; Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (edd.), *Drahý pane kancléři... Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala*, I–II, Praha 2011–2012; Bohumil JIROUŠEK, *O vzpomínkách Josefa Klika*, Jihočeský sborník historický 66–67, 1997–1998, s. 134–138 (součástí je edice Klikových vzpomínek na J. Bidla).

¹⁵ MÚA A AV ČR, fond Jaroslav Bidlo, kart. 1, i. č. 1.

¹⁶ Tamtéž, kart. 25, i. č. 364.

¹⁷ Archiv Univerzity Karlovy, fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, kart. 10, i. č. 102.

¹⁸ Jsou citovány dále na příslušných místech.

¹⁹ SOA Zámorsk, fond Sběrka matrik Východočeského kraje, i. č. 5407, sign. 4421, Matrika narozených farního úřadu Lipoltice 1844–1877, p. 57.

²⁰ SOA Zámorsk, fond Sběrka matrik Východočeského kraje, i. č. 10746, sign. 539, Matrika narozených farního úřadu Vysoké Chvojno 1785–1815, p. 29.

²¹ Tamtéž.

prožil v Kolíně, kde také 5. února 1917 zemřel. Manželka Antonie, dcera Josefa Krátkého z Týnce nad Labem (Labské Týnice), jej přežila o více než dvě desetiletí. Augustin Bidlo byl mimo jiné výborným houslistou a sbormistrem.²² Nestranil se ani společenského života – tak utkvěl v paměti významnému českému průmyslníkovi Hanuši Karlíkovi, který působil jako ředitel cukrovaru v Záboří v letech 1874–1881.²³

Jaroslav Josef Bidlo se narodil v Záboří nad Labem 17. listopadu 1868 a byl pokřtěn hned následujícího dne.²⁴ Dětství trávil v rodné obci, kde také chodil do obecné školy. Tam měl podle vlastních vzpomínek z otcových výkladů získat první znalosti z českých dějin, které jej pak „zajímaly tak, že [...] o nich mluvil s matkou, hlavně při vaření, a ona [...] vědomosti rozmnožovala všelijakými podrobnostmi“²⁵. Gymnázium studoval v Hradci Králové. Zde své dějepisné záliby mohl přinejmenším částečně rozvinout, zejména ve vyšších ročnících. Mezi Bidlovými učiteli nechyběly zajímavé osobnosti. Dějepis jej v kvartě učil Jan Bohuslav Miltner, autor spisů o obraně Vídně před Turky, respektive studií a edic k regionálním dějinám Slánska. Blížší vztah získal ke třídnímu profesorovi Aloisi Gromanovi, což jej vedlo k intenzivnějšímu studiu jazyků (Groman učil vedle latiny a řečtiny také němčinu a češtinu), zároveň ale získal některé návyky, s nimiž se musel později vyrovnávat, v tomto případě například sklon k příliš doslovnému překladu. Na tyto profesory Bidlo vzpomínal,²⁶ z dochovaných vysvědčení se ale také dozvídáme, že se jako s učitelem přírodopisu a matematiky setkal s legendárním „excentrikem“ Jakubem Hronem Metánovským. Bidlo maturoval na jaře 1887 se samými výbornými a chvalitebnými, pouze z němčiny byl oceněn „dobře“.²⁷

Po maturitě nastoupil do královéhradeckého biskupského semináře. Jednalo se bezesporu v první řadě o přání rodičů. Sám Bidlo s odstupem uváděl: „*Od samých počátků mých studií jsem byl jaksi předurčen za kněze. Několikrát sice se mi zabýskla během studií myšlenka státi se středoškolským profesorem, ale vcelku jsem si vůbec o tom, čím budu, nepřipouštěl žádných myšlenek. Teprve když bylo po maturitě, musel jsem se rozhodnouti.*“²⁸ Ve skutečnosti se jistě jednalo o souhru řady důvodů, které sám Bidlo podrobně vypočetl v jedné verzi svých vzpomínek: svou roli sehrála osobnost Bidlova strýce z matčiny strany (faráře ve Ždánicích a poté v blízkém Týnci nad Labem), vliv faráře v Záboří na Bidlovy rodiče i otázka finančních nákladů na studia Jaroslava Bidla a jeho bratra Bohumila, již by pobyt jednoho z nich na církevním ústavu značně zjednodušil.²⁹ Dva roky strávené v semináři ale zpětně nehodnotil jako ztracený čas, je ovšem těžké určit, kteří profesori na něj nejvíce působili, protože – na rozdíl od studia na gymnáziu – se o tom v žádném z autobiografických textů nezmiňuje. Konstatuje pouze, že nabyl systematickosti a sebekázně při učení, nezbytné pro soustavné studium, důkladněji se vzdělal v latině a zvláště si cenil zvládnutí

²² Není-li uvedeno jinak, jsou údaje převzaty z úvodu k edici části pamětí, které Augustin Bidlo sepsal na přání svého syna. Jaroslav BIDLO (ed.), *Z pamětí Augustina Bidla o chrudimské hlavní škole a realce v letech 1853 až 1855*, in: Vlastivědný sborník východočeský 6, Chrudim 1938, s. 4–26.

²³ *Paměti Dra Hanuše Karlíka*, Praha 1927, s. 52.

²⁴ Jeho kmotrami byly dcera týneckého mlynáře Václava Pernera Antonie, teta z matčiny strany Karolina Krátká, rovněž z Týnce nad Labem, a strýc z otcovy strany Josef Bidlo, učitel v Miletíně. Státní oblastní archiv Praha, fond Sbirka matrik, Matrika narozených farnosti Záboří nad Labem 1864–1918, p. 18v–19r.

²⁵ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 70.

²⁶ Tamtéž, s. 71.

²⁷ Vysvědčení z gymnázia jsou uložena v MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1.

²⁸ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 49.

²⁹ Tamtéž, s. 74n.

logiky potřebné pro scholastické výklady a katolickou dogmatiku. Tyto schopnosti se mu později hodily při psaní prací o Jednotě bratrské.³⁰ Pochybnosti o zvolené životní cestě ale probleskovaly v jeho korespondenci s rodiči již během pobytu v semináři: „*V sobotu oblékl jsem na sebe po prve kleriku a dojmy s tím spojené a vše ostatní dohromady podivnou jakous náladu ve mně vzbuzují. Doufám však, že později zase veselost nabude vrchu jako dříve, ale to snad již nebude, až doma budu.*“³¹

Také Bidlovo rozhodnutí vystoupit po druhém ročníku z kněžského semináře bylo důsledkem vícero okolností. Tou nejzávažnější byla bezesporu změna v jeho psychickém nastavení, „*vanutí velikého světa a jeho radosti*“, které plněji pocítil o prázdninách roku 1889, kdy trávil léto u příbuzných na Jičínsku a Mladoboleslavsku toulkami po Prachovských skalách a dalších pěkných místech. Svě sehrál také názor jeho kmotra a strýce, řídicího učitele v Miletíně Josefa Bidla, který oceňoval jeho studijní schopnosti a nadání. Důležitou vnější okolností pak bylo povolání Augustina Bidla na lépe finančně zajištěné místo řídicího učitele v Uhlířských Janovicích. Tím byly otupeny případné námitky rodičů. Po krátkém duševním boji na začátku třetího ročníku Jaroslav Bidlo 8. října 1889 oznámil překvapenému řediteli hradeckého semináře svůj odchod a hned následujícího dne odjel do Prahy, aby se mohl zapsat k vysokoškolskému studiu.³²

Studium na pražské univerzitě

Na filozofickou fakultu české univerzity se Bidlo zapsal s jistým váháním, ale patrně ne velkým. Lze věřit jeho vzpomínce, že nedbal na varování děkana Konstantina Jirečka, který ho přesvědčoval o nedostatku míst pro kandidáty středoškolské profesury a navrhoval alternativu v podobě právnické fakulty.³³ S čerstvou zkušeností z memorování textů v semináři a s vědomím učitelské tradice své rodiny k tomu mohl mít ostatně vícero důvodů. Zajímavým momentem z prvních kroků Jaroslava Bidla na půdě filozofické fakulty je právě setkání s profesorem dějin slovanských národů Jirečkem, jehož přednášky si sice zprvu nezapsal, měl ovšem jednou převzít výuku v jeho oboru. Bidlovo nepřítomnost na málo navštěvovaných Jirečkových přednáškách ve svých vzpomínkách glosoval i Josef Šusta.³⁴ V Bidlově pozůstalosti je ovšem dochováno potvrzení („*vysvědčení*“), že v zimním semestru 1890/1891 navštěvoval Jirečkovy přednášky o dějinách křížových výprav a složil příslušné kolokvium s výborným prospěchem,³⁵ v následujícím roce pak měl zapsanu jeho přednášku o byzantských dějepisných pramenech a vedle toho absolvoval i další jeho přednášky (viz přílohu č. 1). Bidlo Jirečkovy badatelské výkony po jeho odchodu na vídeňskou univerzitu sledoval a referoval o nich (zejména na stránkách *Českého časopisu historického*³⁶). Věnoval

³⁰ Tamtéž, s. 49.

³¹ J. Bidlo rodičům, 1. prosince 1887, Hradec Králové. MÚA, fond J. Bidlo, kart. 2, i. č. 10.

³² Podrobně D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Sřt generaci?*, s. 75n.

³³ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Sřt generaci?*, s. 51. Osvědčení o zápisu na filozofickou fakultu podepsané Jirečkem a datované 15. října 1899 je dochováno v MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1.

³⁴ Josef ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím*. Vzpomínky, II, Praha 1963, s. 43.

³⁵ Je datováno 6. března 1891 a podepsáno K. Jirečkem. MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1.

³⁶ Jaroslav BIDLO, [rec.] *Constantin Jireček, Geschichte der Serben. Erster Band (bis 1371), V. Allgemeine Staaten-geschichte. Herausgegeben von Karl Lamprecht. I. Abteilung: Geschichte der europäischen Staaten,*

mu i několik jubilejních článků u příležitosti jeho šedesátky³⁷ a dva zasvěcené nekrology.³⁸ Nemůžeme tedy říci, že by mezi oběma představiteli historické slavistiky jako univerzitního oboru na české univerzitě nebyly žádné vazby, rozhodně ale měly daleko k intenzitě a hloubce Bidlova vztahu k jeho dalším učitelům.

Přednášky si Bidlo od prvního ročníku zapisoval tak, aby co nejlépe pokryl spektrum předmětů důležitých pro budoucí kariéru středoškolského učitele. Vedle samotné historie tak intenzivně studoval zeměpis, v němž se cítil slabý. Přednášky Jana Palackého jej ovšem naprosto zklamaly, stejně jako řadu dalších budoucích významných historiků.³⁹ Ve shodě s Josefem Šustou také vzpomínal na zásadní roli Palackého asistenta Václava Švambery, pozdějšího profesora přírodovědecké fakulty, pro tehdejší posluchače.⁴⁰ Posléze – sám už v roli mimořádného profesora obecných dějin – podpořil jeho návrh na mimořádnou profesuru.⁴¹

Obecně lze říci, že se skladba Bidlem zapsaných přednášek příliš neodlišovala od toho, čím prošli jeho vrstevníci, důležití jak obecně, tak přímo ve vztahu k němu, například Václav Novotný studující v letech 1887–1891, Josef Pekař (studium v letech 1888–1892) nastoupivší o rok dříve než Bidlo nebo Josef Šusta (1891–1898).⁴² Také oni absolvovali řadu jazykovědných přednášek, zejména bohemistických Jana Gebauera a Martina Hattaly, méně germanistických Emanuela Mourka a Arnošta Krause. Měli možnost seznámit se s oběma profesory filozofie, Josefem Durdíkem a Tomášem Masarykem. Vesměs se jednalo o přednášky vypisované těmito „exponovanými přednášeči“ pro širší okruh posluchačů filozofické, respektive právnické fakulty.⁴³ Ne zcela všichni z Bidlových kolegů si stejně jako on zapisovali přednášky z estetiky Otakara Hostinského nebo na pedagogickou průpravu zaměřené výklady docenta Petra Durdíka.⁴⁴ Bidlo byl ovšem ve srovnání se svými kolegy historiky výjimkou svou intenzivní lingvistickou přípravou. Později vzpomínal, že na jeho rozhodování při zápisu prvních přednášek měla významný vliv konzultace s právě absolvovalším filologem Janem Jakubcem, pozdějším profesorem filozofické fakulty, jehož bratr Alois byl Bidlův spolužák z hradeckého gymnázia. Bidlo jako student poslouchal Gebauerovy přednášky, respektive pracoval v jeho slovanském semináři po celou dobu

ČCH 18, 1912, s. 80–86; Týž, [rec.] *C. Jireček, Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien. Studien zur Kulturgeschichte des 13.–15. Jahrhunderts. Erster Teil, zweiter Teil*, ČCH 20, 1914, s. 203–209; Týž, [rec.] *Konst. Jireček, Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien. Část třetí*, ČCH 21, 1915, s. 84–85; Týž, [rec.] *Constantin Jireček, Geschichte der Serben. Zweiter Band, erste Hälfte (1371–1537)*, ČCH 25, 1919, s. 98–100.

³⁷ Jaroslav BIDLO, *Konstantin Jireček*, Časopis Českého musea (dále ČČM) 88, 1914, s. 245–256; Týž, *Konstantin Jireček*, ČCH 20, 1914, s. 364–366.

³⁸ Jaroslav BIDLO, *Konstantin Jireček*, Věstník České akademie věd a umění 27/7–8, 1918, s. 115–133; Týž, *Konstantin Jireček*, Almanach České akademie věd a umění 28, 1918, s. 158–168; Týž, *Za Konstantinem Jirečkem*, Lidové noviny č. 19, 19. 1. 1918; Týž, *Konstantin Jireček*, ČMM 43–44, 1919–1920, s. 1–13.

³⁹ Jiří KRŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha – Litomyšl 2012, s. 29; Josef KLIK (ed.), *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*, Praha 1941, s. 50; H. KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák*, s. 35.

⁴⁰ J. ŠUSTA, *Mladá léta*, s. 29–31; D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Střet generací?*, s. 27–33, 42, 77n.

⁴¹ AUK, FF UK, kart. 2, 1. č. 25, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 29. 11. 1906.

⁴² J. HOFFMANNOVÁ, *Václav Novotný*, s. 61–74; Josef HOBZEK, *Příspěvky a materiály k životopisu Josefa Pekaře*, in: Rudolf Holinka (ed.), *O Josefu Pekařovi*, s. 292n; J. ŠUSTA, *Mladá léta*, zejména s. 26–96.

⁴³ J. ŠUSTA, *Mladá léta*, s. 37.

⁴⁴ O této dnes již téměř zapomenuté osobnosti srov. Ivo TRETERA, *Spor kolem habilitace Petra Durdíka*, AUC-HUCP 28/1, 1988, s. 133–146.

svého studia, setkal se tu například s budoucím významným editorem staročeských památek Václavem Flajšhansem⁴⁵ a napsal seminární práci, která po úpravách vyšla tiskem.⁴⁶ Pro analýzu věroučných textů z 16. století, jež využíval ve svých pracích o Jednotě bratrské, tak byl nejen po teologické, ale také po jazykové stránce nadprůměrně připraven.

Klíčovou součástí studia ale pro Bidla s ohledem na jeho další životní osudy samozřejmě byly přednášky a semináře historiků. Do Gollova semináře podle vlastních vzpomínek nebyl v prvním roce přijat, jelikož podmínkou bylo absolvování alespoň dvou semestrů historického studia. Stal se tak na další dva roky členem Emlerova paleografického semináře. Na Emlera vzpomínal v dobrém, podobně jako Josef Šusta, přínos semináře ale hodnotil ve srovnání s Gollovým jako menší.⁴⁷ V Emlerově semináři zpracovával Bidlo práci *Čechy a Polsko v 11. a 12. století*, která Golla zaujala, když si u něj Bidlo vyžádal související literaturu z knihovny historického semináře. Goll tehdy pracoval na monografii *Čechy a Prusy ve středověku*, což se odrazilo jak v tématech jeho přednášek, tak ve výběru pramenů rozebíraných v semináři. Bidlo se stal jeho členem ve třetím roce studia, kdy se zároveň zapsal do – mimochodem úplně poprvé odbývaného – semináře Antonína Rezka.⁴⁸ U Rezka se v seminární práci mohl vrátit k tematice Veleslavínova *Kalendáře historického* srovnáním jeho dvou vydání. Ačkoli se ale dočkal jejího otištění, sám s ní příliš spokojen nebyl a tématu se později už nevěnoval.⁴⁹

V Gollově semináři se v roce 1891/1892⁵⁰ rozebíraly prameny k bitvě u Chlumce roku 1126, a poté k česko-polským vztahům za husitství s kritickým zaměřením na dílo Jana Długosze. Bidlo se pod jeho vedením a v souvislosti se svým dosavadním zájmem o Veleslavínův *Kalendář historický* zprvu zabýval problematikou církevních dějin 16. století. Výsledkem byla souborná recenze na tři knihy publikovaná v Athenaeu.⁵¹ Poté ale Goll směřoval jeho zájem ke starším polským dějinám: nechal jej na základě monografie Heinricha Zeissberga *Die polnische Geschichtsschreibung im Mittelalter* sepsat práci o dějinách polského dějepisce až do Długosze, o němž měl Bidlo následně napsat heslo do *Ottova slovníku naučného*.⁵² Nepochybně tak převzal původní závazek samotného Golla, který byl v uvedeném akademickém roce zaneprázdněn povinnostmi děkana filozofické fakulty. Téma předznamenávalo Bidlovu studijní cestu do Krakova, o níž se v letním semestru již jednalo.⁵³

⁴⁵ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Střet generací?*, s. 27, 78nn.

⁴⁶ JAROSLAV BIDLO, *Hláskoslovné a tvaroslovné zvláštnosti Hájkova Herbáře (z r. 1562) a Veleslavínova Kalendáře historického (z r. 1578)*, Listy filologické 21, 1894, s. 100–106, 203–212, 288–301, 378–391, 448–462.

⁴⁷ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Střet generací?*, s. 25n, 29n, 51n, 78n; J. ŠUSTA, *Mladá léta*, s. 40–43, 65.

⁴⁸ Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, České Budějovice 2002, s. 80.

⁴⁹ J. BIDLO, *První a druhé vydání Veleslavínova Kalendáře historického*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 3, 1895, s. 25–28; D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Střet generací?*, s. 52. Bidlovu studii navrhl Rezek na udělení stipendia, ovšem teprve poté, co na toto stipendium nereflektoval J. V. Šimák se svou seminární prací *Wrangl v Čechách v r. 1647*. H. KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák*, s. 31.

⁵⁰ Seznam členů semináře v akademickém roce 1891/1892 na základě Gollovy zprávy uvádí K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 61, pozn. 46. Byli jimi František Rejthárek, František Klíma, Jan Žitek, Jaroslav Bidlo, Josef Pekař, Karel Pešek a Antonín Doležal.

⁵¹ Srov. J. BIDLO [rec.], *Al. Knöpfler; Die Kelchbewegung in Bayern unter Herzog Albrecht V.; K. Saftien, Die Verhandlungen Kaiser Ferdinand I. mit Papst Pius IV. über den Laienkelch und die Einführung desselben in Österreich; J. Hoffmann, Geschichte der Laienkomunion bis zum Tridentinum*, Athenaeum 11, 1893, s. 22–25.

⁵² *Ottův slovník naučný*, VII, Praha 1893, s. 686–687.

⁵³ Bidlový vzpomínky na práci v Gollově a Rezkově semináři srov. D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Střet generací?*, s. 33n., 52, 79–82; M. ĎURČANSKÝ (ed.), *Jaroslav Bidlo, Moje styky s Gollem*, s. 664–666.

Dalším z Bidlových univerzitních učitelů v historických oborech byl stárnoucí Josef Kalousek,⁵⁴ který se stal také jedním z jeho zkoušejících při rigorózních zkouškách a společně s Gollem posuzoval jeho disertační práci *Čeští emigranti v Polsku v době husitské a mnich Jeroným Pražský*.

Hlavní rigorózní zkoušky skládal Bidlo 28. dubna 1894 z dějepisu a z latiny. Jeho zkoušejícími byli vedle Josefa Kalouska ještě profesor klasické filologie Jan Kvičala a Jaroslav Goll. Ten před kolokviem ztrémovaného Bidla přesvědčil, aby zkoušku neodkládal a vrátil mu také peníze zaplacené za zkušební taxu. Vedlejší rigorózní zkoušky skládal Bidlo 11. října 1894 z filozofie. Jeho zkoušejícími byli Tomáš G. Masaryk a Josef Durdík, ale na rozdíl od skvělého výsledku hlavního rigoróza, tentokrát mohl být rád, že se mu zkoušku podařilo složit: „*Ani u jednoho, ani u druhého jsem nerozuměl otázkám, zvláště jsem nevěděl, co chce Durdík, když se mě tázal, co je kritika. Měla to být otázka z logiky a měl jsem říci, že kritika je úsudek. Abych neseděl jako ryba, vykládal jsem Kantovu kritiku čistého rozumu. Co se mě ptal Masaryk, to už nevím, ale poněvadž jsem zase mluvil, abych dokázal, že něco umím, tedy mně oba dali dostatečnou. Durdík mně po rigorózu řekl, že mně proto tu otázku dal, poněvadž jsem s ním o prázdninách v Karlových Vářích mluvil o jeho kritikách o krásné literatuře, jež uveřejňoval v Osvětě.*“⁵⁵ Doktorská promoce Jaroslava Bidla se konala 16. října 1894.⁵⁶ Jeho promotorem se stal Jan Gebauer, který byl mezi profesory filozofické fakulty u promoci na řadě, jak si Bidlo zjistil na děkanátu. Báł se pak oslovit s prosbou o převzetí čestné role promotora Golla, aby neurazil Gebauera, čímž se mu podařilo urazit Golla.⁵⁷ U příležitosti promoce si Bidlo nechal vytisknout promoční oznámení, což byl v pražských poměrech běžný zvyk, vzbudil tím ovšem údiv u jednoho ze svých krakovských učitelů.⁵⁸

Studium v zahraničí

Poměrně běžnou součástí vysokoškolského studia, zvláště přípravy adeptů na budoucí akademickou kariéru, byl i na české univerzitě přelomu 19. a 20. století zahraniční pobyt. Bidlovi souputníci z řad historiků jej absolvovali většinou na německých univerzitách (Berlín, Mnichov, Lipsko), případně ve Vídni a v Římě, kde se podíleli na výzkumu ve vatikánském archivu.⁵⁹ Zkušenost s polskojazyčnými univerzitami v Haliči (Krakov, Lvov) byla u historiků výjimkou, zdaleka to ovšem neplatilo u všech oborů, zejména u právníků.⁶⁰ Těž-

⁵⁴ K němu nejnoveji Bohumil JIROUŠEK, *Josef Kalousek. Historik v národní společnosti druhé poloviny 19. století*, Praha 2018.

⁵⁵ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Sřet generací?*, s. 43.

⁵⁶ AUK, fond Matriky Univerzity Karlovy, i. č. 1, Matrika doktorů České Karlo-Ferdinandovy univerzity I, s. 341.

⁵⁷ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová: Sřet generací?*, s. 43, 92.

⁵⁸ Lucjan Malinowski psal Gollovi 18. prosince 1894: „Ale otrzymuję kartę swatebnou! Myslil jsem, že Ph. C. Jaroslav Bidlo se žení, a on klade sobě za čest oznámiti, že bude povýšen na Dra phil! Jak jsem živ, poprvé vidím takovej lístek. Ich will das zur Erinnerung aufheben.“ Stanisława SOCHACKA (ed.), *Listy Lucjana Malinowskiego do Jaroslawa Golla. Przyczynek do dziejów polsko-czeskich kontaktów naukowo-kulturalnych w drugiej polowie XIX wieku*, Opole 1975, s. 161.

⁵⁹ Přehledně Kateřina BLÁHOVÁ, *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890–1914)*, Praha 2009, s. 47–85.

⁶⁰ Mezi téměř třemi sty studentů s paralelní zkušeností z pražské (české i německé) a krakovské univerzity pro období 1850–1918 zdaleka převažují právníci. Vycházím z vlastního, dosud nepublikovaného prosopografického

ko říci, nakolik Jaroslav Goll již ve chvíli, kdy svého žáka vysílal do Krakova, počítal s jeho budoucí akademickou dráhou. Spíše podle mého názoru mělo jít o sondování možností ve dvojím směru – jednak ohledně bližších kontaktů s krakovským akademickým prostředím, jednak případných inspirací přímo na poli univerzitní historiografie (zejména praktické fungování historického semináře). Součástí rozhodování byly bezpochyby Gollovy osobní kontakty, které měly jeho žákovi usnadnit průběh pobytu. Stará známost se Stanisławem Smolkou, kdysi Gollovým mladším spolužákem v semináři Geoga Waitze v Göttingen a nyní vůdčí osobností „krakovské historické školy“, stejně jako přátelství s profesorem slovanské filologie Lucjanem Malinowským jsou známou věcí.⁶¹ Méně známé jsou Gollovy další osobní vazby, například jeho pobyt v Krakově během Sjezdu polských lékařů a přírodovědců v roce 1881, který probíhal ve znamení česko-polského sblížení a kdy Goll navázal kontakt také s druhým z ředitelů krakovského historického semináře Wincentym Zakrzewským.⁶² V tomto ohledu tedy Bidlo nevyjžděl zcela do neznáma.

Průběhu jeho krakovského pobytu v akademickém roce 1892/1893 již byla věnována samostatná pozornost, shrňme tedy alespoň ve stručnosti to nejpodstatnější. Jak je z Bidlových pamětí a soudobé korespondence patrné, vnímal jako iniciátora své cesty do Krakova Golla, který byl ovšem tehdy děkanem fakulty. Patrně právě proto formálně podali návrh na poskytnutí podpory J. Bidlovi ve výši 100 zlatých „z fondu bývalého sboru doktorského [...] ke studium na universitě Krakovské“ K. Jireček s A. Rezkem. Návrh byl 14. července 1892 profesorským sborem filozofické fakulty jednohlasně schválen.⁶³ Souhlas rodičů, pro které studijní pobyt přece jen znamenal případné výdaje navíc, získal Bidlo v říjnu téhož roku. Na konci října do Krakova skutečně odjel a 7. listopadu 1892 se zapsal ke studiu.

Ústředními postavami jeho pobytu v Krakově byli oba ředitelé historického semináře Jagellonské univerzity Smolka a Zakrzewski, s nimiž se vedle výuky setkával také při neformálních večerních setkáních „Historického kroužku“ (Kółko Historyczne) – vztah mezi studenty a profesory označoval za ještě bližší než v Praze. Smolka v akademickém roce 1892/1893 přednášel o starších dějinách Polska a polsko-litevské unie a v semináři porovnával Kadłubkovu kroniku s jinými prameny. Zakrzewski přednášel o francouzské revoluci a napoleonských válkách, během seminárních cvičení rozebíral se studenty jejich referáty o zadaných knihách k polským dějinám 16. století. Bidlo hodnotil výše Smolku a jeho metodu výuky srovnával s Gollem (s odkazem na stejné školení u G. Waitze). Průběžně se setkával také s Lucjanem Malinowským, a to jak během přednášek, tak v soukromí. Z dalších přednášejících měl možnost poznat osobně například literárního historika Stanisława Tarnowského nebo historiky Franciszka Piekosińskiego, Anatola Lewického a Stanisława Krzyżanowského. Velmi oceňoval také snadný přístup k literatuře, protože disponoval vlastním klíčem od místností historického semináře a mohl bez větších omezení využívat jeho knihovnu.⁶⁴

výzkumu založeného na biografické příručce *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae*, t. I–VIII, Kraków 1999–2015.

⁶¹ Malinowského dopisy Gollovi vydala S. SOCHACKA (ed.), *Listy Lucjana Malinowskiego do Jaroslawa Golla*, I. c. Dopisy Golla Malinowskému bohužel nejsou patrně dochovány.

⁶² M. ĎURČANSKÝ, *Szkola historyczna Golla*, s. 242n.

⁶³ AUK, FF UK, kart. 1, i. č. 10, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 14. 7. 1892.

⁶⁴ Podrobně s odkazy na prameny M. ĎURČANSKÝ, *Krakovský pobyt Jaroslava Bidla*. Srov. také Bidlovy autobiografické reflexe, které mi během přípravy uvedeného textu ještě nebyly známy: D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 36–40, 52–54, 82–88.

V Krakově chtěl Bidlo původně strávit jen jeden semestr, hlavním důvodem prodloužení jeho studijního pobytu bylo nalezení tématu disertační práce. Jednalo se o postavu kamaldolského mnicha Jana Jeronýma, který na konci 14. století pobýval rovněž v Krakově. Téma rovněž úzce souviselo s problematikou znovuzaložení krakovské univerzity v roce 1400 a jejich vztahů k univerzitě pražské.⁶⁵ Bidlo k práci kromě rukopisů Jagellonské knihovny využil také knihovnu kamaldolského kláštera v nedalekých Bielanech, kam mu vyjednal přístup krakovský historik s moravskými kořeny Feliks Koneczny. Právě osobní kontakty byly dalším ziskem Bidlova krakovského pobytu – vedle Koneczného zůstal v trvalém kontaktu se svým kolegou ze Smolkova semináře, pozdějším profesorem Jagellonské univerzity Waclawem Sobieským. Pro ředitele historického semináře české univerzity znamenala bezprostřední zkušenost jednoho ze studentů s analogickým krakovským pracovištěm významné srovnání a dodala jim argumenty při vyjednávání lepších materiálních podmínek (vybavení nábytkem, místo honorovaného asistenta). Bidlo patrně příliš nepřeháněl, když si připisoval jisté zásluhy v tomto směru.⁶⁶

Bidlův studijní pobyt na Jagellonské univerzitě sice nebyl v rámci jeho oboru právě běžný, v celkovém kontextu obou pražských univerzit ale zase tak výjimečný nebyl. Jeho druhá studijní cesta měla ještě exotičtější charakter. Studentů či budoucích docentů jakéhokoli oboru, kteří odjeli na studijní pobyt do Ruska, bylo opravdu málo. Tady byl Bidlo společně s Čeňkem Zíbrtem (pobyt v Petrohradu v roce 1890) mezi českými historiky skutečnou výjimkou, protože sem směřovali hlavně literární vědci a etnografové.⁶⁷ V případě Bidlova pobytu v Moskvě a Petrohradu už šlo o cílenou přípravu k akademické dráze s výhledem na budoucí habilitaci. Jedním z ústředních bodů jeho odborného zájmu i přednášek mělo být právě Rusko a jeho dějiny. Žádost o podporu přednesl profesorskému sboru filozofické fakulty Jaroslav Goll 17. prosince 1896. Pro Bidla mělo být požadováno stipendium ve výši 1000 zlatých a dovolená z jeho povinností suplenta na malostranské reálce pro školní rok 1897/1898. I tentokrát byl návrh jednohlasně přijat.⁶⁸ Hned na počátku Bidlova pobytu v Moskvě Goll doporučil podpořit prodloužení stipendia na letní semestr, což rovněž nenarazilo na žádný odpor – ani ze strany profesorského sboru, ani ze strany místodržitelství.⁶⁹

Do Moskvy přijel Bidlo na konci září 1897. Byl vybaven řadou doporučení, bez nichž se v ruském univerzitním prostředí cizinec neobešel. Nejpřínosnější po stránce navázání kontaktů pro něj byly styky s historikem Vasilijem Osipovičem Ključevským, s nímž domlouval také výměnu publikací za *Český časopis historický*. Z vyslechnutých přednášek hodnotil jako pro sebe nejpřínosnější výklady lingvistů Petra Alexejeviče Lavrova, Romana Fedoroviče Brandta a historiků Matveje Kuzmiče Ljubavského, Pavla Gavriloviče Vinogradova a Eugena Ščepkina. V Petrohradě, kam se přesunul počátkem ledna 1898, byl pro něj ústřední postavou „zapadník“ Nikolaj Pavlovič Karějev. Více než přednášek si ovšem cenil osobních kontaktů s ruskými vědci, zejména při setkáních v domácnostech historika

⁶⁵ Srov. upravenou verzi disertace vydanou tiskem: J. BIDLO, *Čeští emigranti v Polsku v době husitské a mnich Jeroným Pražský*, ČČM 69, 1895, s. 118–128, 232–265, 424–452. K tématu nově Jan STEJSKAL, *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*, Praha 2004.

⁶⁶ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Strět generací?*, s. 88; M. ĎURČANSKÝ (ed.), *Jaroslav Bidlo: Moje styky s Golleem*, s. 16n.

⁶⁷ K. BLÁHOVÁ, *České dějepiscectví v dialogu s Evropou*, s. 63–68.

⁶⁸ AUK, FF UK, kart. 1, i. č. 15, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 17. 12. 1896.

⁶⁹ AUK, FF UK, kart. 1, i. č. 16, protokoly ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 13. 10. 1897 (podpora návrhu v profesorském sboru) a 3. 3. 1898 (informace o schválení návrhu místodržitelstvím).

Sergeje Fjodoroviče Platonova a nestora ruských slavistů Vladimíra Ivanoviče Laman-ského. U něj se také seznámil se svým pozdějším kolegou Nikolajem Vladimirovičem Jastrebovem a srbským historikem Stanoje Stanojevičem. Z Petrohradu se Bidlo přes Vilno přesunul do Varšavy, kde ještě pracoval na svém habilitačním spisu o Jednotě bratrské. Po vydání jej připsal profesorovi (ruskojazyčné) varšavské univerzity Nikolaji Nikolajeviči Ljubovičovi, s nímž se ve Varšavě vedle polských historiků také stýkal a vděčil mu za usnadnění přístupu do univerzitní knihovny.⁷⁰

Studijní pobyt v Rusku byl nepochybně jednou z Bidlových mezních životních zkušeností a je naprosto pochopitelné, že své vlastní zážitky dával do kontrastu s námitkami oponentů bez osobní zkušenosti: „*Rusko je ohromný předmět studia. Sami Rusové se přiznávají, že mu nerozumějí – v tom je jedna z příčin, proč vláda nebývá ve svých pokusech šťastna. Pro člověka, který přijel ničeho té věci nevěda, je poznání Ruska za roky holou nemožností. Proto vrátím-li se jako takový člověk, který ví, že nic neví, nebo zná, co by měl jednou vědět – budu pro persona spokojen; nad tím, co si jiní budou o mně myslet, budu muset jen pokrčit rameny – neboť já jsem v Rusku byl, a kdo v Rusku nebyl, ten ať o tom mlčí. Je-li kdy autopsie nezbytná, je to právě v Rusku.*“⁷¹ Nabyté zkušenosti byly ovšem vykoupeny onemocněním, které Bidla během části pobytu v Rusku zcela vyřadilo z činnosti, a vedle toho zhoršením vztahů mezi první generací Gollových žáků (srov. níže), jež nepochybně ovlivnila Bidlova dlouhá nepřítomnost v Praze.⁷²

Akademická kariéra

K podání žádosti o habilitaci byl Jaroslav Bidlo pobídnut Gollem, který jej předtím také nasměroval ke studiu dějin Jednoty bratrské v polském vyhnanství po roce 1547. Mohl tak přímo navázat na odborný zájem svého učitele (Goll se zabýval dějinami Jednoty v 15. století) a využít své jazykové vybavenosti i kontaktů v polském prostředí – již během letních měsíců roku 1896 podnikl cestu za příslušnými prameny do Poznaně, Lešna a Ochranova, kam se vracel i později.⁷³ Jako habilitační práci tak mohl předložit monografii *Jednota bratrská v prvním vyhnanství 1548–1561* vydanou v nakladatelství Bursík a Kohout v roce 1900.

Bidlovu žádost o udělení veniae legendi projednával profesorský sbor filozofické fakulty 19. října a 23. listopadu 1899, kdy byl jednoznačně přijat souhlasný závěr komise vedené J. Gollem (dalšími členy byli historik Josef Kalousek a profesor slovanské filologie František Pastrenek). Posudek napsal Goll, který Bidlovu monografii ocenil po stránce heuristiky a vyzdvihl její mezinárodní význam, což bylo důležité pro habilitaci v oboru všeobecných

⁷⁰ K Bidlově studijní cestě v letech 1897–1898 srov. B. JIROUŠEK, *Cesta Jaroslava Bidla na Rus*; Marek FAPŠO, *Zahraniční studijní pobyty 1. generace Gollovy školy*, bakalářská práce na FF UK v Praze, Praha 2010, s. 23–25; D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 55–57, 101–105. K osobnosti N. P. Karějeva a jeho významu pro české prostředí průkopnický Dagmar BLÜMLOVÁ, *Nikolaj Ivanovič Karějev a jeho myšlení o dějinách*, in: táž (ed.), *Čeněk Zíbrt a kulturní historie. Studie a materiály*, České Budějovice 2003, s. 253–271.

⁷¹ MÚA AV ČR, fond V. Novotný, kart. 8, i. č. 140, J. Bidlo V. Novotnému.

⁷² K obojímu tématu vedle výše uvedených autobiografických textů také M. ĐURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo a Gollova škola*, s. 442n.

⁷³ M. ĐURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo a jeho cesty do Polska*, s. 145–149.

dějin. V podobném duchu hodnotil také Bidlovy starší práce, zejména studii o mnichu Jeronymovi. Profesorský sbor shledal 17. prosince jako uspokojující také Bidlovo habilitační kolokvium a doporučil, aby se mu „*odpustila veřejná přednáška*“.⁷⁴

Ministr kultu a vyučování Wilhelm von Hartel potvrdil Bidlovo veniam legendi 3. března 1900.⁷⁵ Již o rok později žádal Bidlo o dovolenou od 15. dubna do 15. července 1901 z důvodu své zhoršující se nemoci (označované jako neurastenie a spočívající v nespavosti kombinované s bolestmi hlavy a zažívacími potížemi). Jeho ošetřujícím lékařem byl docent Ladislav Haškovec, který mu doporučil úplný odpočinek od duševní námahy v nějakém sanatoriu mimo Prahu. Ministerstvo Bidlovi dovolenou opravdu udělilo, takže mohl na přelomu jara a léta 1901 strávit deset týdnů ve vodoléčebném sanatoriu dr. Jana Mosera v Jincích u Příbrami.⁷⁶

S titulem soukromého docenta byl Bidlo samozřejmě pořád závislý především na příjmu ze své středoškolské výuky a snažil se i v tomto směru využít stávajících možností. Ministerstvo kultu a vyučování vyhovělo 20. listopadu 1902 jeho žádosti, udělilo mu středoškolský titul c. k. profesora a potvrdilo mu místo učitele na Státní průmyslové škole v Praze.⁷⁷ Mohl přitom využít několika mimořádných dovolených pro výzkum v zahraničních archívech, aby dokončil druhý díl práce o Jednotě bratrské v polském exilu.⁷⁸

V roce 1903 vydal Bidlo druhý svazek svého životního díla o Jednotě bratrské. Vzhledem k bohaté publikační činnosti a pedagogické práci pomýšleli jeho příznivci na další posun v jeho akademické kariéře. Návrh J. Golla a J. Kalouska na jmenování Bidla mimořádným profesorem byl přednesen profesorskému sboru filozofické fakulty 29. října 1903; příslušnou komisi doplnil vedle obou uvedených historiků opět František Pastrnek.⁷⁹ Hned na následujícím zasedání byl návrh jednohlasně přijat s doporučením „*přihlížeti v přednáškách obzvláště k dějinám východní Evropy a poloostrova Balkánského*“.⁸⁰ Bidla podle názoru komise obzvláště kvalifikovala také důležitá studie o Karlu Krumbacherovi a byzantologii jakožto oboru velmi důležitému pro slovanské dějiny. Návrh tak už směřoval ke vzdálenějšímu cíli – získání řádné profesury slovanských dějin, o níž fakulta přišla odchodem Konstantina Jirečka. Ministr kultu a vyučování Friedrich von Hartel sice uznal Bidlovy odborné schopnosti, z finančních důvodů ale doporučil pouze udělení titulární mimořádné profesury. Tím mu sice vznikal jistý úvazek na fakultě, nezbavovalo jej to ale paralelního tíživého břemene středoškolské výuky.⁸¹

⁷⁴ AUK, FF UK, kart. 1, i. č. 18, protokoly ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 19. 10., 23. 11. a 14. 12. 1899; tamtéž, kart. 10, i. č. 102, osobní spis J. Bidla (zde je uložen originál posudku); K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 223n.

⁷⁵ Dobový opis dokumentu v MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1.

⁷⁶ Srov. žádost J. Bidla o dovolenou z 2. dubna 1901, Praha, a žádost téhož o finanční příspěvek na proběhnuvší léčení z 2. prosince 1901, Praha, obojí se souvisejícími lékařskými potvrzeními a doklady. MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1.

⁷⁷ Ředitelství c. k. Státní průmyslové školy v Praze J. Bidlovi, 13. prosince 1902, Praha. MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1.

⁷⁸ Nedatovaný koncept žádosti o dovolenou ke studiu ve varšavských knihovnách v termínu 16. až 30. září 1902; svolení pražského mistodržitelství, aby mohl J. Bidlo využít zbývající část školního roku 1902/1903 pro badatelské cesty, pokud ze svého platu zajistí suplování svých předmětů, 10. března 1903. MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1.

⁷⁹ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 22, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 29. 10. 1903.

⁸⁰ Tamtéž, 14. 1. 1904.

⁸¹ K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 239nn.

Jmenování titulárním mimořádným profesorem potvrdil císař František Josef I. dne 9. října 1904. V oznámení, které Bidlovi bylo doručeno z ministerstva, byl obsažen také závazek výuky na univerzitě v rozsahu tří až čtyř hodin týdně. Zároveň mu byl přiznán roční plat 2000 zlatých splatný ve dvou termínech.⁸² Profesorský sbor vzal jmenovací dekret na vědomí, přičemž Goll naléhal, aby byla děkanem filozofické fakulty doporučená Bidlova žádost o udělení dovolené ze středoškolské výuky a aby byly hledány cesty k dosažení mimořádné profesury nikoli jen titulární.⁸³ Záhy nato (3. listopadu 1904) byl jmenován také členem *c. k. české zkušební komise pro učitelství na gymnasiích a reálkách a na školách obchodních*.⁸⁴ Zůstala mu ovšem povinnost výuky na průmyslové škole v rozsahu jedenácti hodin týdně s povinností zajištění případné suplenty z vlastních prostředků.⁸⁵

Na konci akademického roku 1904/1905 byl hotov návrh komise „na jmenování titulárního mimořádného prof. Dra Jaroslava Bidla profesorem mimořádným“ a schválen bez připomínek profesorským sborem filozofické fakulty.⁸⁶ V odůvodnění formulovaném J. Gollem se kromě vyzdvižení Bidlových odborných kvalit a důležitosti studia dějin slovanských národů a Byzance objevily také argumenty obecnějšího rázu: rapidní nárůst počtu studentů na české univerzitě a odkládaná otázka zřízení druhé univerzity s českým vyučovacím jazykem. Ministerstvo záležitost vyřizovalo zároveň s mimořádnou profesurou pro Bidlovy souputníky V. Novotného a J. Šustu. V první fázi ale tentokrát uspěl pouze návrh týkající se Bidla, oba dva další byly z finančních důvodů odsunuty.⁸⁷ Císařským výnosem ze dne 8. října 1905 (s platností od 1. dubna 1906) pak byl Bidlo jmenován mimořádným profesorem všeobecných dějin se zvláštním zřetelem k dějinám východní Evropy a balkánských zemí. Jednalo se o systemizované místo s platem ve výši 3600 korun a tzv. aktivním přídatkem 840 korun. Učební povinnosti zahrnovaly pět hodin přednášek týdně. Příslušnou přísahu složil Bidlo místodržiteli hraběti Coudenhove 4. dubna 1906.⁸⁸ Tím skončilo i jeho působení na průmyslové škole, jejíž ředitel Eduard Černý mu vydal příslušný posudek s pozitivním hodnocením.⁸⁹ Jako nově jmenovaný mimořádný profesor byl Jaroslav Bidlo uvítán na zasedání profesorského sboru filozofické fakulty 3. května 1906 společně

⁸² MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, ministr kultu a vyučování J. Bidlovi; místodržitelství J. Bidlovi, 14. listopadu 1904, Praha (opis).

⁸³ „Čten [...] dekret] o udělení titulu mimořádného profesora dru Bidlovi s určitým příkazem čísti tři až čtyři hodiny týdně o „dějinách východní Evropy a Balkánu“. P. prof. Goll upozorňuje, že bude prof. Bidlo žádati za dovolenou i navrhuje, aby sbor zmocnil děkana, by žádost tu co nejlépe doporučil. Dále aby opis jmenovacího dekretu byl dán komisi (referent prof. Goll), jež své doby dra Bidla navrhla, kteráž by uvážila, co se má v příčině profesury původně navržené státi. Přijato jednomyslně.“ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 23, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 27. 10. 1904.

⁸⁴ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, ředitel c. k. české zkušební komise Čeněk Strouhal J. Bidlovi, 8. listopadu 1904, Praha.

⁸⁵ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, místodržitelství J. Bidlovi, 4. prosince 1904, Praha.

⁸⁶ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 23, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 21. 6. 1905. V souvislosti s podobnými případy Goll záhy prosadil do jednacího řádu profesorského sboru FF ustanovení, díky němuž mohly komise ke jmenování řádných i mimořádných profesorů podávat návrhy v příslušné věci do té doby, dokud nedojde k „úplnému vyřízení prvotních návrhů“. Tamtéž, 28. 6. 1905.

⁸⁷ K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 276–281; odůvodnění komise v překladu do němčiny je uloženo v AUK, fond FF UK, kart. 10, i. č. 102, osobní spis J. Bidla.

⁸⁸ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, přípis ministerstva kultu a vyučování, 10. října 1905, Vídeň.

⁸⁹ „Pan profesor Dr. Jaroslav Bidlo konal veškeré své povinnosti velmi svědomitě a horlivě a ve příčině povahy i mravní zachovalosti byla pověst jeho vždy beze vší úhony.“ Viz MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, vysvědčení o „službě učitelské“ na c. k. Státní průmyslové škole v Praze, 3. dubna 1906.

s Josefem Šustou.⁹⁰ Od té doby se účastnil těchto jednání pravidelně, pokud mu v tom nebránily jiné povinnosti nebo nemoc.

Služební postup přišel pro Bidla právě včas, protože se 30. září 1905 oženil. Jeho žena Marie, rozená Dvořáčková (narozena 18. 2. 1883) byla dcerou učitele kolínské zemědělsko-řemeslné školy Josefa Dvořáčka a jeho ženy Barbory, rozené Kyselové.⁹¹ Manželům Bidlovým se 16. října 1906 narodila dcera Vladimíra⁹² a 10. července 1908 syn Jaroslav.⁹³

Návrh na jmenování řádným profesorem předložili profesorskému sboru filozofické fakulty 6. června 1909 J. Goll, L. Niederle a J. Pekař zároveň s návrhem na jmenování Josefa Šusty.⁹⁴ Odůvodnění datované 11. října 1909 bylo opět formulováno Gollem. Kromě nejnovějších Bidlových vědeckých prací (zejména třetího dílu Dějin Jednoty bratské) poukazoval Goll na důležitost studia dějin Slovanů a východní Evropy, a to i na neslovanských univerzitách (Berlín), respektive na nejdůležitější univerzitě habsburské monarchie (Víděň a seminář K. Jirečka).⁹⁵ Neopomněl opět zmínit také problematiku byzantských dějin. Reakce profesorského sboru filozofické fakulty byla jednomyslně pozitivní, a poté byl návrh v písemné formě vřele doporučen Josefem Pekařem, tehdy děkanem fakulty. Ani v tomto případě ale nebyl ministerstvem obratem schválen. Za poukazováním na důvody finančního rázu v Bidlově případě tentokrát patrně stála i jistá nechuť ke (znovu)zřízení stolice slovanských dějin v době stupňujícího se konfliktu se Srbskem a hrozící války s Ruskem.⁹⁶

Situaci vyřešil Gollův odchod do penze – Bidlo byl jmenován jakožto starší přímo na systemizovanou uvolněnou stolicí, zatímco Šusta pouze „ad personam“ po Gollově intervenci na ministerstvu financí. Nedošlo tak k obnovení systemizované stolice pro dějiny Slovanstva a východní Evropy (uprázdněné odchodem K. Jirečka), jak si Goll původně představoval. Proto tedy alespoň naléhal na to, aby byla rychle obsazena Bidlem uprázdněná mimořádná profesura, konkrétně Kamilem Kroftou.⁹⁷ Na Štědrý den roku 1910 (s účinností od 1. ledna 1911) byl Jaroslav Bidlo jmenován řádným profesorem obecných dějin se zvláštním zřetelem k dějinám východní Evropy a balkánských zemí („mit besonderer Berücksichtigung der Geschichte Ost-Europas und der Balkanländer“). K povinnostem mu přibýlo vypsát minimálně v každém třetím semestru také jednu veřejnou přednášku, tzv. publicum, k některému z dílčích témat v rámci oboru. Roční plat měl činit 6400 korun s aktivním přídatkem 1472 korun.⁹⁸ Tím dosáhl de facto vrcholu

⁹⁰ Bidlo byl tehdy poprvé také zapisovatelem protokolu ze schůze (profesoři se v této službě střídali). AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 24, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 3. 5. 1906.

⁹¹ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, oddací list z 10. října 1905 vydaný Farním úřadem u svatě Ludmily na Královských Vinohradech.

⁹² Srov. přípis Zemské správy politické J. Bidlovi, 10. listopadu 1924, Praha (týká se plnoletosti V. Bidlově a souvisejících finančních záležitostí), MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1.

⁹³ Srov. přípis Zemské správy politické J. Bidlovi, 15. října 1926, Praha (týká se plnoletosti J. Bidla ml. a souvisejících finančních záležitostí; opis), MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1.

⁹⁴ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 27, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 17. 6. 1909. Návrh komise znovu jednomyslně přijat 28. října 1909. Tamtéž, i. č. 28, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 28. 10. 1909.

⁹⁵ K problematice vývoje historických oborů na uvedených univerzitách srov. monografii Pavel KOLÁŘ, *Geschichtswissenschaft in Zentraleuropa. Die Universitäten Prag, Wien und Berlin um 1900*, I–II, Berlin 2008.

⁹⁶ K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 290–293.

⁹⁷ Tamtéž, s. 387–389, 402–404.

⁹⁸ Výnos ministra kultu a vyučování, 30. prosince 1910, Víděň. Za podpisem ministra Stürgkha následuje rukopisná poznámka: „Byl panem c. k. místopředsedou vice-praesidentem Jindřichem Vojáčkem na složení

možného služebního postupu. O jeho působení v rámci akademické samosprávy pojednává níže; vrchol jeho veřejné a organizační činnosti měl přijít po vzniku Československa, odehrával se ale do jisté míry ve vědeckých společnostech mimo univerzitu (Slovanský ústav, Česká akademie věd a umění, Královská česká společnost nauk, Československá národní rada badatelská).⁹⁹

Přednášky

Jádrem Bidlova působení na fakultě byla samozřejmě přednášková činnost a praktická výuka v historickém semináři. Seznam jeho ohlášených přednášek sestavený na základě tištěných seznamů („Karolinek“) připojuji níže. Je na něm v souvislosti s vývojem Bidlových badatelských zájmů vidět několik trendů, které jsou ostatně ze starších biografických a autobiografických textů částečně již v hrubých obrysech známy.¹⁰⁰ Obsahové stránce přednášek, která si ještě vyžádá podrobnější analýzu podkladů dochovaných v osobním fondu, bude věnována pozornost v samostatném textu. Na tomto místě se omezují na stručný přehled.

První přednášky vycházely z dosavadní znalosti polské a ruské historiografie a reflektovaly také vzájemné polsko-ruské vztahy v raném novověku (reálně jich část, jak již bylo naznačeno výše, kvůli Bidlově nervové chorobě odpadla). Po seznámení se s životním dílem mnichovského byzantologa Karla Krumbachera věnoval Bidlo několik semestrů byzantským dějinám a Balkánu. Na revoluční události v Rusku v roce 1905 a oživený zájem o evropský Východ reagoval dvěma semestry přednášek, z nichž vzešla také populární monografie *Dějiny Ruska v 19. století* (vydáno 1907–1908); výklady na téma *Přehledné dějiny slovanských národů* zase souvisely s novoslovanským hnutím a připravovanou kolektivní monografií *Slovanstvo* (1912).¹⁰¹ Do roku 1914 se pak mezi tématy velmi často objevují dějiny Balkánu, které byly vzhledem k anexi Bosny a Hercegoviny tématem výsostně aktuálním. Podobně frekventované byly také přednášky týkající se polsko-ruských vztahů v raném novověku, které souvisely především s prací na dalších dílech *Dějin Jednoty bratrské* v polském vyhnanství, i tak ale mohlo být téma vnímáno do jisté míry jako aktuální (polsko-ruský spor byl považován za hlavní překážku v dorozumění mezi slovanskými národy).

Mezi lety 1915–1921 přednášel Bidlo dlouhý cyklus *Dějiny evropského východu ve středověku* a znovu se k němu vrátil v roce 1931. I v meziválečném období můžeme nalézt některé přednášky zjevně ovlivněné jeho momentálními odbornými zájmy. Je to jednak *Literatura k dějinám evropského východu* v roce 1922–1923 (tedy v době, kdy se intenzivně zabýval akvizicí slavistické literatury nejen pro Univerzitu Karlovu), dějiny polsko-litevského soustátí na přelomu 20. a 30. let (čtvrtý díl *Jednoty bratrské* a související studie)

přísahey upomenut dne 7. ledna 1911. “O remuneraci oznámení děkanátu filozofické fakulty J. Bidlovi, 27. listopadu 1911, Praha. Oba dokumenty uloženy v MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1. K platům univerzitních profesorů v habsburské monarchii a v Německu kolem roku 1900 Jan SURMAN, *Universities in Austria 1848–1918. A Social History of a Multilingual Space*, West Lafayette 2019, zvl. tabulka na s. 170.

⁹⁹ Těto problematice bude brzy věnována samostatná studie.

¹⁰⁰ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Štřet generací?*, s. 62–66.

¹⁰¹ O Bidlovi a novoslovanství podrobněji Marek ĎURČANSKÝ, *Czeski historyk Jaroslav Bidlo i jego udział w ruchu nowosłowiańskim przed I Wojną Światową* (v tisku – Práce Historyczne. Zeszyty Uniwersytetu Jagiellońskiego).

a v posledních letech života *Východoevropské dějepisectví*, související nepochybně s jeho účastí v diskuzích o charakteru východoevropských dějin a organizačními aktivitami v rámci Federace historických společností východní Evropy.

Také v meziválečném období některé již ohlášené přednášky odpadaly. Studenty a mladšími kolegy byl v té době Bidlo již vnímán jako člověk nepřilíš pevného zdraví¹⁰² a sám také poměrně často žádal o dovolenou nebo alespoň částečné úlevy z výuky. Nebylo to ovšem vždy jen kvůli zdravotnímu stavu, v některých případech se jednalo o snahu dokončit některou z větších prací, případně jiné mimořádné povinnosti. Pro školní rok 1919/1920 si tak Bidlo, přetížený organizačními úkoly v oblasti vědeckého a kulturního života nového státu,¹⁰³ požádal u ministerstva o dovolenou. Bylo mu umožněno pouze snížení pedagogických povinností. Argumentace ministerstva je ve vztahu k oboru historické slavistiky natolik zajímavá, že si zaslouží obsáhlejší citaci: „*Ministerstvo školství a národní osvěty, jakkoli plně uznává závažnost důvodů, jimiž řádný profesor dějin všeobecných Dr. Jaroslav Bidlo podporuje svou žádost za dovolenou v školním roce 1919/20, nemůže nedbatí toho, že by v prvním rozvrhu učebním jediné dosud české fakulty filosofické, sestavovaném za naší státní samostatnosti, obor slavistický, jenž změnou politických poměrů nabyl pro nás tak velikého významu, byl ochuzen měrou velmi povážlivou, kdyby prof. Bidlo vůbec nepřednášel. Proto vyhovuje jeho žádosti jen potud, že snižuje jeho učební povinnost ve školním roce 1919/20 z pěti týdenních hodin na dvě (krom cvičení seminárních) a očekává, že prof. Bidlo, máje na mysli zájem našeho státu o nejrozsáhlejší a nejdůkladnější pěstování studií slavistických na našich vysokých školách, spokojí se s touto úlevou.*“¹⁰⁴

V dalších letech využil možnosti úlev od pedagogických povinností ještě několikrát. Částečnou dovolenou od přednášek vzhledem „*ke speciálním vědeckým pracím*“ získal také v následujícím roce 1920/1921, kdy měl místo povinných pěti hodin přednášet tři hodiny týdně,¹⁰⁵ plnou dovolenou „*za účelem dokončení vědeckých prací*“ v akademickém roce 1924/1925¹⁰⁶ a podobně 1928/1929, „*aby mohl dokončiti započaté vědecké práce*“.¹⁰⁷ Kratší studijní dovolenou (3. listopadu – 6. prosince 1930)¹⁰⁸ mu ministerstvo udělilo i v následujícím roce. Ta byla nepochybně odůvodněna badatelskou cestou do Krakova a Varšavy.¹⁰⁹ Za většinou uvedených úlev můžeme vidět konkrétní publikace, s jejichž přípravou bylo spojeno zvýšené úsilí – v roce 1923 vyšel druhý svazek velké edice *Akty Jednoty bratrské*, v roce 1928 *Dějiny Slovanstva* a v roce 1932 čtvrtý díl *Jednoty bratrské v polském vyhnanství*. Další úlevy už byly spojeny spíše s projevy stárnutí a zhoršujícím se zdravotním stavem, byť zněl oficiální důvod trochu jinak. V akademickém roce 1932/1933 povolilo ministerstvo Bidlovi na jednomyslnou žádost profesorského sboru filozofické fakulty snížení

¹⁰² B. JIROUŠEK, *O vzpomínkách Josefa Klika*, s. 136–138; M. SEKYRKOVÁ (ed.), *Otakar Odložilík: Deníky z let 1924–1948*, I, passim.

¹⁰³ Srov. M. ĐURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo jako osoba veřejná*, s. 61–64.

¹⁰⁴ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, Ministerstvo školství a národní osvěty (dále jen MŠANO) děkanátu FF UK, 5. června 1919, Praha (opis).

¹⁰⁵ Tamtéž, MŠANO děkanátu FF UK, 15. května 1920, Praha (opis).

¹⁰⁶ Tamtéž, MŠANO děkanátu FF UK, 12. června 1924, Praha (opis). Srov. také AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 42, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 15. 5. 1924, schválení návrhu ze strany profesorského sboru.

¹⁰⁷ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, MŠANO děkanátu FF UK, 24. května 1928, Praha (opis). Srov. také AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 46, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 3. 5. 1928, schválení návrhu ze strany profesorského sboru.

¹⁰⁸ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, MŠANO děkanátu FF UK, 12. listopadu 1930, Praha (opis).

¹⁰⁹ M. ĐURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo a jeho cesty do Polska*, s. 149.

počtu vyučovacích hodin na dvě týdně,¹¹⁰ v následujícím roce na tři hodiny týdně,¹¹¹ a stejně tak v roce 1935/1936 (s oficiálním odůvodněním „*k umožnění literární práce vědecké*“),¹¹² 1936/1937 (bez bližšího zdůvodnění)¹¹³ a 1937/1938 („*k umožnění další vědecké práce literární a badatelské*“)¹¹⁴. Tehdy už byl ale jeho zdravotní stav opravdu povážlivý. Bidlo reálně vůbec nepřednášel a jeho povinnosti v historickém semináři převzala s vědomím profesorského sboru Milada Paulová. Ministerstvo mu schválilo dovolenou ze zdravotních důvodů na zimní semestr 1937/1938, v jehož průběhu zemřel.¹¹⁵ Jeho pohřbu, který se konal 4. prosince z kostela sv. Václava na Vinohradském hřbitově, se měli podle běžného úzu účastnit všichni členové akademického senátu Univerzity Karlovy.¹¹⁶ Fakulta poté vyhověla návrhu prezidia Slovanského ústavu na uspořádání společné trizny.¹¹⁷

Historický seminář

Historický seminář byl před postavením nové budovy filozofické fakulty umístěn ve 2. patře Klementina a během dlouhého působení Bidla a jeho kolegů sestával ze tří místností: studovny vybavené stoly a příruční knihovnou, společné pracovny Bidla a Šusty a samostatné pracovny Pekaře jakožto ředitele semináře. Novotný měl pracovnu v nižším patře.¹¹⁸

V seznamech přednášek¹¹⁹ se Jaroslav Bidlo v souvislosti s historickým seminářem poprvé objevuje v Gollově zastoupení v semestru 1907/1908 (Goll byl v tomto akademickém roce rektorem),¹²⁰ kdy vedl písemné práce a podával výklad pramenů. Návrh na jmenování spoluředitelem historického semináře byl jednomyslně podpořen profesorským sborem filozofické fakulty na konci téhož semestru;¹²¹ ministerstvo kultu a vyučování schválilo návrh na jeho jmenování místo mezitím odstoupivšího Golla dne 8. června 1908.¹²² Od následujícího akademického roku už tedy působil sám za sebe a byl společně s Josefem Pekařem a Josefem Šustou veden jako ředitel historického semináře. Ironií osudu působil právě tehdy na postu asistenta semináře Bidlův pozdější osobní nepřítel Jan Slavík.

¹¹⁰ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, MŠANO děkanátu FF UK, 10. června 1932, Praha (opis).

¹¹¹ Tamtéž, MŠANO děkanátu FF UK, 28. června 1933, Praha (opis); AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 27. 4. 1933, schválení návrhu ze strany profesorského sboru.

¹¹² MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, MŠANO děkanátu FF UK, 18. července 1935, Praha (opis).

¹¹³ Tamtéž, děkan FF UK Miloslav Hýšek J. Bidlovi, 2. července 1936, Praha; AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 54, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 7. 5. 1936.

¹¹⁴ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, děkan FF UK Antonín Salač J. Bidlovi, 14. června 1937, Praha; AUK, FF UK, kart. 6, i. č. 55, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 8. 4. 1937.

¹¹⁵ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, MŠANO děkanátu FF UK, 4. listopadu 1937, Praha (opis).

¹¹⁶ AUK, fond Akademický senát UK, kart. 16, i. č. 336. V této složce jsou kromě parte a pozvánky k účasti na pohřbu uloženy také kondolence směřované do rukou akademického senátu Univerzity Karlovy, zatímco kondolence adresované fakultě jsou součástí Bidlovy fakultní osobní složky.

¹¹⁷ AUK, fond FF UK, kart. 6, i. č. 56, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 27. 1. 1938.

¹¹⁸ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Sřet generací?*, s. 135n; J. HOFFMANNOVÁ, *Václav Novotný*, s. 173.

¹¹⁹ Není-li uvedeno jinak, jsou příslušné údaje čerpány z tištěných seznamů přednášek.

¹²⁰ Návrh profesorského sboru fakulty, aby se Bidlo ujal cvičení v historickém semináři od zimního semestru 1907/1908, schválilo ministerstvo dne 25. května 1907. MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1; AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 25, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 2. 5. 1907.

¹²¹ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 26, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 14. 5. 1908.

¹²² MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, místopředsedství děkanátu Filozofické fakulty České Karlo-Ferdinandovy univerzity, 4. července 1908, Praha.

Po jmenování Bidla spoluředitelem historického semináře byla seminární knihovna dovybavena o důležitá slavnice. Pekař v roce 1909 v žádosti o zvýšení dotace argumentoval poukazem na existenci zvláštního semináře k dějinám východní Evropy na vídeňské univerzitě. Mezitím byl z Pekařova podnětu a za souhlasu obou jeho kolegů historický seminář reorganizován. Zatímco dříve se mohli studenti do semináře zapsat ve třetím ročníku, nově měl seminář zahrnovat celé první tři roky studia s tím, že každý rok jeden z ředitelů začínal propedeutikou se studenty prvního ročníku. Pokračoval s nimi potom i v následujících dvou letech, během nichž byly kriticky rozebírány konkrétní historické prameny a literatura. Tehdy se mohli také zároveň zapsat do semináře dalšího z ředitelů. Vzrůstající počet posluchačů vedl k rozšíření historického semináře a vzniku dalších dvou oddělení. Od letního semestru 1911/1912 se stali spoluřediteli historického semináře také Václav Novotný a Kamil Krofta. Tato personální situace vydržela téměř celou dekádu, než do ní zasáhly okolnosti spojené se vznikem samostatného Československa.¹²³

V prvních popřevratových letech byly personální změny ve vedení historického semináře největší. Kamila Krofta povoláného do diplomatických služeb v zimním semestru 1919/1920¹²⁴ nahradil přechodně Vlastimil Kybal, rovněž budoucí diplomat. Hned v následujícím semestru přišel místo Kybala nakrátko Julius Glücklich a šestým z ředitelů historického semináře se stal Josef Vítězslav Šimák.¹²⁵ Glücklich záhy odešel na brněnskou Masarykovu univerzitu a také Šimák z „karolinek“ dočasně zmizel, přičemž se místo něj od letního semestru 1920/1921 objevuje ruský historik Nikolaj Jastrebov, který byl jmenován spoluředitelem semináře na Bidlův návrh.¹²⁶ Od zimního semestru 1922/1923 nahradil Jastrebova opět Šimák. Až v roce 1935 se objevují jména zástupců mladší generace Otakara Odložilíka a Bedřicha Mendla. Na podzim 1937 bylo Bidlovo oddělení na jeho vlastní žádost svěřeno Miladě Paulové.¹²⁷

V seznamech přednášek jsou jednotlivé stupně historického semináře označovány různě. Když měl Bidlo na starosti úvod do studia pro začínající studenty, byl například v zimním semestru 1910/1911 předmět výslovně označován jako „*historická propedeutika pro posluchače prvního ročníku*“. V seznamech přednášek lze vysledovat také jeho snahu o jisté propojení práce v semináři s přednáškami, konkrétně s úvodem do polských dějin.¹²⁸ Bidlo později přímo uváděl, že se v přípravném oddělení semináře jednou za tři roky snaží „*své žáky poněkud připravovati, aby byli trochu zasvěceni do oboru dějin východoevropských*“,

¹²³ K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 265–270.

¹²⁴ Právě počátkem akademického roku 1919/1920 podali ředitelé historického semináře Ministerstvu školství a národní osvěty návrh na zřízení pěti stipendií pro nadané studenty. Ministerstvo žádost odmítlo s odůvodněním, že právě vzniká „vysoká škola archivářská“ (tedy pozdější Státní archivní škola), kde „zajisté bude možno většině nadaných posluchačů historie, kteří by se chtěli připravit k samostatnému bádání vědeckému, aby jako členové archivářské školy domohli se hmotné podpory státní“. Přímá stipendia členům historického semináře měla být ministerstvem nadále udělována jen v jednotlivých případech a v různé výši. MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, Ministerstvo školství a národní osvěty děkanátu Filozofické fakulty University Karlovy, 9. září 1919, Praha.

¹²⁵ K Bidlovu podílu na Šimákově profesuře – ať již v dobrém, či ve zlém – srov. H. KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák*, s. 131–134.

¹²⁶ Celý Bidlův návrh přijatý profesorským sborem FF UK směřoval k tomu, aby „prof. Novotný pro veliký počet posluchačů rozdělil svůj seminář a vedl obě oddělení za náležitou remuneraci a aby prof. Jastrebov byl jmenován dalším spoluředitelem historického semináře pro praktický výcvik posluchačů.“ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 39, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 21. 10. 1920.

¹²⁷ AUK, FF UK, kart. 6, i. č. 56, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 15. 10. 1937.

¹²⁸ V seznamech přednášek je u tohoto předmětu výslovná poznámka: „Doporučuje se zvláště členům prvních oddělení historického semináře.“

pobízi je „*k studiu jazyků slovanských*“ a seznamuje s příslušnou literaturou. Dodával ještě, že jeho „*obor je těžší jiných oborů a není tak poutavý jako jiné, proto jest o něj zájem mezi posluchači menší*“. Počet studentů, kteří zůstávali i ve vyšších ročnících členy jeho semináře, odhadoval zhruba na třetinu.¹²⁹

Prameny, které byly předmětem rozboru ve vyšších ročnících semináře, obvykle souvisely (podobně jako část přednášek) s aktuálními Bidlovými badatelskými zájmy. Tak v roce 1908/1909, když připravoval k tisku třetí svazek *Dějiny Jednoty bratrské* zahrnující roky 1572–1586, rozebíral se studenty prameny k českému zemskému sněmu roku 1575. V následujícím roce, kdy bylo aktuální výročí bitvy u Grünwaldu, byla pozornost zaměřena na příslušné pasáže z kroniky Jana Długosze a další prameny.¹³⁰ Bidlo tehdy bitvě věnoval několik popularizačních článků.¹³¹ V letech 1911–1915 převažovaly prameny související s byzantskými dějinami (v roce 1917 vydal Bidlo spis *Kultura byzantská a její význam*), v roce 1915–1916 se vrátil k problematice polských dějin 16. století, o dva roky později pak probíral prameny ke vzniku nejstarších slovanských států. V přípravném oddělení přednášel Bidlo teoretické a metodologické základy historiografie podle Bernheimova spisu *Lehrbuch der historischen Methode*.¹³²

Nejbližší kolegové

Již během studií na filozofické fakultě poznal Jaroslav Bidlo řadu zajímavých osobností – ať už mezi přednášejícími, nebo studenty – s nimiž měl v budoucnu přicházet opakovaně do kontaktu či přímo úzce spolupracovat. Vzhledem k oboru, který na univerzitě zastupoval, stály co do důležitosti na prvním místě vztahy k jeho dlouholetým souputníkům Pekařovi, Šustovi a Novotnému. Na jejich utváření se podílela také proměnlivá vazba k Jaroslavu Gollovi, který Bidla na počátku do značné míry usměrnil v jeho badatelských zájmech a v prvních krocích jeho akademické kariéry. V přátelském duchu se zpočátku nesly i Bidlovy kontakty s „korunním princem“ Josefem Pekařem. Svědčí o tom jejich dochovaná vzájemná korespondence. Jak je vidět z výše uvedeného přehledu Bidlovy akademické kariéry, hlavním hybatelem jednotlivých kroků byl většinou Goll, i když samozřejmě ne vždy se stejnou intenzitou, a nelze také pominout Antonína Rezka nebo Josefa Kalouska.

K významnému zlomu ve vztahu Bidla ke Gollovi a k Pekařovi došlo během jeho pobytu v Moskvě a Petrohradu v akademickém roce 1897/1898. Jestliže se do té doby někdy cítil izolován a přehlížen, pak v této době se uvedené pocity významně umocnily. Měl dojem, že kolegové neodpovídají na jeho dopisy (o nichž si vzhledem k nespolehlivosti poštovního spojení z Ruska zároveň nemohl být zcela jistý, že k adresátovi určitě dorazily), zatajují mu informace v kruhu Gollových starších žáků běžně sdílené¹³³ a ignorují prosby týkající se finančních záležitostí (proplacení smének, honoráře za články), které pro něj byly životně

¹²⁹ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 66.

¹³⁰ K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 289.

¹³¹ J. BIDLO, *Grunwald*, Česká revue 1909–10, č. 10, s. 577–596; *tyž*, *Grunwald*, Národní listy, č. 181, 3. 7. 1910, s. 9.

¹³² K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 391–393.

¹³³ „Loni co již dávno vrabci na střeše zpívali a co v kroužku Gollově všickni věděli, dovídal jsem se já vždycky jako z milosti poslední a letos se vůbec nedovídám ničeho.“ MÚA AV ČR, fond V. Novotný, kart. 8, i. č. 140, J. Bidlo V. Novotnému, 23. 3. 1898, Petrohrad.

důležité. Doslova jej ranilo zlehčování vážného onemocnění, jež v Rusku prodělal. Vztah s Pekařem se poté víceméně zhoršoval až do definitivní roztržky, v níž hrál svou roli také Goll, na konci roku 1916. Jestliže Bidlo s Gollem k sobě dodatečně ještě jakousi cestu našli, s Pekařem nikoli.¹³⁴

Dlouhodobě napjaté vztahy mezi dvěma řádnými profesory na jednom pracovišti se musely nutně odrazit také v osudech jejich žáků a mladších kolegů.¹³⁵ Bidlo měl (podle všeho zaslouženou) pověst přísného zkoušejícího a právě jeho neústupnost i vůči oblíbeným studentům jeho kolegů, byla jedním z kamenů úrazu v jeho vztahu k Pekařovi. Dalším bylo jistě přehlížení jeho oboru, shrnuté Pekařem v roce 1928 lapidárně v souvislosti se zaměřením *Českého časopisu historického*: „*Nezapomínej, že náš Časopis má v programu v první řadě české dějiny, v druhé řadě logicky západ evropský, teprve v třetí řadě přijde východ slovanský.*“¹³⁶ V uvedeném roce došlo u příležitosti Bidlovy šedesátky k pokusu trochu otupit ostří vzájemné animozity, ale zůstalo jen u pokusu. Milada Paulová shrnula vztah obou svých učitelů následovně: „*Ale s Pekařem nebyl styk skoro možný. Prostě se s Bidlem nesháněli. Ani mluvit spolu nebyli s to. V gestu a mluvě jednoho (Pekaře) pohrdání, u druhého krajní podráždění. Tedy spolu prostě nemluvíli, když, tak prostřednictvím Šusty.*“¹³⁷

Korektní vztahy udržoval Bidlo po celou dobu společného působení právě s Josefem Šustou, s nímž nikdy nepřešli k tykání,¹³⁸ ačkoli museli jako ordináři oboru světových dějin – byť každý s jinou specializací – úzce spolupracovat. Bidlo jistě příliš nepřeháněl, když v blahopřání k Šustovým šedesátinám psal: „*Těší mě, že jsem s Vámi žil tak dlouho v souhlase a míru a přál bych si, bude-li mi popřáno ještě několik let s Vámi spolupůsobiti, aby náš soulad potrvál.*“¹³⁹ Spolu vytvořili také autorský tandem produkující úspěšné středoškolské učebnice dějepisu („Bidlo – Šusta – Hýbl“, respektive „Bidlo – Šusta – Dobiáš“). Šusta svého kolegu přibral do autorského kolektivu melantrišských Dějin lidstva, ačkoli se jeho účastí zkomplikovala spolupráce s mladšími historiky – konkrétně například s J. Macůrkem, který byl Šustou původně osloven jako potenciální autor kapitoly o polsko-ruských vztazích v letech 1450–1650. Bylo to vedle ohledů kolegiálních asi dáno také pragmatickým přístupem, jak o tom může svědčit pasáž z dopisu Šusty Václavu

¹³⁴ Podrobně M. ĐURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo a Gollova škola*, s. 446–448.

¹³⁵ Příkladem mohou být dilemata týkající se jubilejních sborníků k šedesátinám obou historiků, v nichž se seznam přispěvatelů překrýval jen velmi málo. Srov. např. reakce O. Odložilíka: Milada SEKÝRKOVÁ (ed.), *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka*, Sborník archivních prací 51, 2001, s. 85–274, zde s. 232, 234, 239, 242.

¹³⁶ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 6, i. č. 485, Pekař Bidlovi, 2. 12. 1928, Praha. Bidlo v relativně stručné odpovědi reagoval: „Co se týče ČČH, tedy zde se nesejdeme. Jestliže jsem [v odpovědi] na Tvůj první dopis psal o tom, tedy jsem tím reagoval na Tvou rozmluvu s Paulovou. Poněvadž mi jinak nebylo pochopitelné Tvé jaksi sentimentální přání po sblížení, tedy jsem v něm viděl ono pozadí. Jak moji žáci se dívají na otázku svého spolupracovníctví v ČČH, to ti Paulová [ře]kla jasně. Macůrek mi osvědčil, že s ní [pl]ně souhlasí a žádal mě, abych Ti [to] řekl, poněvadž jemu je ženantní [!], aby Ti to řekl přímo osobně. Na to vuitřlování slovanské rubriky v ČČH Ti zajisté postačí Hájek a jiní moji žáci, se kterými nemám žádných vyšších záměrů.“ Archiv Národního muzea, fond Josef Pekař, kart. 18, i. č. 458, Bidlo Pekařovi, 4. prosince 1928, Praha. Dopis má utržený okraj, a kvůli tomu scházejí malé fragmenty textu – pravděpodobně byla obálka roztržena s mimořádnou razancí bez použití běžného nože na otevírání obálek.

¹³⁷ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Štřet generací?*, s. 136.

¹³⁸ V tomto detailu jsem toho názoru, že při posuzování vztahu Bidlo – Pekař je nutné vzít v úvahu právě zachování tykání i přes vyhrocené vztahy. Myslím, že to svědčí o snaze udržet emoce alespoň trochu v mezích a ulehčit jakýsi křehký modus vivendi.

¹³⁹ Národní archiv, fond Josef Šusta, kart. 2, i. č. 16, J. Bidlo J. Šustovi, 18. 2. 1934, Praha.

Chaloupeckému z poloviny 30. let: „*Nemohu se obejít při celku díla bez Bidla a jeho leníků, a musím mu v ledačems vyhovět.*“¹⁴⁰ Ačkoli Bidlovo úmrtí Šustovi mimořádně zkomplikovalo redakční práce (jednu z napsaných kapitol zanechal Bidlo v trojnásobném rozsahu oproti požadované délce),¹⁴¹ byl poté jeho dlouholetý kolega mimořádně nápomocen vdově Marii Bidlové v otázkách proplácení honorářů a dalších záležitostech.¹⁴²

Jednoznačně nejbližší byl Bidlovi po většinu doby společného působení na univerzitě Václav Novotný. K jejich postupnému sblížení docházelo od Bidlova pobytu v Rusku, kam mu Novotný na rozdíl od ostatních kolegů poměrně intenzivně psal. V jednom z dopisů si Bidlo například stěžoval: „*Na můj dopis nikdo mi neodpověděl. Tobě vinu nedávám, spíše době. Doufám, že Ty budeš hodnější, nežli ten, od něhož jsem to očekával.*“¹⁴³ Oba tehdy spojovalo také rozčarování z vývoje v redakci *Českého časopisu historického*, kde se dostával čím dál tím více ke slovu Pekař.¹⁴⁴ Snad můžeme ve vztahu k Novotnému hovořit přímo o přátelství,¹⁴⁵ alespoň tak to Bidlo doslova formuloval v dopise nejstaršímu ze svých polských známých Feliksi Konecznému: „*V poslední době mě velice dojala a rozrušila smrt Václava Novotného [...]. Byl to můj dobrý a vlastně jediný přítel, se kterým ruku v ruce jsem často bojoval se svými nepřítelci a nepřáteli, mezi které počítáme zejména také Pekaře. Ztráta Novotného je velkou ztrátou české historiografie a pro mě oslabení mé pozice v českém vědeckém životě.*“¹⁴⁶

Žáci

Jaroslav Bidlo asi nebyl právě pedagogem snů – je s velkou pravděpodobností jedním z mála profesorů české univerzity, jimž pověst coby obávaných zkoušejících zajistila místo i v krásné literatuře. Příhodu o tom, jak se českoamerický jezuita Josef Roubík (1888–1962)¹⁴⁷ po vzoru jiného studenta duchovního stavu Bidlovi uklonil, zachytil Jakub Deml v nejznámějším ze svých pozdních textů (*Podzimní sen*) a zdrojem informace mu byl očitý svědek – v době vyprávění na začátku 50. let někdejší profesor teologické fakulty, tehdy již internovaný v táboře pro nepohodlné duchovenstvo. Jedná se o vyprávění na téma „*jak se vyplácí zdvořilost*“ a Bidlo v něm figuruje doslova jako „*obávaný profesor laik*“.¹⁴⁸

S tímto svědectvím se v podstatě shodují i vzpomínky studentů, různě bylo ale nahlíženo na Bidlovy faktické kompetence. Odhlédneme-li od Jana Slavíka, který na Bidlovi neshledával pozitivního vůbec nic, byl k jeho působení podobně kritický také František Michálek Bartoš, spatřující v něm ovšem podobně jako Slavík jednu z hlavních překážek

¹⁴⁰ Jiří LACH, *Josef Šusta a dějiny lidstva*, Olomouc 2001, s. 62 (odtud citát), 77 a 84.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 68.

¹⁴² Národní archiv, fond Josef Šusta, kart. 2, i. č. 16, dopisy M. Bidlové J. Šustovi.

¹⁴³ MÚA, fond V. Novotný, kart. 8, i. č. 140, J. Bidlo V. Novotnému, 24. 11. 1897, Moskva. V podobném duchu i v následujícím listu z 23. 12. 1897.

¹⁴⁴ D. BRÁDLEŘOVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 106n.

¹⁴⁵ Autorka monografie o V. Novotném píše o „srdečném a korektním vztahu“. J. HOFFMANNOVÁ, *Václav Novotný*, s. 154.

¹⁴⁶ Dopis J. Bidla F. Konecznému z 27. 7. 1932 vydali P. BILIŇSKI – M. ĐURČANSKÝ (edd.), *Korespondence Feliksa Konecznego z Jaroslavem Bidlo*, s. 66.

¹⁴⁷ Viz soupis disertačních prací oponovaných J. Bidlem. O Josefu Roubíkovi (Josephu Roubikovi, S. J.): <https://www.myheritage.cz/names/joseph_roubik> (ověřeno 6. 7. 2019).

¹⁴⁸ Jakub DEML, *Podzimní sen*, Olomouc 1992, s. 27.

své habilitace.¹⁴⁹ Podle něj Bidla (stejně jako Šustu) limitovaly „silné kořeny katolictví“. Nejenže však „trpěl touž vadou, nadto však i několika jinými, zejména příkrostití k posluchačům“. ¹⁵⁰ Zdeněk Kalista, který byl zprvu podle vlastních vzpomínek Bidlovým oblíbeným žákem, ale pak dezertoval přímo k jeho antipodu Pekařovi, vyčítal jeho přednáškám „slovní tvrdost a formální neobratnost“, která byla v kombinaci s de facto středoškolským přístupem – „školácky dřevěným přehledem dat a jmen“ – nesnesitelná.¹⁵¹ Svou roli ale hrála i malá atraktivita témat (byzantský raný středověk) a v případě vzpomínek je třeba vzít v úvahu právě to, že Kalista odešel z Bidlova prosemináře do Pekařova a stal se jedním z jeho nejdůležitějších žáků. Podle všeho se tak animozita přenesla z učitele na žáka (a naopak). Kalista byl nemile překvapen Bidlovou reakcí na svůj nástup na místo asistenta historického semináře, takže s odstupem konstatoval, že Bidlo „jednal s každým posluchačem jako s imbecilem a i asistenta dovedl ponižit hlouběji než sluhu“. ¹⁵²

Obraz, který zanechali Bidlovi následovníci a nejbližší spolupracovníci Josef Macůrek a Milada Paulová, je přece jen pozitivnější. Macůrek v nedokončených vzpomínkách uváděl, že mu vděčí za mnohé a že k němu Bidlo „býval vcelku vlídný“. Nesnesl ale odporování – symptomatické je, že v téže pasáži uvádí nutnost kriticky se vyrovnat s jeho názory na dějiny východní Evropy, což mohl učinit až po Bidlově smrti.¹⁵³ Ještě o něco vstřícnější byla ve své osobní bilanci psané rovněž na sklonku života Paulová, která výslovně uvedla, že mu je nejděčnější ze všech svých učitelů. V jejím hodnocení se zároveň objevuje kombinace sice přísného, zato však ve vztahu ke studentům mimořádně obětavého učitele. Bidlo „byl tvrdý a nepřístupný, potřeboval-li však posluchač při práci pomoc, obstarání materiálu, mohl k němu přijít, jak jsme si říkali, snad o půlnoci“. ¹⁵⁴ Měl také zájem o materiální zajištění studentů.¹⁵⁵

Koho Bidlo považoval za své žáky? Z jeho vlastních vzpomínek lze usoudit, že v první řadě studenty, u nichž významně ovlivnil výběr tématu a zpracování disertační práce.¹⁵⁶ Bidlo sám v těchto souvislostech uváděl Emilii Procházkovou, Pavlu Suchou, Rudolfa Vindiše, Emanuela Janouška, Gertrudu Šaškovou, Jiřího Ryse a Marii Andrejevu. A k výčtu dodával: „Největšího úspěchu docílila Milada Paulová... Po ní pak Macůrek. Oba velmi krásně vypracovali témata mnou navržená a zůstali mými spolupracovníky a přáteli.“¹⁵⁷ Bidlo psal uvedený text na konci 20. let, proto je nutné z nejmladší vrstvy

¹⁴⁹ Kateřina ANDĚROVÁ, *Osudy F. M. Bartoše a jeho vztah s V. Novotným ve světle jejich vzájemné korespondence*, *Marginalia historica* 6, 2002, s. 105–191, zvl. s. 110, 155, 162.

¹⁵⁰ František Michálek BARTOŠ, *Vzpomínky husitského pracovníka*, Praha 1970, s. 26n, podobně s. 34.

¹⁵¹ Z. KALISTA, *Po proudu života* (2), s. 10.

¹⁵² Tamtéž, s. 62n.

¹⁵³ J. MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, s. 55.

¹⁵⁴ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Sřet generací?*, s. 144n.

¹⁵⁵ Bohumil JIROUŠEK, *Josef Klík. Historik ve stínu Josefa Pekaře*, České Budějovice 2011, s. 27. Spolek posluchačů filozofie Univerzity Karlovy jej v kondolenci označil za „velkého přítele a učitele“. Po srovnání s kondolencemi adresovanými tímto studentským spolkem akademickému senátu po úmrtí jiných profesorů Filozofické fakulty ve 30. letech se domnívám, že se nejednalo o označení čistě formální. AUK, fond Akademický senát UK, i. č. 336, kart. 16, Spolek posluchačů filozofie UK Akademickému senátu UK, 3. prosince 1937.

¹⁵⁶ Srov. přílohu; disertačním pracím oponovaným J. Bidlem zamýšlím v blízké budoucnosti rovněž věnovat podrobnější statistickou a tematickou analýzu. Kvantitativní rozbor J. Hoffmannové přesvědčivě ukázal, že ordináři československých dějin byli ve srovnání s profesory všeobecných dějin v otázce posuzování disertačních prací přinejmenším dvojnásobně vytiženější (160 posudků V. Novotného!). J. HOFFMANNOVÁ, *Václav Novotný*, s. 174n.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 66.

jeho žáků tohoto typu uvést ještě alespoň Josefa Tichého, Jana Hertla a zejména zakladatele české sinologie Jaroslava Průška. U všech nepochybně ovlivnil vznik disertace a podle dochované korespondence sledoval jejich další osudy a kariéru. Za své žáky počítal také studenty navštěvující jeho seminář, zvláště pokud se sám přičinil o publikaci jejich prvních odborných prací v *Časopise Matice moravské* nebo *Věstniku KČSN*. V této souvislosti uváděl Václava Vojtíška, Bedřicha Jenšovského, Františka [Michálka] Bartoše, Františka Hrubého, Josefa Konopku a Jana Koláře.¹⁵⁸ Blízko měli k Bidlovi také někteří jeho mladší kolegové z příbuzných oborů, jejichž kariérní vzestup podpořil – zmiňme alespoň spolueditory jeho jubilejního sborníku Josefa Dobiáše a Miloše Weingarta nebo Otakara Odložilíka.

Je ovšem nepochybné, že z mladších Bidlových žáků se mu už nikdo nedostal blíže než Josef Macůrek a Milada Paulová, kteří s ním doslova spojili svou kariéru. Po Bidlově smrti otázka jeho nástupnictví, při níž přicházeli v úvahu právě jen jeho dva nejbližší žáci, stejně jako otázka jeho vědeckého odkazu a písemné pozůstalosti, rezonovala v širším středo-evropském měřítku. Josefa Macůrka se tak na osud Bidlových písemností dotazoval varšavský historik Marceli Handelsman¹⁵⁹ nebo sudetoněmecký historik Josef Pfitzner, kteří s Bidlem oba polemizovali v diskuzi o pojetí východoevropských dějin. Pfitznerův dopis stojí (i s ohledem na jeho pozdější osudy) za obsáhlejší citací: „*Wahrscheinlich hätte ich Ihnen meinen Dank¹⁶⁰ persönlich ausdrücken können, wenn mich nicht meine Erkrankung an der Teilnahme am Bidlo-begräbnis verhindert hätte. Damit haben Sie nun Ihren unmittelbaren Lehrer unerwartet rasch verloren und in die Reihen der tschechischen Historiker ist eine neue Lücke gerissen worden. Oft denke ich bei solchen Anlässen über die weitere Entwicklung der tschechischen Geschichtswissenschaft nach. Ohne Zweifel bekommt nun das mittlere und junge Geschlecht das Heft in die Hand. Mit Bidlo selbst verbanden mich ja leider mehr Meinungsverschiedenheiten als Uebereinstimmungen. Leider kam ich zu seinen Lebzeiten nicht mehr dazu, nochmals zur Frage Osteuropa zurückzukehren. Aber ich habe mir diese Arbeit als eine der nächsten vorgenommen. Wie steht es um Bidlos wissenschaftlichen Nachlass? Werden seine Vorlesungen über Osteuropa im Druck erscheinen, wie es Bidlo in der Polemik mit mir in Aussicht gestellt hat? Wer wird seinen Prager Lehrstuhl bekommen?*“¹⁶¹

Působení v profesorském sboru filozofické fakulty a v akademickém senátu. Děkanát

Jak již bylo výše uvedeno, zasedání profesorského sboru filozofické fakulty se Bidlo účastnil od svého jmenování mimořádným profesorem, některé protokoly z jednání také sám zapisoval.¹⁶² Ze záležitostí, kterým se v prvních letech v rámci tohoto působení věno-

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Archiwum PAN, Varšava, sign. III-10, pozůstalost M. Handelsmana, korespondence s J. Macůrkem.

¹⁶⁰ Jednalo se o poděkování za zasláné publikace.

¹⁶¹ Archiv Masarykovy univerzity, fond B 88 Josef Macůrek, i. č. 333, J. Pfitzner J. Macůrkovi, 15. 12. 1937, Praha.

¹⁶² Dodejme, že zápis pořizoval obvykle někdo z mladších členů profesorského sboru. Ne vždy je v případě J. Bidla dochován původní vlastnoruční záznam, jako např. z 24. 10. 1907. AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 26, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F. (Vedle toho ještě 28. 4. 1908.)

val, můžeme uvést například otázku zastoupení univerzity na zemském sněmu,¹⁶³ úpravu lektorátu slovanských jazyků,¹⁶⁴ podávání disertací z oboru pomocných věd historických,¹⁶⁵ podobu holdovacího projevu k šedesátiletému výročí panování Františka Josefa I.,¹⁶⁶ požadavky slovinských akademických spolků,¹⁶⁷ remunerace lektorů cizích jazyků,¹⁶⁸ cestovní stipendium Vincence Lesného v roce 1911,¹⁶⁹ užívání titulů doktor a docent,¹⁷⁰ chod historicko-epigrafického semináře po smrti profesora Peroutky v roce 1912/13,¹⁷¹ změny rigorózního řádu „*pro kandidáty spojující studium historie s filologií slovanskou*“.¹⁷² Z iniciativy akademického senátu české univerzity byla na filozofické fakultě v roce 1912 zvolena komise „*ohledně sepsání dějin university a fakultních*“ (tvořili ji Novotný, Bidlo a Pekař),¹⁷³ nezdá se ale, že by reálně vyvíjela nějakou činnost. V akademickém roce 1912/1913 byl také zvolen jedním z devíti členů fakultní komise pro záležitosti soukromých docentů a lektorů (opakovaně v roce 1915).¹⁷⁴ V téže době byl zvolen i nadačním referentem (zůstal jím až do léta 1915¹⁷⁵ a o tři roky i šest let později byl zvolen do komise pro fondy a nadace¹⁷⁶). Tehdy se pro změnu stal členem „*komise pro věci sluhovské*“.¹⁷⁷ Na sklonku války byl ještě zvolen do sedmičlenné komise, která měla reagovat na ministerský výnos „*o zřízení studií pro posluchače z války se vracející*“.¹⁷⁸

Podílel se samozřejmě také na habilitačních a profesorských řízeních svých mladších kolegů. Byl tak v roce 1910 členem příslušné komise při habilitaci Vlastimila Kybala v oboru všeobecných dějin středního a nového věku (společně s Gollem a Pekařem)¹⁷⁹ a Antonína Šnajdaufa v oboru dějin výtvarného umění slovanského (společně s Gollem

¹⁶³ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 26, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 28. 11. 1907.

¹⁶⁴ Byl členem komise společně s Františkem Pastrnkem a Jiřím Polívkou. AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 26, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 14. 5. 1908.

¹⁶⁵ Byl přijat společný návrh Františka Čády a Jaroslava Bidla, „aby se v instrukcích uvedly pomocné vědy historické jakožto obor, z něhož disertace může být podána ve spojení s dějinami všeobecnými nebo rakouskými nebo českými.“ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 26, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 2. 7. 1908.

¹⁶⁶ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 27, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 25. 11. 1908.

¹⁶⁷ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 27, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 25. 2. a 4. 3. 1909.

¹⁶⁸ Tamtéž, i. č. 29, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 12. 1. 1911 a 16. 2. 1911. Podobně tamtéž, i. č. 35, 26. 10. 1916 a i. č. 36, 25. 10. 1917.

¹⁶⁹ Tamtéž, i. č. 30, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 16. 11. 1911.

¹⁷⁰ Tamtéž, i. č. 30, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 5. 7. 1912; tamtéž, i. č. 31, 16. 1. 1913.

¹⁷¹ Tamtéž, i. č. 31, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 16. 1. 1913 a 27. 2. 1913. Bidlo tehdy jménem komise navrhoval, „aby byl požádán dv[orní] rada Goll za občasně konání přednášek ze starověkého dějepisu“, patrně před nalezením vhodného Peroutkova nástupce.

¹⁷² Tamtéž, i. č. 35, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 26. 10. 1916.

¹⁷³ Je zajímavé, že Pekař byl zvolen podstatně menším počtem hlasů než jeho kolegové (26 : 25 : 17). AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 30, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 13. 6. 1912.

¹⁷⁴ Tamtéž, i. č. 31, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 3. 7. 1913; tamtéž, i. č. 33, 8. 7. 1915.

¹⁷⁵ Tamtéž, i. č. 31, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 3. 7. 1913; tamtéž, i. č. 32, 20. 11. 1913, 15. 1. 1914, 9. 2. 1914, 12. 3. 1914, 18. 6. 1914; tamtéž, i. č. 33, 1. 10. 1914, 22. 10. 1914, 19. 11. 1914, 21. 1. 1915, 4. 3. 1915, 17. 6. 1915, 8. 7. 1915. Na postu nadačního referenta jej nahradil František Groh. V době jeho nepřítomnosti byl Bidlo pověřován jeho zastupováním. AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 38, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 19. 2. 1920.

¹⁷⁶ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 36, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 13. 6. 1918; tamtéž, kart 3, i. č. 39, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 16. 6. 1921.

¹⁷⁷ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 33, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 8. 7. 1915.

¹⁷⁸ Tamtéž, i. č. 36, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 7. 3. 1918.

¹⁷⁹ Tamtéž, i. č. 28, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 13. 1. 1910, 21. 6. 1910 a 7. 7. 1910; K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 417n.

a Niederlem, posléze rozšířena);¹⁸⁰ v roce 1911 komise při návrhu na jmenování Kamila Krofty mimořádným profesorem rakouského dějepisu (společně s Pekařem a Šustou)¹⁸¹ a habilitační komise Julia Glücklicha z oboru rakouských dějin (společně s Pekařem a Novotným),¹⁸² respektive Jaromíra Boreckého „*z jazyků a literatur islámských*“ (s J. Zubatým a R. Dvořákem);¹⁸³ o čtyři roky později pak členem habilitační komise Rudolfa Urbánka (společně s Pekařem a Novotným).¹⁸⁴ V roce 1915 byla při řízení ke jmenování Václava Švambery řádným profesorem geografie na Bidlův návrh zvolena širší pětičlenná komise, „*jež by při sestavování návrhu vzala v úvahu i postavení druhého prof. geografie*“ (členy komise byli vedle Bidla V. Strouhal, L. Niederle, B. Kučera a F. Počta).¹⁸⁵ Jakožto ordinář oboru obecných dějin samozřejmě nesměl chybět v komisích vyřizujících v roce 1917 návrh jmenování Vlastimila Kybala mimořádným profesorem tohoto oboru (společně s J. Šustou a V. Novotným)¹⁸⁶ a o rok později návrh na povolání Bedřicha Hrozného z vídeňské univerzity jakožto mimořádného profesora klínopisného bádání a dějin starého orientu (společně s R. Dvořákem a J. Šustou).¹⁸⁷

Jako jeden ze služebně nejmladších řádných profesorů byl Bidlo brzo po svém jmenování (konkrétně zhruba po půl roce, tj. 7. července 1911) zvolen členem výboru pro pořádání lidových přednášek českých vysokých škol pražských na rok 1911/1912.¹⁸⁸

Od jara 1914, kdy Bidlo působil jako referent pro nadační fondy, se začíná jeho jméno v protokolech ze zasedání profesorského sboru filozofické fakulty objevovat častěji. Svědčí to o rostoucím vlivu na vnitrořádné záležitosti.¹⁸⁹ Účastnil se pak například debaty týkající se snah o zproštění vojenské povinnosti členů sboru, kteří „*náleží první domobranecké výzvě*“.¹⁹⁰ Věc se jej bytostně dotýkala, protože odchod na frontu potenciálně hrozil i jemu. V nedokončeném vzpomínkovém textu z léta 1915 uváděl v úvodu jako jednu z motivací: „*Dne 11/8 jsem byl odveden – nemám zaručeno, nebudu-li konec konců přece muset sloužit ve vojsku a zdali ve zdraví přečkám nyní hroznou válku.*“¹⁹¹

¹⁸⁰ Habilitační žádost byla ovšem nakonec zamítnuta. AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 28, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 23. 6. 1910; tamtéž, i. č. 29, 16. 2. 1911 a 23. 3. 1911.

¹⁸¹ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 29, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 16. 2. 1911 a 23. 3. 1911. K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 402–404.

¹⁸² AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 29, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 23. 3. 1911. Na jaře 1914 podával Bidlo úspěšně návrh, aby byla docentu Glücklichovi udělena dovolená. Tamtéž, i. č. 32, 30. 4. 1914. K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 437–440.

¹⁸³ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 29, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 23. 3. 1911.

¹⁸⁴ Tamtéž, i. č. 33, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 29. 4. 1915; tamtéž, i. č. 34, 27. 1. 1916.

¹⁸⁵ Tamtéž, i. č. 33, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 21. 1. 1915, 17. 6. 1915.

¹⁸⁶ Tamtéž, i. č. 35, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 7. 7. 1917. K. KAZBUNDA, *Stolice dějin*, III, s. 419–425. V r. 1933 Bidlo s Šustou úspěšně navrhli, aby fakulta Kybalovi po letech v diplomatické službě obnovila veniam docendi. AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 7. 12. 1933.

¹⁸⁷ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 36, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 4. 7. 1918. Záhy po válce byl také členem komise projedávající návrh jmenování V. Kybala řádným profesorem. AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 35, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 6. 1919.

¹⁸⁸ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, rektor a ředitel univerzitní kanceláře J. Bidlovi, 10. července 1911, Praha.

¹⁸⁹ Na jednom z posledních sezení profesorského sboru před vypuknutím světové války tak Bidlo navrhoval složení pětičlenné komise „k návrhu na udělení učebního příkazu doc. Rádlovi“, doporučoval udělení cestovní nadace Vlastimilu Kybalovi a dovolené na střední škole Karlu Chotkovi a vedle toho byly „vyslechnuty a schváleny nadační referáty prof. Bidla“. AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 32, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 18. 6. 1914.

¹⁹⁰ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 33, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 22. 10. 1914.

¹⁹¹ Marek ĐURČANSKÝ (ed.), *Jaroslav Bidlo, Moje styky s Gollem*, s. 659.

Pro akademický rok 1915/1916 byl Jaroslav Bidlo zvolen děkanem fakulty. Ministerstvo volbu potvrdilo a vyhovělo jeho žádosti o snížení vyučovacích hodin na dvě týdne.¹⁹² Bidlo tak předsedal zasedáním profesorského sboru. Do období jeho děkanátu spadá úmrtí jeho učitele Josefa Kalouska a Františka hraběte Lützowa, které oba připomněl smutečním projevem.¹⁹³ Nevyhnul se oficiálním projevům loajality, jako bylo zastupování rektora při otevření válečné výstavy v Muzeu Království českého, účast na dobročinném koncertu za přítomnosti arcivévodky Karla Štěpána v Obecním domě nebo bohoslužbách v Týnském chrámu u příležitosti 67. výročí nastolení Františka Josefa I.¹⁹⁴

Horším problémem z hlediska národní loajality bylo suspendování T. G. Masaryka a vyškrtnutí Ernesta Denise z řad čestných doktorů České Karlo-Ferdinandovy univerzity. Protokol ze zasedání profesorského sboru 11. května 1916 obsahuje pouze stručnou informaci: „*Po sdělení děkanově, že ho došly bezpečné zprávy, jak čestný doktor filosofické fakulty naší university prof. A. Denis v Paříži v časopise ‚La Nation tchèque‘ dopouští se hrubých urážek proti nejjasnějšímu panovníckému domu a vystupuje nepřátelsky proti mocnářství rakousko-uherskému, usneseno jednomyslně, aby prof. Denis byl vyškrtnut ze seznamu čestných doktorů naší university.*“¹⁹⁵

Bidla ve funkci děkana vystřídal 26. října 1916 jeho spoluordinář Josef Šusta a poděkoval mu „*za vzorné vedení úřadu.*“¹⁹⁶ Jak bylo tehdy běžné, Bidlo se stal na následující akademický rok proděkanem. S vývojem situace na bojištích ale bylo časem jasné, že se otázka Masarykovy profesury a Denisova čestného doktorátu ještě vrátí.

Ještě před vznikem Československa, na schůzi 24. října 1918, byl jednomyslně přijat návrh „*prof. Matiegky podepsaný většinou sboru, aby za neplatné bylo prohlášeno dřívější vynucené usnesení sboru, jímž se rušil čestný doktorát francouzského historika Arnošta Denise.*“¹⁹⁷ Během následující schůze vznesli profesori Zdeněk Nejedlý a František Slavík (mineralog) dotaz na iniciátora zrušení čestného doktorátu Arnošta Denise. Děkan Václav Novotný poté přečetl „*důkladné memorandum tehdejšího děkana prof. Bidla o průběhu celé záležitosti, což vzato na vědomí.*“ Na návrh botanika Bohumila Němce měla být do memoranda děkanem ještě doplněna informace, že „*tehdy před hlasováním žádná debata nebyla připuštěna.*“¹⁹⁸

Záležitost s Masarykem a Denisem, ačkoli profesorský sbor při projednávání odnětí čestného doktorátu v roce 1918 žádné otevřené námítky vůči Bidlovi nevyslovil, představovala do budoucna potenciální problém. Ukázalo se to během jeho sporů s Janem Slavíkem, který jej na stránkách časopisu *Sobota* obvinil mj. z toho, že dal jako děkan filozofické fakulty vyškrtnout Masaryka ze seznamu univerzitních profesorů, aniž by jej k tomu někdo nutil. Fakulta tehdy požadovala na redakci časopisu s ohledem na tiskový zákon zveřejnění opravy.¹⁹⁹

¹⁹² MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, děkanát Filozofické fakulty České Karlo-Ferdinandovy univerzity J. Bidlovi, 30. července 1915.

¹⁹³ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 34, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 27. 1. 1916.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 11. 5. 1916; Josef PETRÁŇ – Lydia PETRÁŇOVÁ, *Čestní doktoři Univerzity Karlovy 1848–2015*, Praha 2017, s. 72.

¹⁹⁶ AUK, FF UK, kart. 2, i. č. 35, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 26. 10. 1916.

¹⁹⁷ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 36, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 24. 10. 1918.

¹⁹⁸ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 36, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 28. 11. 1918. Memorandum je uloženo tamtéž, kart. 184, i. č. 1417. Srov. M. ĐURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo jako osoba veřejná*, s. 60n.

¹⁹⁹ AUK, FF UK, kart. 10, i. č. 102, osobní spis J. Bidla, čj. 2831/1931-32, koncept dopisu děkana FF UK M. Weingarta redaktorovi časopisu *Sobota* Karlu Jišovi, 25. 3. 1931, Praha (psán rukou J. Bidla).

Přes veškerou loajalitu prokazovanou vůči Rakousku ale jinak nebyl Bidlo po vzniku Československa nijak vyšetřován, natož perzekvován. Naopak se zvýšila váha jeho postavení jakožto jediného československého ordináře oboru, zahrnujícího historickou slavistiku. Nyní bylo jeho zodpovědností nejen vychovat svého nástupce, ale také podílet se na personálním zajištění příslušných kateder na nově založených univerzitách v Brně a Bratislavě. Ještě předtím byl ale pověřen rozsáhlými úkoly týkajícími se vybavení univerzitních pracovišť v oboru historie základní slavistickou literaturou.²⁰⁰

V prvních měsících po převratu se v rámci profesorského sboru účastnil například debat o přesídlení německé univerzity, otázek reformy středních škol nebo zastoupení československého studentstva ve fakultních sborech (v této věci byl přijat Bidlův návrh na odpověď, že „v případě potřeby bude hleděno k tomu, aby se vyhovělo“),²⁰¹ dále například zřízení zvláštních kurzů z historie, ekonomie a jazyků pro diplomatickou a konzulární službu.²⁰²

V meziválečném období byl Bidlo opět zvolen členem několika komisí projednávajících habilitace a profesury, ať už se jednalo o povolání historika Josefa Peiskera ze Štýrského Hradce do Prahy (společně s J. Pekařem a V. Novotným),²⁰³ ruského historika Nikolaje Jastrebova z Petrohradu do Prahy nebo na některou z nových československých univerzit (rovněž společně s J. Pekařem a V. Novotným).²⁰⁴ Byl členem habilitační komise Miloše Weingarta (obor slovanská filologie, společně s F. Pastrnkem a J. Polívkou),²⁰⁵ Františka Michálka Bartoše pro „*dějiny husitské*“ (s V. Novotným, J. Pekařem, J. Šustou a Z. Nejedlým),²⁰⁶ Josefa Dobiáše pro „*dějiny Řeků a Římanů*“ (s J. Šustou a F. Grohem),²⁰⁷ Vladimíra Groha (s F. Grohem a G. Friedrichem),²⁰⁸ Václava Vojtíška (s G. Friedrichem a V. Novotným),²⁰⁹ Karla Stloukala (s J. Šustou a J. Pekařem),²¹⁰ Milady Paulové (s J. Šustou a M. Murkem),²¹¹

²⁰⁰ K jeho postavení a úkolům v prvních letech ČSR srov. M. ĎURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo jako osoba veřejná*.

²⁰¹ Vše AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 37, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 27. 2. 1919.

²⁰² Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 3. 4. 1919.

²⁰³ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 23. 1. 1919.

²⁰⁴ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 23. 1. 1919 a 27. 2. 1919 (Jastrebov měl být nakonec povolán jako profesor slovanských dějin do Brna s právem přednášet v Praze do té doby, než bude jeho katedra fakticky zřízena).

²⁰⁵ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 27. 2. 1919 a 15. 3. 1919.

²⁰⁶ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 38, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK-F, 23. a 30. 10. 1919. Druhý pokus podnikl F. M. Bartoš v roce 1926, tehdy byli v komisi s Bidlem V. Novotný a J. Pekař. AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 44, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 29. 4. a 20. 5. 1926.

²⁰⁷ Stejně složení měly i komise pro jeho jmenování mimořádným a řádným profesorem. AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 41, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 4. 1923; tamtéž, kart. 4, i. č. 47, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 31. 1. a 14. 3. 1929.

²⁰⁸ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 39, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 3. 3. 1921.

²⁰⁹ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 7. 7. 1921. V komisi pro jmenování V. Vojtíška mimořádným profesorem zasedli vedle J. Bidla G. Friedrich a J. Šusta. AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 46, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 15. 5. 1927. V tomtož složení zasedla komise posuzující návrh na jmenování řádným profesorem. AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 50, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 14. 4. a 24. 5. 1932.

²¹⁰ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 43, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 27. 11. 1924. V komisi pro jmenování K. Stloukala mimořádným profesorem zasedli vedle J. Bidla G. Friedrich a J. Šusta. AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 49, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 18. 6. 1931; tamtéž, i. č. 50, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 3. 12. 1931.

²¹¹ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 43, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 29. 1., 19. 3. a 23. 4. 1925. Vedle Bidla a Šusty byl v případě komise pro jmenování M. Paulové mimořádnou profesorkou třetím členem slavista M. Weingart. AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 25. 1. a 17. 5. 1934.

Otakara Odložilíka (s J. Šustou a J. Pekařem),²¹² Jaroslava Prokeše (s V. Novotným a J. Pekařem),²¹³ Josefa Macůrka (s J. Šustou a V. Novotným),²¹⁴ lektora lidové výchovy Jana Hořejšího z pedagogiky (s O. Kádnerem a F. Grohem),²¹⁵ Antonína Uhlíře pro obor sociologie,²¹⁶ Josefa Kratochvíla pro dějiny filozofie (s J. Králem a O. Kádnerem),²¹⁷ Františka Štampacha pro obor pedagogiky (s O. Kádnerem a K. Chotkem)²¹⁸ a Josefa Matouška pro obor novějších obecných dějin (s J. Šustou a G. Friedrichem).²¹⁹ V případě některých z nich byl také členem komisi posuzujících jejich návrhy na mimořádné či řádné profesury (viz u příslušných osob v poznámkách). Vedle toho byl také členem komise pro jmenování Bedřicha Mendla mimořádným profesorem všeobecných hospodářských dějin (společně s J. Pekařem a J. Šustou),²²⁰ Bohumila Ryby mimořádným profesorem klasické filologie (s F. Grohem a O. Jiráním),²²¹ Felixe Tauera mimořádným profesorem orientalistiky (s B. Hrozným, J. Rypkou a R. Růžičkou)²²² a Josefa Schránila řádným profesorem archeologie (s A. Salačem, J. Dobiášem a A. Matějčkem).²²³

Negativně zasáhl Bidlo do habilitačního řízení slavisty Josefa Páty, kdy přispěl k omezení *veniae legendi* pouze na obor lužické srbštiny,²²⁴ a v podobném duchu vystupoval při zřízení stolice lužické srbštiny.²²⁵ Nepodařilo se mu ve smyslu jeho představ ovlivnit profesorský sbor při rozhodování o personálním obsazení nově zakládané stolice polonistiky, byť rozdíl v hlasování nebyl velký (10:8).²²⁶ Nejednalo se ovšem pouze o vlastní Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, Bidlo stál také u prvních slavistických profesur Univerzity Komenského, konkrétně byl členem komise pro jmenování komeniologa Jána Kvačaly (společně s J. Pekařem a V. Novotným) a Milana Hodži (s J. Pekařem a J. Jakubcem),²²⁷ a dokonce figuroval u habilitace N. Preobraženského pro dějiny severních Slovanů na univerzitě v Lublani.²²⁸ Zabýval se dále pozváním známého ruského historika umění N. P. Kondakova, působícího po odchodu z Ruska v Sofii, k smluvním přednáškám na

²¹² AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 44, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 18. 3. 1926. V komisi pro jmenování O. Odložilíka mimořádným profesorem zasedli vedle J. Bidla V. Novotný a J. V. Šimák. AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 49, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 22. 1. a 19. 3. 1931.

²¹³ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 45, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 15. 6. 1927; AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 46, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 15. 12. 1927.

²¹⁴ AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 48, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 31. 10. a 5. 12. 1929, 30. 1. 1930. V případě návrhu na mimořádnou profesuru byli členy komise J. Rypka a J. Šusta (vedle J. Bidla). AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 15. 3. a 14. 7. 1934.

²¹⁵ AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 50, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 28. 1. 1932.

²¹⁶ AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 27. 10. 1932.

²¹⁷ Tamtéž, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 25. 1. 1934.

²¹⁸ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 15. 3. 1934.

²¹⁹ Tamtéž, i. č. 53, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 4. 4. 1935.

²²⁰ AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 49, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 30. 10. 1930 a 12. 2. 1931.

²²¹ AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 18. 5. a 14. 6. 1933.

²²² Tamtéž, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 14. 7. 1934.

²²³ Tamtéž, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 14. 7. 1934; tamtéž, i. č. 53, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 6. 12. 1934.

²²⁴ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 40, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 24. 11. 1921 a 19. 1. 1922.

²²⁵ Záležitost byla spojena s profesurou Josefa Páty; Bidlo podal v obou věcech minoritní votum. AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 48, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 5. 12. 1929. Dále srov. AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 14. 7. 1934; tamtéž, i. č. 53, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 6. 12. 1934.

²²⁶ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 40, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 11. 5. 1922.

²²⁷ Tamtéž, i. č. 39, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 25. 11. 1920.

²²⁸ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 21. 4., 25. 5. a 16. 6. 1921.

Filozofické fakultě Karlovy univerzity,²²⁹ podobně o několik let později pověřením Dmytra Dorošenka přednáškami z ukrajinských a Alexandra Alexandroviče Kizevettera z ruských dějin, Alexandra Kolessy z ukrajinské literatury a jazyka,²³⁰ respektive Antonije Florovského z ruských dějin.²³¹

Z čestných doktorátů Bidlo přispěl k udělení tohoto ocenění Ludvíku Kubovi za jeho „zásluhy o poznání Slovanstva“.²³² Často měl Bidlo co do činění se zvaním hostujících profesorů, což nebyla zvláště v době hospodářské krize jednoduchá záležitost, proto se vyjadřoval i k souvisejícím obecným zásadám²³³ a posléze se stal také členem příslušné stálé komise.²³⁴

Z komisí zabývajících se organizačními záležitostmi fakulty zmiňme alespoň Bidlovo členství v komisích pro taxy,²³⁵ stipendia, „pro otázku kursu pro legionáře, úpravu zkoušek a vydání učebnic“, pro rozdělení filozofické fakulty na „duchovědnou“ a přírodovědeckou, pro změnu rigorózního řádu,²³⁶ pro změnu habilitačního řádu,²³⁷ pro úpravu filozoficko-pedagogických zkoušek,²³⁸ pro „rozšíření učebního příkazu“ profesora Bedřicha Hrozného,²³⁹ pro zaměstnání někdejších profesorů ruských univerzit,²⁴⁰ pro další vzdělávání absolventů učitelských ústavů,²⁴¹ pro podmínky studia slovanských studentů (vyjma jihoslovanských),²⁴²

²²⁹ V příslušné komisi zasedal s K. Chytilým a L. Niederlem. AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 39, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 16. 6. a 7. 7. 1921. Tato komise také doporučovala následná prodlužování „učebního příkazu“. AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 42, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 29. 11. 1923; tamtéž, i. č. 43, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 29. 1. 1925.

²³⁰ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 44, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 29. 4., 20. 5. a 18. 6. 1926. Srov. také AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 47, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 13. 6. 1929; tamtéž, i. č. 50, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 24. 5. 1932; tamtéž, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 27. 4. 1933. V roce 1934 Bidlo urgoval jmenování A. Kolessy řádným profesorem, tamtéž, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 14. 7. 1934.

²³¹ AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 54, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 19. 3. 1936; tamtéž, kart. 6, i. č. 55, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 29. 10. 1936.

²³² AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 54, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 19. 3. 1936.

²³³ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 44, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 1. 1926.

²³⁴ AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 46, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 27. 10. 1927 a 2. 2. 1928. Srov. tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 3. 4. 1930; tamtéž, i. č. 49, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 18. 6. 1931.

²³⁵ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 37, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 6. 1919. Později byl členem komise pro úpravu rigorózních tax: tamtéž, kart. 4, i. č. 46, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 2. 2. a 22. 3. 1928.

²³⁶ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 38, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 23. a 30. 10. 1919. Při schvalování nového rigorózního řádu Bidlo jako jediný z profesorského sboru nesouhlasil s ustanovením, „aby v případech, kdy pro obor kandidátovy disertace není profesora, byl examínátorem soukromý docent tohoto oboru“, tamtéž, kart. 3, i. č. 41, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 4. 1923. Znovu tamtéž, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 22. 6. 1933; tamtéž, i. č. 53, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 14. 3. a 16. 5. 1935; tamtéž, i. č. 54, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 5. 12. 1935.

²³⁷ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 38, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 19. 2. 1920. Další komise (opět včetně členství J. Bidla) v podobné věci tamtéž, i. č. 43, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 29. 1. a 19. 3. 1925. Bidlo byl rovněž členem komise, která se zabývala oprávněností podávání habilitačních žádostí uchazečů, kteří již byli odmítnuti na jiných univerzitách. AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 10. 1933.

²³⁸ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 38, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 27. 5. 1920, 17. 6. 1920.

²³⁹ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 6. 7. 1920.

²⁴⁰ Tamtéž, i. č. 39, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 27. 1. 1921.

²⁴¹ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 3. 3. 1921; tamtéž, i. č. 40, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 11. 5. 1922.

²⁴² AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 39, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 3. 3. 1921.

pro čestné doktoráty,²⁴³ pro zrušení slavnostní promoce,²⁴⁴ pro posouzení návrhu MŠANO na zavedení *numeru clausu* pro první ročníky,²⁴⁵ pro habilitace ze sociotechniky,²⁴⁶ pro návrh na změnu maturitních vysvědčení,²⁴⁷ pro sociální a právní poměry vysokoškolských asistentů,²⁴⁸ pro úpravu „*postavení historické vlastivědy k platnému rigorosnímu řádu*“,²⁴⁹ pro vydávání fakultní ročenky,²⁵⁰ pro projednání žádostí studentstva,²⁵¹ pro „*soustředění dotační agendy na kvestuře*“, pro posouzení „*možnosti kombinace oborů dějiny umění – české dějiny při rigorosech*“, pro státní ceny ve vědě a umění,²⁵² pro dovolené mladších vědeckých pracovníků,²⁵³ pro zřízení stolice lidovému, ²⁵⁴ pro vypracování nových zásad pro obsazování profesorských stolic,²⁵⁵ pro semitskou filologii jako hlavní předmět rigoróza,²⁵⁶ pro nostrifikaci ruských akademických titulů,²⁵⁷ pro opatření oboru sociologie po odchodu F. Foustky,²⁵⁸ pro zřízení etnografického semináře,²⁵⁹ pro doplňovací zkoušky z řečtiny,²⁶⁰ pro otázky psychotechnických zkoušek nově zapsaných posluchačů,²⁶¹ pro úpravu přednášek ze sociologie,²⁶² pro honoráře za přednášky a cvičení,²⁶³ pro řízení „*epigrafického a řeckého*

²⁴³ Tamtéž, i. č. 40, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 19. 1. 1921.

²⁴⁴ Tamtéž, i. č. 41, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 4. 1921.

²⁴⁵ Tamtéž, i. č. 43, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 29. 1. a 19. 3. 1925.

²⁴⁶ Jednalo se o posouzení návrhu vyžadované ministerstvem školství a národní osvěty. AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 44, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 11. 1925.

²⁴⁷ Tamtéž, i. č. 45, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 9. 12. 1926.

²⁴⁸ AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 46, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 2. 2. a 22. 3. 1928. Bidlo také zastupoval fakultu v „anketě“ MŠANO ve věci právního a platového postavení vysokoškolských asistentů a v rámci komise působil jako referent v této věci. Tamtéž, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 23. 3. a 27. 4. 1933; tamtéž, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 10. 1933.

²⁴⁹ AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 46, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 2. 2. 1928.

²⁵⁰ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 3. 5. a 14. 6. 1928. S vydáváním byly ovšem spojeny různé peripetie a o čtyři roky později byla zvolena nová komise. AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 50, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 10. 3. 1932.

²⁵¹ Projednáváné záležitosti se týkaly např. výše rigorózních tax a dalších poplatků. AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 49, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 30. 10. 1930.

²⁵² Tamtéž, i. č. 48, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 17. 6. 1930; tamtéž, i. č. 49, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 30. 10. 1930.

²⁵³ V tomto případě se jednalo hlavně o tlak na MŠANO, aby jim nastavělo zbytečné překážky. AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 48, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 30. 10. a 4. 12. 1930. Později nesla komise název „pro udělování dovolených lektorům a docentům“. Tamtéž, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 27. 10. 1932 a 18. 5. 1933; tamtéž, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 19. 4. 1934.

²⁵⁴ AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 49, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 22. 1., 19. 3. a 18. 6. 1931. S touto záležitostí souvisela práce personálně totožné komise pro uspořádání přednášek lektora dr. Hořejšího pro posluchače všech fakult. AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 7. 12. 1932 a 26. 1. 1933.

²⁵⁵ AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 49, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 23. 4. a 21. 5. 1931.

²⁵⁶ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 18. 6. 1931.

²⁵⁷ Tamtéž, i. č. 50, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 29. 10. a 3. 12. 1931. Komise pak byla svolávána i v konkrétních případech nostrifikací. Tamtéž, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 1. 1933; tamtéž, kart. 6, i. č. 55, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 11. 3. 1937.

²⁵⁸ AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 50, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 3. 12. 1931 a 28. 1. 1932.

²⁵⁹ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 3. 12. 1931.

²⁶⁰ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 14. 4. a 24. 5. 1932.

²⁶¹ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 14. 4. a 16. 6. 1932; tamtéž, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 7. 12. 1932; tamtéž, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 7. 12. 1933.

²⁶² AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 50, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 24. 5. 1932; tamtéž, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 27. 10. 1932 a 18. 5. 1933.

²⁶³ AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 7. 12. 1932.

semináře“,²⁶⁴ pro úspory,²⁶⁵ pro změnu zkušebního řádu pro kandidáty učitelství na středních školách,²⁶⁶ či pro obsazení dvou uprázdněných stolic československých dějin.²⁶⁷

Opakovaně byl Bidlo volen členem „biblioteční komise“ (společně s Václavem Tillem).²⁶⁸ Když byla na podzim 1922 ustavena komise „*k vypracování návrhu na oživení slavistických studií*“, stal se jejím členem kromě „*všech pp. slavistů*“ také J. Bidlo.²⁶⁹ Stejně jako před válkou Bidlo zasahoval rovněž do otázek lektorátů cizích jazyků, konkrétně srbochorvatštiny,²⁷⁰ respektive staré řečtiny.²⁷¹ Podílel se také na posuzování lektorátu statistiky.²⁷² V roce 1921 vyvolal jeho návrh na zřízení žurnalistických kurzů při filozofické a právnické fakultě intenzivní debatu, jejímž předmětem byl hlavně vztah zamýšlených kurzů k univerzitním extenzím a výsledkem vznik další komise a posléze kuratoria, jehož členem byl Bidlo zvolen.²⁷³ Veřejný ohlas se očekával při zveřejnění postoje fakulty k ministerskému návrhu na reformu výuky na občanských a vysokých školách, kdy se Bidlo na příslušných krocích podílel s F. Grohem,²⁷⁴ podobná publicita se očekávala rovněž od memoranda pro reformu středních škol v roce 1932.²⁷⁵ S F. Grohem byl také na začátku akademického roku 1931/1932 zvolen do fakultní komise seniorů místo A. Musila a V. Franceva.²⁷⁶ Tříčlenná komise seniorů se podílela například na přípravě jednacího řádu profesorského sboru, který měl nahradit starší normativ z roku 1889.²⁷⁷ Členství v komisi seniorů se vzdal na konci roku 1935 ze zdravotních důvodů.²⁷⁸

Z celouniverzitních orgánů byl Bidlo od roku 1916 až do své smrti členem archivní komise. Stal se jím patrně jako děkan v roce 1916, kdy byl rektorem pověřen revizí

²⁶⁴ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 18. 5. 1933; tamtéž, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 9. a 7. 12. 1933.

²⁶⁵ Tamtéž, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 10. 1933.

²⁶⁶ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 19. 4. 1934.

²⁶⁷ AUK, FF UK, kart. 6, i. č. 56, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 5. 5. 1937.

²⁶⁸ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 39, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 16. 6. 1921.

²⁶⁹ Dalšími členy z okruhu osob mimo jazykovědnou slavistiku byli L. Niederle, J. Janko a F. Drtina. AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 41, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 10. 1922.

²⁷⁰ Na jeho návrh měl prof. Matija Murko připravit jmenování gymnaziálních profesorů Moskovievicé a Procházkovy lektory srbochorvatštiny. AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 39, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 21. 10. 1920.

²⁷¹ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 25. 5. 1921.

²⁷² AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 52, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 15. 3. 1934.

²⁷³ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 40, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 27. 10. a 24. 11. 1921. Ohledně Bidlova vztahu k univerzitním extenzím je třeba ještě zmínit epizodu z konce akademického roku 1921/1922, kdy dostal v této souvislosti za úkol prohlédnout místnosti uvolněné seminářem pro dějiny umění a slovanským seminářem. AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 40, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 5. 7. 1922. V následujícím roce se stal členem komise, která měla pro „lidové přednášky“ vypracovat nové stanovy. Tamtéž, i. č. 41, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 26. 10. a 23. 11. 1922, 25. 1. 1923. Do „místní extenze“ byl zvolen společně s V. Mathesiem, M. Hýskem a V. Lesným znovu v říjnu 1926. Tamtéž, kart. 3, i. č. 45, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 21. 10. 1926. Svě působení v extenzích ukončil na vlastní žádost při volení kandidátů na jaře 1931. Tamtéž, kart. 4, i. č. 49, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 23. 4. 1931.

²⁷⁴ AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 41, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 17. 5. 1923. Podobně také v souvislosti s plánem na reformu středních škol, kdy Bidlo hájil důležitost řečtiny. Tamtéž, i. č. 43, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 19. 3. 1925.

²⁷⁵ I v tomto případě byl Bidlo členem příslušné komise. AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 50, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 28. 1. a 10. 3. 1932.

²⁷⁶ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 29. 10. 1931.

²⁷⁷ Tamtéž, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 28. 1. 1932.

²⁷⁸ Tamtéž, kart. 5, i. č. 54, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 5. 12. 1935.

univerzitního archivu, který byl společným vlastnictvím české i německé univerzity, jež jej reálně spravovala. Dlouhodobý spor mezi oběma univerzitami zahrnoval řadu různých aspektů, na počátku roku 1916 byla aktuálně řešena otázka pravidelných revizí univerzitního archivu za účasti české i německé archivní komise a spor se Zemským archivem o vydání jedenácti úředních rukopisů předbělohorské univerzity (tzv. Oeconomica). Bidlo v této věci předložil akademickému senátu rozsáhlý referát a 1. dubna 1916 byl zvolen předsedou personálně částečně obměněné archivní komise české univerzity, která zasedla ve složení Gustav Friedrich, Karel Kadlec, Václav Novotný a Miroslav Stieber.²⁷⁹ Jejím předsedou zůstal Bidlo i na sklonku války, kdy 25. října 1918 zaznamenal protokol o jejím jednání, jehož předmětem bylo iniciování další revize archivu. Než k ní mohlo dojít, převzali archiv po převratu zástupci české univerzity, klíče měly být z rozhodnutí Národního výboru svěřeny do úschovy jejího rektora, po čase ale bylo nutné obnovit běžný provoz. V březnu 1919 vyzval rektor české univerzity Karel Hermann-Otavský, aby byla provedena revize za účasti obou komisí.²⁸⁰ Česká komise se záhy nato sešla a navrhla, aby byl Gustav Friedrich pověřen funkcí inspektora společného univerzitního archivu, zatímco dosavadní kancelářský úředník Josef Bergl, zajišťující běžný chod archivu, by byl ponechán na svém místě. Revize se měli zúčastnit tři a tři zástupci obou komisí. Česká komise pak měla vypracovat návrh na nové podmínky pro společné užívání archivu.²⁸¹ Reálně se pak otázkám univerzitního archivu za českou stranu věnoval především Gustav Friedrich a později Václav Vojtíšek.²⁸² Bidlo je výslovně uváděn v souvislosti s archivní komisí ještě v roce 1934, kdy se vyjadřovala k plánu Václava Vojtíška na uspořádání výstavy cimélií z fondů univerzitního archivu.²⁸³

V rámci akademické samosprávy sice Bidlo na rozdíl od svých kolegů Josefa Pekaře a Gustava Friedricha nedosáhl nejvyšší mety – postu rektora, měl ale možnost ovlivnit celkové směřování Univerzity Karlovy jako člen akademického senátu. Byl jím zvolen na tři školní roky: 1933/1934 – 1935/1936, tedy v době rektorátu Karla Domina a Josefa Drachovského.²⁸⁴ V prvním roce se vedle vypjatého nacionalismu musel akademický senát vyrovnávat také s návrhy na omezení (či přímo rušení) vysokých škol z ekonomických důvodů. Tak jako v případě profesorského sboru Filozofické fakulty Univerzity Karlovy měl J. Bidlo přiděleny coby referent některé konkrétní spisy a kauzy (jako byla například „*úprava hmotného postavení ruských profesorů působících na univerzitě*“²⁸⁵) nebo se

²⁷⁹ Srov. zejména referát J. Bidla adresovaný akademickému senátu (3. března 1916) a protokol o schůzi univerzitní archivní komise z 1. dubna 1916. AUK, fond Akademický senát UK, kart. 53, i. č. 796a. Bidlovou vlastní rukou psané poznámky týkající se předpisů univerzitního archivu a koncept začátku memoranda adresovaný akademickému senátu české univerzity (7. 7. 1916) svědčí o tom, že těžiště jeho působení v univerzitní archivní komisí opravdu spadá do období jeho děkanátu. MÚA, J. Bidlo, kart. 24, i. č. 1018.

²⁸⁰ MÚA, J. Bidlo, kart. 24, i. č. 1018, Protokol o schůzi české univerzitní archivní komise, 25. 10. 1918; tamtéž, K. Hermann-Otavský J. Bidlovi, 22. 3. 1919.

²⁸¹ Tamtéž, Protokol o schůzi české univerzitní archivní komise, 1. 4. 1919 (Bidlův autograf podepsaný také ostatními členy komise).

²⁸² Přehledně Karel KUČERA – Miroslav TRUC, *Archiv Univerzity Karlovy. Průvodce po archivních fondech*, Praha 1961, s. 45–47.

²⁸³ AUK, fond Akademický senát UK, kart. 53, i. č. 769, protokol o schůzi univerzitní archivní komise z 23. ledna 1934.

²⁸⁴ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, oznámení děkana Filozofické fakulty UK Jiřího Horáka J. Bidlovi o zvolení členem AS, 4. července 1933, Praha; AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 51, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 18. 5. 1933.

²⁸⁵ AUK, Akademický senát UK, kart. 44, i. č. 656, zápis ze zasedání AS UK, 20. 10. 1933, s. 17n.

účastnil práce komisi, které byly pro jednotlivé záležitosti ad hoc sestavovány.²⁸⁶ V aktuálních otázkách insignií a přestavby Karolína zastával spíše umírněné stanovisko²⁸⁷ a připomínal zásluhy Josefa Šusty na postu ministra školství a národní osvěty v záležitosti insignií a společného majetku české a německé univerzity.²⁸⁸ V posledním roce svého funkčního období v akademickém senátu byl zároveň členem disciplinární komise pro profesory a docenty Univerzity Karlovy.²⁸⁹ Lze předpokládat, že se jednalo o reakci na jeho návrhy – pravděpodobně v akademickém senátu všeobecně přijatelné – během projednávání kauzy profesora Vladimíra Heinricha a Astronomického ústavu, kterou prostřednictvím periodika *A-Zet* sledovala široká veřejnost.²⁹⁰ Členství v akademickém senátu se Bidlo vzdal na podzim 1935 ze zdravotních důvodů.²⁹¹

Cílem dosavadního únavného výčtu Bidlovy úřední činnosti a jeho akademických funkcí bylo na základě podrobné heuristiky ukázat, v čem spatřovali příslušníci akademické obce jeho odborné kompetence, resp. také v čem je spatřoval on sám. Je zřejmé, že vedle funkcí souvisejících s jeho vlastním oborem docházelo k poměrně častým překryvům se „sousedními“ obory – jazykovědnou slavistikou, orientalistikou, dějinami filozofie, sociologií a zejména pedagogikou. Je třeba vzít v úvahu, že Bidlo měl ve srovnání s ostatními řediteli historického semináře společně s J. V. Šimákem, který učil na střední škole v letech 1897–1921, zdaleka největší středoškolskou pedagogickou praxi; zároveň byl vzhledem ke svému sociálnímu původu spjat s učitelskou profesí velmi úzce. Jeho pedantická povaha mu zároveň umožňovala nejen si množství nejrůznějších předpisů a řádů neošklivit, ale snad v nich dokonce i nalézat jisté zalíbení – alespoň se tak podle mého názoru dá soudit z jeho účasti v diskuzích v rámci jednání profesorského sboru Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Svou pravidelnou docházkou na zasedání hlavního fakultního samosprávného sboru i aktivní účastí v diskuzích a komisích patřil spíše k menšině profesorů.

Závěr

V dějinách české historické slavistiky má Jaroslav Bidlo své významné místo. Působení této zakladatelské osobnosti uvedeného oboru na Univerzitě Karlově se neomezovalo pouze na vlastní výuku, podrobná heuristika v pramenech úřední povahy umožnila ukázat také šíři jeho organizačního působení v jiných oblastech. Díky využití pramenů osobní povahy

²⁸⁶ Byl tak členem komise, jež se měla vyslovit k podnětu vzešlému z Univerzity Komenského ohledně latinského překladu názvu Československé republiky a z něj odvozených adjektiv. AUK, Akademický senát UK, kart. 44, i. č. 657, zápis ze zasedání AS UK, 25. 3. 1935, s. 14, a 5. 4. 1935, s. 13n.

²⁸⁷ AUK, Akademický senát UK, kart. 44, i. č. 656 a 657, zápis ze zasedání AS UK, 9. 3. 1934, s. 31, 33; zápis ze zasedání AS UK, 13. 4. 1934, s. 28, 31n.; zápis ze zasedání AS UK, 1. 2. 1935, s. 20n. V diskuzích o přestavbě Karolína, kdy se řešilo také jeho budoucí využití po plánované výstavbě nové centrální budovy, Bidlo navrhol, aby se stalo sídlem ČAVU a KČSN. Vedle toho pak odmítal věřit, že propagace přestavby Karolína jako celonárodní akce vzbudí podobně silné emoce srovnatelné s vyhlášením sbírky na stavbu Národního divadla. K Bidlovým starším snahám nalézt pro KČSN místo v rámci univerzitních areálů, např. právě v centrální budově, srov. AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 49, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 18. 6. 1931.

²⁸⁸ AUK, Akademický senát UK, kart. 44, i. č. 656, zápis ze zasedání AS UK, 26. 1. 1934, s. 15.

²⁸⁹ MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1, oznámení rektora UK Gustava Friedricha J. Bidlovi, 19. listopadu 1935, Praha a cyklostylovaný oběžník se složením komise.

²⁹⁰ AUK, Akademický senát UK, kart. 44, i. č. 656, zápis ze zasedání AS UK, 8. 6. 1934, s. 20–24.

²⁹¹ AUK, FF UK, kart. 5, i. č. 54, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 24. 10. 1935.

pak bylo možné pokusit se nahlédnout na Bidlovu osobu také z lidské stránky – nelze přehlížet, že určitý konfliktní potenciál v jeho povaze znesnadňoval každodenní soužití s ostatními kolegy. Nakolik převažovala pozitiva nad negativy, ukáže další výzkum zaměřený na Bidlovu činnost ve vědeckých společnostech a směřující k přípravě chybějící monografie o tomto významném členovi akademické obce meziválečné univerzity.

Příloha 1: Přednášky a semináře, které si J. Bidlo zapsal během studia na Filozofické fakultě České Karlo-Ferdinandovy univerzity²⁹²

Semestr / Školní rok	Přednáška (hodinová dotace)	Seminář (hodinová dotace)	Vyučující
ZS 1889/90	Dějiny rakouské a prameny jejich v 13. a 14. věku (3)		Emler
	Dějiny římské (2)		Goll
	Geografie římského světa (2)		Palacký
	Austrálie a Oceánie (1)		Palacký
	Ruská říše (1)		Palacký
	Soustavná mluvnice jazyka českého (5)		Gebauer
	Historická mluvnice jazyka německého (1)		Mourek
	Historie literatury německé doby staré (2)		Mourek
	Stručný náčrt nových směrů filosofických (1)		Masaryk
LS 1889/90	O heraldice (3)		Emler
	Dějiny říše německé a Itálie (4)		Goll
	O regestech (1)		Emler
	O českých letopiscích doby přemyslovské (1)		Kalousek
	Středověký zeměpis (1)		Palacký
	Soustavná mluvnice jazyka českého (4)		Gebauer
	O slovcích neohebných (1)		Gebauer
	Historie literatury německé doby střední (3)		Mourek
	Dějiny literatury české 16. věku (2)		Hattala
	Fysikální zeměpis II. (2)		Palacký
	Dějiny římské (1)		Goll
	Dějiny uherského státního práva do r. 1867 (2)		Rezek
	Matematický zeměpis (2)		Seydler
	O Schillerovi (2)		Kraus
	O původě řeči (2)		Hattala
ZS 1890/91	Dějiny říše rakousko-uherské se zvláštním zřetelem na vývoj práva a správy (5)		Rezek
		Cvičení palaeografická (2)	Emler

²⁹² MÚA, J. Bidlo, kart. 1, i. č. 2, index a nedatovaný ověřený výpis.

	Dějiny říše německé a Itálie v středověku, část 4. (3)		Goll
	Dějiny výprav křížových (3)		Jireček
	Historický zeměpis 14. století (1)		Palacký
	Střední Evropa (1)		Palacký
	Politický zeměpis (1)		Palacký
	Praktická filosofie (4)		Durdík
	O jednoduchých větách nářečí slovanských (2)		Hattala
	Soustavná mluvnice jazyka českého (Nauka o slově) (5)		Gebauer
	Historie literatury německé (2)		Mourek
	Dějiny filosofie 19. století (2)		Masaryk
LS 1890/91		Cvičení palaeografická (2)	Emler
	Dějiny 15. století (5)		Goll
	Politický zeměpis II. část (pokračování) (1)		Palacký
	Soustavná mluvnice jazyka českého (Nauka o slově – pokračování) (5)		Gebauer
	O metodice zeměpisu a dějepisu (1)		P. Durdík
	Dějiny Čech a Uher 1648–1705 (2)		Rezek
	Nejstarší dějiny rakouské (3)		Emler
	Byzantské dějepisné prameny (2)		Jireček
	Národopis III. (3)		Palacký
	O staročeských legendách vůbec a rýmovaných zvláště (2)		Hattala
	Historie literatury německé (3)		Mourek
	Novější literatura rakouského dějepisu (1)		Rezek
ZS 1891/92	Dějiny 16. století (5)		Goll
	Dějiny východní otázky 1683–1830 (3)		Jireček
	Úvod do antického zeměpisu a národopisu (2)		Jireček
	Dějiny české věku poděbradského a jagellonského (3)		Kalousek
	Fyzikální zeměpis (3)		Palacký
	Rakousko (1)		Palacký
	Dějiny literatury české 15. století (3)		Hattala
	Česká literatura básnická až do doby Komenského (4)		Gebauer
	Historický přehled českého časování (1)		Gebauer
	Dějiny řecké filosofie (2)		Drtina
	O dramatické hudbě naší doby (1)		Hostinský
	Vnější organizace gymnázia (1)		P. Durdík
	Srovnávací mluvnice jazyků slovanských (2)		Polívka
	Sloveso v nové němčině (2)		Kraus
LS 1891/92	Dějiny anglické ve středověku (2)		Goll
	Dějiny východní otázky, část II. (2)		Jireček

	Fyzikální zeměpis (pokračování) (3)		Palacký
	Repetitorium rakouských dějin (2)		Rezek
	Historický výklad českého časování (pokračování) (2)		Gebauer
	Čechy a Prusy ve středověku (1)		Goll
		Cvičení palaeografická (2)	Emler
	Dějiny české za prvních králů z rodu rakouského (3)		Kalousek
	Gymnaziální pedagogika (1)		P. Durdík
		Seminář historický (2)	Goll
		Seminář historický (2)	Rezek
		Seminář geografický (2)	Palacký
		Seminář slovanský (2)	Gebauer

Příloha 2: Pedagogická činnost – přednášky J. Bidla na FF ČUK-F a FF UK v Praze²⁹³

Studijní rok	Zimní semestr	Letní semestr
1900/01	Rusko a Polsko v 16. století	Rusko a Polsko v 16. století (dokončení)
1901/02	Dějiny národů slovanských (v přehledu)	Rusko za Petra Velikého
1902/03	Rusko v době Kateřiny II.	Rusko v době Kateřiny II. (dokončení)
1903/04	Dějiny říše byzantské I.	Dějiny říše byzantské II.
1904/05	Dějiny říše byzantské III.	Dějiny říše byzantské IV.
1905/06	Úvod do dějin polských (O pramenech a literatuře) Dějiny Ruska v 19. století	Dějiny Ruska v 19. století (dokončení) Dějiny unie polsko-litevské
1906/07	Dějiny říše byzantské I. Dějiny Ruska v 19. století (dokončení)	Dějiny říše byzantské II. Úvod do dějin ruských (O pramenech a literatuře)
1907/08	Dějiny států balkánských od 1204–1453	Dějiny států balkánských od 1204–1453 (pokračování) Dějiny říše polsko-litevské od vymření Jagellonců (pokračování)
1908/09	Dějiny států balkánských ve století 14. a 15. Dějiny Polska a Ruska v 17. století	Úvod do dějin polských (O pramenech a literatuře) Dějiny Polska a Ruska v 17. století (pokračování)

²⁹³ Zpracováno na základě tištěných publikací vydávaných pro každý semestr, obvykle pod názvem *Seznamy přednášek, které se budou konat na Universitě Karlově v Praze...* (z fondu AUK).

1909/10	Přehledné dějiny národů slovanských Dějiny Polska a Ruska od konce století 17.	Přehledné dějiny národů slovanských (dokončení) Dějiny Polska a Ruska od konce století 17. (pokračování)
1910/11	Dějiny Polska a Ruska od konce 17. století (pokračování)	Dějiny Polska a Ruska od konce 17. století (pokračování)
1911/12	Dějiny evropského východu ve středověku Ruský církevní rozkol v 17. století (publicum)	Dějiny evropského východu ve středověku (pokračování)
1912/13	Dějiny evropského východu ve středověku Dějiny východní a severní Evropy v II. polovici 16. století	Dějiny evropského východu ve středověku (pokračování) Dějiny severní a východní Evropy v 17. století
1913/14	Říše byzantská v době výprav křížových (publice) Dějiny východní a severní Evropy v 17. století (pokračování)	Říše byzantská v době výprav křížových (dokončení) Dějiny východní a severní Evropy v 17. století (dokončení)
1914/15	„Ř. prof. Dr. Bidlo má na studijní rok 1914/15 od přednášek dovolenou“ ²⁹⁴	Dějiny balkánských států v 13. a 14. století Dějiny východní a severní Evropy v 18. století
1915/16	Dějiny evropského východu ve středověku I.	Dějiny evropského východu ve středověku II.
1916/17	Dějiny evropského východu ve středověku III.	Dějiny evropského východu ve středověku IV. Otázka cyrillo-metodějská (publice)
1917/18	Dějiny evropského východu ve středověku V.	Dějiny evropského východu VI.
1918/19	Dějiny evropského východu VII.	Dějiny evropského východu ve středověku VIII.
1919/20	Dějiny evropského východu ve středověku IX.	Dějiny evropského východu ve středověku X.
1920/21	Dějiny evropského východu ve středověku XI.	Dějiny evropského východu ve středověku XII.
1921/22	Filosofie dějin východoevropských	Filosofie dějin východoevropských
1922/23	Dějiny polabských a baltických Slovanů O literatuře k dějinám evropského východu	Dějiny polabských a baltických Slovanů Literatura k dějinám evropského východu (dokončení)
1923/24	Dějiny byzantské od nastolení dynastie syrské až do počátku výprav křížových	Dějiny byzantské od počátku hnutí křížového až do tzv. čtvrté výpravy křížové
1924/25	„má dovolenou“	„má dovolenou“
1925/26	Dějiny říše polsko-litevské od unie lublínské	Dějiny říše polsko-litevské od unie lublínské, část II.
1926/27	Dějiny říše polsko-litevské od unie lublínské, část III. Dějiny Slovanů polabských a baltických	Dějiny říše polsko-litevské od unie lublínské, část IV. Dějiny Slovanů polabských a baltických (dokončení)

²⁹⁴ Srov. příspěv o zproštění J. Bidla povinnosti přednášet v akademickém roce 1914/1915; měl realizovat pouze seminární cvičení. Ministerstvo s návrhem fakulty souhlasilo výnosem ze dne 23. dubna 1914. MÚA, fond J. Bidlo, kart. 1, i. č. 1.

1927/28	Přehled dějin východoevropských I.	Přehled dějin východoevropských II.
1928/29	Přehled dějin východoevropských III.	„má dovolenou“
1929/30	Dějiny říše polsko-litevské od unie lublínské	Dějiny říše polsko-litevské od unie lublínské (pokračování)
1930/31	Dějiny říše polsko-litevské od unie lublínské, část III.	Dějiny říše polsko-litevské od unie lublínské
1931/32	Dějiny evropského východu ve středověku, část I.	Dějiny evropského východu ve středověku, část II.
1932/33	Dějiny evropského východu ve středověku, část III.	Dějiny evropského východu ve středověku
1933/34	Dějiny evropského východu ve středověku, část V. Východoevropské dějepisectví	Dějiny evropského východu ve středověku, část VI. Východoevropské dějepisectví
1934/35	Dějiny evropského východu ve středověku, část VII. Východoevropské dějepisectví (dokončení)	Dějiny evropského východu ve středověku, část VIII. Východoevropské dějepisectví
1935/36	Dějiny evropského východu od XI. století	Dějiny evropského východu od XI. století (pokračování)
1936/37	Dějiny evropského východu ve 12. a 13. století	Dějiny evropského východu v 13. a 14. století
1937/38	Dějiny evropského východu v 13. a 14. století (dokončení)	

Příloha 3: Disertace recenzované Jaroslavem Bidlem²⁹⁵

Číslo / Akad. rok	Autor/autorka disertace	Název disertace	Druhý recenzent
573 1909/10	Flégl Oldřich	Bratr Lukáš Pražský, theolog Jednoty bratrské	Goll
590 1910/11	Škerovič Nikola /Černá Hora/	Duro Križanič, njegograd i ideje	Polívka
658 1911/12	Kolář Jan	Monofysitismus, jeho vznik, vývoj a vliv na dějiny říše byzantské	Pekař
672 1912/13	Konopka Josef	Separační snahy Moravanů na generálním sněmu r. 1611	Novotný
690 1912/13	Bartoš František	K počátkům Petra Chelčického	Novotný
728 1913/14	Lameš Jaroslav	Papežství, Karlovcí a vláda byzantská od počátku boje proti obrazům až po korunování Karla Velikého na císaře a smrt císařovny Ireny	Šusta
809 1915/16	Herain Karel	České malířství od doby rudolfínské do smrti Reinerovy	Chytil

²⁹⁵ Zpracováno na základě tištěného soupisu: Marie TULACHOVÁ (ed.), *Disertace pražské university 1882–1953*, I, Praha 1965, dle rejstříku.

839 1915/16	Berka Čeněk	Polsko za českého krále Václava II. a Ladislava Lokýtku do r. 1320	Šusta
935 1917/18	Nebeský Jaroslav	Monastýr Žiča, příklad tzv. románského slohu v Srbsku	Chytil
938 1918/19	Letošník Václav	Výprava krále Sigmunda III. proti Moskvě a obléhání hradu Smolenska 1610	Šusta
984 1918/19	Peričová Jela (Helena)	Povijest Šibenika u 17. st. s osobitím pogledom na Bandijské rat	Šusta
1001 1919/20	Böhnel Bedřich Miroslav	Prameny Historického kalendáře Daniela Adama z Veleslavína	Novotný
1076 1920/21	Šejtanov Najden Chr.	Výprava císaře Symeona r. 913 podle kroniky Symeona Metafrasta a Logotheta	Jastrebov
1091 1920/21	Janoušek Emanuel	Konfesse Jednoty bratrské od oddělení „Malé stránky“	Novotný
1102 1924/25 ²⁹⁶	Vindiš Rudolf	Bratra Lukáše Pražského názory na eucharistii	Novotný
1118 1921/22	Květ Jan	Německá říše a války proti husitům ve dvacátých letech XV. století	Šusta
1153 1922/23	Baušová Marie	Filip II. a koncil tridentský (1560-1563)	Šusta
1201 1923/24	Melicharová Vlasta	Richelieu a řezenský sněm	Šusta
1235 1923/24	Seton Walter Warren ²⁹⁷	Nicholas Glassberg and his Works	Šusta
1256 1924/25	Hájek Zdeněk	Styky Ruska s říší byzantskou do konce X. století	Šusta
1271 1924/25	Bas Vasyľ	Švédsko-ukrajinské styky za Bohdana Chmelnyckého	Šusta
1314 1925/26	Macûrek Josef	Husitství v rumunských zemích, zvláště v Moldavsku	Šusta
1332 1925/26	Kajzermanová Eugenie	Účastenství moskevského patriarchy v událostech bouřlivé doby	Šusta
1333 1925/26	Andrejeva Marie	Kultura byzantského dvora podle Nikefora Blemmyda	Šusta
1345 1925/26	Savjak Petro	Spis Pavla Oderborna „Vita Joannis Basilidis“ (cara Ivana Hrozného) jako historický pramen	Šusta
1376 1925/26	Williams John Emlyn	The Life of Edmund Burke	Šusta
1385 1925/26	Terleckyj Markijan ²⁹⁸	Břeštská země v r. 1550–1650	Šusta

²⁹⁶ Ačkoli je v tištěném seznamu disertací zařazena práce Rudolfa Vindiše na začátek 20. let, podle záznamů v matrice doktorů skládal rigorózní zkoušky v letech 1924–1925 a promován byl 26. června 1925. AUK, fond Matriky Univerzity Karlovy, i. č. 6, Matrika doktorů Univerzity Karlovy VI, s. 2519.

²⁹⁷ K tomuto britskému historikovi srov. <<http://www.thepeerage.com/p57443.htm>> (ověřeno 14. 7. 2019).

²⁹⁸ Návrh J. Bidla, aby práce mohla být předložena v ukrajinštině, schválil profesorský sbor FF UK. AUK, FF UK, kart. 3, i. č. 44, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 20. 5. 1926.

1418 1926/27	Janovyč Josef	Příčiny pádu Denikinova	Šusta
1450 1926/27	Waskovitz George Joseph	The political theory of Karel Havlíček and contemporary Europe, especially Mazzini	Šusta
1455 1927/28	Smetana Jaroslav	Poměr Václava II. k Albrechtovi Rakouskému v letech 1289-1292	Šusta
1459 1927/28	Šepovalov Alexander	Učení o národě u Montesquieua a Rousseaua	Šusta
1476 1927/28	Čejchan Václav	M. A. Bakunin. Příspěvek k jeho životopisu	Šusta
1490 1928/29	Gašparíková Anna	Uhorské povstanie na začiatku 18. storočia a jeho diplomatické vzťahy k európskému západu i východu do r. 1708	Šusta
1492 1927/28	Semanjuk Dmitrij Onufrijevič	Polské a uherské poměry k halické Rusi	Šusta
1513 1927/28	Kohnová Marie Jana	Amerikanisace Moravských Bratří	Šusta
1561 1928/29	Melníková Helena ²⁹⁹	Styky česko-ruské v době českého obrození (1800–1848)	Šusta
1572 1928/29	Čarněcký Mikuláš ³⁰⁰	Válka polsko-moskevská v l. 1632–1634	Šusta
1605 1929/30	Svátek Richard	Hrabě Leon Thun-Hohenstein až do jmenování ministrem kultu a vyučování 20. července 1849 – v rámci soudobého duševního vývoje evropského	Šusta
1624 1929/30	Hachnazarian Ovanes	Politické styky Arménů s Ruskem v době Petra Velikého	Šusta
1659 1929/30	Eftimiu Helena	Poměr Moldavska k Polsku v letech 1387–1546	Šusta
1676 1930/31	Poplavková-Kohnová Alexandra	Politika Francie vůči Rusku v době od 18. Brumaira do konce VIII. roku republiky	Šusta
1688 1930/31	Průšek Jaroslav	Ti a čínské státy v době Čou	Šusta
1699 1930/31	Papoušek Jaroslav	Proč došlo k bojům legií se sověty	Šusta
1803 1932/33	Roubík Josef	The Contest over Jurisdiction against heretics under the emperor Charles VI, covering years 1719–1726	Šusta
1817 1932/33	Mrázek Jaroslav	Woodrow Wilson a uznání Čsl. Nár. Rady za vládu de facto Spojenými Státy Severoamerickými	Šusta
1835 1933/34	Kurfürst František	Čechové v Rusku v době Petra Velikého. Jiří z Drachova. Příspěvek k česko-ruským stykům v posledních desetiletích stol. XVII. a počátkem stol. XVIII.	Šusta

²⁹⁹ Návrh J. Bidla, aby práce mohla být předložena v ruštině, schválil profesorský sbor FF UK. AUK, FF UK, kart. 4, i. č. 47, protokol ze zasedání profesorského sboru FF UK, 25. 10. 1928.

³⁰⁰ V matrice jako Mikola Czarniecki.

1851 1933/34	Tichý Josef	Jan Zamojski a rodina Zborowských do sněmu roku 1585 ³⁰¹	Šusta
1856 1934/35	Matysová Anna	Komenský jako politik	Šusta
1900 1934/35	Šesan Milan Pavel	Administrativní rozdělení byzantské říše za vlády Komnenovců a Anghelovců	Šusta
1921 1934/35	Myslivec Josef	Svatý Jiří ve východokřesťanském umění	Matějček
1946 1935/36	Kalousek Jiří	Kam spěje Amerika?	Král
1987 1936/37	Procházka Theodor	Počátky české migrace do Ameriky	Šusta
2001 1936/37	Červeňanská-Stuchlíková Nuta	Tažení Rusů do Uher roku 1849	Šusta

Grantová podpora

Tato studie vznikla jako výstup z projektu „Jaroslav Bidlo a Milada Paulová: zakladatel-ské osobnosti historické slavistiky v kontextu vývoje české vědy“, podpořeného Grantovou agenturou České republiky (grant č. 18-20451S, řešitel Marek Ďurčanský).

MAREK ĎURČANSKÝ

Jaroslav Bidlo und die Prager Universität: zu den Anfängen der tschechischen historischen Slavistik

ZUSAMMENFASSUNG

An der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert etablierte sich im mitteleuropäischen Raum die historische Slavistik allmählich als selbstständige Disziplin, für die an den Universitäten in Berlin, Prag und Wien selbstständige Professuren eingerichtet wurden. Obwohl diese Wissenschaftsdisziplin der traditioneller konzipierten linguistischen und literarhistorischen Slavistik näherstand, handelte es sich primär um ein historisches Fach, das in den Rahmen der allgemeinen Geschichte fiel. Auch war der Vertreter dieses Faches an der tschechischen Universität in Prag, Jaroslav Bidlo (1868–1937), Professor für „allgemeine Geschichte mit besonderer Berücksichtigung der Geschichte Osteuropas und der Balkanländer“. Die Entwicklung der historischen Slavistik an der tschechischen Universität ist mit seiner langjährigen Tätigkeit (von der Habilitation 1900 bis zu seinem Tod) verbunden.

Bidlo stammte aus einer Lehrerfamilie und sollte ursprünglich Priester werden. Zwei Jahre im Priesterseminar in Hradec Králové haben zweifellos zu seinen Sprachfähigkeiten und seinem Sinn für Kirchengeschichte beigetragen. An der Philosophischen Fakultät der Böhmisches Karl-Ferdinands-Universität studierte er nicht nur im historischen Seminar von Josef Emler und Jaroslav Goll, sondern auch im slawischen Seminar des Sprachwissenschaftlers Jan Gebauer. Bidlo gehörte zu der ältesten Generation der sogenannten Gollschen Schule; schon während des Studiums lernte er seine späteren Kollegen und den (Co-)Direktor des historischen Seminars Václav Novotný, Josef Pekař und Josef Šusta kennen. Ihre langjährige Zusammenarbeit, aber auch Differenzen, besonders

³⁰¹ V tištěném soupise chybně uvedeno 1855.

die Animosität zwischen Bidlo und Pekař, haben drei Jahrzehnte lang die Entwicklung der tschechischen Universitätsgeschichtsschreibung prinzipiell beeinflusst.

Unsere Studie verfolgt die Voraussetzungen Jaroslav Bidlos für seine Tätigkeit im Fach, sein Studium (einschließlich seiner Studienaufenthalte in Krakau, Moskau und Petersburg) und die Entwicklung seiner akademischen Laufbahn von der Habilitation bis zur ordentlichen Professur, die er 1910 erlangte. Es folgt eine Übersicht über Bidlos pädagogisches und organisatorisches Wirken an der Universität, die auf den Inhalt seiner Vorlesungen, auf die von ihm begutachteten Dissertationen und auf sein Verhältnis zu den Studenten und Kollegen abzielt. Relativ detailliert wird auf Bidlos Tätigkeit im Professorenkollegium der Philosophischen Fakultät und in den verschiedenen Fakultätskommissionen eingegangen. Höhepunkt des Vertrauens in Bidlos organisatorische Fähigkeiten war der Umstand, dass er in den dreißiger Jahren drei Jahre lang im akademischen Senat aktiv war. Eine Prüfung besonderer Art war für ihn seine Wahl zum Dekan der Philosophischen Fakultät 1915/1916, als er zwischen Loyalität gegenüber der Monarchie und seiner tschechischen Gesinnung balancieren musste (in die Zeit seines Dekanats fällt der Ausschluss T. G. Masaryks aus dem Professorenkollegium der Prager Universität und die Aberkennung des Ehrendoktors von Ernest Denis).

Die zwischenkriegszeitliche Tätigkeit Jaroslav Bidlos an der Karlsuniversität zeigt, wie durch Veränderung der geopolitischen Verhältnisse aus einer ursprünglich eher marginalen Disziplin eine vom Staat geförderte Schlüsseldisziplin werden konnte.

Deutsche Übersetzung Wolf. B. Oerter

Marek Ďurčanský
Ústav dějin a archiv UK, Praha
marek.durcansky@ruk.cuni.cz

MILADA PAULOVÁ A PRAŽSKÁ UNIVERZITA: HISTORICKÁ SLAVISTIKA

DANIELA BRÁDLEROVÁ

MILADA PAULOVÁ AND THE PRAGUE UNIVERSITY: HISTORICAL SLAVIC STUDIES

The subject of this contribution is the academic career of Czech historian Milada Paulová, the first woman who managed to reach the highest academic ranks in Czechoslovakia. Milada Paulová focused on modern history, on mapping anti-Habsburg resistance in the Czech Lands and in countries, which later formed Yugoslavia. Following the wishes of Jaroslav Bidlo, she was also active in Byzantine studies. Her interest in recent history provoked a number of questions, such as: Is the study of recent past really a science? Can one apply to it traditional scientific methods and maintain scientific independence of political pressures? Milada Paulová's interest in the subject was fully vindicated only after the Second World War, when modern history became an independent area within the historical sciences.

Keywords: Milada Paulová – Jaroslav Bidlo – Czech science – Byzantine studies – modern history – recent history – Charles University

DOI: 10.14712/23365730.2019.18

Úvod. Prameny a literatura

Tato studie je primárně zaměřena na univerzitní kariéru významné české historičky Milady Paulové, která jako první žena v Československu dosáhla nejvyšších univerzitních gradů a která vnesla do historického bádání několik kontroverzních otázek. Milada Paulová byla favorizovanou žačkou Jaroslava Bidla, profesora obecných dějin se zaměřením na dějiny východní Evropy a Balkánského poloostrova, který ji vytrvale podporoval nejen ve vědeckém růstu, ale spolu s Josefem Šustou se staral též o její materiální zabezpečení. Jaroslav Bidlo se poté, co rozpoznal v Paulové značný vědecký potenciál, rozhodl vychovat z ní důstojného nástupce „své“ katedry obecných dějin východní Evropy a Balkánského poloostrova. Paulová měla pokračovat v Bidlově díle, jehož cílem bylo vědecké zkoumání dějin východních Slovanů a Byzantské říše.

Ve vědeckých kariérách Bidla a Paulové se odráží nejen proměny politických a společenských poměrů, ale i proměny historického oboru. Bidlo jako zastánce „čisté vědy“, oproštěné od politických vlivů, byl konfrontován s výraznou angažovaností své žačky, která upřednostnila moderní téma a úzkou specializaci. Jejich vzájemný střet vyplýval z odlišného chápání vědeckého výzkumu a sporu, zda je možné aplikovat historické metody na téma z moderní historie a zda je možné je objektivně zhodnotit. Spor skončil „Bidlovým

vítězstvím“, kterým požadoval a ve shodě s ostatními historiky prosadil, aby kandidát na profesorský titul a jeho nástupce byl schopen obsáhnout celou šíři znalostí oboru. Proti tomuto požadavku nelze nic namítat. Ale paradoxně čas dal za pravdu i Paulové, neboť současný obrovský nárůst informací a nových poznatků již prakticky neumožňuje jejich komplexní uchopení. Již v druhé polovině 20. století vývoj vědeckého bádání směřoval ke stále větší specializaci vědců. Podobné satisfakce se Paulová dočkala i v otázce moderních dějin, jež se staly plnohodnotným historickým oborem.

Univerzitní kariéra Paulové byla zatím reflektována pouze dílčím nebo časově úzce vymezeným způsobem. Především se jedná o úvodní studie k edicím paměti¹ a korespondence Milady Paulové s Jaroslavem Bidlem² a Přemyslem Šámalem³ z pera Daniely Brádlérové a Jana Hála. Počátky její univerzitní kariéry se podrobně zabýval Bohumil Neumann ve své diplomové práci, analyzující životní dráhu M. Paulové do roku 1925, kdy jako první žena v Československé republice získala docentský titul.⁴ Velmi stručně se tématem zabývají nekrology Milady Paulové z pera jejích žáků a kolegů.⁵

Původ a vzdělání před nástupem na univerzitu

Milada Paulová se narodila 2. listopadu 1891 v Loukově-Dařenicích⁶ Anně (Bernardové) a Františku Paulovým. Matka Milady Paulové pocházela z bohaté rodiny místního statkáře a majitele válcového mlýna Jaroslava Bernarda,⁷ svého času mladočeského poslance. Dědeček Paulové byl velmi schopný podnikatel, jenž si velmi cenil společenského postavení a majetku. Rodinné zázemí M. Paulové bylo záhy poznamenáno několika tragickými událostmi, které do značné míry determinovaly nejen její osobnostní profil, ale i životní dráhu. V útlém věku Miladě Paulové zemřela její matka a bratr Karel. V důsledku osobních animozit byly zprerušeny všechny svazky s rodinou Bernardů a František Paul⁸ vychovával jedinou, vážně nemocnou dceru sám. S péčí o Miladu mu významně pomáhala chůva Vilemína Brunclíková, která setrvala v rodině až do své smrti.⁹ František Paul zastával

¹ Srov. Lubomíra HAVLÍKOVÁ, *První žena na Universitě Karlově (Paměti Milady Paulové)*, Slovanské historické studie (dále SHS) 34, 2009, s. 127–166.

² Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací? Paměti a vzájemná korespondence zakladatelů české byzantologie a slovanských studií*, Praha 2014.

³ Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...“*. *Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala*, I, (1921–1935), Praha 2011; tiž (edd.), „*Drahý pane kancléři...“*. *Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala*, II, (1936–1939 [1945]), Praha 2012.

⁴ Bohumil NEUMANN, *Milada Paulová (1891–1970). Příběh cesty k dosažení první ženské docentury v Československu v roce 1925*, diplomová práce, Pedagogická fakulta UK v Praze, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, Praha 2008.

⁵ Milan KUDĚLKA – Zdeněk ŠIMEČEK a kol., *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Bio-bibliografický slovník*, Praha 1972, s. 368–370; případně nekrology: Bohumila ZÁSTĚROVÁ, *Milada Paulová*, *Byzantinoslavica* 31, 1970, s. 295–297; Miroslav ŠESTÁK, *Za profesorkou dr. Miladou Paulovou*, *Československý časopis historický* 18, 1970, s. 342–344; Bohumila ZÁSTĚROVÁ – Miroslav ŠESTÁK, *Milada Paulová (1891–1970)*, *Slovanský přehled* 56, 1970, s. 216–218.

⁶ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. (dále jen MÚA), fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), křestní list; vysvědčení dospělosti, 10. 7. 1911.

⁷ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56, křestní list.

⁸ František Paul (22. května 1862 – 8. února 1926). V roce 1925 vstoupil do Československé strany agrární. MÚA, fond Milada Paulová, kart. 49, i. č. 1037, doklad o zpopelnění Fr. Paula.

⁹ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 11.

lukrativní postavení ředitele dařnického cukrovaru ve vlastnictví Rustonů a zprvu dokázal sobě a své dceři zajistit vysoký životní standard.¹⁰ Za několik let ale následoval krach cukrovaru, v jehož důsledku přišel o veškerý svůj nemovitý majetek a s vážně ořeseným duševním zdravím se rozhodl přestěhovat se s dcerou v roce 1906 do Prahy.¹¹ Paulová se do svého rodiště, k němuž ji vázaly kontroverzní vzpomínky, vrátila až po své smrti, neboť si za místo posledního odpočinku zvolila rodinnou hrobku v Loukově. Po ztrátě rodinné vily již nikde skutečně nezakotvila a vlastní pražský byt později vyměnila za byt po Josefu Pekařovi, o který musela po roce 1948 neustále bojovat.

Přestěhováním do Prahy získala Paulová mnohem větší možnost rozšiřování svého vzdělání. Již od základní školy projevovala zálibu v získávání vědomostí a patřila mezi nadané a pilné žáky. Otec, pro kterého se dcera stala smyslem života, se rozhodl učinit maximum, aby jí umožnil rozvíjet její talent. Do roku 1907 navštěvovala Městskou vyšší dívčí školu ve Vodičkově ulici na Novém Městě a v letech 1907–1911 pak c. k. Český ústav pro vzdělávání učitelek v Praze, kde složila v červenci 1911, zkoušku dospělosti.¹² Zde se také seznámila se svou celoživotní přítelkyní Albinou Dratvovou, budoucí docentkou na přírodovědecké fakultě.¹³ S Albinou sdílely společný hluboký zájem o studium a touhu dosáhnout vysokoškolského vzdělání, a tak se spolu začaly připravovat jako externistky na maturitu na c. k. Akademickém gymnáziu v Praze, jejíž složení bylo bezpodmínečně nutné ke vstupu na vysokou školu. C. k. zemská školní rada pro Království české dala výnosem z 28. března 1913 svolení, aby M. Paulová byla jako externistka připuštěna k maturitě na akademickém gymnáziu,¹⁴ kterou složila 10. července 1913.¹⁵

Při rozhodování o budoucím směřování zvolila Paulová povolání učitelky, v němž mohla využít své schopnosti. K tomu ale bylo nezbytné složit učitelské zkoušky na univerzitě. Dříve než úspěšně složila přijímací zkoušky na Filozofickou fakultu c. k. České univerzity v Praze,¹⁶ byla půl roku zaměstnána jako výpomocná učitelka na chlapecké škole v Libni.¹⁷

¹⁰ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), fond Kancelář prezidenta republiky (dále jen KPR), sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část I., kart. 61, T. 787/2čsnrb7, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 6. 7. 1927.

¹¹ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 2, i. č. 30, popisný list z r. 1906; kart. 49, i. č. 1036, přihlašovací list Fr. Paula a M. Paulové z roku 1914 do Jenštejské ulice č. 2; AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část I., kart. 61, T. 787/27, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 6. 7. 1927.

¹² MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), vysvědčení dospělosti pro školy obecné.

¹³ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále jen LAPNP), fond Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen, i. č. 1703–1706. Životopis Milady Paulové.

¹⁴ Ústní zkoušky vykonala 8. 5. 1913. Vlastní písemné zkoušky se konaly ve dnech 17.–19. 6. 1913, v jejichž rámci musela Paulová vypracovat tři práce: slohovou práci z českého jazyka, překlad z latiny do češtiny a pak překlad z řečtiny do češtiny. Viz MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny k událostem o životě profesorky Paulové v chronologickém sledu; dopis ředitelství c. k. Akademického gymnázia v Praze, 3. 6. 1913.

¹⁵ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), vysvědčení učitelské způsobilosti, 15. 5. 1918.

¹⁶ Řádné studium na filozofických fakultách umožnil výnos vídeňského ministerstva kultury a vyučování z 23. března 1897. Srov. Jan HAVRÁNEK, *První absolventky Univerzity Karlovy*, in: Marie L. Neudorfllová (ed.), Charlotta Masaryková. Sborník příspěvků z konference ke 150. výročí jejího narození, konané 10. listopadu 2000, Praha 2001, s. 85–91, zde s. 85.

¹⁷ Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (dále jen FF UK) 1882–2000, kart. 47, i. č. 556, Milada Paulová, osobní/služební výkaz, zpráva komise o žádosti M. Paulové o habilitaci, 19. 3. 1925.

Studium na pražské univerzitě – profilování učitelky, nebo vědkyně?

Paulová sice zprvu neměla ambici věnovat se profesionálně vědeckému bádání, ale již před začátkem svého univerzitního studia se chtěla zabývat otázkou slovanství a pátrat po důvodu úpadku Slovanů.¹⁸ Vzhledem ke svému pedagogickému zaměření (dějepis a zeměpis) si zapsala geografický a historický seminář. V oboru historie bylo již tehdy pravidlem, že studenti museli absolvovat povinný proseminář, který každý rok vedl jeden z profesorů historie.¹⁹ V roce 1913 vedl proseminář Jaroslav Bidlo, který se stal alfou a omegou jejího profesionálního života. Již v této chvíli se projevovala u Paulové určitá svéhlavost a absence respektu k zaběhaným pravidlům, která se bude prolínat celým jejím životem. Protože panovala osobní nevraživost mezi J. Bidlem a Josefem Pekařem, žáci si vybrali jednoho z nich a nenavštěvovali semináře toho druhého. Paulová ovšem, podle svých slov, toto nepsané pravidlo neakceptovala a navštěvovala jak Bidlovy,²⁰ tak Pekařovy přednášky.²¹

Univerzitní studia narušila válka, která přinesla celou řadu omezení a navíc i úbytek studentů, kteří museli narukovat a z nichž se mnozí již do univerzitních učeben nevrátili. Historický seminář navštěvovalo celkem šest osob²² včetně Paulové.²³ Paulová ve svých pamětech ale uvedla, že i přes zásadní úbytek studentů Bidlo „pracoval s námi, vlastně se mnou, po celé další dva roky tak svědomitě a poctivě,²⁴ aby nám vštípl správnou historickou metodu a ujasnil z oboru filozofie dějin jednotlivá pojetí dějinného vývoje, jakoby měl seminář plný nejnadanějších lidí“.²⁵ Bidlo přednášel kompletní historii Byzantské říše²⁶ a po studentech samozřejmě chtěl, aby toto rozsáhlé učivo zvládli. Když došlo na volbu témat absolventských prací, Bidlo zadal Paulové téma *Styky českých husitů s carihradskou církví na základě církevních poměrů byzantských*.²⁷ Paulová ale měla s vypracováním seminární práce značné potíže, takže se jí nepodařilo práci odevzdat v požadovaném termínu. Důvodem zřejmě byla Paulové příslovečná pečlivost a důkladnost. Paulová ještě na sklonku života vzpomínala, jak tím Bidlo trpěl a litoval své námahy, protože „vždy těžce

¹⁸ LAPNP, fond Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen, i. č. 1703–1706. Životopis Milady Paulové.

¹⁹ Josef Pekař, Jaroslava Bidlo, Josef Šusta, Václav Novotný, Kamil Krofta. Josef PETRÁŇ, *Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, Praha 1983, s. 268.

²⁰ U Bidla navštěvovala v prvním ročníku: „Všeobecné dějiny umění“, „Dějiny říše byzantské v době křížových výprav“; v druhém ročníku: „Dějiny balkánských států ve 12. a 13. století“; „Dějiny polsko-litevské říše v 17. století“ a „Historický seminář“; ve třetím ročníku: „Historický seminář“, „Dějiny evropského východu ve středověku III–IV“, „Otázka cyrilometodějská“; ve čtvrtém ročníku si zapsala pouze Kroftovu přednášku a seminář. Během svých univerzitních studií měla Paulová zapsaných 44 hodin přednášek a seminářů u J. Bidla a stejný počet u J. Pekaře. Z ostatních historiků poznala výklady Kamila Kroftvy, Čenka Zírba, Gustava Friedricha, Václava Novotného a Josefa Šusty.

²¹ U Pekaře si zapsala: „Dějiny rakouské“, které navštěvovala pravidelně až do 8. semestru, dále pak v 7. a 8. semestru historický seminář.

²² Jejimi spolužáky byli: Věnceslava Zimová, Vratislav Vycpálek, František Veselý, Felix Tauer a Josef Waldman. Viz AUK, fond FF UK, Katalogy posluchačů FF UK, i. č. 119, letní semestr 1915; B. NEUMANN, *Milada Paulová*, s. 37.

²³ AUK, fond FF UK, Katalogy posluchačů FF UK, i. č. 119, letní semestr 1915.

²⁴ Skutečností, že Bidlo od počátku věnoval Paulové výraznou pozornost, si povšiml i Kalista. Zdeněk KALISTA, *Po proudu života*, II, Brno, 1996, s. 70.

²⁵ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Štřet generací?*, s. 145.

²⁶ Byzantská říše vznikla roku 395 n. l. rozdělením Římské říše na západní a východní část a zanikla roku 1453 dobytím Konstantinopole osmanskými Turky.

²⁷ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Štřet generací?*, s. 12; práce M. Paulové vyšla v Časopise Českého Muzea, roč. 1918 a 1919. AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní/služební výkaz, seznam obsahující výčet prací slečny dr. M. Paulové.

nesl neúspěchy svých studentů, pokud u nich nacházel talent, neuznával nedokončení úkolu, tím spíše jeho opuštění [...] Bidlo měl málo žáků. Obor byl obtížný, profesor nesmlouvavý. Ale bylo jeho tížností a touhou, vytvořit školu. Byl průkopníkem byzantských dějin u nás, i když z podnětu Gollova, byl tvrdý a nepřístupný, potřeboval-li však posluchač radu při práci, pomoc, obstarání materiálu, mohl k němu přijít, jak jsme si říkali, snad o půl noci.“²⁸

Studium geografie bylo zřejmě pro Paulovou ze všech úhlů pohledu jednodušší. Paulová navštěvovala pravidelně přednášky profesora Václava Švambery²⁹ a semináře a přednášky profesora Jiřího Daneše.³⁰ Další významnou skupinu zapisovaných předmětů představovaly přednášky související se zkouškou učitelské způsobilosti.³¹ Neméně důležité byly i předměty filologické, o které jevila Paulová od počátku nebývalý zájem a nutno podotknout, že se jí tato průprava později velmi hodila.³²

Paulová se od jara 1916 cílevědomě připravovala na učitelskou zkoušku, která by jí opravňovala k výuce dějepisu a zeměpisu na středních školách. Ke zkoušce bylo nutné vypracovat z každého oboru domácí úkoly. Z dějepisu jí ale byl domácí úkol prominut, protože jí byla uznána seminární práce *Styky českých husitů s Cařihradskou církví na základě církevních poměrů byzantských*.³³ Ze zeměpisu dostala za úkol vypracovat práci *Polární led, jeho vznik a proměna během doby jakož i jeho ekvatoriální hranice*. Obě práce byly příslušnými posuzovateli hodnoceny velmi kladně, a to po všech stránkách: vědecké, metodické, terminologické i stylistické.³⁴ Milada Paulová poté přistoupila ke klauzurním a ústním zkouškám ze zeměpisu a dějepisu jako svým hlavním oborům. Úspěšně také složila zkoušky z vedlejších oborů: latiny, řečtiny a češtiny jako oborů vyučovacích a z němčiny jako povinného oboru. Na základě úspěšně složených zkoušek ji zkušební komise 15. května 1918 prohlásila za způsobilou vyučovat dějepis a zeměpis na českých vyšších středních školách.³⁵

²⁸ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Štřet generací?*, s. 145.

²⁹ Václav Švambera (1866–1939), český geograf, od 1916 řádný profesor české univerzity v Praze, zakladatel geografického ústavu české univerzity, 1923–1924 děkan Přírodovědecké fakulty UK. U Švambery navštěvovala přednášky z fyzické geografie, oceánografie, Jižní Ameriky, Asie, koloniálních objevů aj. B. NEUMANN, *Milada Paulová*, s. 38.

³⁰ Jiří Viktor Daneš (1880–1928), český geograf a cestovatel, od 1906 docent všeobecné geografie na české univerzitě, od 1912 mimořádný, od 1919 řádný profesor UK, 1923–1925 profesor Univerzity Komenského v Bratislavě, 1925–1926 děkan Přírodovědecké fakulty UK v Praze.

³¹ Paulová navštěvovala následující přednášky: Úvod do filozofie – František Drtina; Předsokratovská a sokratovská filozofie, Nauka o metodě – František Čáda; Schopenhauer a voluntarismus, Dějiny vůle – František Krejčí; Dějiny pedagogiky – Otakar Kádner; Školská hygiena – Gustav Kabrhel. B. NEUMANN, *Milada Paulová*, s. 38.

³² Během studií navštěvovala hodiny italštiny, arabštiny, polštiny, ruštiny, lužické srbštiny a maďarštiny. B. NEUMANN, *Milada Paulová*, s. 38.

³³ Na toto téma měla 19. února 1917 Paulová přednášku v prostorách Královské české společnosti nauk v Celetné ulici v Praze. MÚA, fond Milada Paulová, kart. 49, i. č. 1017, Národní Politika, č. 47, 18. 2. 1917.

³⁴ Švambera v posudku na její práci napsal: „Téma jest pracováno s nevšední obratností a s použitím značné literatury. Systematické rozdělení látky jest vhodné. Pisatelka překonala i jisté obtíže terminologické, jež jsou zde dosti značné a podala i stylisticky výkon hodný uznání.“ AUK, fond Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy, Milada Paulová – doklady o konání zkoušky gymnaziálního učitelství, č. 206, Posudek o práci domácí, 8. 7. 1917. Zachoval se i Bidlův posudek na výše uvedenou práci: „Práce její má velikou cenu vědeckou a znamená obohacení dějepisu byzantského a českého novými vědomostmi a osvětlení novými názory. Po stránce metodické je vypracování bezvadné.“, tamtéž, Posouzení seminární práce, 17. 4. 1917.

³⁵ Při klauzurních zkouškách dostala z dějepisu následující úkoly: *Příčiny českého povstání 1618; Srovnání české a maďarské politiky v hlavních rysech 1848–1879* (obě práce byly hodnoceny jako velmi dobré). Z obecného dějepisu měla zpracovat úkol *Osvícenství a romantismus a jejich působení na Slovany* (hodnoceno velmi

V oboru historie M. Paulová absolvovala 19. ledna 1918 s prací *Styky českých husitů s carihradskou církví na základě církevních poměrů byzantských*. Posudky na výše uvedené práci vypracoval Bidlo a Šusta. Třetího posuzovatele si mohla vybrat sama Paulová, která zvolila Pekaře.³⁶ To byla výzva pro všechny zúčastněné: „*Ale s Pekařem nebyl styk skoro možný. Prostě se s Bidlem nesnášeli. Ani mluvit spolu nebyli s to. V gestu a mluvě jednoho (Pekaře) pohrdání, u druhého (Bidla) krajní podráždění.*“³⁷ Nutno však říci, že když Paulová odmítla Bidlův návrh, aby si za třetího komisaře zvolila Novotného, respektoval její volbu a nijak nenaléhal. Šusta hodnotil práci Paulové vysoko a zvláště zdůraznil, že se její práce vyznačuje rozsáhlou znalostí byzantské dějiny a řecké církve. Bidlo byl ve svém hodnocení střízlivější, ale i on ocenil samostatný přístup a úsudek, stylistickou vytříbenost a především správné použití vědecké metody.³⁸ Na základě výše uvedené práce obdržela Paulová 21. ledna 1918 titul doktorky filozofie, čímž se stala v pořadí 75. doktorkou, která získala doktorát na České Karlo-Ferdinandově univerzitě, a v pořadí čtvrtá, která získala doktorát z historie.³⁹ Ve stejný den složila své závěrečné zkoušky také Albína Dratvová, čímž se obě staly prvními ženami, které získaly v roce 1918 doktorát.⁴⁰

Novověká historie na Karlově univerzitě nebyla organizována podle chronologického principu, ale podle principu regionálního. Tato tradice vznikla v důsledku nedostatečného personálního obsazení České Karlo-Ferdinandovy univerzity, bezprostředně po jejím vzniku.⁴¹

Zároveň byl historický obor dlouhodobě ovlivňován osobními sympatiemi a antipatiemi mezi jednotlivými profesory. Jaroslav Goll posléze „*rozdělil obecné dějiny mezi své dva žáky, J[osefa] Šustu a J[aroslava] Bidla, podle ‚kulturních sfér‘ [...] na dějiny západní Evropy a východní Evropy, s ‚byzantskými‘ kořeny východoevropské [kultury] a oblasti*“.⁴²

Jak již bylo řečeno, v té době byl historický obor rozdělen na dva prakticky nesmiřitelné tábory. Rozkol se vinul nejen v rovině odborné, ale i osobní. Ve vědecké rovině šlo především o spor o Kristiánovu legendu, její datování a o celé pojetí českých dějin.⁴³ Ale neméně nelítostná řevnivost panovala v rovině osobní, kdy se jednalo o udržení přízně

dobře). Ze zeměpisu: *Stručný politicko-geografický přehled východního Středomoří* (hodnoceno velmi dobře). Ze všech hlavních i pomocných předmětů při ústní zkoušce byla hodnocena velmi dobře. MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), vysvědčení učitelské způsobilosti, 15. 5. 1918; AUK, fond Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy, Milada Paulová – doklady o konání zkoušky gymnaziálního učitelství, č. 206, posudek o práci klausurní, 1. 12. 1917.

³⁶ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 135.

³⁷ Tamtéž, s. 136.

³⁸ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), Listiny k událostem o životě prof. Paulové v chronologickém sledu, opis posudků J. Šusty a J. Bidla, 1. 2. 1918.

³⁹ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), udělení titulu doktora filozofie z 21. 1. 1918; AUK, fond Matriky Univerzity Karlovy, i. č. 4, Matrika doktorů České Karlo-Ferdinandovy univerzity / Univerzity Karlovy IV, s. 1551. První doktorkou v českých zemích se stala v roce 1901 Zdenka Baborová; první historičkou byla Alice Masaryková, která získala titul v roce 1903; více než polovina žen získala doktorát z medicíny. Marie ŠTEMBERKOVÁ, *Doktorky filozofie a medicíny na pražské univerzitě od r. 1901 do konce první světové války*, in: *Žena v dějinách Prahy*, Documenta Pragensia XIII, Praha 1996, s. 213–234.

⁴⁰ J. HAVRÁNEK, *První absolventky Univerzity Karlovy*, s. 87.

⁴¹ Srov. J. PETRÁŇ, *Nástin dějin Filosofické fakulty University Karlovy v Praze /do roku 1948/*, Praha 1983; Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Rezek, České Budějovice 2002*.

⁴² D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 134.

⁴³ Srov. Miloš HAVELKA, *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, Praha 1995.

Jaroslava Golla, který preferoval Pekaře a jeho příznivce (Josefa Šustu, Kamila Kroftu, aj.).⁴⁴ Paulová, byť se od počátku profilovala jako Bidlova žačka, odmítla nechat se omezovat tímto rozvržením sil. Pekaře považovala za velmi hodnotného a inspirujícího učitele, jehož respektovala až do konce života.⁴⁵

Bezprostředně po závěrečných zkouškách se Bidlo Paulové zeptal, zda chce i nadále pokračovat ve vědecké činnosti. Odpověď Paulové byla jednoznačná: „*Má touha pracovat, vyniknout v oboru historie byla tak silná, že pro mne neexistovalo nic jiného.*“⁴⁶ V první řadě bylo nutné najít pro Paulovou takové zaměstnání, které by ji nejen finančně zabezpečilo, ale též umožnilo dále vědecky pracovat. V této záležitosti se jí stali oporou profesori J. Bidlo a J. Šusta. Paulové se podařilo získat od 16. září 1918 místo zkušební kandidátky na Městském reálném gymnáziu dívčím „Krásnohorská“ v Praze (obor dějepis a zeměpis), kde působila až do 31. března 1919.⁴⁷

Šusta ve shodě s Bidlem a Pekařem zajistil, aby Paulová zastoupila dosavadního asistenta Josefa Dostála, který v rámci povinného zkušebního roku vyučoval na část úvazku na střední škole. Druhým asistentem se Paulová stala od 1. října 1918,⁴⁸ a poté co odešel ze semináře J. Dostál,⁴⁹ zastávala od 27. března 1919⁵⁰ místo asistenta historického semináře na plný úvazek.⁵¹

Březen 1919 přinesl Paulové řadu pozitivních změn: stala se asistentkou v historickém semináři Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a byla jmenována členkou správního výboru Společnosti slovanské vzájemnosti,⁵² ale nejzásadnější změnou byla skutečnost, že nastoupila do zaměstnaneckého poměru na místo praktikantky do Veřejné a univerzitní knihovny (25. 7./28. 7. 1919).⁵³ Paulová mohla do knihovny nastoupit jednak díky ministerskému

⁴⁴ Srov. Bohumil JIROUŠEK – Josef BLÜML – Dagmar BLÜMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, Sborník příspěvků z vědecké konference Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005.

⁴⁵ „My, posluchači té doby, jsme četli se zatajeným dechem, nebo aspoň já, Pekařovy „Dějiny Valdštynského spiknutí“, ale i jinak jsem vysoce hodnotila Pekaře, který v prvním roce mého studia na fakultě 1913/[19]14 měl jedinečnou, a pokud vím nikdy již neopakovanou, celoroční přednášku: „Přehled českých dějin“.... Nemohl být skvělejší přístup k studiu českých dějin, než tento znamenitý úvod, který novému posluchači umožnil ihned pohled do historické „dílny“. Mne aspoň dokonale získal a tak se stalo, že ve chvíli, kdy jsem si k rigoróznímu mohla volit „třetího“ komisaře (dva, Bidlo a Šusta, musili být), já, člen druhého tábora, jež tvořili [profesoři](e) Novotný, Bidlo a Friedrich, profesor pomocných věd, jsem volila Pekaře.“ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Sřet generací?*, s. 135.

⁴⁶ Tamtéž, s. 144.

⁴⁷ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní/služební výkaz; D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Sřet generací?*, s. 13.

⁴⁸ M. Paulová zastávala místo druhého asistenta od 1. 10. do 1. 5. 1919 „poloúředně“. AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní/služební výkaz.

⁴⁹ Nastoupil do Archivu zemské politické správy v Praze (Archiv Ministerstva vnitra).

⁵⁰ Paulová zastávala post asistenta od 1. 10. 1918 do 26. 7. 1919. AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566 – Milada Paulová, osobní/služební výkaz.

⁵¹ Profesori vypracovali posudek, který byl posléze přednesen na schůzi profesorského sboru. Pekař její činnost v semináři hodnotil následovně: „Podepsaný [Pekař] nemůže jinak než vzdáti její inteligenci, pílí, spolehlivosti a ochotě, kterou za krátkou dobu svého působení v knihovně bohatě osvědčila, chválu co nejuplněji a neupřímněji.“ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny k událostem o životě prof. Paulové v chronologickém sledu, potvrzení prof. Josefa Pekaře z 23. 1. 1919, osvědčení z 5. 3. 1922.

⁵² MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny k událostem o životě prof. Paulové v chronologickém sledu, dopis Společnosti slovanské vzájemnosti M. Paulové, 16. 3. 1919.

⁵³ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní/služební výkaz. Paulová byla jmenována na místo praktikantky výnosem MŠANO ze 17. 7. 1919 č. 30.079, viz MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), opis přípisu Zemské správy politické v Praze z 25. 7. 1919; D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Sřet generací?*, dopis č. 14, M. Paulová J. Bidlovi, 26. 7. 1919.

výnosu z 10. března 1919, který umožňoval zaměstnat v knihovně ženy,⁵⁴ jednak díky nástupu⁵⁵ nového dynamického ředitele Jaromíra Boreckého.⁵⁶ Borecký v březnu 1918 dvěma reorganizačními návrhy změnil vnitřní strukturu knihovny a požádal ministerstvo školství o vytvoření nových praktikantských míst. Také zde Paulové bezesporu pomohla přímluva profesorů Bidla, Šusty a Krofty.⁵⁷ V univerzitní knihovně setrvala až do roku 1935, kdy byla jmenována mimořádnou profesorkou a začala se naplno věnovat univerzitní kariéře.

Studium v zahraničí

Milada Paulová během své vědecké kariéry absolvovala několik studijních pobytů, z nichž především první pobyt v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (dále SHS), měl převratný vliv na její profesní směřování. Tento pobyt byl synonymem provázanosti politiky s historií a měl být pouze přechodným přerušením rozvíjení znalostí z oblasti byzantologie.

Bedřich Štěpánek,⁵⁸ který bezprostředně po válce spravoval v zastoupení za Edvarda Beneše ministerstvo zahraničních věcí, pojal úmysl zřídit orgán, jenž by pokračoval v jugoslávsko-československé spolupráci. Proto zřídil spolu s Rudolfem Giuniem *Československo-jugoslávskou komisi*,⁵⁹ která měla být jakýmsi poradním orgánem ministerstva zahraničních věcí.⁶⁰ Tato komise se rozhodla vyslat do Království SHS mladého historika s úkolem sepsat studii o jihoslovanském⁶¹ a československém odboji. Na základě Bidlova doporučení byla nakonec pro tento úkol vybrána Paulová, pro niž to znamenalo přerušení plánu na studijní pobyt v Paříži u byzantologa Charlese Diehla, který jí vyjednával Bidlo. Paulová později vzpomínala, jak ji Bidlo žádal, aby se vzdala Paříže a odjela do Království SHS: „*Výchovím? V té chvíli se rozhodovalo mnoho v mém životě, který by se byl zcela jinak a pro mne osobně mnohem úspěšněji utvářil. Byla bych zpracovala rychle zamýšlené téma o byzantském feudalismu, rychle pronikla na mezinárodní fórum v rámci byzantologických*

⁵⁴ Bidlo ji v březnu 1919 vyzval, aby požádala o místo v c. k. Veřejné a univerzitní knihovně. Její žádost ale byla odmítnuta, protože tehdejší předpisy nedovolovaly přijmout ženu. MÚA fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny k událostem o životě prof. Paulové v chronologickém sledu, dopis c. k. dvorního rady Kukuly, 3. 4. 1918.

⁵⁵ V lednu 1919 odešel ředitel Kukula a správou knihovny byl pověřen J. Borecký, který se stal řádným ředitelem od 30. 1. 1920.

⁵⁶ Borecký Jaromír (1869–1951), český básník, překladatel, literární a hudební kritik a historik; 1920–1930 ředitel Univerzitní knihovny v Praze; 1893–1910 hudební referent Národních listů, od 1919 Národní politiky. Zakladatel a dlouholetý předseda Italsko-československé ligy, člen České akademie věd a umění.

⁵⁷ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis M. Paulové J. Bidlovi, 16. 7. 1919.

⁵⁸ Štěpánek Bedřich (1882–1943), český diplomat, od 1915 se podílel na udržení spojení mezi českým domácím a zahraničním odbojem; 1916 se vrátil do Prahy, kde patřil k hlavním osobnostem domácího odboje, 1918–1919 správce ministerstva zahraničí, 1919–1922 československý vyslanec v USA. Pro neshody s ministrem zahraničí E. Benešem byl nucen diplomatickou službu opustit. Srov. Jan HÁLEK, *Bedřich Štěpánek. Nepohodlný muž československé diplomacie*, Praha 2017.

⁵⁹ Do jejího čela byl postaven Jiří Viktor Daneš (1880–1928), český geograf, cestovatel a profesor na Přírodovědecké fakultě UK v Praze a Bratislavě.

⁶⁰ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 147. Tento záměr nakonec ztroskotal na základě roztržky mezi Edvardem Benešem a Bedřichem Štěpánkem. Srov. J. HÁLEK, *Bedřich Štěpánek*, l.c.

⁶¹ Jihoslovanský odboj se sjednotil v Jihoslovanském výboru (Jugoslavenští odbor), který byl vytvořen v květnu 1915 v Londýně srbskými, chorvatskými a slovinskými emigranty. Měl obdobnou funkci jako Československá národní rada v Paříži. Jihoslovanský výbor zastával názor, že Srbové, Chorvaté a Slovinci jsou jeden národ, který má právo na vlastní nezávislý národní stát.

studii, ne až po druhé válce světové, byla bych rychle dosáhla profesury a s ní postavení a výhod, zejména finančních, ale též společenských a akademických hodností, které přináší normální badatelská kariéra. Přes to nelituji a nikdy jsem nelitovala svého rozhodnutí. Rozhodla jsem se ihned. Pojedu dolů [Království SHS], změřím své síly v novověkých dějinách! A znovu opakuji: Nikdy jsem nelitovala a nelituji. Začalo největší dobrodružství mého života.“⁶² Paulová ve svých pamětech poněkud upravila popis událostí, především se nepřiznala ke svým dobrovolným volbám, které vědomě a o své vůli v průběhu života učinila a které ji vzdálily rychlému udělení profesury.

Studijní pobyt Paulové v Království SHS začal 9. dubna 1920 a protáhl se nakonec oproti původnímu očekávání do 30. září 1921.⁶³ Paulová se totiž rozhodla zmapovat jihoslovanský odboj mnohem důkladněji a širěji. Nutno podotknout, že Bidlo její rozhodnutí respektoval a všemožně se snažil získat pro ni více finančních prostředků a vyjednat další dovolenou v knihovně. Paulová se zavázala, že po svém návratu předloží hotový rukopis v rozsahu 10 tiskových archů,⁶⁴ který ale nikdy neodevzdala.

Pobytu Paulové v Království SHS využila i filozofická fakulta v Praze a pověřila ji nákupem knih jak pro pražský historický seminář, tak pro plánovaný historický seminář na Univerzitě Komenského v Bratislavě.⁶⁵ Požadovány byly především edice pramenů a nákup knih měla provádět v součinnosti s Bidlem.⁶⁶ Knihy byly posílány přes československé konzuláty v Záhřebu a Sarajevu, například sanitním vlakem nebo prostřednictvím repatriovaných československých důstojníků.⁶⁷

Paulová odjela 9. dubna 1920 vybavena doporučeními od ministerstva zahraničních věcí, Bedřicha Štěpánka a vyslance Království SHS v Praze Ivana Hribara.⁶⁸ Podle Paulové ale její doporučující dopisy neměly v Království SHS valný význam a stěžejní úlohu zde sehráli František Hlaváček⁶⁹ a Većeslav Vilder,⁷⁰ kteří disponovali rozsáhlými

⁶² D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Štřet generací?*, s. 147.

⁶³ Dovolena jí ale byla udělena již od 1. 2. 1920. AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní/služební výkaz.

⁶⁴ Původní termín odevzdání studie byl do 21. ledna 1921, ale vzhledem k tomu, že si studijní pobyt dvakrát prodloužila, tak se posunul i tento termín odevzdání práce. V článku od Anny Cisařové v *Ženském světě*, roč. XXIX, č. 11–12, je uvedeno, že Paulová měla zachytit dobu od 1895–1918. MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny k událostem o životě prof. Paulové v chronologickém sledu, dopis Josefa Páty M. Paulové, 5. 2. 1920 a potvrzení Josefa Páty za Jihoslovanskou komisi, 5. 2. 1920.

⁶⁵ Bidlo a Paulová zajišťovali spolu s dalšími profesory Univerzity Karlovy nákup odborné literatury až do roku 1924. Archiv UK v Bratislavě, složka Historický seminář, Dr. Chaloupecký, Kúpa súkromých knižnic pre FF UK (1922–1923), sign. CV/2; Přípis MŠANO, č. 43700/22/IV, 24. 8. 1924.

⁶⁶ Archiv UK v Bratislavě, složka Historický seminář, Dr. Chaloupecký, Kúpa súkromých knižnic pre FF UK (1922–1923), sign. CV/2.

⁶⁷ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny k událostem o životě prof. Paulové v chronologickém sledu, dopis konzulátu ČSR v Záhřebu J. Bidlovi z 12. 8. 1921; dopis konzulátu ČSR v Sarajevu M. Paulové z 22. 3. 1922.

⁶⁸ Hribar Ivan (1851–1941), jeden z představitelů slovinské liberální Národní pokrokové strany a stoupenec spolupráce mezi Slovany, zvláště s Čechy; 1907–1911 poslanec rakouské říšské rady; 1919–1921 velvyslanec Království SHS v ČSR; 1921 zvolen prozatímním zástupcem centrální vlády Království SHS ve Slovinsku.

⁶⁹ Hlaváček František (1878–1974), český novinář a politik; propagátor slovanské vzájemnosti. Za první světové války jeden z hlavních organizátorů československých legií v Itálii; 1917–1918 předseda Odbočky československé národní rady v Římě; 1919–1925 ředitel Československé zásobovací komise v Paříži; 1925–1931 generální tajemník Československé národní demokracie, kde byl jedním z hlavních představitelů jejího „protihradně“ orientovaného křídla.

⁷⁰ Vilder Većeslav (1878–1961), politik, právník, novinář; po vzniku Království SHS se stal členem Demokratické strany a podporoval unifikaci a centralismus.

kontakty s představiteli jihoslovanského odboje⁷¹ a otevřeli jí pomyslné dveře do politických a intelektuálních kruhů v Království SHS.⁷² Velkou roli hrála též Paulové schopnost získat si důvěru jihoslovanských politiků, kteří pak pro její věc naklonili i své spolupracovníky.⁷³

Pozornost si zaslouží rovněž styl práce Paulové. Pro nedostatek písemných pramenných materiálů se jí staly hlavním zdrojem informací rozhovory s přímými účastníky popisovaných událostí. A zde byl počátek pozdějšího rozkolu Paulové s Bidlem, jehož podstatnou součástí byl spor o styl historikovy práce.⁷⁴ Schopnost erudovaně vést interview dokládá také mimořádné jazykové schopnosti Paulové.⁷⁵ Jak již bylo řečeno, Paulová se záhy rozhodla rozšířit původní zaměření své práce a místo informativní brožury sepsat knihu, která by se celou problematikou zabírala daleko podrobněji. Po svém návratu do vlasti zúročila svůj „jihoslovanský“ pobyt ve dvou knihách: *Tajná diplomatická hra o Jihoslovaný za světové války*⁷⁶ a *Jugoslavenski odbor*.⁷⁷ Tato práce měla mnohem širší záběr než kniha předchozí a Paulová ji psala se záměrem předložit ji jako habilitační práci k docentuře.

Paulová se do Království SHS opakovaně vracela na kratší studijní pobyty, během nichž pokračovala v interview s účastníky jihoslovanského odboje a sběru archivních pramenů. Z významnějších je možné uvést audience u krále Alexandra I. v roce 1924⁷⁸ a pobyty související s možností studovat materiály předsedy vlády Antona Korošce v roce 1928. V roce 1938 jí univerzita povolila⁷⁹ cesty do Jugoslávie a Paříže, které ale MŠANO z důvodu nedostatku financí zamítlo.⁸⁰ Do balkánského regionu se Paulová mohla vrátit až po válce, i když tentokrát nebyly jejím vědeckým zájmem moderní dějiny, ale byzantologie, pro jejíž rozvoj byla zahraniční spolupráce zcela nezbytná. Na konci roku 1947 byla vyslána

⁷¹ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 51, i. č. 1104, František Hlaváček.

⁷² V. Vilder Paulové zprostředkoval zejména setkání se Svetozarem Pribičevićem, Stjepanem Radićem, Veče-slavem Vilderem, Ivanem Lorkovićem, Nikolou Fuggerem, Živko Bertičem, Danilo Dimovićem, Srdanem Budisavljevićem, Hinko Krizmanem, Ivanem Lorkovićem, profesorem Ferdo Šišićem a dalšími. D. BRADLE-ROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Štřet generací?*

⁷³ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopisy: M. Paulová J. Bidlovi, 29. 4. 1920; M. Paulová J. Bidlovi, 23. 5. 1920; M. Paulová J. Bidlovi, 28. 8. 1920.

⁷⁴ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, M. Paulová J. Bidlovi, 23. 5. 1920.

⁷⁵ Paulová sama uváděla, že ovládala několik jazyků: německy – úplně, francouzsky, italsky, rusky a srbochorvatsky.

⁷⁶ Milada PAULOVÁ, *Tajná diplomatická hra o Jihoslovaný za světové války*, Praha 1923. Knihu a vědeckou erudici Paulové velice kladně ohodnotil redaktor Národních Listů Josef Penížek: „*Je první, která vkročila na tvrdou půdu diplomatické historie a pohybuje se na tomto terénu bezpečně. [...] počíná si tam odhodlaně, mužně, ba řekl bych skoro mužsky. Kdo neví, že kniha, kterou vydala, je sepsána jí, mohl by snadno věřit a být přesvědčen, že je to dílo člověka, jenž provozuje věci takové ex professo. Na ruku, na mysl, na hlavu ženskou bych nehádal.*“ Anna CISAŘOVÁ, *První docentka čs. univerzit*, Ženský svět, 29/11–12, s. 185.

⁷⁷ Milada PAULOVÁ, *Jugoslavenski odbor*, Zagreb 1925.

⁷⁸ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 13, i. č. 553, Úřad dvorního maršála Království SHS M. Paulové, 20. 3. 1924; AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část I, kart. 61, M. Paulová P. Šámalovi, 22. března 1924 (dokument č. 30); pozvánky z dvorní kanceláře Království SHS.

⁷⁹ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, žádost děkanství FF UK MŠANO, 21. 6. 1938, č. 3227/F.f.1937/38 (B); vyjádření komise seniorů, č. 3227/F.f.1937/38 (B); dopis č. 3497/F.f.1937/38.

⁸⁰ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, žádost děkanství FF UK MŠANO, 21. 6. 1938, č. 3227/F.f.1937/38(B); vyjádření komise seniorů, č. 3227/F.f.1937/38(B); dopis č. 3497/F.f.1937/38, dopis č. 97.106/38-IV/1, 17. 10. 1938.

Univerzitu Karlovou do Sofie na přednáškové turné⁸¹ na Univerzitu sv. Klimenta Ochridského, kam ji pozval rektor sofijské univerzity⁸² na počátku téhož roku.⁸³ Paulová odjela do Sofie 28. 11. 1947 a poté pokračovala do Jugoslávie, kde zůstala až do 7. 12. 1947.⁸⁴ Přednášky M. Paulové měly početnou účast nejen ze strany studentů, ale i ze strany vědecké obce a krajanů. Součástí cesty byla otázka budoucí vědecké spolupráce a výměny knih s bulharskými vědeckými společnostmi a časopisy. Paulová se též účastnila slavnostní instalace nového rektora sofijské univerzity C. N. Nadžakova v Národním divadle.⁸⁵

Paulová využila této cesty také k polosoukromé návštěvě své milované Jugoslávie. I zde, vedle soukromých návštěv dávných přátel, připravovala půdu pro budoucí spolupráci a opět, tak jako kdysi, pro nákup knih pro Karlovu univerzitu. V Jugoslávii navázala kontakty s předními osobnostmi veřejného života, například se Srdjanem Budisavjlevičem, Vaso a Brankem Čubrilovičovými, Milanem Marjanovičem, Alexandrem Beličem a dalšími. Co se týká nákupu odborné literatury, stručně podotkla: „*Jihoslovenské a bulharské poválečné oddělení jsou dnes nejlépe vybudovaná oddělení ve slovanském oddělení Historického semináře. Sotva by se našlo důležité dílo, kterého bychom neměli.*“⁸⁶

Paulová se po roce 1945 věnovala především kultivaci mezinárodních kontaktů v oblasti byzantologie. Zde se jí podařilo zajistit spolupráci s byzantology ze slovanských zemí a Francie, tradiční bašty byzantologických studií,⁸⁷ podstatná byla ale pro Paulovou Británie. V tomto případě jí pomohla náhoda, kdy byla vyslána fakultou v rámci pozvání British Council⁸⁸ do Londýna,⁸⁹ kde o svém projektu jednala s přední autoritou v oboru, profesorem Normanem H. Baynesem.⁹⁰ Ten zprvu vyjádřil pochyby a netajil se názorem, že vzájemnou spolupráci považuje za dočasnou, ale přesto nakonec časopis *Byzantinoslavica* v britských vědeckých kruzích slovně podpořil a propagoval.

Z hlediska rozvíjení znalostí z byzantologie měly velký význam studijní pobyty Paulové v roce 1927: v Paříži, kde studovala u významných byzantologů Charlese Diehla,⁹¹ Gabrie-

⁸¹ Paulová v Sofii přednesla tři přednášky na Univerzitě sv. Klimenta Ochridského: „Slovanská politika Karla IV. a založení kláštera na Slovanech“, „České země mezi východem a západem“, „Vliv T. G. Masaryka na sjednocení Jihoslovanů“.

⁸² Přípisem rektorátu Univerzity sv. Klimenta Ochridského 25. 4. 1947 byla Paulová pozvána do Sofie (28. 11. – 9. 12. 1947), poté odjela na týden do Bělehradu, především na svůj účet. Do Prahy se vrátila 19. 12. 1947. Pozval ji tehdejší rektor D. Orachovac.

⁸³ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz. Koncept novinového článku o cestě Paulové do Bulharska a Jugoslávie, 22. 12. 1947.

⁸⁴ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz. Udělení placené dovolené M. Paulové na přednáškovou cestu do Bulharska a Jugoslávie, 1. 12. 1947.

⁸⁵ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz. Koncept novinového článku o cestě Paulové do Bulharska a Jugoslávie, 22. 12. 1947.

⁸⁶ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, zpráva M. Paulové o zájezdu do Sofie a Bělehradu, 4. 1. 1948.

⁸⁷ V roce 1946 byl navázán styk se sovětskými vědci, profesory byzantologie Kosminským, Levčenkem a N. S. Lebeděvem.

⁸⁸ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, dopis MŠAO děkanství FF UK, 18. 4. 1946.

⁸⁹ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, dopis MŠAO děkanovi FF UK, 29. 4. 1946.

⁹⁰ Profesor Norman Hepburn Baynes (1877–1961), profesor byzantské historie na Univerzitě College v Londýně (1931–1942); od 1943 emeritní profesor a od 1951 doktor honoris causa v oboru literatury.

⁹¹ Charles Diehl (1859–1944), francouzský byzantolog, profesor byzantologie na univerzitě v Nancy, od 1907 na pařížské Sorbonně, 1910 člen Académie des inscriptions et belles-lettres.

la Milleta,⁹² René L. Brehiera⁹³ a Louise Eisenmanna;⁹⁴ a v září pobyt v Mnichově, kde studovala u Augusta Heisenberga.⁹⁵ Z hlediska její univerzitní kariéry byl zásadní studijní pobyt v Paříži. Zde se měla, dle doporučení Bidla, věnovat excerpce materiálů k problematice feudalismu v soustavě hospodářského života Byzantské říše v 10.–11. století. Cestu do Paříže schválil profesorský sbor také proto, že předpokládal v blízké budoucnosti zřízení samostatné katedry byzantologie.⁹⁶ Tyto dvě dlouhé studijní cesty měly upevnit a rozšířit její znalosti v byzantologii, jež měla být jejím hlavním oborem. Paulová sice oba studijní pobyty absolvovala, ale sebraný materiál využila až později, zejména po druhé světové válce, kdy se byzantologii začala věnovat naplno.

Akademická kariéra

„Jihoslovanská“ docentura M. Paulové

Proces získání docentského titulu a právo přednášet na univerzitách se v té době ještě řídily nařízením ministra kultu a vyučování z 11. února 1887 o habilitaci soukromých docentů. Docentura mohla být udělena pouze pro celý obor některého předmětu (nebo jeho uzavřeného celku) a pouze žadateli, který získal na dané fakultě doktorát. Pro získání docentury bylo nutné sepsat buď habilitační spis, nebo rozsáhlejší studii a ty vydat tiskem. Žádost se podávala profesorskému sboru příslušné fakulty spolu s životopisem a podrobným výkladem zamýšlených přednášek. Sbor poté ze svého středu zvolil komisi, která měla posoudit kvalitu habilitačního spisu. Pokud bylo hodnocení příznivé, byl žadatel připuštěn ke kolokviu, a pokud uspěl z rozhovoru, měl předložit tři témata pro svou zkušební přednášku. Jak kolokvium, tak přednáška se konala před profesorským sborem, který případné kladné hodnocení předložil ministerstvu školství.⁹⁷ Žádost o udělení *venia legendi* z oboru všeobecných dějin se zvláštním zřetelem k dějinám východní Evropy Paulová podala 19. ledna 1925.⁹⁸ Přílohu žádosti tvořil doktorský diplom, životopis, tři exempláře habilitačního spisu *Jugoslavenski odbor. Povjest jugoslavenske emigracije za vrijeme svjetskog rata od 1914–1918*, doktorská dizertace *Styky českých husitů s carhradskou církví na základě církevních poměrů byzantských*, spis *Diplomatická hra o Jihoslovany za světové*

⁹² Millet Gabriel (1867–1953), francouzský byzantolog, specialista na archeologii a výtvarné umění Byzantské říše.

⁹³ Bréhier Louis René (1868–1951), francouzský historik a byzantolog, 1899–1938 profesor starověkých a středověkých dějin na univerzitě v Clermont-Ferrand.

⁹⁴ Eisenmann Louis (1869–1937), francouzský historik, slavista; nástupce Ernesta Denise na Sorbonně; od roku 1905 působil na univerzitě v Dijonu, 1922 přešel na pařížskou Sorbonnu; 1914–1918 expert francouzského informačního odboru ministerstva války; od roku 1925 ředitel Francouzského institutu v Praze.

⁹⁵ Heisenberg August (1869–1930), německý byzantolog; studoval klasickou filologii v Marburgu, Lipsku a Mnichově, 1901 habilitován pro obor středověké a novověké filologie ve Würzburgu (od 1908 profesor); 1910 nástupce byzantologa profesora Karla Krumbachera na univerzitě v Mnichově. K. Krumbacher (1856–1909) byl de facto zakladatelem byzantologie jako samostatné vědecké disciplíny a jeho dílo do českého prostředí přinesl právě Jaroslav Bidlo.

⁹⁶ AUK, fond FF UK, kart. 47, i. č. 566, přepis děkana FF UK ministerstvu školství a národní osvěty, 11. 12. 1926.

⁹⁷ *Sbírka zákonů a nařízení pro Univerzitu Karlovu v Praze. Část všeobecná*, Praha 1927.

⁹⁸ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, žádost o habilitaci, 19. 1. 1925.

války a program budoucích přednášek.⁹⁹ Zaměřením svých přednášek se vymezila vůči přednáškám Bidla, což odůvodnila: „Vzhledem k tomu, že na Karlově universitě je profesor, který přednáší o dějinách byzantologických, polských a ruských, představuji si svou učitelskou činnost tak, že bych se snažila doplnit jeho přednášky, které jsou rázu povšechného, speciálními tématy. Dějiny evropského východu není možno přednášet bez podkladu dějin byzantských, a proto bych přednášela aspoň 1–2 semestry o dějinách byzantských. K tomu bych připojila dějiny Jihoslovanů a Bulharů, zejména novější dějiny 19. a 20. století. Z ruských dějin bych přednášela především ty oddily, ve kterých se projevují kulturní a politické vlivy byzantské, a dále z novějších dějin dějiny ruské politiky na Balkánském poloostrově.“¹⁰⁰

Na nejbližším zasedání profesorského sboru dne 29. ledna 1925 byla zvolena komise ve složení Jaroslav Bidlo, Josef Šusta a Matija Murko,¹⁰¹ který byl určen za svolavatele komise.¹⁰² Komise zasedla 13. března 1925 a její závěrečná zpráva byla velmi pozitivní: „Slečna dr. Milada Paulová je první ženská kandidátka soukromé docentury na naší fakultě a na Karlově universitě vůbec. Komise pokládá tudíž za vhodné prohlásit, že podle jejího dosaavadního vědeckého vývoje a zvláště podle jejího spisu habilitačního doufá v ní získat učitelskou sílu nevšedního nadání badatelského a neobyčejné vytrvalosti a pile. Proto navrhuje, aby sbor profesorský její habilitační spis schválil a dovolil jí, aby se mohla podrobit habilitačnímu kolokviu a v případě příznivého jeho výsledku konat přednášku na zkoušku.“¹⁰³

Komise se rozhodla jednomyslně a bez pochyb, což v případě první ženy, docentky, bylo více než žádoucí. Případně budoucí odborné a pedagogické selhání ženy, která získala vyšší univerzitní titul, by bylo vnímáno mnohem ostřeji a kritičtěji než v případě muže. Všichni zúčastnění si byli vědomi toho, že se tímto de facto zaručují za její budoucí úspěšnou kariéru a Paulová je k úspěchu v podstatě zavázána. Nejistou otázkou bylo nejen přijetí ze strany profesorského sboru, ale i ze strany studentů. Dne 19. března 1925 profesorský sbor schválil ve svém třináctém bodě referát habilitační komise a připustil Paulovou k habilitačnímu kolokviu.¹⁰⁴ Zkušební kolokvium bylo stanoveno na 23. dubna 1925 v 16:00 ve druhém patře fakultní zasedací síně děkanátu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Krakovské ulici č. 6.¹⁰⁵ Dne 30. července 1925 MŠANO schválilo usnesení profesorského sboru, kterým byla Milada Paulová jmenována soukromou docentkou obecných dějin východní Evropy a Balkánského poloostrova na Filozofické fakultě

⁹⁹ Paulová dále připojila seznam témat, která by přednášela pro jednotlivé semestry: 1. a 2. semestr – „Dějiny císařství Nikajského a obnovení říše byzantské od r. 1204 do r. 1453“; 3. semestr – „Dějiny Srbska a Bulharska od konce 12. století do podmanění od Turků“; 4. semestr – „Jihoslovanské obrození a sjednocení“; 5. semestr – „O pramenech k jihoslovanským dějinám“; 6. semestr – „Dějiny Bulharů v 19. století“; 7. semestr – „Styky rusko-byzantské ve středověku“; 8. semestr – „Rusko a východní otázka v 19. století. Viz AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, žádost M. Paulové o udělení venia docendi, seznam přednášek.

¹⁰⁰ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, žádost o habilitaci, 19. 1. 1925.

¹⁰¹ Matija Murko (1861–1952), slovinský filolog, přednášející od roku 1920 v Praze a dlouholetý ředitel Slovanského ústavu.

¹⁰² AUK, fond FF UK 1882–2000, Protokoly profesorského sboru 1924–1925, protokol z 29. 1. 1925.

¹⁰³ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, zpráva komise o žádosti za habilitaci, 19. 3. 1925.

¹⁰⁴ AUK, fond FF UK 1882–2000, Protokoly profesorského sboru 1924–1925, protokol z 19. 3. 1925.

¹⁰⁵ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, koncept dopisu Smetánky Paulové, 17. 4. 1925.

Univerzity Karlovy v Praze.¹⁰⁶ Profesorský sbor rozhodl, že její habilitační přednáška bude na téma *Vznik srbského státu*.¹⁰⁷ Spolu s Paulovou byl jmenován docentem také Karel Stloukal,¹⁰⁸ její kolega a důvěrník, který se od této chvíle stává jejím univerzitním a odborným souputníkem.¹⁰⁹

Rozhodnutí Bidla habilitovat svou žačku bylo zásadní i z toho pohledu, že mu tehdy bylo vytýkáno, že jako jeden z hlavních představitelů historie na pražské univerzitě nepodporuje ve svém oboru dělbu práce. Milan Kudělka ale tuto kritiku odmítá, respektive modifikuje v tom smyslu, že Bidlo neměl příliš velké pochopení pro potřeby nově vzniklých institucí, které vnímal do určité míry konkurenčně. Proto se Bidlo ve shodě se Šustou rozhodli podpořit postavení pražské historické katedry tím, že ji personálně posílí mladšími spolupracovníky se záměrem soustředit sem bádání o východní Evropě.¹¹⁰ Bidlo od počátku uvažoval o Paulové, která v té době jako jediná splnila všechny jeho náročné podmínky. Jedinou výhradu, již Bidlo měl, bylo téma její habilitační práce, které považoval za přechodnou záležitost. Jeho hlavním cílem byla byzantologická studia, kde bylo možné plně využít metody historikovy práce. Naproti tomu byli Šusta i Murko k tématu příznivě nakloněni a také to dali ve svém posudku najevo.

Rok 1925 se do českých dějin zapsal tím, že docentský titul získala poprvé žena. Naplnily se tak dlouhodobé snahy J. Bidla o prosazení M. Paulové mezi vysokoškolské profesory. Bidlo měl od počátku o vědecké erudici Paulové vysoké mínění a svou důvěru stvrzoval praktickými činy, kdy se usilovně staral nejen o její finanční zabezpečení, ale též o její vědecký růst. Po vzniku nových univerzit v Brně¹¹¹ a Bratislavě¹¹² vážně uvažoval o možnosti postavit Paulovou do čela připravované katedry slovanských dějin v Bratislavě.

Koketování s Bratislavou

Obsazení nových univerzit kvalitními vysokoškolskými profesory bylo politickou záležitostí a nemalou roli zde hrály lobbismy jednotlivých zájmových skupin. Velmi citlivým

¹⁰⁶ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, s. 7; MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), přípis děkana FF UK z 11. 8. 1925; ve stejném roce se habilitoval Karel Stloukal pro západní dějiny. Z. KALISTA, *Po proudu života*, II, s. 115.

¹⁰⁷ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), přípis děkanství FF UK v Praze, 24. 4. 1925.

¹⁰⁸ Stloukal Karel (1887–1957), český historik; žák J. Golla a J. Šusty; 1913–1914 pracoval ve vatikánských archívech. Za první světové války sloužil jako důstojník, 1919–1920 úředník Archivu země České, 1920–1921 úředník ministerstva zahraničních věcí, 1922–1935 ředitel Archivu NM v Praze; 1925–1935 docent, 1935–1945 mimořádný, 1945 řádný profesor všeobecných dějin na FF UK, 1937 spoluzakladatel a první předseda České společnosti historické. Věnoval se českým dějinám konce 16. a začátku 17. století, především otázce nástupu protireformace v českých zemích. Dále se zabýval dobou Karla IV. a svatováclavskou tradicí.

¹⁰⁹ Stloukal byl ale jmenován docentem pro dějiny západní.

¹¹⁰ Milan KUDĚLKA, *Československá slavistika v letech 1918–1939*, Praha 1977, s. 364.

¹¹¹ Masarykova univerzita v Brně byla zřízena jako druhá česká univerzita zákonem ze dne 28. ledna 1919 č. 50 Sb. z. a n., a v době svého vzniku měla čtyři fakulty (právníckou, lékařskou, přírodovědeckou a filozofickou).

¹¹² Univerzita Komenského vznikla zrušením Alžbětinské univerzity na základě zákona č. 375/1919 Sb. z 27. 6. 1919 a vládním nařízením č. 595/1919 Sb. (11. 11. 1919) byla pojmenována Univerzita J. A. Komenského v Bratislavě. Srov. Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, Praha 2014, s. 129; *Ročenka University Komenského za prvního pětiletí 1919–1924*, Bratislava 1926. Dne 11. 7. 1919 nabyt účinnosti zákon o založení československé státní univerzity v Bratislavě, který 27. 7. přijalo Národní shromáždění. Nařízením vlády z 11. 11. 1919 byla univerzita pojmenována Univerzitou Komenského. Na prvních třech fakultách, které byly otevřeny, působili zprvu převážně čeští profesori (na lékařské fakultě jedenáct českých profesorů, na právnícké a filozofické fakultě vyučovali zpočátku pouze čeští profesori).

tématem byl zjevný nedostatek kvalifikovaných pedagogů z řad Slováků.¹¹³ Počátky fungování nových univerzit ale byly obtížné. Komplikované bylo zejména zřizování Univerzity Komenského v Bratislavě. Chybělo jak vybavení, tak kvalifikovaní pedagogové. V listopadu 1920 se zintenzívnily snahy slovenských politických špiček urychlit obsazení bratislavské univerzity. První řádní profesori byli jmenováni teprve na podzim 1921, a z toho jen dva byli Slováci.¹¹⁴ Zbývajících šest byli Češi a s výjimkou jediného se habilitovali v letech 1903–1920 na pražské filozofické fakultě.¹¹⁵

Otázka jmenování Paulové do Bratislavy přišla na pořad dne během jejího prvního studijního pobytu v Království SHS, kdy jí Bidlo referoval o rozhovoru s ministerským radou Mlčochem,¹¹⁶ který vyjádřil přání, aby Paulová přešla do Bratislavy, a pomohla tak vyřešit ožehavou otázku získání kvalitních vysokoškolských pedagogů.¹¹⁷ O Bidlově postoji k vědecké kariéře Paulové svědčí následující dopis, dokládající jeho nejvyšší možnou důvěru v její schopnosti. Vzhledem k jejich pozdější vážné roztržce je důležitým svědectvím o vysokých nadějích, které Bidlo v Paulovou vkládal: „*Co se týká Vaší budoucí profesury, víte, že Vás pokládám za svého nejlepšího žáka. To znamená, že Vás pokládám za způsobilou i k nejtěžším úkolům vědeckým, jako je zahajování vědeckého studia na univerzitě a zakládání vlastního semináře. Mimo Vás bych si nikoho netroufl do Bratislavy pro nejbližší dobu doporučit.*“¹¹⁸

Bidlo si byl vědom, že čas zde hraje důležitou roli, což se projevovalo opakovanými výzvami k Paulové, aby svůj pobyt v Království SHS příliš neprodlužovala a vrátila se domů a urychleně sepsala svou habilitační práci. Upozorňoval na vážné nebezpečí, že bude předběhnuta jinými kandidáty, čemuž nebude moci zabránit. Bidlo měl samozřejmě snahu obsadit místa na nových univerzitách schopnými a kvalitními adepty a jako ilustraci uváděl žádost o habilitaci Jana Slavíka, kterou nedoporučil.¹¹⁹ Bidlo průběžně v této věci jednal s příslušnými úředníky na MŠANO, zejména s ministerským radou Mlčochem, jenž byl Paulové díky jejím zprávám z Království SHS přátelsky nakloněn. Byl to dokonce Mlčoch, kdo Paulovou vyzval, aby materiály získané během svého pobytu zúročila v habilitační práci.¹²⁰ Bidlo se Paulovou snažil přesvědčit, že jmenování do Bratislavy by ji nepřipravilo o možnost budoucího přestupu do Prahy: „*Půjdete-li do Bratislavi [!], bude to čestný úkol pro Vás, a já udělám opatření, abyste, budete-li chtít, mohla ‚postoupit‘ do Prahy, až by za Vás byla pro Bratislavu náhrada. Pro mě budete vždycky platit za mého budoucího nástupce v Praze. Stačí Vám to?*“¹²¹ Jmenování do Bratislavy podporoval také tehdejší ministr školství Josef Šusta, který odborné kvality a vědecký potenciál Paulové znal velmi dobře. Paulová o Bratislavě vážně uvažovala, také proto, že v zimním semestru 1920/1921 začal v Praze přednášet dějiny národa bulharského profesor Petrohradské univerzity Nikolaj

¹¹³ M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*, s. 130.

¹¹⁴ B. NEUMANN, *Milada Paulová*, s. 162.

¹¹⁵ J. PETRÁŇ, *Nástin dějin Filozofické Fakulty University Karlovy v Praze /do roku 1948/*, s. 272.

¹¹⁶ Mlčoch František (1875–1938), referent, později oborový přednosta na ministerstvu školství a národní osvěty.

¹¹⁷ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis Bidla Paulové z 2. 9. 1920; D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...*“ *Vzájemná korespondence*, I, dopis č. 7, J. Bidlo P. Šámalovi, 5. 11. 1921.

¹¹⁸ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis J. Bidla M. Paulové, 2. 10. 1920.

¹¹⁹ B. NEUMANN, *Milada Paulová*, s. 163; MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis J. Bidla M. Paulové, 26. 7. 1920.

¹²⁰ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Štřet generací?*, s. 151.

¹²¹ Tamtéž, dopis č. 36, J. Bidlo M. Paulové, 2. 10. 1920.

Vladimirovič Jastrebov. Ten byl záhy po svém příchodu jmenován řádným profesorem na Univerzitě Karlově¹²² a Paulová z toho usoudila, že její budoucí profesní uplatnění v Praze na poli slavistiky není příliš reálné.

Paulová se ale nakonec rozhodla pro „jihoslovanskou věc“. Prodloužení studijního pobytu Paulové v Království SHS sice Bidlo přijal, ale obával se, že jí to může v konečném důsledku poškodit v kariéře.¹²³ Ve středu politického zájmu stála katedra historie bratislavské univerzity, o kterou vedli souboj Milan Hodža,¹²⁴ Ján Kvačala¹²⁵ a ruský emigrant David Davidovič Grimm.¹²⁶ Kandidatura Paulové měla sice v ministerstvu silnou pozici, ale bylo nutné, aby rychle napsala habilitační práci. Navíc Slováci usilovali o to, aby byla zřízena zvláštní mimouniverzitní komise, v níž by pražští profesori neměli mít vliv na obsazování postů v Bratislavě. Jejich vliv na obsazení bratislavských kateder byl omezen pouze na první jmenování, kdy o dalších nových profesorech měl rozhodovat tamní profesorský sbor. Bidlo si byl vědom, že se tak zásadním způsobem zúží manévrovací prostor.

Bidlo proto Paulovou vyzval k ukončení pobytu v Království SHS a urychlenému sepsání práce, na jejímž základě by mohla přistoupit k habilitaci.¹²⁷ Paulová, přestože ji zpočátku Bratislava lákala, nakonec nabídku odmítla.¹²⁸ V jejím rozhodování hrály roli následující faktory: zájem dokončit excerptci pramenů k jihoslovanskému odboji, váhání opustit Prahu – centrum kulturního a vědeckého života, obava opustit své přátele a odejít do tehdejších nejistých poměrů v Bratislavě.

Cesta k mimořádné profesuře

Vraťme se ale zpět k roku 1925, kdy Paulová konečně dosáhla docentury. Bidlo tehdy předpokládal, že se nyní Paulová plně soustředí na prohlubování znalostí v oblasti byzantologie a středověkých slavistických témat. Z tohoto hlediska měly mít velký význam její studijní pobyty v Paříži a Mnichově, které měly upevnit a rozšířit její znalosti v byzantologii. Paulová sice oba studijní pobyty absolvovala, ale místo zužitkování sebraného materiálu se nadále věnovala usilovné práci na českém a jihoslovanském odboji. Když v roce 1928 vyšla Paulové kniha *Jihoslovanský odboj a česká Maffie*,¹²⁹ která byla odbornou veřejností

¹²² Jako ruský emigrant a slavista získal Jastrebov významné postavení. Přednášel slovanské dějiny, zatímco jeho nástupci byli zvláštní smlouvou pověřováni pouze přednáškami z dějin Ruska a Ukrajiny. Po brzké Jastrebovově smrti nebyl již žádný profesor slovanských dějin z řad emigrantů jmenován. Viz M. KUDELKA a kol., *Československá slavistika v letech 1918–1938*, s. 399–400.

¹²³ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis J. Bidla M. Paulové, 16. 11. 1920.

¹²⁴ Hodža Milan (1878–1944), slovenský politik a státník. Jeho působení na Filozofické fakultě Univerzity Komenského bylo pouze fiktivní. Fakticky zde nikdy nebyl pedagogicky činný, byť plat pobíral. Srov. M. DUCHAČEK, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*.

¹²⁵ Kvačala Ján Radomír (1862–1934), slovenský pedagog, kmenolog a církevní historik; 1893–1918 profesor evangelické teologické fakulty v estonském Tartu; 1921–1934 profesor církevních dějin na evangelické teologické vysoké škole v Bratislavě (1926/1927 děkan).

¹²⁶ Grimm David Davidovič (1864–1941), ruský právní historik, emigrant žijící v Praze.

¹²⁷ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis J. Bidla M. Paulové, 13. 1. 1921.

¹²⁸ Tamtéž, dopis M. Paulové J. Bidlovi, 16. 9. 1920.

¹²⁹ Milada PAULOVÁ, *Jihoslovanský odboj a česká Maffie*, I, Praha 1928; MÚA, fond Milada Paulová, kart. 10, i. č. 442, dopis P. Šamala M. Paulové z 21. 1. 1928; AKPR, fond KPR, Dr. Milada Paulová, prof. Karlovy univerzity, i. č. 1357, D 3202/28, interní záznam z 19. 5. 1928; AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část I., kart. 61, dopis M. Paulové P. Šamalovi, 17. 5. 1928.

příznivě přijata,¹³⁰ doufala, že Bidlo ustoupí od svého negativního postoje vůči moderním dějinám a na základě této knihy ji navrhne na profesorku. Šusta a Bidlo jí ale dali jasně najevo, že navržena může být jen na základě práce ze středověkých dějin. Jejich stanovisko Paulovou nepříjemně překvapilo, ale výzvu obou profesorů ignorovala a nadále intenzivně pokračovala v práci na českém domácím odboji a doufala, že Bidlo nakonec ze svého požadavku ustoupí.

V roce 1931 se Bidlo a Šusta rozhodli znovu přimět Paulovou ke splnění jejich podmínek. Děkanát Filozofické fakulty Univerzity Karlovy zaslal Paulové oficiální dopis, v němž byla vyzvána, aby na jeden rok přestala psát *Maffii* a věnovala se práci ze středověkých dějin, na jejímž základě by mohla zažádat o profesuru. Paulová reagovala výrazně emotivně a dokonce se chtěla vzdát univerzitní kariéry a docentského titulu.¹³¹ Bidlo jí navíc oznámil, že pokud během roku nevypracuje požadovanou práci ze středověkého tématu, bude nucen navrhnout na mimořádnou profesuru někoho jiného, zřejmě Josefa Macůrka.¹³² Bidlo se v korespondenci opakovaně vyjádřil, že má eminentní zájem, aby se Paulová stala jeho nástupkyní v čele katedry a stále ji považoval za svého nejlepšího žáka a pevně důvěřoval v její vědecké schopnosti, které ovšem dle jeho názoru plýtvala svým jednostranným zaměřením na moderní dějiny. I toto ultimátum lze svým způsobem chápat jako poslední pokus, jak Paulovou donutit splnit legitimní nároky vedoucího katedry, aby mohla být jmenována profesorkou a v budoucnu stanout v čele katedry. Pokud by jí chtěl skutečně poškodit, tak jak to prezentovala Paulová, tak by jí oficiální výzvu již nedával a automaticky by upřednostnil Macůrka.

Sama Paulová přiznala, že jí Bidlo řadu let žádal, aby se více věnovala byzantským a středověkým dějinám, a ona věděla, že splnění tohoto požadavku jí umožní rychlou kariéru. Ale Paulová se v roce 1928 definitivně rozhodla dopsat *Maffii*, zřejmě pod vlivem kancléře Šámala, který ji podle jejich slov vyzval v pokračování práce. Ovšem sám Šámal to s největší pravděpodobností nestavěl tak, aby práci na monografii obětovala vše, a to jak v pracovním, tak osobním životě. Ve sporu s Bidlem jí Šámal doporučil poslechnout Bidla: „*Po všestranné úvaze o věci byl jsem slečně doc. dr. Paulové radou, aby na návrh prof. Bidla přistoupila, poněvadž tím, dle mého soudu, jest sice práce o Maffii zdržena, ale nikoliv zmařena, a ona při tom dosáhne univerzitní profesury, což znamená pro ni osobně i pro její práci ohromný zisk. Projevil jsem také přání, že bych o věci této s prof. Bidlem promluvil.*“¹³³ Jak Bidlo, tak Šámal měli eminentní zájem na prospěchu Paulové, což potvrzuje interní záznam P. Šámala z 15. června 1931, který potvrzuje, že se oba muži shodli na tom, aby Paulová prozatím upřednostnila práci ze středověkých dějin. Ze záznamu také nepřímou vyplývá, že si Šámal byl vědom, že psaní *Maffie* je pro Paulovou výrazně emocionální záležitost a s ohledem na to Bidla požádal, aby svůj požadavek vymáhal šetrněji. Při té příležitosti Bidlo Šámalovi sdělil, že Paulová patří mezi jeho nejnadanější žáky a že jemu

¹³⁰ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část I, kart. 61, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 20. 8. 1928.

¹³¹ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, kart. 62, T. 587/31, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 4. 6. 1931.

¹³² Macůrek Josef (1901–1992), český historik; 1921–1925 studium historie na FF UK v Praze, zde v letech 1925–1930 působil jako asistent, 1930–1935 docent. Od roku 1935 profesor na FF MU v Brně. Od 1965 člen korespondent ČSAV, 1968–1969 ředitel Ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV. Zabýval se zejména dějinami východoevropských národů, česko-rumunskými vztahy a uherskými a polskými dějinami.

¹³³ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, kart. 62, T. 587/31, interní záznam P. Šámala, 11. 6. 1931.

samotnému by bylo velice líto, kdyby jí unikla mimořádná profesura jen proto, že nemá větší práci ze středověkých dějin.¹³⁴

Bezprostředně po těchto událostech se Paulová s Bidlem ještě osobně stýkali mimo univerzitní půdu, tak jak to činili dříve. Paulová v té době ještě stále doufala, že se za ni Šámal v této kauze postaví a přesvědčí Bidla, aby ustoupil. Sám Bidlo si byl vědom, že Šámal hraje v životě Paulové výjimečnou roli, proto také Šámalův souhlas s jeho požadavkem byl pro profesora ulehčením. Tím se mohl zmenšit konflikt s Paulovou, na němž Bidlo rozhodně neměl zájem. Poté, co Paulová seznala, že Šámal je s Bidlem zajedno, podvolila se a Bidlovi oznámila téma své další práce na základě středověkých dějin. Paulová ovšem cítila vůči profesorovi trpkost, protože byla přesvědčena, že je práce z moderních dějin dostačující pro obhajobu na profesuru. Paulová to vnímala tak, že musí začít prakticky od nuly.¹³⁵

Otázka profesury Paulové se na pořadu dne objevila znovu až v lednu 1933. Paulová předložila požadovanou práci ze středověkých byzantských dějin *Význam islámu v kultuře Středomoří* a očekávala, že splnila podmínky pro návrh na profesuru. Bidlo se vyjádřil k práci velice kladně, ale protože šlo o syntézu, řekl Paulové, že musí napsat ještě jednu práci pramennou,¹³⁶ která by se věnovala vlivu křížáckých výprav (čtvrté křížácké výpravy) na byzantské dějiny.¹³⁷ Tento nový Bidlův požadavek Paulovou opět uvrhl do emocionálního zmatku a úzkosti, byť se jí profesor marně snažil vysvětlit, že je motivován snahou, aby její kandidatura jako ženy byla nenapadnutelná. V noci z 28. na 29. ledna píše otřesená Paulová emotivní dopis Bidlovi: „Přála bych si, mluvit s Vámi – už dávno. Ale já nemohu. Já jsem v celku *hrozně úplně s nervy hotový, vyčerpaný a naprosto lítostivý člověk – já to nedokážu.*“¹³⁸ Paulovou zasáhly informace, že se připravují návrhy na profesorská jmenování Flory Kleinschnitzové,¹³⁹ Bedřicha Mendla¹⁴⁰ a Karla Stloukala.¹⁴¹ Zejména ji rozčilila případná nominace Kleinschnitzové a úvahy o tom, že by byla jmenována do Bratislavy. Paulová poukazovala na disproporci mezi svou a její publikační činností. Rozzlobilo ji, že by byla Kleinschnitzová navržena na mimořádnou profesorku na základě „*drobného článku*“.¹⁴² Dokonce věc postavila tak, že pokud bude Kleinschnitzová jmenována, bude to považovat za znehodnocení své dosavadní práce. Je ale pravda, že docentská habilitace Kleinschnitzové byla považována za skandální a úroveň její předložené práce za chabou.¹⁴³ Paulová byla tak psychicky vyčerpaná, že se chtěla vzdát své

¹³⁴ Tamtéž, T. 648/31, interní záznam P. Šámala, 15. 6. 1931.

¹³⁵ Tamtéž, T. 674/31, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 19. 6. 1931.

¹³⁶ Tamtéž, T. 177/33, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 26. 1. 1933.

¹³⁷ Tamtéž, T. 194/33, interní záznam P. Šámala, 31. 1. 1933.

¹³⁸ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis M. Paulové J. Bidlovi z 28./29. 1. 1933.

¹³⁹ Kleinschnitzová Flora (1891–1946), slovenská literární historička, od 1919 úřednice Veřejné a univerzitní knihovny v Praze, od 1929 docentka pro dějiny novější československé literatury na FF UK v Praze.

¹⁴⁰ Mendl Bedřich (1892–1940), český historik, 1921–1933 vědecký pracovník, 1933–1939 ředitel Státního historického ústavu, 1927 docent, 1934 profesor hospodářských a sociálních věd na FF UK v Praze.

¹⁴¹ Srov. pozn. 108.

¹⁴² Patrně je míněn článek: Flora KLEINSCHNITZOVÁ, „*Dies irae, dies illa...*“ (Ze sklonku „Zlatého věku“), Časopis Učené společnosti Šafaříkovy „Bratislava“ 6/3, 1932, s. 238–244. MÚA, fond Milada Paulová, kart. 54, i. č. 1129.

¹⁴³ AUK, fond FF UK, i. č. 371, osobní spis Flory Kleinschnitzové, vyjádření M. Weingarta k habilitačnímu řízení F. Kleinschnitzové. Srov. zpráva J. Říhy ze 17. 2. 1933, otištěno in: D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...*“ *Vzájemná korespondence*, I, dopis č. 237, s. 315–316.

docentury a zcela opustit univerzitní a vědecký život.¹⁴⁴ Hluboce se jí dotýkaly zlomyslné poznámky kolegů v knihovně, kteří otevřeně hovořili o tom, jak je trapné, že Paulová nikdy nebude navržena na profesorku zvláště, když jde o slovanské dějiny, které jsou politikem a jsou stále přetřásané ve společnosti.¹⁴⁵

Ovšem v dalším odstavci Paulová přiznává, že když psala svou práci *L'islam et la civilisation méditerranéenne*,¹⁴⁶ kterou pojala jako polemiku s názory prezentovanými historikem Henri Pirenem,¹⁴⁷ věděla, že Bidlo bude považovat za nutné napsat ještě vedle této syntetické práce práci analytickou (pramennou). Takže tento požadavek pro ni nebyl nový. Paulová ale doufala, že když napíše syntetickou středověkou práci, Bidlo uzná její knihu *Jihoslovanský odboj a česká Maffie* jako pramenné dílo a navrhne ji na profesuru. Paulová si byla vědoma, že Bidlův záměr od počátku byl, aby z Paulové učinil první profesorku v Československu: „*Nemyslete jen, prosím, že nemám pochopení a neuznávám, co byste Vy chtěl a co byste si přál. Vytvořil jste kdysi první docentku, a máte na mysli, vytvořit první ženu profesorku! Tedy – třeba je tolik, abyste se jí reprezentoval!*“¹⁴⁸ Bidlo reagoval střízlivě a stručně: „*Velectěná! Žádná kaše se nejl tak horká, jak se uvaří – dí staré přísloví. Uklidněte se a vraťte se ke kritickému a střízlivému pozorování skutečného světa. Doufaje, že se Vám to do 14 dní podaří, odpovím Vám po této lhůtě. Zatím pokládám Váš dopis za nenapsaný.*“¹⁴⁹ V té době se Paulová dostává do další tíživé situace. Obrátil se na ni profesor Karel Titz¹⁵⁰ s prosbou, aby požádala Šámala o pomoc a intervenci ve prospěch Macůrka. Titz chtěl, aby mu Šámál pomohl prosadit rychlé jmenování Macůrka za mimořádného profesora v Brně.¹⁵¹ To byla pro Paulovou další rána, vzhledem k tomu, že Macůrek byl druhý preferovaný žák Jaroslava Bidla a tím pádem její konkurent.¹⁵² Macůrek působil v letech 1925–1935 jako asistent v historickém semináři.¹⁵³ A i když byl nesporně vědecky nadaný a schopný, v osobní rovině se vyskytovaly pochybnosti. Kalista ve svých pamětech Macůrka hodnotil jako „*nesmírně ctižádostivého, ale méně nadaného*“.¹⁵⁴ Paulová zmiňuje, že udržoval současně vztah s Bidlovou dcerou a blíže neurčenou dívkou na Moravě.¹⁵⁵ Paulová Titzovu žádost interpretovala tak, že žádost o intervenci vlastně pochází přímo od

¹⁴⁴ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, fond Milada Paulová, část II, kart. 62, T. 194/33, interní záznam P. Šámala, 31. 1. 1933.

¹⁴⁵ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis M. Paulové J. Bidlovi, 28./29. 1. 1933.

¹⁴⁶ Otištěná v roce 1934 ve Věstníku Královské české společnosti nauk.

¹⁴⁷ Henri Pirenne (1862–1935), významný belgický historik, byzantolog.

¹⁴⁸ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis M. Paulové J. Bidlovi, 28./29. 1. 1933.

¹⁴⁹ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis M. Paulové J. Bidlovi, 29. 1. 1933.

¹⁵⁰ Titz Karel (1880–1940), československý jazykovědec-romanista. Vystudoval romanistiku a germanistiku na české univerzitě v Praze, 1906–1920 středoškolský profesor, od 1919 docent, 1919–1924 mimořádný profesor, 1924–1932 řádný profesor románské filologie na FF MU v Brně, od 1932 na FF UK v Praze. Mimořádný člen ČAVU a KČSN.

¹⁵¹ J. PETRÁŇ, *Nástin filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, s. 299, 361. Macůrek byl habilitován za soukromého docenta pro dějiny východní Evropy a Balkánského poloostrova dne 3. 5. 1930.

¹⁵² AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, kart. 62, 275/33, dopis K. Titze M. Paulové před 13. únorem 1933.

¹⁵³ Bidlo prosadil, aby Macůrek začal od letního semestru 1930/1931 přednášet jako soukromý docent přehled rumunských dějin, a tím doplnil přednášky z dějin balkánských zemí. Současně s tím vyučoval dějiny uherského státu a před odchodem do Brna v roce 1935/1936 také vývoj polsko-litevského státu v 17. století. J. PETRÁŇ, *Nástin filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, s. 380.

¹⁵⁴ Z. KALISTA, *Po proudu života*, II, s. 637.

¹⁵⁵ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...*“ *Vzájemná korespondence*, I, dopis č. 389, M. Paulová P. Šámalovi, 21. února 1935.

Macůrka, a že jí tak prostřednictvím Titze hrozí, že pokud Šámal neprosadí jeho jmenování v Brně, bude se ucházet o jmenování v Praze.¹⁵⁶

Dne 14. února 1933 na Paulovou čekala Bidlova odpověď na její dopis z noci z 28. na 29. ledna: „*Odpověď, kterou Vám teď posílám, jest odpovědí Vašeho přítele, dávného učitele, který Vaše vědecké schopnosti vysoko cenil a který pro Vás mnoho udělal, aby se mohly náležitě rozvinouti, jest však také odpovědí představitele důležitého oboru na naší první univerzitě, představitele, na kterém spočívá veliká tíha zodpovědnosti pro blízkou a dalekou budoucnost.*“¹⁵⁷ Bidlo Paulové připomněl, že jej jeho postavení prvního profesora východoevropských dějin, jejichž významnou složku tvoří slovanské dějiny, zavazuje k tomu, že musí na své místo dosadit nezpochybnitelně vynikajícího nástupce. S lítostí vzpomněl, že požadavek rychlého zřizování nových vysokých škol měl za následek jmenování nedostatečně kvalifikovaných lidí na docentská a profesorská místa, kteří zablokovali jmenování lepších budoucích kandidátů na mnoho dalších let.¹⁵⁸ Dále Bidlo Paulové připomněl, že zkušenost ukázala, že je lepší raději katedry neobsadit než jmenovat vědecky nevypělé profesory. Jako důkaz uváděl i případ svého učitele Konstantina Jirečka,¹⁵⁹ který poté, co odešel v roce 1893 do Vídně na katedru slovanské filologie, nechal své místo neobsazené, i když se o něj ucházel J. L. Pič,¹⁶⁰ a vychoval si Bidla.¹⁶¹ A když zemřel Emanuel Peroutka,¹⁶² Bidlo počkal, dokud nenašel Josefa Dobiáše,¹⁶³ jenž musel bezpodmínečně splnit všechny požadavky, které na něj Bidlo měl: „*A Dobiáš [...] Žehral sice na to, že se v jiných oborech nekladou tak přísné požadavky (t[o] j[est] konkrétně ukazoval na slabou kvalifikaci Salačovu),¹⁶⁴ ale on těm požadavkům přece bezvadně vyhověl – a při tom si ještě dělal svoje alotria: lokální české dějiny, které přirozeně byly na posilu jeho postavení, ale nemohly být základem pro jeho navrhování za mimořádného a řádného profesora.*“¹⁶⁵

Bidlo Paulové připomněl, že i Macůrek se musel podrobit jeho požadavkům a disciplíně a tím pádem ručí za jeho dostatečnou kvalifikaci. Podobně jako v případě Dobiáše, charakterizoval Macůrkovy ostatní vědecké zájmy jako „*alotria*“, a přestože je hodnotil vysoko, ani ty nepovažoval za způsobilé k tomu, aby na jejich základě Macůrka navrhl na profesora. Navíc Macůrka považoval za vědce, který má širší rozhled a není tedy příliš úzce odborně

¹⁵⁶ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, kart. 62, T. 275/33, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 13. 2. 1933.

¹⁵⁷ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis J. Bidla M. Paulové, 14. 2. 1933.

¹⁵⁸ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis J. Bidla M. Paulové, 14. 2. 1933.

¹⁵⁹ Konstantin Jireček (1854–1918), český historik a slavista, syn literárního historika Josefa Jirečka a synovec právního historika Hermenegilda Jirečka; v letech 1884–1893 profesor dějin východní Evropy a Balkánského poloostrova na české univerzitě v Praze, poté profesor vídeňské univerzity.

¹⁶⁰ Pič Josef Ladislav (1847–1911), český archeolog a historik, 1872–1881 profesor dějepisu a zeměpisu na gymnáziu v Mladé Boleslavi, 1881–1893 v Praze. V letech 1893–1905 kustod, od 1905 ředitel prehistorického oddělení NM v Praze; 1883–1905 docent, od 1905 mimořádný profesor slovanských a rakouských dějin na české univerzitě v Praze.

¹⁶¹ Zde ale Jaroslav Bidlo poněkud upravil skutečnost, protože na Bidlovu kariéru neměl Jireček podstatný vliv. Bidlovu kariéru pozitivně ovlivnili: Jaroslav Goll, Antonín Rezek, Josef Kalousek a Josef Emler.

¹⁶² Peroutka Emanuel (1860–1912), český historik.

¹⁶³ Dobiáš Josef (1888–1972), český historik a klasický filolog; 1920 docent, 1924 profesor FF UK v Praze.

¹⁶⁴ Salač Antonín (1885–1960), český klasický filolog a archeolog. 1909 absolvoval studium klasické filologie na české univerzitě v Praze, žák J. Krále a F. Groha. 1909–1927 působil jako středoškolský profesor. V letech 1925–1927 řídil archeologické výkopy v maloasijské Kýmě, 1930 u Varny; 1920–1927 docent, 1927–1929 mimořádný profesor, 1929 řádný profesor FF UK v Praze.

¹⁶⁵ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis J. Bidla M. Paulové, 14. 2. 1933.

vymezen.¹⁶⁶ Poté následovala tvrdá kritika: „*Vy se ani s Dobiášem ani s Macůrkem nemůžete měřit co do šíře svého vědeckého zájmu a svých znalostí. Kromě novověkých dějin jihoslovanských, neprohloubila jste nikde své vědomosti a nekonala jste bádání pramenového – až teprve nyní jste se obeznámila s literaturou ranného středověku atd. (Pirenne). Feudalismus v Byzanci jste opustila – a co jste z něho udělala, je málo. Na můj podnět přednášíte o dějinách ruských, ale to nelze kontrolovat. Ze styku s Vámi jsem nabyl dojmu, že nesledujete vědeckou literaturu svého a mého rozsáhlého oboru, že mnoho důležitých věcí vůbec neznáte, že v dějinách byzantských, pro které hlavně jste se měla připravovati, se vyznáte nedostatečně. Vaše literární činnost vůbec je slabá. Kromě Maffie jste si nedovedla najít sama nějaké vědecké téma, jako Dobiáš a Macůrek.*“¹⁶⁷

Bidlo se snažil Paulové své postoje vysvětlit s tím, že volba Bidlova nástupce je věcí nesmírně důležitou a je všeobecně kriticky sledována: „*Jsem pod kontrolou sboru profesorského všech univerzit a pod kontrolou historiků univerzitních i neuniverzitních, každý můj krok se kritizuje spíše nepříznivě nežli příznivě, musím tedy chránit sám sebe postupem zcela korektním. Až dosud Vaše vědecká kvalifikace mně neposkytuje záruku, že budete místo po mně uprázdněné zastávat tak, jak jsem je zastával já a jak je to v zájmu našeho vědeckého rozvoje i univerzity zapotřebí.*“¹⁶⁸ Dále jí, zcela oprávněně, připomíná, jakou podporu jí celý dosavadní čas poskytoval: „*Byl jsem a dosud jsem pln dobré vůle k Vám [...] Kvůli Vám jsem nechtěl navrhnout ani Vasil'eva¹⁶⁹ ani Kizewettera,¹⁷⁰ protože jsem nechtěl, aby Vám zamezili Vaše jmenování profesorkou. Za to jste se mi odvděčila tím, že jste prohlásila, že vůbec byzantské téma dělat nebudete a prohlásila, že budete dále dělat svou Maffii. Několikrát jsem Vám vykládal důvody vědeckými, věcnými, proč musím žádat téma byzantské a také důvody oportunistickými, ale všechno bylo marné. [...] Kvůli Vám jsem se vysazoval různým nebezpečím, že budu kaceřován za to, že nechci připustit cizince na fakultu – dělal jsem to v naději, že s Vámi budu jednou triumfovat. Zklamal jsem se trpce! Kvůli Vám slyším výtku, že jsem Macůrka měl navrhnout v Praze a domněnku, že i jeho ‚pronásleduji‘ [...] Váš dopis mě připravil o poslední trochu trpělivosti, jakou jsem k Vám zachovával. Ale dosud jsem ochoten se přičinit, abyste se stala mým nástupcem, splňte-li podmínku, kterou jsem Vám položil: Ještě jednu práci na základě pramenů – ne dlouhou – jako nezbytný doplněk k činnosti dosavadní.*“¹⁷¹ V dodatku svého dopisu Bidlo Paulovou nabádal, aby se vrátila ke střízlivému posuzování skutečnosti a aby se nevzdávala docentury. Bidlo také Paulové pohrozil, že pokud nesplní jeho požadavky, nastoupí na její místo František Dvorník¹⁷² a v nejhorším případě Marie Andrejeva¹⁷³ a případně dva blíže

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Alexandr Alexandrovič Vasil'jev, zahraniční člen Slovanského ústavu. Viz MÚA AV ČR, f. Slovanský ústav, kart. 15, i. č. 57, Zahraniční členové – členský spis.

¹⁷⁰ Alexandr Alexandrovič Kizewetter (1866–1933), ruský historik, žijící v emigraci v Praze.

¹⁷¹ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis J. Bidla M. Paulové, 14. 2. 1933.

¹⁷² Dvorník František (1893–1975), byzantolog, historik, římskokatolický kněz. V letech 1904–1912 studium na arcibiskupském semináři v Kroměříži, do 1916 na teologické fakultě v Olomouci (vysvěcen na kněze). Poté studoval na FF UK v Praze, 1920–1926 na pařížské univerzitě (dějiny Byzance) a na dalších pařížských školách. Od 1926 přednášel církevní dějiny na TF UK v Praze, 1927–1928 docent, od 1928 profesor, 1935 děkan; 1938 odjel na studijní cestu do Londýna a nadále žil v zahraničí.

¹⁷³ Andrejevová Marie, byzantoložka, v letech 1931–1935 mimořádná členka Slovanského ústavu; soukromá docentka Ruského historicko-filologického oddělení Ruské Akademické společnosti v Praze, členka Ruské

nespecifikovaní mladí vědci. Navíc jí dal otevřeně najevo, že se mu přičí působení Šámala na Paulovou, a tudíž jeho nepatřičný vliv na interní záležitosti univerzity.

Paulová poslala Bidlovi emotivní odpověď, kterou dala nejdříve k připomínkování Šámalovi, jehož úsudek jí byl nade vše. Tím byla ale do velké míry nespravedlivá k Bidlovi, protože Bidlo jí skutečně od počátku jejich univerzitních studií všemožně pomáhal a jejich vzájemná korespondence z 20. let svědčí o vzájemné důvěře a přátelství. Paulová možná míru jeho pomoci chápala jinak, protože Bidlova podpora s sebou nesla také řadu nároků. To vyplývalo z jejich pozice „učitel a žačka“. K Šámalovi mohla mít mnohem uvolněnější vztah a její bezmezný obdiv vůči Šámalovi je pochopitelný. Šámal byl charismatickou osobností, hlava českého odboje, kancléř s velkým politickým vlivem a především to byl muž, který byl Paulové stále oporou. Přízeň tak vlivného muže jí musela pochopitelně nesmírně imponovat. Práce na *Maffii a jihoslovanském odboji* jí dlouhá léta nepřinášela žádný výhled na ekonomické výhody. Naproti tomu podpora profesora Bidla měla od počátku zcela praktický ráz, jasná pravidla, jasně postulované požadavky a výhled na reálný kariérní postup s ekonomickým zajištěním.

Šusta v rozhovoru Šámalovi potvrdil, že požadavek, aby sepsala práci ze středověkých dějin, byl motivován tím, že její jmenování je precedentem. Oba profesori se tak chtěli zabezpečit proti všem případným námitkám: „*Dobrá polovina profesorů nepřeje ženskému postupu v tomto směru. Mají oporu ve výstražných případech některých ženských habilitací* [míněna Flora Kleinschnitzová].“¹⁷⁴

Paulovou celá záležitost nesmírně psychicky vyčerpala a podepsalo se to též na jejím fyzickém zdraví.¹⁷⁵ Šámal, aby zmírnil vzájemný konflikt, Paulové nabídl, že zreviduje koncept odpovědi Bidlovi, aby tak případně zamezil přílišné emotivnosti nebo volbě nevhodných formulací.¹⁷⁶ Konečné znění dopisu je oproti původní verzi velmi krátké a Šámal zásadním způsobem zredukoval pasáže věnované své osobě a výrazně umenšil emotivnost dopisu a především přiměl Paulovou splnit Bidlovy požadavky.¹⁷⁷ Bidlo, i když vyjádřil hlubokou trpkost nad jejím přístupem, s povděkem kvitoval, že se Paulová podvolí jeho požadavkům a přání. Připomínal jí, že když jí v minulém dopise hrozil, neznamenalo to, že by se jí zříkal. Neubráníl se ale tomu, aby jí nesdělil, že jeho důvěra v ni je vážně otřesena.¹⁷⁸ Důkazem dobré vůle, kterou Bidlo s Paulovou měl, byla jeho žádost, aby Kancelář prezidenta poskytla další dotace na vydání její práce *L' Islam et la civilisation méditerranéenne* ve Věstníku KČSN.¹⁷⁹ Následně Bidlo Šámalovi a Paulové písemně sdělil, že ihned

historické společnosti v Praze a Ruské archeologické společnosti v Bělehradě. MÚA AV ČR, fond Slovanský ústav, kart. 11, i. č. 55, osobní spis.

¹⁷⁴ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, kart. 62, T 197/33, zpráva dr. Říhy, 17. 2. 1933.

¹⁷⁵ AKPR, fond KPR, sign. 1410/21, Milada Paulová, část III, neprotokolované, rok 1929–1935, kart. 62, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 20. 2. 1933.

¹⁷⁶ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, kart. 62, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 28. 2. 1933.

¹⁷⁷ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis M. Paulové J. Bidlovi, 3. 3. 1933.

¹⁷⁸ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 76, dopis J. Bidla M. Paulové, 19. 3. 1933.

¹⁷⁹ Původně ji chtěl Bidlo prosadit do mezinárodního časopisu Byzantion, ale pro obsáhlost to nebylo možné, i když ji profesor Grégoire hodnotil velmi kladně. Na vydání díla byla poskytnuta dotace ve výši 3 000 Kč, a to z úroků jmění Národního fondu Masarykova Zemskou bankou v Praze. AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, kart. 62, T. 1536/33, interní záznam P. Šámala, 30. 10. 1933; AKPR, fond KPR, Dr. Milada Paulová, prof. Karlovy univerzity, i. č. 1357, D. 375/34, zápis pro domo, 12. 1. 1934.

po vydání práce *Účast Srbů při třetí výpravě křížové*,¹⁸⁰ která byla doplňkem práce *L' Islam et la civilisation méditerranéenne*,¹⁸¹ podá návrh na její jmenování mimořádnou profesorkou.¹⁸² Poté dostala otázka mimořádné profesury rychlý spád. Návrh na jmenování¹⁸³ byl na zasedání profesorského sboru projednáván již 25. ledna 1934.

M. Paulová nebo J. Macůrek – kdo získá „Prahu“?

Na počátku března se situace pro Paulovu zkomplikovala, když jí Bidlo oznámil, že zamýšlí navrhnout Macůrka za mimořádného profesora do Prahy. Důvodem byly pověsti, že bude zrušena filozofická fakulta brněnské univerzity.¹⁸⁴ Bidlo zamýšlel rozšířit katedru na tři profesorská místa, ale ve snaze zabránit vzájemné konkurenci chtěl přesně vymezit jejich obory, pro které by byli jmenováni profesory. Zároveň ale uvedl, že Macůrka navrhne jen v případě, že jeho kandidatura v Brně nebude možná. Bidlo si byl vědom, že to bude pro Paulovou špatná zpráva, která by mohla její psychický stav ještě více oslabit, proto se jí snažil uklidnit: „*Doufám, že toto mé sdělení přijmete s klidnou strýzlivostí. Myslel jsem, že jednoho z Vás umístím v Praze a druhého v Brně, ale nynější naprosto mimořádné poměry a možnost nepředvídaných komplikací mě nutí, abych se přizpůsobil situaci. O mé dobré vůli stran Vás prosím, abyste nepochybovala.*“¹⁸⁵

Na Paulovou tato zpráva zapůsobila zhoubně a upevnila její přesvědčení, že se jí Bidlo snaží podvést a chce Macůrka navrhnout dříve než jí.¹⁸⁶ Toto podezření ale nebylo na místě, protože Bidlo 17. května 1934 podal na zasedání profesorského sboru, který projednával její jmenování, „*velmi vřelý*“ referát, na jehož základě bylo její jmenování schváleno. Tuto šťastnou zprávu jí s radostí sdělil Gustav Fridrich: „*Bidlo referoval, referát byl velmi dlouhý, 16 foliových stran, půl hodiny se četl, je upřímný a psán místy – Vy víte, jak je Bidlo suchý – dokonce velmi vřele. Žádá se v něm, aby se Vám uložilo pěstovati především dějiny byzantské a dějiny Balkánských Slovanů a ohlašuje se, že v příštím sboru bude navržen dr. Macůrek, aby si všímal hlavně dějin maďarských a rumunských. Celý sbor vyslechl napjatě celý referát, návrh byl přijat bez debaty a odhlasován jednohlasně.*“¹⁸⁷ Nyní zbývalo, aby jmenování potvrdila ministerská rada a MŠANO.

Jmenování první ženy mimořádnou profesorkou bylo také nesporně politickou záležitostí. Vyskytly se spekulace o tom, že Paulová nebude první profesorkou ve státě. *Národní listy* přinesly ve svém článku z 18. července 1934 zprávu, převzatou z *Prager Presse*, že

¹⁸⁰ Milada PAULOVÁ, *Účast Srbů při třetí výpravě křížové*, Byzantinoslavica 5, 1933, s. 235–303.

¹⁸¹ AKPR, fond KPR, Dr. Milada Paulová, prof. Karlovy univerzity, i. č. 1357, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 9. 1. 1934.

¹⁸² AKPR, fond KPR, Dr. Milada Paulová, prof. Karlovy univerzity, i. č. 1357, dopis J. Bidla P. Šámalovi, 6. 1. 1934.

¹⁸³ Návrh podali Jaroslav Bidlo, Josef Šusta a Miloš Weingart. AKPR, fond KPR, sign. 1410/21, Milada Paulová, část III, neprotokolované, rok 1929–1935, kart. 62, dopis M. Paulové P. Šámalovi, před 23. 1. 1934.

¹⁸⁴ Zvláštní úsporná komise vlády v roce 1933 navrhla, aby byla z finančních důvodů zrušena v Brně filozofická a přírodovědecká fakulta. František JORDÁN (ed.), *Dějiny university v Brně*, Brno 1969, s. 127.

¹⁸⁵ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, kart. 62, T. 260/34, dopis J. Bidla M. Paulové, 10. 3. 1934.

¹⁸⁶ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, T. 295/34, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 19. 3. 1934.

¹⁸⁷ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část III, neprotokolované, rok 1929–1935, kart. 62, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 17. 5. 1934.

ministrská rada schválila návrh na jmenování docentky Hedviky Langeckerové mimořádnou profesorkou lékařské fakulty (farmakologie) Německé univerzity. Noviny zároveň uvedly, že současně byla na profesorku navržena MUDr. Božena Kuklová-Štúrová, docentka Komenského univerzity v Bratislavě, a to pro obor vnitřních nemocí. Langeckerová a Kuklová-Štúrová byly skutečně jmenovány, ale jako titulární mimořádné profesorky.

Jak dokazuje dochovaná korespondence, Paulová velmi pečlivě, až úzkostně sledovala dění okolo svého jmenování. V říjnu 1934 se Paulová spolu se Stloukalem obrátili na Šámala s informací, že byla jejich jmenování, která měla jít k projednání na ministerskou radu, odložena na pokyn ministra školství Jana Krčmáře¹⁸⁸ ad acta.¹⁸⁹ Šámal nejenže si objednal osobní schůzku přímo s Krčmářem, ale zkontaktoval i senátorku Františku Plamínkovou,¹⁹⁰ v jejímž programu bylo mimo jiné prosazování žen do vědeckého a univerzitního života. Šámal se pokusil získat také Alici Masarykovou, které Paulová dříve poskytovala soukromé hodiny dějepisu,¹⁹¹ ta ale pro velkou pracovní vyčíženost předala záležitost k vyřízení prezidentově archivářce¹⁹² Anně Gašparíkové.¹⁹³

Želízek v ohni profesorského jmenování Paulové bylo ale mnohem více a v různých stupních angažovanosti. Její podporovatelé se rekrutovali jak z politické scény, tak ze scénny odborné a zájmové. Na ministerstvu školství za Paulovou dlouhodobě lobovali vysokí úředníci František Matouš Malbohan¹⁹⁴ a František Havelka.¹⁹⁵ Paulovou podporoval poslanec Josef Macek¹⁹⁶ a jménem Československo-jihoslovenské ligy Miroslav Koutský a Antonín Berniger.¹⁹⁷ Beringer měl navštívit i předsedu Ligy M. Hodžu, ale ten se prý v této záležitosti odmítl angažovat. Liga se do věci vložila na základě Paulové brilantní argumentace, že když se v letech 1920/1924 podepsala vojenská konvence,¹⁹⁸ tak dal Koutský a Štěpánek Lize návrh, aby tato aliance měla také vědecké zázemí, které Lize

¹⁸⁸ Krčmář Jan (1877–1950), právník, diplomat, profesor PF UK v Praze, ministr školství a národní osvěty 1926, 1934–1936.

¹⁸⁹ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, kart. 62, T. 882/34, dopis M. Paulové P. Šámalovi z 11. 10. 1934; tamtéž, T. 882/34, dopis M. Paulové P. Šámalovi, [1934, 14. října].

¹⁹⁰ Plamínková Františka (1875–1942), česká politička, novinářka, organizátorka feministického hnutí; 1894–1925 učitelka, 1919–1925 inspektorka škol pro ženská povolání, 1903 spoluzakladatelka Českého ženského klubu a Výboru pro volební právo žen, 1923 zakladatelka a poté předsedkyně Ženské národní rady, 1918–1938 členka předsednictva národně sociální strany, 1918–1925 členka pražské městské rady a 1925–1939 senátorka Národního shromáždění. Autorka několika knih věnovaných ženské otázce.

¹⁹¹ AKPR, fond KPR, sign. 1410/21, Milada Paulová, část III, neprotokolované, rok 1929–1935, kart. 62, dopis P. Šámala A. Gašparíkové, 4. 4. 1935.

¹⁹² Tamtéž, dopis A. Gašparíkové P. Šámalovi, 7. 5. 1935.

¹⁹³ Gašparíková-Horáková Anna (1896–1987), slovenská historička, 1924–1929 studovala historii na FF UK v Praze, 1929–1936 soukromá archivářka T. G. Masaryka, věnovala se dějinám Slovenska a literární historii.

¹⁹⁴ AKPR, fond KPR, i. č. 1357, Dr. Milada Paulová, prof. Karlovy univerzity, interní záznam P. Šámala, 22. 10. 1934.

¹⁹⁵ AKPR, fond KPR, sign. 1410/21, Milada Paulová, část III, neprotokolované, rok 1929–1935, kart. 62, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 2. 11. 1934.

¹⁹⁶ Macek Josef (1887–1972), český národohospodář, politik a publicista.

¹⁹⁷ AKPR, fond KPR, sign. 1410/21, Milada Paulová, část III, neprotokolované, rok 1929–1935, kart. 62, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 2. 11. 1934.

¹⁹⁸ Dne 14. 8. 1920 uzavřela československá vláda tzv. bělehradskou smlouvu o vzájemné pomoci mezi Československem a Královstvím SHS. O pět dní později byl podepsán tajný protokol vzájemné pomoci i s Rumunskem. Tyto smlouvy položily základ Malé dohody. Česko-rumunské závazky stvrdila spojenecká smlouva z 23. 4. 1921. Dne 17. 6. 1921 následovala smlouva Rumunsko-Království SHS. Počátkem července 1921 byla smlouva rozšířena o zvláštní československou vojenskou konvenci, k níž se koncem července přidružila i vojenská konvence ČSR-Království SHS.

dodává právě Paulová.¹⁹⁹ Paulová navíc zdůrazňovala, že její práce podporuje na rovině vědecké „malodohodový kurz“.²⁰⁰ Některé podporovatele dokonce sama Paulová neznala, a pak byl prostor k dohadům, kdy usoudila, že její neznámý příznivec je možná sám rektor Univerzity Karlovy Josef Drachovský.²⁰¹

Šámal dokázal pro Paulové a Stloukalovo jmenování získat nejen ministra Krčmáře a senátorku Plamínkovou, ale intenzivně loboval v nejvyšších správních kruzích včetně ministra financí Trapla²⁰² a ministra zahraničí Beneše.²⁰³ Vzhledem k výše uvedenému se zdá bizarní znechucení Paulové nad tím, že Macůrek za svou věc lobbuje v politických kruzích.²⁰⁴ Bud' nerefletovala, že sama intenzivně využívá lobbying, nebo své jednání považovala za oprávněnou a přirozenou reakci na Macůrkovy praktiky.

Jak bylo uvedeno výše, v záležitosti Paulové se též velmi angažoval K. Stloukal, který upozorňoval na reálné nebezpečí, že v případě Macůrkova jmenování bude Paulová odsunuta na druhou kolej a Macůrek se stane Bidlových nástupcem v čele katedry. Také on operoval nevhodností, aby v čele katedry slovanských dějin stál člověk zabývající se maďarskými dějinami. Podotknul ovšem, že je otázka maďarských dějin také politikum, protože existuje tlak na obsazení katedry maďarského jazyka a literatury v Praze, která byla po smrti profesora Pavla Bujnáka²⁰⁵ stále neobsazena. Stloukal dále poukazoval na to, že po jmenování Paulové by byli s Macůrkem na pražské univerzitě tři profesori pro východní dějiny a v Brně a v Bratislavě ani jeden. I když byl tento obor v Bratislavě zastoupen ministrem Hodžou, tak to bylo zastoupení jen formální. Podle Stloukala se sice Bratislava snažila profesorská místa pro dějiny Slovanstva obsadit, ale první kandidát Slavík svou žádost stáhl. Stloukal proto apeloval, aby se přihlédlo k věcnému hledisku a Macůrek byl navržen na profesora do Brna.²⁰⁶

Dne 20. listopadu referovala Paulová o své cestě do Brna, kde se osobně setkala s profesorem Vladimírem Grohem.²⁰⁷ Groh byl velmi překvapen, že Filozofická fakulta Univerzity Karlovy vůbec uvažuje o Macůrkově jmenování do Prahy. Stěžoval si na to, že to

¹⁹⁹ AKPR, fond KPR, sign. 1410/21, Milada Paulová, část III, neprotokolované, rok 1929–1935, kart. 62, dopis M. Paulové P. Šámalovi [1934, před 10. listopadem, Praha].

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Drachovský Josef (1876–1961), právník a národohospodář; 1899–1900 úředník, pak přednosta Zemského finančního ředitelství v Praze, od 1902 docent finanční vědy a finančního práva, od 1904 též všeobecného a státního účetnictví, 1909 mimořádný, 1912 řádný profesor finančního práva a státního účetnictví na PF UK v Praze, 1934–1935 rektor UK.

²⁰² Trapl Karel (1881–1940), český národohospodář, vystudoval právnickou fakultu české univerzity v Praze, 1905 doktorát. Od roku 1907 pracoval na poštovním ředitelství v Praze. Od 1919 viceprezident, od 1926 prezident Poštovního šekového úřadu, přebudoval jej na Poštovní spořitelnu a stal se v roce 1930 jejím prvním guvernérem. 1931–1936 ministr financí. Se střídavými úspěchy se snažil čelit hospodářské krizi. Poté se vrátil do své funkce v Poštovní spořitelně.

²⁰³ AKPR, fond KPR, i. č. 1357, Dr. Milada Paulová, prof. Karlovy univerzity, D 8338/34, interní záznam P. Šámal, 7. 11. 1934.

²⁰⁴ AKPR, fond KPR, sign. 1410/21, Milada Paulová, část III, neprotokolované, rok 1929–1935, kart. 62, dopis M. Paulové P. Šámalovi před 10. 11. 1934.

²⁰⁵ Bujnák Pavel (1882–1933), slovenský literární historik, kritik, estetik, filolog. Od 1921 profesor hungaristiky na FF UK v Praze a od 1931 profesor FF UKo v Bratislavě. Představitel realistické generace po první světové válce.

²⁰⁶ AKPR, fond KPR, i. č. 1357, Dr. Milada Paulová, prof. Karlovy univerzity, dopis K. Stloukala P. Šámalovi, 15. 11. 1934.

²⁰⁷ Groh Vladimír (1895–1941), klasický filolog a historik. Vystudoval klasickou filologii a archeologii na univerzitách v Praze a v Římě. Od 1921 docent antických dějin na FF UK v Praze, od 1926 mimořádný, od 1931 řádný profesor na FF MU v Brně. Zabýval se zejména dějinami starověkého Říma.

Masarykově univerzitě nedala oficiálně na vědomí. Groh dal jasně najevo, že brněnská univerzita bude důrazně trvat na jmenování Macůrka do Brna, čímž bude zákonitě posílena její pozice v nejspíše době úvah o jejím zrušení: „*Brněnská univerzita pohlíží totiž na věc dr. Macůrka i jako na věc své prestiže, poněvadž postup Prahy je nekvalifikovatelný.*“²⁰⁸ Na základě výše uvedených informací byl na podnět rektora svolán profesorský sbor Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity v Brně, který přijal zvláštní usnesení, jímž Krejčího zplnomocňoval v Macůrkově záležitosti přímo intervenovat na nejvyšších správních místech.²⁰⁹ Brněnský profesorský sbor kauzu správně vnímal tak, že pokud bude Macůrek jmenován do Prahy, dojde k poškození Masarykovy univerzity a vážnému ohrožení existence katedry slovanských dějin.²¹⁰

První česká profesorka – bolestné vítězství

Přes mnohé intervence zůstávalo jmenování Paulové stále nejisté. Proto Paulová a Šámal dále pokračovali v lobbismu. Věci se dle svého slibu intenzivně ujala Plamínková, která intervenovala u ministrů²¹¹ Franze Spiny,²¹² Jaromíra Nečase,²¹³ Ivana Déřera,²¹⁴ Jana Krčmáře a Emila Frankeho.²¹⁵ Panovaly také obavy z toho, že ke jmenování Paulové nedojde kvůli odporu ministra financí Karla Trapla, který tuto obavu během osobního rozhovoru se Šámalem sám vyvrátil.²¹⁶ Poté dospěl celý komplikovaný a lobbismy protknutý proces jmenování ke svému zdárnému konci. Přípis MŠANO oznámil, že prezident jmenoval 21. srpna 1935 Miladu Paulovou mimořádnou profesorkou všeobecných dějin východní Evropy a Balkánského poloostrova na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze²¹⁷ s účinností od 1. října 1935.²¹⁸ Stejným přípisem byla nová profesorka zproštěna služby

²⁰⁸ AKPR, fond KPR, sign. 1410/21, Milada Paulová, část III, neprotokolované, rok 1929–1935, kart. 62, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 20. 11. 1934.

²⁰⁹ Tamtéž, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 7. 12. 1934.

²¹⁰ AKPR, fond KPR, i. č. 1357, Dr. Milada Paulová, prof. Karlovy univerzity, interní záznam P. Šámala, 30. 3. 1935.

²¹¹ Tamtéž, F. Plamínková M. Paulové, 8. 6. 1935.

²¹² Spina Franz (1868–1938), německý filolog-bohemista a politik v ČSR, hlavní představitel německého aktivismu v ČSR, poslanec Národního shromáždění.

²¹³ Nečas Jaromír (1888–1945), český sociálně demokratický politik, národohospodář a publicista. Znalec poměrů na Podkarpatské Rusi. 1920–1924 odborový rada KPR, 1924–1929 poslanec Národního shromáždění, 1935–1938 ministr sociální péče a zástupce ČSR v Mezinárodním úřadu práce v Ženevě. Významně se podílel na zmírnění následků krize. 1938–1939 jeden z vůdců Národní strany práce.

²¹⁴ Déřer Ivan (1884–1973), slovenský právník, politik a publicista, 1918–1938 člen vedení Československé sociálně demokratické strany dělnické, poslanec Národního shromáždění a ministr v několika resortech.

²¹⁵ Franke Emil (1880–1939), český národně socialistický politik, 1918–1939 poslanec Národního shromáždění a ministr v různých rezortech; AKPR, fond KPR, osobní složka M. Paulové, i. č. 1357, dopis Fr. Plamínkové P. Šámalovi ze 13. 7. 1935.

²¹⁶ AKPR, fond KPR, Dr. Milada Paulová, prof. Karlovy univerzity, i. č. 1357, D 6785/35, interní záznam P. Šámala, 26. 6. 1935.

²¹⁷ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 556, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, osobní výkaz, s. 7; AKPR, fond KPR, osobní spis Milada Paulová, i. č. 1357, P 820/35, jmenování Paulové řádnou profesorkou T. G. Masarykem z 21. 8. 1935; MÚA, fond Milada Paulová, kart. 1, i. č. 14, dopis MŠANO M. Paulové, 23. 9. 1935 (opis).

²¹⁸ Současně s Paulovou byli na Filozofické fakultě UK jmenováni mimořádnými profesory: Karel Stloukal – pro novověké dějiny; Jaroslav Prokeš – pro české dějiny; Josef Hutter – pro hudební vědu; Karel Svoboda, řádný profesor klasické filozofie na MÚ v Brně, byl jmenován řádným profesorem klasické filozofie na FF UK v Praze. Srov. Národní listy, č. 267, 28. září 1935; AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz.

v Národní a univerzitní knihovně. Paulovou čekala jen přísaha před rektorem a určení jejich přednášek a seminářů.²¹⁹

Paulová s potěšením kvitovala fakt, že její obor zahrnoval i dějiny neslovanských národů, naproti tomu Macůrek byl jmenován „pouze“ pro dějiny slovanských národů, což ale odpovídalo zaměření brněnské fakulty, která měla katedru slovanských dějin, kdežto pražská fakulta katedru východoevropských dějin. Tím byla konkurenční kauza Paulová versus Macůrek v podstatě vyřešena.²²⁰ Paulová neměla příliš času na pocity zadostiučinění, protože musela přistoupit k praktickým záležitostem spojeným s přestupem na univerzitu. Další závažnou otázkou bylo, jak bude strukturovat své přednášky: „*Profesura je docela nový, zodpovědný úkol. Nemůžete již přednáseti, co se Vám líbí – třeba myslet na státní zkoušku. [...] Vím dobře, co chci. Bidlo uvedl byzantologii na naši univerzitu, ale též ustrnul u roku 1453. Proto přednáším stále dějiny turecké a Balkán XIX. století. Vidím právě v tom svůj úkol na naší univerzitě, v rozšíření studia balkánských dějin do přítomnosti.*“²²¹

Bidlo jí napsal velmi vřelý dopis, v němž jí gratuloval ke jmenování a vyjádřil přání, aby svou funkci zastávala tak svědomitě jako on a vyvrátila všechny pochybnosti: „*Velectěná slečno kolegyně! Gratuluji Vám k jmenování. Sobě při tom přeji, abyste svůj úřad a úkol zastávala aspoň tak svědomitě, jako já jsem jej plnil. Víte, že se proti Vám ozývaly hlasy jako proti ženě.*“²²² Dokažte, že Vám bylo křivděno. Nechtěl bych, aby jednou na mě se ukazovalo, že já jsem byl vinen tím, že katedra slovanských dějin se neosvědčila v rukách ženy!“²²³ Pro Paulovou byl vstřícný dopis J. Bidla překvapující a velkou úlevou.²²⁴

Na podzim roku 1935 se tedy Paulové splnil životní sen, stala se mimořádnou profesorkou. Přestože si v minulosti často stěžovala na to, že jí zaměstnání v knihovně brání plně se věnovat vědecké práci, byl pro ni odchod z knihovny těžký. Opustila známé prostředí a na univerzitě se cítila izolovaná: „*Znamená to zase zůstat sám, více než dříve a pracovat čistě o své újmě a sám. Tedy – já to musím překonat, pane kancléři drahý. Ale zatím je mi teskno. Neveselo.*“²²⁵ Tak se uzavřela jedna velká kapitola života Milady Paulové, která si na svůj vrub připsala další prvenství, kdy jako první žena v republice získala mimořádnou profesuru pro obor všeobecných dějin východní Evropy a Balkánského poloostrova na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Přestože dosáhla vytouženého cíle, zaplatila vysokou cenu. Roztržka s Bidlem byla sice formálně zažehnána, ale pocit určité trpkosti zůstal. Přejít na filozofickou fakultu nebyl jednoduchý, jak z hlediska osobních vztahů, tak z hlediska nových profesních nároků.

²¹⁹ MÚA, fond Milada Paulová, Výnos MŠANO z 23. 9. 1935, kart. 56 (dodatky). „Vaše učební povinnost spočívá v tom, že jest Váš obor, pro který jste jmenována, podle předpisů té které doby platných řádně zastupovati, jmenovitě konati ze svého oboru přednášky a cvičení v rozsahu, vyhovujícím potřebám uvedené univerzity nejméně však v rozsahu 5 hodin týdně v každém semestru, vedle potřebných cvičení.“ Její plat činil 33 600 Kč ročně s činovním 6 600 Kč.

²²⁰ AKPR, fond KPR, sign. 1410/21, Milada Paulová, část III, neprotokolované, rok 1929–1935, kart. 62, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 1. 9. 1935.

²²¹ Tamtéž.

²²² Bohužel konkrétní informace chybí. Později se Paulová ve svých pamětech zmiňuje, že se Pekař na studium žen na univerzitě díval s despektem. D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací?*, s. 135.

²²³ AKPR, fond KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, kart. 62. T. 759/35, opis provedený M. Paulovou, který je součástí dopisu M. Paulové P. Šámalovi z 5. října 1935, dopis J. Bidla M. Paulové, 5. 10. 1935.

²²⁴ Tamtéž, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 5. 10. 1935.

²²⁵ AKPR, fond KPR, sign. 93/35. Soukromý archiv Přemysla Šámala, dopis M. Paulové P. Šámalovi, 29. 12. 1935.

Přestože se Paulové výrazně zhoršilo zdraví, odmítla si dát čas na zotavenou a rozhodla se napnout všechny síly k dokončení *Dějin Maffie*. Jak se záhy ukázalo, toto rozhodnutí nedbat svých zdravotních limitů mělo závažný dopad na její psychické zdraví. Záhy poté, co se vyřešily potíže s vydáním tohoto rozsáhlého díla,²²⁶ Paulová začala pociťovat nastupující hlubokou depresi. Ta byla způsobena též prozřením, že přílišným lpěním na *Maffii* a Šámaloovi se zničilo přátelství s Bidlem.²²⁷

V osobní i profesní rovině byl pro Paulovou zlomový rok 1937, který byl vyplněn řadou vyrovnání a ztrát. Na začátku ledna, při příležitosti svatby Bidlovy dcery, došlo k osobnímu smíření mezi Bidlem a Paulovou.²²⁸ Štěstí z nápravy jejich vztahu narušila smutná zpráva o Pekařově smrti.²²⁹ Paulová si při té příležitosti s lítostí posteskla, že příslušníci staré generace postupně zemřou bez toho, aby se za svého života podělili o své znalosti s mladší historickou generací, a bez toho, aby některé z nich začlenili mezi své přátele.²³⁰

V odborné oblasti věnovala velkou péči přípravě referátu na první sjezd československých historiků, který se konal ve dnech 3.–8. května 1937 v Praze, a to na téma: *Stav a úkoly bádání o dějinách Slovanstva a československého stanoviska*.²³¹ A zcela oprávněnou radost jí přineslo vydání prvního dílu *Maffie*²³² (*Dějiny Maffie. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914–1918, I, Ve znaku perzekuce*), který měl opět vesměs kladné ohlasy.²³³ Díky velkému pracovnímu vytížení spojenému s dokončovacími pracemi na druhém dílu *Maffie* se ale opět začal zhoršovat její zdravotní stav,²³⁴ a navíc ji tížilo odloučení od Šámala, který pobýval v Lánech u umírajícího prezidenta.²³⁵ V této pro Paulovou tíživé situaci zemřel profesor Bidlo, jenž i přes jejich komplikovaný vztah patřil k okruhu jejich nejbližších. Paulové jako jeho nástupkyni byl svěřen čestný úkol promluvit nad jeho rakví.²³⁶ Konec roku 1937 byl vyplněn vyřizováním formalit ohledně nástupnictví v čele katedry.²³⁷

V první polovině roku 1938 zaznamenala Paulová další dva kariérní a společenské úspěchy, když byla jmenována členkou Zkušební komise pro učitelství na školách středních v Praze²³⁸ a členkou ústředního výboru Československo-jihoslovenské ligy.²³⁹ Podzim

²²⁶ Nakladatelství se zdráhala tak objemné vědecké dílo vydat, protože se obávala prodělku. Nakonec se vydání, zřejmě na naléhání Šámala, ujala Česká grafická unie, která se rozhodla titul vydat ve dvou dílech (3 svazcích), každý po 5 000 kusech. Samotné nakladatelství „Unie“ se zprvu také zdráhalo knihu vydat, protože se obávalo, že kniha nebude zisková a nakonec zakázku přijalo kvůli tomu, že byl dříve Šámal členem její správní rady. Viz MÚA, fond Milada Paulová, kart. 13, i. č. 548, dopis M. Paulové nakladatelství Československá grafická unie, 19. 2. 1936; dopis Československé grafické unie, a. s. M. Paulové, 12. 2. 1936.

²²⁷ AKPR, fond Osobní korespondence Přemysla Šámala, sign. 41/36, dopis M. Paulové P. Šámaloovi, 14. 2. 1936.

²²⁸ AKPR, fond Soukromý archiv Přemysla Šámala, sign. 90/38, dopis M. Paulové P. Šámaloovi, 8. 1. 1937.

²²⁹ Zemřel 23. ledna 1937.

²³⁰ AKPR, fond Soukromý archiv Přemysla Šámala, sign. 90/38, M. Paulová P. Šámaloovi, 24. 1. 1937.

²³¹ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, výpis z protokolu schůze profesorského sboru FF UK z 26. 1. 1939 a ze 4. 2. 1939; Bohumil JIROUŠEK, *Karel Stloukal, profesor obecných dějin*, České Budějovice 2014, s. 132.

²³² AKPR, fond Soukromý archiv Přemysla Šámala, sign. 90/38, dopis M. Paulové P. Šámaloovi, 27. 1. 1937.

²³³ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 10, i. č. 442, dopis P. Šámala M. Paulové, 11. 2. 1937.

²³⁴ AKPR, fond Osobní korespondence Přemysla Šámala, sign. 90/38, dopis M. Paulové P. Šámaloovi, 10. 8. 1937.

²³⁵ Tamtéž, dopis M. Paulové P. Šámaloovi před 20. 9. 1937.

²³⁶ Tamtéž, smuteční řeč M. Paulové nad hrobem J. Bidla, 4. 12. 1937.

²³⁷ Paulová se přestěhovala do Bidlovy pracovny a spolu se Šustou převzala vedení historického semináře.

²³⁸ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 1, i. č. 10, dopis Zkušební komise pro učitelství na školách středních v Praze M. Paulové, 23. 2. 1938.

²³⁹ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dotatky), Listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, dopis Československo-jihoslovenské ligy M. Paulové, 20. 5. 1938.

téhož roku byl vyplněn prací na vydání knihy *Jugoslovansko-českoslovaška vzajemnost v skupnem boju za svoboda* (I. del, 6) ve spolupráci s časopisem *Misel in Delo* v Lublani.²⁴⁰

V tomto roce byla Paulová poměrně hodně aktivní v oblasti zahraničních studijních cest, byť se některé z nich kvůli neutěšené ekonomické situaci státu neuskutečnily a některé musela zřejmě financovat ze svých úspor.²⁴¹ V letních měsících 1938 se Paulová zúčastnila schůze Federace historických společností východní Evropy²⁴² a poté VIII. mezinárodního kongresu historiků v Curychu,²⁴³ kde byla zvolena za československého zástupce ve slovníkové komisi Federace.²⁴⁴ Atmosféra sjezdu již byla výrazně poznamenána nepříznivou geopolitickou situací, což mělo za následek, že se zde vedly bouřlivé diskuze o aktuálních politických tématech na úkor témat čistě vědeckých. Šusta odmítl do politických diskuzí vstupovat, a proto ostatní členové československé delegace nastolovali výhradně vědecká témata.²⁴⁵ Zajímavá byla politická nejednotnost polské delegace, v níž se střetly dvě polské univerzity: Jagellonská v Krakově a Varšavská univerzita. Spory vyplývaly z toho, že byl Krakov podle Paulové výrazně laděn germanofilsky (zástupce profesor Feldman) a Varšava se jevila jako profrancouzská (zástupci Handelsmann a Halecki). Paulová považovala za skutečné „spojence“ československé republiky zástupce z Univerzity Adama Mickiewicze v Poznani. Paulová se pozastavila nad tím, že jako představitel Československa byl do předsednictva sjezdu zvolen Stloukal, i když vedoucím delegace byl Chaloupecký.²⁴⁶ Paulová měla na sjezdu mimo jiné za úkol vést s Handelsmanem polemiku o Těšinsko. Ten ale zahájil polemiku s Němci, a tak tuto ožehavou otázku Paulová nemusela řešit.²⁴⁷

Druhá republika a Protektorát – řádná profesura odložena na neurčito

Po odchodu kancléře Šámala z funkce v důsledku demise Edvarda Beneše se Paulová pokusila navázat na osvědčenou lobbistickou praxi a na konci října 1938 se obrátila na Kancelář prezidenta se žádostí o audienci u prezidenta Emila Háchy. Chtěla mu věnovat první díl *Dějiny Maffie*,²⁴⁸ ale zároveň se chtěla Háchovi osobně představit a přemluvit jej k prosazení jejího jmenování za řádnou profesorku východoevropských dějin, hlavně

²⁴⁰ Tamtéž, dopis Branka Vrčona Miladě Paulové, s. d. (okolo 15. 10. 1938).

²⁴¹ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, žádost děkanství FF UK MŠANO, 21. 6. 1938, č. 3227/F.f.1937/38(B); vyjádření komise seniorů, č. 3227/F.f.1937/38(B); dopis č. 3497/F.f.1937/38; dopis č. 97.106/38-IV/1, 17. 10. 1938.

²⁴² Ve dnech 25.–26. srpna 1938.

²⁴³ Od 28. 8. do 4. 9. 1938. V dubnu 1938 požádala Paulová prostřednictvím FF UK MŠANO o podporu 3000 Kč na účast na VIII. mezinárodním historickém sjezdu v Curychu a schůzi „Federace východoevropských společností“. MŠANO žádost o podporu na cestu Florovského, Paulové, Pelikána, Matouška a Kalisty zamítlo. AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz; dopis č. 3359/F.f.1937/38; žádost Paulové MŠANO, 22. 4. 1938, č. 2849/F.f.1937/38 (B); AKPR, Soukromý archiv Přemysla Šámala, sign. 90/38, dopis P. Šámala M. Paulové, 1. 9. 1938. Ke kontextu srov. Jiří LACH, *Českoslovenští historici na meziválečných historických sjezdech*, in: Bohumil Jiroušek (ed.), *Česká a československá účast na mezinárodních kongresech historických věd*, České Budějovice 2006, s. 29–51.

²⁴⁴ Federace historických společností východní Evropy.

²⁴⁵ AKPR, fond Soukromý archiv Přemysla Šámala, sign. 90/38, dopis P. Šámala M. Paulové, 1. 9. 1938.

²⁴⁶ MŠANO jmenovalo Chaloupeckého za vedoucího delegace poměrně pozdě a zřejmě to neoznámilo organizačnímu výboru v Curychu.

²⁴⁷ AKPR, fond Soukromý archiv Přemysla Šámala, sign. 90/38, dopis P. Šámala M. Paulové, 1. 9. 1938.

²⁴⁸ AKPR, fond Kancelář prezidenta republiky, kart. 248, i. č. 1357, dr. Milada Paulová, prof. Karlovy univerzity, D 6631/39, záznam J. Říhy „pro domo“, 26. 10. 1939.

slovanských. Jak vidno, Paulová sledovala během měnicích se politických kulis stále jeden a tentýž cíl. V té době se na ministerstvu školství projednávala nová jmenování vysokoškolských profesorů, která byla, vycházejíce ze změněných politických a ekonomických poměrů, výrazně zredukována. To Paulovou samozřejmě opět výrazně znejistilo, ale jako v minulosti zahájila poměrně rozsáhlou lobbistickou aktivitu. Nicméně tajemník Jindřich Říha²⁴⁹ audienci nedoporučil, protože už Háchu navštívila v deputaci spolu s profesorem Karlem Stloukalem a profesorem Bohumilem Rybou a tím byla věc prozatím uzavřena.²⁵⁰

Otázka úspěšného jmenování Paulové řádnou profesorkou byla ale žádoucí, zvláště proto, že Paulová po smrti Bidla převzala vedení katedry. Profesorský sbor se usnesl na své schůzi z 26. 1. 1939, aby byl MŠANO podán návrh na jmenování Paulové řádnou profesorkou obecných dějin se zvláštním zřetelem k dějinám evropského východu.²⁵¹ Návrh byl na profesorském sboru přijat třiceti hlasy.²⁵² MŠANO však odpovědělo zamítavě s odkazem na ustanovení odst. 1, § 3, vládního nařízení z 21. 12. 1938, č. 379 z a n., a doporučilo, aby návrh na jmenování Paulové „odložen byl na pozdější vhodnější dobu“.²⁵³ Děkanství Filozofické fakulty Univerzity Karlovy se ale nemínilo vzdát a dopisem z 19. 5. 1939 poslalo ministerstvu svou žádost znovu, a to na základě jednomyslného usnesení profesorského sboru z 11. 5. 1939.²⁵⁴ Ale tato jejich žádost již vyzněla do ztracena.

Přestože byla Paulová od 31. 7. 1940²⁵⁵ poslána spolu se všemi vysokoškolskými profesory na dovolenou s čekatelným,²⁵⁶ v rámci možností pracovala dále. Prostor pro další práci jí poskytla především Národní rada badatelská,²⁵⁷ která jí během okupace pravidelně přispívala na živobytí. Finanční příspěvky (zpravidla 4000 až 5000 K ročně) sice byly udělovány formálně na vědeckou práci, ale obecně se vědělo, že část příspěvku bude použita na zajištění základních životních potřeb.²⁵⁸ V letech 1943–1944 se Paulová věnovala práci na knize *Dějiny byzantské říše*, kterou psala pro Historický spolek v Praze. V říjnu 1943 vyšel čtvrtý díl *Dějin lidstva*, sešit 17, věnovaný období vrcholného a pozdního středověku (1050–1450), v němž byla autorkou kapitoly *Evropský sever a východ do sklonku 13. věku*, kde zužitkovala část svého dosavadního byzantologického bádání.²⁵⁹ Uvažovalo se též

²⁴⁹ Pracovník civilního oddělení Kanceláře prezidenta republiky a ministerský rada.

²⁵⁰ AKPR, i. č. 1357, dr. Milada Paulová, prof. Karlovy univerzity, záznam dr. Říhy „pro domo“ z 26. 10. 1939, D 6631/39; tamtéž, D 6631/39, koncept odpovědi na žádost M. Paulové o audienci, 31. 10. 1939.

²⁵¹ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, dopis č. 833/F.f.1938/39(Mk).

²⁵² Jeden lístek byl odevzdán prázdný. Na schůzi bylo 39 profesorů, včetně jedné ženy, doc. dr. Stránské. AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz. Výpis z protokolu schůze profesorského sboru FF UK z 26. 1. 1939, 4. 2. 1939.

²⁵³ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, dopis MŠANO děkanství FF UK, 6. 3. 1939.

²⁵⁴ Tamtéž, dopis děkanství FF UK MŠANO, 19. 5. 1939.

²⁵⁵ Výnosem MŠANO z 11. 7. 1940. Na dovoleně s čekatelným byla M. Paulová od 31. 7. 1940 do 31. 5. 1945, viz AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, přehled působení ve službě do 31. března 1950.

²⁵⁶ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, dopis MŠANO M. Paulové, 27. 3. 1947.

²⁵⁷ Původní Československá národní rada badatelská.

²⁵⁸ MÚA, fond Československá národní rada badatelská (dále jen ČSNRB), Milada Paulová – osobní spis, dopis ČSNRB M. Paulové, 18. 2. 1942; 17. 2. 1943; 24. 11. 1943; dopisy M. Paulové Národní radě badatelské (potvrzení o přijetí a zprávy), 11. 10. 1941, 27. 4. 1944; 15. 5. 1944, 23. 10. 1944; 19. 12. 1944.

²⁵⁹ MÚA, fond ČSNRB, Milada Paulová – osobní spis, dopis M. Paulové Národní radě badatelské z 6. 11. 1943.

o tom, že Paulová napíše *Dějiny Ruska*. Obě knihy měly sloužit nejen studentům historie, ale také pro širší veřejnost.²⁶⁰ V roce 1944 připravovala studii o mezinárodních vztazích Karla IV. s evropským východem a vydání „*obecnější příručky*“ byzantských dějin pro vysokoškolské studenty i širší čtenářskou obec.²⁶¹

Během okupace byl její profesní život poměrně okleštěn, ale přesto se jí dařilo pokračovat ve vědecké práci. Vzhledem k tomu, že vše, co se týkalo prvního odboje, bylo v té době na indexu, bylo jen přirozené, že svůj vědecký zájem soustředila na byzantologii a slavistická témata. Její osobní život byl vyplněn osobním i tělesným strádáním. Po celou dobu války se potýkala s vážnými zdravotními potížemi a navíc se starala o nemocnou pěstovanku Vilemínu a svou tetu z otcovy strany.²⁶² Vedle toho se musela sama vyrovnat s bolestnou ztrátou Přemysla Šámala, který zemřel v roce 1941 v berlínské věznici Al-Moabit.

První česká řádná profesorka a „smířená“ byzantoložka

Prakticky ihned po osvobození se česká společnost probudila k životu. Univerzity zahájily výuku a zároveň obnovily řízení pro jmenování nových univerzitních profesorů.²⁶³ Jak již bylo uvedeno výše, Paulová byla navržena na řádnou profesorku ještě před okupací, ale její jmenování bylo odloženo.²⁶⁴ Profesorský sbor se tedy ke kauze znovu vrátil a na svém zasedání 15. 8. 1945 se jednomyslně usnesl, aby Paulová byla jmenována řádnou profesorkou pro dějiny slovanských národů a byzantologie.²⁶⁵ Zároveň požádal ministerstvo, aby akceptoval změnu jejího jmenování z profesury pro obor všeobecných dějin východní Evropy a balkánského poloostrova na profesuru pro obor dějiny slovanských národů a byzantologie.²⁶⁶ Tentokrát byla jejich žádost vyřízena bez problémů a výnosem ministerstva školství z 19. 12. 1945 a rozhodnutím prezidenta republiky z 6. 11. 1945 byla Paulová jmenována řádnou profesorkou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze pro obor dějin slovanských národů a byzantologie s platností od 28. 10. 1939,²⁶⁷ tedy symbolicky ode dne výročí vzniku samostatného Československa. Paulová znovu nastoupila na fakultu 10. 5. 1945,²⁶⁸ bezprostředně po osvobození,²⁶⁹ a ihned se pustila nejen do běžné práce, ale po vzoru zkušenosti z první války vyzvala profesorský sbor, aby zajistil shromáždění historického materiálu o činnosti členů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy za války. Její žádosti bylo vyhověno a na to konto byla jmenována

²⁶⁰ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, dopis Historického spolku M. Paulové, 29. 8. 1944. Její práci dotovala Kulturní rada při Národní radě české a Historický spolek.

²⁶¹ MÚA, fond ČSNRB, Milada Paulová – osobní spis, dopis M. Paulové Národní radě badatelské, 23. 10. 1944.

²⁶² Tamtéž, dopis M. Paulové ČSNRB z 6. 11. 1943; lékařské potvrzení, 26. 4. 1944.

²⁶³ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, urgencye č. 259/F.f.1945.

²⁶⁴ Spolu s Karlem Stloukalem, Josefem Hutterem a Bohumilem Rybou, viz MÚA, fond Milada Paulová, kart. 3, i. č. 71, dopis M. Paulové H. Benešové, 15. 11. 1945.

²⁶⁵ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, dopis ředitelů Historického semináře FF UK profesorskému sboru FF UK, 13. 8. 1945.

²⁶⁶ Tamtéž, dopis děkana FF UK MŠAO, 21. 8. 1945.

²⁶⁷ Tamtéž, přehled působení ve službě do 31. března 1950; MÚA, fond Milada Paulová, kart. 1, i. č. 14, jmenování M. Paulové řádnou profesorkou oboru dějiny slovanských národů a byzantologie na FF UK.

²⁶⁸ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, reaktivace, 4. 6. 1945.

²⁶⁹ Srov. Blanka ZILYNSKÁ, *Poválečná obnova a zápas o charakter univerzity*, in: Jan Havránek – Zdeněk Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy, IV, 1918–1990*, Praha 1998, s. 235–262.

příslušná komise ve složení: Milada Paulová, Václav Vojtíšek, Karel Stloukal.²⁷⁰ Zároveň bylo doporučeno, aby stejným způsobem postupovaly i ostatní fakulty.²⁷¹ Paulová ve svém návrhu sice podotkla, že zřízení „očistná komise“ určitý materiál shromáždila, ale ten byl nedostatečný. Paulová se odkazovala na svou zkušenost s mapováním českého a jihoslovanského odboje za první války a díky své zkušenosti podotkla: „Dovedu velmi dobře posoudit, jaký neblahý podíl na unikání tohoto materiálu má čas, co se dobou ztrácí, vyprchává z paměti, jak se fakta časem v lidské paměti přetvořují a jaké poklady vzpomínek účastníků přicházejí nazmar. Považuji proto za nejvýše žádoucí, aby tento vzpomínkový materiál o činnosti členů naší fakulty byl zachycen – i když nebude bezprostředně uveřejněn – tak aby nezamítl a nebyl porušen.“ Paulová požadovala, aby každý člen profesorského sboru své vzpomínky literárně zpracoval a odevzdal do rukou zvoleného redakčního komitétu, který z nich sestaví sborník a odevzdá jej do úschovy k rukám děkanovým. Články by obsahovaly nejen ilegální činnost, ale i podporu perzekuovaných a veškerou nacionální činnost za války.²⁷²

V letech 1945–1947 Paulová dosáhla mnoha dalších kariérních úspěchů.²⁷³ Velmi příznivý byl pro ni rok 1946, kdy obdržela řadu jmenování do prestižních československých společenských a vědeckých institucí a komisí. Na doklad výše uvedeného zde následuje výčet: mimořádná členka Slovanského ústavu,²⁷⁴ členka Národního klubu,²⁷⁵ členka Zkušební komise pro učitelství na školách středních v Praze pro obor dějepis,²⁷⁶ mimořádná členka České akademie věd a umění, členka Československé národní rady badatelské,²⁷⁷ členka²⁷⁸ Komise pro návrhy na čestné doktoráty zahraničním učencům,²⁷⁹ členka Historického klubu,²⁸⁰ členka Ideové komise pro přípravu Sjezdu československých historiků.²⁸¹ V roce 1947 byla jmenována členkou Ústředního svazu národního odboje domácího v Praze.²⁸² Navíc byla požádána Univerzitou Palackého v Olomouci, aby zde přednášela

²⁷⁰ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, dopis děkana FF UK Spolku posluchačů filozofie v Praze, 27. 8. 1945.

²⁷¹ Tamtéž, dopis děkana FF UK rektorátu UK, 27. 8. 1945.

²⁷² Tamtéž, dopis M. Paulové profesorskému sboru FF UK z 31. 7. 1945.

²⁷³ V srpnu 1945 se stala členkou Společnosti pro kulturní a hospodářské styky se SSSR a členkou Svazu československo-sovětského přátelství. MÚA, fond Milada Paulová, kart. 1, i. č. 1, legitimace.

²⁷⁴ AUK, fond FF UK 1882–2000, kart. 47, i. č. 566 – Milada Paulová, osobní a služební výkaz, karta zaměstnanec; MÚA, fond Milada Paulová, kart. 1, i. č. 8, zaměstnanecká karta M. Paulové.

²⁷⁵ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, dopis Národního klubu M. Paulové, 25. 3. 1946. Klub sídlil v paláci Silva Taroucca. Zřizovatelem bylo ministerstvo zahraničních věcí, které tak chtělo navázat na tradici Společenského klubu v Praze. Klub se měl stát celostátním společenským střediskem pro osobnosti politického, hospodářského, kulturního života a též osobnosti ze státní správy apod. Členové Klubu měli jednat v souladu s novým lidově-demokratickým zřízením a to zejména ve vztahu ke členům diplomatického sboru a významným cizincům. Předsednictvo se skládalo z členů vlády a pražského primátora. MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, propagační brožurka Národního klubu.

²⁷⁶ Tamtéž, dopis Zkušební komise pro učitelství na školách středních v Praze M. Paulové, 16. 4. 1946. Členství bylo obnoveno v prosinci. Tamtéž, dopis Komise pro učitelství na gymnáziích v Praze M. Paulové, 17. 12. 1948.

²⁷⁷ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 1, i. č. 8, zaměstnanecká karta M. Paulové.

²⁷⁸ Dne 2. května 1946

²⁷⁹ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, dopis děkanátu FF UK M. Paulové, 10. 5. 1946.

²⁸⁰ Tamtéž, dopis Jana Klepla M. Paulové z 24. 5. 1946; MÚA, fond Milada Paulová, kart. 1, i. č. 1, legitimace.

²⁸¹ V rámci Československé společnosti historické; sjezd se konal v roce 1947.

²⁸² MÚA AV ČR, fond Milada Paulová, kart. 1, i. č. 1, legitimace.

o obecných dějinách²⁸³ a zároveň byla jmenována za členku zkušební komise na gymnáziích v Olomouci.²⁸⁴

Podstatné ale bylo, že se Paulová začala intenzivněji věnovat byzantologii, tak jak si od počátku přál její učitel Bidlo. Jedním z jejích cílů v tomto oboru byla přeměna časopisu *Byzantinoslavica*, vydávaného od roku 1929 Slovanským ústavem, v mezinárodně uznávanou byzantologickou tiskovou platformu.²⁸⁵ Původní časopis byl založen Milošem Weingartem s primárním zaměřením na byzantsko-slovanské vztahy s akcentem na filologické otázky. V časopise byly otiskovány studie jak ve slovanských jazycích, tak v němčině, francouzštině a italštině. Nicméně časopis nedosáhl takového mezinárodního věhlasu, jaký byl původně očekáván. Neměl dostatek příspěvků a odběratelů a v podstatě sloužil jen k výměně cizích časopisů a knih, především slovanských.²⁸⁶ Aby se časopis stal mezinárodně uznávaným a vyhledávaným, bylo nutné navýšit počet příspěvků věnovaných komplexně pojaté byzantologii, přidat bibliografický oddíl a zajistit jeho pravidelné vydávání. Paulová argumentovala tím, že dřívější mezinárodní centrum byzantologických studií soustředěné okolo časopisu *Byzantinische Zeitschrift*²⁸⁷ zaniklo a další zahraniční časopisy jako *Byzantion* (Brusel) či *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* (Atény) měly jen dílčí ráz. Primární ambicí Paulové bylo soustředit okolo časopisu byzantologie slovanských zemí, ale doufala, že by projekt mohl přilákat i vědce neslovanských států.²⁸⁸ Vytvoření takového časopisu si vzala M. Paulová zcela za své a bez jejího úsilí a velké angažovanosti by zřejmě nedosáhl takových kvalit. Na obnově časopisu se s Paulovou intenzivně podílel paleoslovenista Bohuslav Havránek s historikem umění N. L. Okuněvem.²⁸⁹

Západoevropští byzantologové přistupovali k časopisu zprvu jako k provizoriu, než se znovu po válce obnoví *Byzantinische Zeitschrift*, což se stalo v roce 1949.²⁹⁰ Navíc situaci zkomplikovalo vytvoření „železné opony“ mezi státy demokratického zřízení a státy ve

²⁸³ AUK, osobní spis Milady Paulové, přepis děkana FF UK děkanátu FF UP v Olomouci, 5. 11. 1947; žádost děkanátu FF PU adresovaná děkanátu FF UK v Praze o povolení M. Paulové přednášet na FF PU v Olomouci, 1. 10. 1947.

²⁸⁴ Jmenování M. Paulové pro obecné dějiny při této komisi bylo v roce 1948 zrušeno, protože na Palackého univerzitě nepřednášela. AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz.

²⁸⁵ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, přehled činnosti katedry obecných dějin historicko-filozofické fakulty univerzity Karlovy v oboru byzantologie v desetiletí 1945–1955.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ Zakladatelem moderní německé byzantologie byl profesor Karl Krumbacher, který v roce 1892 založil časopis *Byzantinische Zeitschrift* a v roce 1898 *Byzantinisches Archiv*. Prvním redaktorem *Byzantinische Zeitschrift* byl jeho zakladatel Karl Krumbacher (1892–1909). Poté následovali na postu redaktorů: Paul Marc (1909–1927) a August Heisenberg (1910–1930), Franz Dölger (1928–1963), Hans-Georg Beck (1964–1977), Friedrich Wilhelm Deichmann (1964–1980) a Herbert Hunger (1964–1980). Vydávání časopisu bylo přerušeno během let 1914–1919, 1920–1923 a 1943–1949. Časopis existuje dosud a je stále důležitou tiskovou platformou pro byzantologii. (Informace jsou záměrně uvedeny pouze pro sledované období života M. Paulové.) Časopis hodnotila v celku kladně. Ke slovanské bibliografii nepřistupoval zaujatě, ale přesto byla vědecká tvorba slovanských národů Němcům cizí. Bibliografie proto nebyla úplná a problematické bylo, že překládali do němčiny názvy časopisů, což máto při heuristice. Viz MÚA AV ČR, fond Milada Paulová, kart. 56 (dotatky), listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, rukopis M. Paulové Přehled činnosti katedry obecných dějin FF UK v oboru byzantologie v desetiletí 1945–1955; dopis M. Paulové ministerstvu financí, 26. 7. 1945.

²⁸⁸ MÚA AV ČR, fond Milada Paulová, kart. 56 (dotatky), listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, dopis M. Paulové, 26. 7. 1945.

²⁸⁹ *Byzantská studia v Československu*, in: Bohumila ZÁSTĚROVÁ, *Dějiny Byzance*, Praha 1992, s. 473.

²⁹⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Byzantinische_Zeitschrift> (20. 7. 2018).

sféře vlivu SSSR. Přesto zůstala spolupráce *Byzantinoslavie* se zahraničními byzantology trvalá.²⁹¹

Rok 1948 přinesl Paulové další dva pracovní úspěchy. Na konci ledna 1948 byla děkanátem Filozofické fakulty Univerzity Karlovy delegována jako členka do Extenzí československých vysokých škol²⁹² a v únoru²⁹³ byla slavnostně přijata za členku Společného slovanského výboru.²⁹⁴ Komunistický převrat 25. února 1948 vnesl do života Paulové materiální nejistotu a politické prověrky ohledně bezúhonnosti v době okupace.²⁹⁵ V březnu 1948 bytový odbor ONV označil její byt za nadměrný a začalo tak martyrium, které trvalo až do konce 60. let. Za Paulovou se opakovaně postavily nejdůležitější vědecké orgány v zemi – děkanát Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze,²⁹⁶ Ústředí vědeckých pracovníků, Česká akademie věd a umění i časopis *Byzantinoslavica*, které apelovaly zejména na mezinárodní věhlas Paulové a členství v různých vědeckých společnostech. Paulová musela opakovaně dodávat různá lékařská dobrozdání o svém horšícím se zdravotním stavu.²⁹⁷ Ke všem problémům se ještě dostala opět na index její *Maffie*.

V červenci 1948 se konal VI. mezinárodní byzantologický kongres v Paříži a v srpnu VII. mezinárodní kongres v Bruselu, kam Slovanský ústav delegoval Bohuslava Havránka a Paulovou, která ale kvůli zdravotním potížím za sebe poslala Antonína Dostála. Mezinárodní společnost byzantských studií²⁹⁸ zde vytvořila komitét, jehož první schůze se konala v červenci 1949 na Sorbonně. Té se však již nezúčastnily státy sovětského bloku: „*Spolupráci znemožnil nepříznivý vývoj politický, ale též ideologické rozpory a ostrý poměr, který se zatím vytvořil mezi sovětskými badateli a Henri Grégoirem, který byl a dodnes zůstává duší a vedoucím činitelem západoevropské byzantologie.*“²⁹⁹ Nicméně Paulová byla jmenována čestnou místopředsedkyní Comité International des Études Byzantines, Paris.³⁰⁰

V roce 1949 zemřel profesor Nikolaj Okuněv,³⁰¹ autorita evropského významu a opora *Byzantinoslavik*. Jeho roli převzal profesor Molé z krakovské univerzity. Paulová v té době opět zápasila se zdravím, a proto jí bylo dovoleno ve školním roce 1949/1950 snížení výukových hodin z 5 hodin týdně na 2 hodiny týdně a 2 hodiny seminárních cvičení týdně.³⁰²

²⁹¹ MÚA AV ČR, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, rukopis M. Paulové Přehled činnosti katedry obecných dějin FF UK v oboru byzantologie v desetiletí 1945–1955.

²⁹² Tamtéž, dopis děkanátu FF UK. M. Paulové, 28. 1. 1948.

²⁹³ Dne 26. února 1948.

²⁹⁴ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, pozvánka, 26. 2. 1948.

²⁹⁵ Tamtéž, potvrzení M. Paulové pro Jiřinu Navarovou, [datum neurčeno] 1945.

²⁹⁶ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 2, i. č. 38, potvrzení děkanátu, 6. 3. 1948.

²⁹⁷ Vedle trvalých plicních potíží (TBC) se přidružila od roku 1957 také cukrovka. MÚA, fond Milada Paulová, kart. 2, i. č. 38, dokumenty týkající se užívacího práva na byt.

²⁹⁸ L'Association internationale des Etudes Byzantines.

²⁹⁹ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, přehled činnosti katedry obecných dějin historicko-filozofické fakulty univerzity Karlovy v oboru byzantologie v desetiletí 1945–1955.

³⁰⁰ MÚA, fond ČAVU, kart. 200, i. č. 258, Milada Paulová, osobní spis.

³⁰¹ Srov. Julie JANČÁRKOVÁ, *Istorik iskustva Nikolaj L'vovič Okunev (1885–1949). Žiznennyj put' i naučnoe nasledije*, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2012.

³⁰² AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, dopis děkanství FF UK ÚNV hl. m. Prahy, 18. 8. 1949; dopis ministerstva školství, věd a umění děkanství FF UK, 27. 1. 1950.

Na univerzitě došlo ke změnám ve výuce a k omezení výuky v oboru byzantologie.³⁰³ Paulové se sice podařilo prosadit pro studijní rok 1953/1954 povinnou dvouhodinovou přednášku o byzantských dějinách pro druhý ročník, ale již ve studijním roce 1955/1956 byla v důsledku nových učebních norem omezena jen na zimní semestr. Navíc studium byzantologie velmi komplikovala nedostatečná znalost latiny a úplná neznalost řečtiny u mladé generace.

V roce 1952 se Paulová potýkala s vážnými zdravotními problémy. V květnu³⁰⁴ byla ještě jmenována členkou komise Institutu N. P. Kondakova,³⁰⁵ ale již v červnu požádala ministerstvo o zproštění povinnosti vést seminář z důvodu špatného zdravotního stavu.³⁰⁶ A v listopadu 1952 požádala ze stejných důvodů o odchod z redakce *Byzantinoslavik*.³⁰⁷ Svůj post předala svému kolegovi Antonínu Dostálovi. Ve Slovanském ústavu ale pracovala dále a 5. března 1954³⁰⁸ se stala členkou vědecké rady Slovanského ústavu.³⁰⁹ Státní komise pro vědecké hodnosti jí udělila 29. února 1956 vědeckou hodnost doktora historických věd³¹⁰ a 1. března 1956 diplom doktora věd (DrSc.).³¹¹

Následující rok byl pro Paulovou významný také proto, že mohla opět oficiálně pracovat na dějinách českého a jihoslovanského odboje a v srpnu 1957 jí ministerstvo školství a kultury dokonce dalo na školní rok 1957/1958 roční dovolenou na vědecké zpracování dějin československého a jihoslovanského odboje.³¹² V roce 1961 po dosažení svého sedmdesátého roku ukončila zaměstnanecký poměr k Filozofické fakultě Univerzity Karlovy,³¹³ přesto se nadále věnovala vědecké činnosti. Téhož roku byla zvolena čestnou viceprezidentkou Mezinárodní asociace byzantologických studií.³¹⁴ V roce 1963 vyšla její práce *Balkánské války 1912–1913 a český lid*.³¹⁵ O tři roky později, u příležitosti jejích 75. narozenin, jí prezident Antonín Novotný propůjčil Řád práce za celoživotní dílo v oblasti byzantských a slovanských dějin³¹⁶ a Prezídium ČSAV udělilo bronzovou plaketu ČSAV za zásluhy o vědu a lidstvo. Život Paulové se nicméně chýlil ke svému konci. Od roku 1951 až do konce jejího života ji provázela Bedřiška Naskeová, která k ní přišla jako hospodyně, ale nakonec se stala blízkým člověkem a žily spolu ve vzájemné klidné symbióze. Obě ženy sepsaly v únoru 1969 své závěti³¹⁷, v nichž si navzájem odkázaly svůj majetek. Vědecké knihy ale Paulová odkázala Ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV z toho

³⁰³ Srov. Zdeněk POUŠTA, *Univerzita Karlova v letech 1947–1953*, in: Z. Pousta – J. Havránek (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 263–306, a Jan HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova v letech 1953–1969*, in: tamtéž, s. 307–324.

³⁰⁴ Dne 23. 5. 1952.

³⁰⁵ Spolu s J. Rypkou, A. Salačem, Z. Wirthem. MÚA AV ČR, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, dopis V. Trkala M. Paulové, 27. 5. 1952.

³⁰⁶ Tamtéž, dopis M. Paulové ministerstvu školství, věd a umění, 18. 6. 1952.

³⁰⁷ MÚA AV ČR, fond Milada Paulová, kart. 1, i. č. 12, dopis Milady Paulové, koncept, 5. 11. 1952.

³⁰⁸ Dne 5. 3. 1954.

³⁰⁹ MÚA AV ČR, fond Milada Paulová, kart. 1, i. č. 8, zaměstnanecká karta; AUK, fond FF UK, kart. 47, i. č. 556, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, přehled působení ve službě do 31. 3. 1950.

³¹⁰ AUK, fond FF UK, kart. 47, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, karta zaměstnance; MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56 (dodatky), listiny, dokumenty k životu prof. Paulové v chronologickém sledu, přepis rektora UK v Praze, 30. 3. 1956.

³¹¹ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 1, i. č. 8, zaměstnanecká karta.

³¹² Tamtéž, kart. 1, i. č. 9, opis MŠK rektorátu UK, 12. 8. 1957.

³¹³ Tamtéž, kart. 1, i. č. 13, ukončení řádného pracovního poměru na FF UK.

³¹⁴ Tamtéž, kart. 49, i. č. 1017, Práce, č. 241, 7. 10. 1961, Z domova, s. 5.

³¹⁵ Tamtéž, Dvakrát o historii.

³¹⁶ Tamtéž, kart. 49, i. č. 1015, Udělení Řádu práce. Rudé Právo, č. 302, roč. 47, 2. 11. 1966.

³¹⁷ Poslední závět před smrtí Paulové.

důvodu, že zde pracovalo jedenáct jejích žáků.³¹⁸ Milada Paulová zemřela dne 17. ledna 1970³¹⁹ a je pohřbena v rodinné hrobce v Loukově.³²⁰

Historický seminář

Jak již bylo uvedeno výše, Jaroslav Bidlo ve spolupráci s Josefem Šustou měli eminentní zájem, aby Paulová mohla nadále vědecky pracovat. Bidlo proto ve shodě s J. Pekařem navrhl profesorskému sboru, aby Paulová zastoupila dosavadního asistenta Josefa Dostála, který v rámci povinného zkušebního roku vyučoval na část úvazku na střední škole. Po kladném vyřízení jeho žádosti se Paulová stala druhým asistentem od 1. 10. 1918, ale Bidlo se Šustou nadále usilovali o to, aby Paulová nastoupila do semináře na plný úvazek a v tomto duchu podali příslušnou žádost. Profesori vypracovali posudek, který byl posléze přednesen na schůzi profesorského sboru. Pekař její dosavadní činnost v semináři hodnotil následovně: „*Podepsaný [Pekař] nemůže jinak než vzdáti její inteligenci, píli, spolehlivosti a ochotě, kterou za krátkou dobu svého působení v knihovně bohatě osvědčila, chválu co nejúplněji a nejupřímněji.*“³²¹ V březnu se výhledy na získání asistentkého místa staly velmi reálné. Na konci měsíce odešel ze semináře Josef Dostál, který dostal místo v archivu zemské politické správy v Praze.³²² V důsledku toho byla dne 27. března 1919 Paulová jmenována asistentkou historického semináře v desáté hodnostní třídě s platem 1000 korun.³²³

Milada Paulová se tak stala první ženou, asistentkou v historickém semináři. Po letech vzpomínala, že studenti přijímali ženu asistentku dobře, ale že někteří starší kolegové a její předchůdci na místě asistenta na ni reagovali rozporuplně.³²⁴ V rámci své asistentury jí Bidlo uložil dva překlady. První byl překlad díla Stanoje Stanojeviče *Dějiny národa srbského*³²⁵ a druhý díl knihy Alexandra Ivanoviče Borgmana *Russkaja istorija I–II, Sankt-Peterburg 1912–1913*, který ale nikdy nebyl vydán.³²⁶ Poté, co Paulová nastoupila do zaměstnaneckého poměru na místo praktikantky do Veřejné a univerzitní knihovny (28. července 1919),³²⁷ ze semináře odešla.³²⁸

Se seminářem ale zůstala v kontaktu, když využila svého studijního pobytu v Království SHS v roce 1920 k nákupu knih pro historické semináře v Praze, Brně a Bratislavě.

³¹⁸ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 2, i. č. 39, poslední pořízení, 17. 2. 1969.

³¹⁹ MÚA, fond Osobní spis M. Paulové, kart. 200, i. č. 258. Pohřeb se konal 28. ledna ve Strašnicích.

³²⁰ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 2, i. č. 39, poslední vůle.

³²¹ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56, listiny k událostem o životě prof. Paulové v chronologickém sledu, potvrzení prof. Josefa Pekaře, 23. ledna 1919; osvědčení, 5. března 1922.

³²² Archiv Ministerstva vnitra.

³²³ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 2, i. č. 26, fragment pamětí.

³²⁴ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Štřet generací?*, s. 145.

³²⁵ Stanoje STANOJEVIČ, *Dějiny národa srbského*. Podle 2. opraveného a doplněného vydání se svolením spisovatelovým přeložila dr. Milada Paulová. Český překlad přehlédl dr. Jaroslav Bidlo, Praha 1920. Srov. D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Štřet generací?*, dokument č. 3, M. Paulová J. Bidlovi, 16. ledna 1919.

³²⁶ K vydání nedošlo kvůli nezájmu čtenářské obce. Rukopis překladu vyhotoveného Miladou Paulovou je uložen v rámci osobního fondu Jaroslava Bidla. Srov. D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), *Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Štřet generací?*, dokument č. 11, M. Paulová J. Bidlovi, 16. července 1919.

³²⁷ M. Paulová byla jmenována na místo praktikantky MŠANO výnosem ze dne 17. července 1919, č. 30.079. MÚA, fond Milada Paulová, kart. 56, opis přípisu Zemské správy politické v Praze z 25. července 1919.

³²⁸ AUK, osobní spis, návrh na jmenování M. Paulové mimořádnou profesorkou, 17. 5. 1934.

Pedagogicky začala Paulová v semináři působit až po smrti svého učitele Jaroslava Bidla v roce 1937. Zde se vedle klasických metodologických seminářů zaměřila opět na byzantologická a jihoslovanská témata.

Kolegové

Paulová se ve svém profesním životě pohybovala ve třech pracovních prostředích: univerzitní knihovně, Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a redakci *Byzantinoslavik*, v nichž pochopitelně navazovala kolegiální vztahy. Pro účely této studie je pozornost zaměřena primárně na prostředí Filozofické fakulty. Jak již bylo uvedeno výše, Paulové se díky jejímu nadání a pili podařilo získat celoživotní profesní i osobní přízeň dvou učitelů, Jaroslava Bidla a Josefa Šusty, kteří se stali jejími vytrvalými a usilovnými podporovateli a rádci.³²⁹ Z ostatních kolegů, s nimiž navázala osobnější vztah, je třeba zmínit na prvním místě Karla Stloukala a Josefa Dobiáše,³³⁰ dále pak Antonína V. Florovského,³³¹ Bedřicha Hrozného³³² a z mladší generace Josefa Polišínského.³³³

Z dosavadního výzkumu vyplývá, že Paulová udržovala v podstatě bezkonfliktní kolegiální vztahy. Jedinou výjimkou byly situace, kdy se cítila profesně ohrožena. V tom případě zahájila intenzivní lobbistické praktiky, nejčastěji prostřednictvím svých tradičních patronů Šámala, Bidla a Šusty a v druhé řadě spřízněných úředníků na MŠANO a spolustraníků v České národní demokracii.

První taková situace nastala v univerzitní knihovně, kde mělo dojít k protekčnímu a neprofesionálnímu povýšení kolegy Karla Hocha,³³⁴ proti čemuž se ohradila nejen Paulová, ale i její kolegové.³³⁵ Poprvé se kauza objevila na pořadu dne v březnu 1925, kdy vešlo ve známost, že Hoch má být jmenován budoucím ředitelem knihovny.³³⁶ Kauza se vlekla několik měsíců a byla prostoupena intenzivními zákulisními jednáními na nejvyšších správních místech. Knihovníci nakonec po řadě jednání požádali Paulovou, aby se obrátila o pomoc na Šámala.³³⁷ I když se nakonec podařilo Hochovu jmenování ředitelem zabránit, snahy o kariérní zvýhodňování Hocha pokračovaly v průběhu následujících let.³³⁸ Z kolegů v knihovně navázala přátelský vztah s doktorem Randéem³³⁹ a s Florou Kleinschnitzovou,³⁴⁰ která se stala do určité míry její profesní soupeřnicí a zároveň konkurentkou.³⁴¹

³²⁹ Srov. např. D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...*“ *Vzájemná korespondence*, I, č. 237, zpráva J. Říhy, 17. února 1933.

³³⁰ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 4, i. č. 104, korespondence Josef Dobiáš.

³³¹ Tamtéž, kart. 5, i. č. 134, korespondence Antonín V. Florovskij.

³³² Tamtéž, kart. 6, i. č. 189, korespondence Bedřich Hrozný; dopis Hrozného Paulové, 6. 12. 1936.

³³³ Tamtéž, kart. 9, i. č. 354, korespondence Josef Polišínský.

³³⁴ Karel Hoch (1884–1962), český novinář, historik a publicista.

³³⁵ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...*“ *Vzájemná korespondence*, I, dopis č. 40, M. Paulová P. Šámalovi, 21. října 1925.

³³⁶ Tamtéž, dokument č. 33, interní záznam P. Šámala, 23. března 1925.

³³⁷ Tamtéž, dokument č. 44, M. Paulová P. Šámalovi, 12. 12. 1925.

³³⁸ Tamtéž, např. dokument č. 170, M. Paulová P. Šámalovi, 8. 11. 1930.

³³⁹ Úředník univerzitní knihovny v Praze.

³⁴⁰ Flora Kleinschnitzová (1891–1946), česká literární historička. Od 1920 zaměstnána jako knihovnice ve Veřejné a univerzitní knihovně v Praze. Zabývala se literárními dějinami z doby obrození a slovenským romantismem.

³⁴¹ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...*“ *Vzájemná korespondence*, I, např. dokument č. 237, zpráva J. Říhy, 17. února 1933.

Na počátku roku 1933, kdy naplno propukl spor s Bidlem ohledně mimořádné profesury Paulové, ji zasáhly informace, že se připravují návrhy na profesorská jmenování Flory Kleinschnitzové, Bedřicha Mendla³⁴² a Karla Stloukala.³⁴³ „*A návrhy ostatních k tomu. Pana Mendla – na edici!! K tomu edici, která je úřední prací.*“³⁴⁴ Stloukala na všeobecné dějiny na knihu, která je z českých dějin a pomocných věd – tedy vůbec ne z oboru. A aniž byla práce vytištěna!“³⁴⁵ Rozrušila ji především nominace její kolegyně a přítelkyně³⁴⁶ Kleinschnitzové a úvahy, že by mohla být jmenována na bratislavskou univerzitu.³⁴⁷ Paulová v této souvislosti poukazovala na disproporci mezi svou a její publikační činností.³⁴⁸ Jak již bylo uvedeno, docentská habilitace Kleinschnitzové byla považována za skandální a úroveň její předložené práce chabá.³⁴⁹ Paulová, byť považovala možnost jmenování Kleinschnitzové mimořádnou profesorkou za dehonestující, nechtěla jí ublížit, jak svědčí dopis Šámalovi: „*K Vašemu dopisu si netroufám nic říci, jen snažně prosím – nechci ublížit Flóře Kleinschnitzové. Nemáme žádná na růžích ustláno. Raději než to, věřte mi to prosím, se vzdám sama všeho.*“³⁵⁰ I když ke jmenování Kleinschnitzové nakonec nedošlo, Bidlo i Šusta Paulové radili, aby se tím nerozptylovala a raději se věnovala splnění Bidlových požadavků, aby mohla nezpochybnitelně dokázat svou všestrannou erudici.

Skutečným konkurentem ale byl její mladší kolega Josef Macůrek,³⁵¹ kterému Bidlo věnoval řadu let rovněž svou pozornost. Macůrek byl podobně jako Paulová velmi nadaný student, projevující od gymnaziálních studií touhu prohloubit své znalosti v oblasti historické slavistiky. Macůrek, kterého „přitahovala“ Gollova škola, se rozhodl pokračovat v univerzitních studiích v Praze. Na rozdíl od Paulové, kterou si „vybral“ Bidlo, Macůrek si „vybral“ Bidla, jehož „*osobnost si přál lépe poznat.*“³⁵² Bidlo Macůrka zaujal před-

³⁴² Bedřich Mendl (1892–1940), český historik, 1916–1920 profesor obchodní akademie v Hořicích, 1921–1933 vědecký pracovník, 1933–1939 ředitel Státního historického ústavu, od 1927 docent, od 1934 profesor hospodářských a sociálních dějin na FF UK v Praze. Středem jeho badatelského zájmu bylo studium hospodářského a sociálního vývoje českých středověkých měst, metodicky ovlivněné nejen domácí gollovskou tradicí, ale zejména soudobými směry západoevropské historiografie a filozofie.

³⁴³ Srov. pozn. 108.

³⁴⁴ Tato Paulové informace je do značné míry zavádějící. Profesorský titul nebyl udělován na základě jedné konkrétní práce, ale na základě publikační činnosti jako takové. V případě Mendla se jedná především o práci na edici *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, zahájenou ve dvacátých letech 20. století.

³⁴⁵ V jeho případě se jedná o práci: Karel STLOUKAL, *Počátky nunciatury v Praze: Bonhomini v Čechách v letech 1581–1584*, Praha 1928, a zejména Týž, *Česká kancelář dvorská 1599–1608: pokus z moderní diplomatiky*, Praha 1931.

³⁴⁶ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...*“ *Vzájemná korespondence*, I, dokument č. 146, M. Paulová P. Šámalovi, 9. ledna 1930.

³⁴⁷ Prý měla být navržena na základě článku: Flora KLEINSCHNITZOVÁ, *Dies irae, dies illa...* (*Ze sklonku „Zlatého věku“*), Časopis Učené společnosti Šafaříkovy „Bratislava“ 6/3, 1932, s. 238–244. Článek je uložen v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. jako součást osobního fondu Milada Paulová, kart. 54, i. č. 1129. Srov. D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...*“ *Vzájemná korespondence*, I, dokument č. 225, M. Paulová J. Bidlovi, [1933, v noci 28./29. ledna].

³⁴⁸ AUK, f. FF UK, i. č. 371, osobní spis Flory Kleinschnitzové, vyjádření M. Weingarta k habilitačnímu řízení F. Kleinschnitzové. Srov. AKPR, f. KPR, sign. T. 1410/21, Milada Paulová, část II, kart. 62, zpráva J. Říhy, 17. února 1933 (dokument č. 237).

³⁴⁹ AUK, f. FF UK, i. č. 371, osobní spis Flory Kleinschnitzové, vyjádření M. Weingarta k habilitačnímu řízení F. Kleinschnitzové.

³⁵⁰ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...*“ *Vzájemná korespondence*, I, dokument č. 231, M. Paulová P. Šámalovi, 7. 2. 1933.

³⁵¹ Josef MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, Brno 1998.

³⁵² Tamtéž, s. 16.

náškami *Filozofie dějin východní Evropy*, kde podal filozofický pohled na dějinný vývoj od rozmachu byzantské říše (v 6. století) až do novodobých dějin carského Ruska. Bidlo v Macůrkovi, podobně jako v Paulové, záhy odhalil pili a talent a začal se mu od konce prvního ročníku věnovat.³⁵³ V letech 1925–1930 se stal druhým asistentem v historickém semináři, vedle Zdeňka Kalisty.³⁵⁴

Macůrek na rozdíl od Paulové absolvoval mnohem více zahraničních dlouhodobých studijních pobytů³⁵⁵ a pravidelně se zúčastňoval historických kongresů a konferencí.³⁵⁶ Přestože plně respektoval požadavky Jaroslava Bidla, začal si postupně, podobně jako Paulová, vytvářet vlastní vědecký názor a okruh témat, kterým věnoval primární pozornost. Je možné říci, že patřil mezi tzv. angažované historiky, kteří uzpůsobili své vědecké zaměření aktuálním potřebám české vnitřní a zahraniční politiky. Macůrek byl výrazně ovlivněn malodohodovým kurzem československé zahraniční politiky a také na něj působil „vzor“ Slavíka, Paulové a Bidla, kteří se věnovali ruským, jihoslovanským a polským dějinám. Josef Macůrek se rozhodl vyplnit zbylou mezeru a studovat dějiny maďarské, rumunské a polské ve vztahu k českým zemím: „*Existence ‚Malé Dohody‘ a poválečné uspořádání střední Evropy vedly mne ke studiu Rumunska i jeho minulosti; neustálé revindikační úsilí maďarské vlády v době Horthyho za účelem obnovy starých Uher vedlo mne ke studiu prostředí maďarského... Posléze polská Beckova zahraniční politika za účelem získání celého Těšínska Polskem měla mne ke studiu dějin polských, vztahů česko-polských, otázek z dějin Slezska. Polským dějinám, a to i novodobým, věnoval jsem pozornost od počátku svých studií.*“³⁵⁷

V roce 1930 se Macůrek stal docentem pro dějiny východní Evropy a poloostrova Balzánského.³⁵⁸ Po dosažení habilitace se předpokládalo jeho rychlé jmenování mimořádným profesorem na filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V univerzitních kuloárech i na ministerstvu školství se předpokládalo, že Paulová bude jmenována do Prahy a Macůrek do Brna, kde měl vlastně založit nový obor. Do tohoto předpokladu negativně

³⁵³ Tamtéž, s. 18.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 26.

³⁵⁵ Studijní pobyt v Polsku a Francii 1926/1927. Srov. tamtéž, s. 29. Ve školním roce 1929/1930 odjel na studijní pobyt do Francie (stipendista francouzského ministerstva školství). Cílem pobytu bylo seznámení se především s francouzskou historiografií, metodami práce a jednotlivými školami; v roce 1930 studoval ve Švédsku v archívech, aby doplnil archivní dokumenty pro dvě knihy, které byly výsledkem jeho polského pobytu. J. MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, s. 33–34.

³⁵⁶ Například v roce 1927 se účastnil první schůze Federace historických společností východní Evropy a slovanského světa / Fédération des sociétés historiques de l'Europe orientale et du Monde slave, která se stala organizačním střediskem historické slavistiky a jejích schůzí se posléze účastnil pravidelně: druhá schůze Federace se konala v Praze 1932; třetí schůze se konala ve Varšavě 1933; čtvrtá v Curychu 1938; pátá ve Stockholmu-Uppsale 1960; šestá ve Vídni 1965. Viz J. MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, s. 31, 34–35. Ještě jako student se zúčastnil v roce 1924 během svého rumunského pobytu Prvního byzantologického kongresu v Bukurešti; na něj navazujících kongresů se snažil zúčastňovat i v dalších letech. Ve školním roce 1929/1930 odjel na studijní pobyt do Francie, kde intenzivně studoval francouzskou historiografií a metodologii a navštěvoval přednášky předních francouzských byzantologů. Zde studoval na Sorbonně. Écoles des hautes études, Institut d'études slaves, Bibliothèque nationale. A v Institut d'études slaves též přednesl přednášku na téma *Naše současná historická slavistika*. J. MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, s. 34–35.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 41.

³⁵⁸ Habilitační přednáška *Vlivy byzantsko-slovanské v dějinách rumunského národa* byla publikována v Časopisu Národního muzea 104, 1930, s. 177–180. Srov. J. MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, s. 33.

vstoupila hospodářská krize, která zapříčinila snahy z ekonomických důvodů zavřít Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně. A zřejmě z tohoto důvodu „vázlo“ jmenování Macůrka. Bidlo, veden snahou zabezpečit Macůrka, se rozhodl navrhnout do Prahy oba s tím, že jejich obor vymezi tak, aby si nekonkurovali a spíše se doplňovali. Na psychiku Paulové to zapůsobilo velmi destruktivně, reagovala velmi emotivně a v dlouhodobé perspektivě to narušilo její psychickou rovnováhu. Interpretace situace ze strany Paulové byla zcela jasná, když se domnívala, že ji Bidlo a Macůrek, proponovaný Bidlův zeť, chtějí poškodit. Macůrek se k situaci vyjádřil až na sklonku života ve svých pamětech a to výhradně neutrálně, bez osobních motivů, kdy kauzu prezentoval zcela jen jako záležitost fakult. Vyjádřil se v tom smyslu, že snaha Filozofické fakulty Univerzity Karlovy navrhnout ho v Praze „*nebyl šťastný krok*“ a že šlo o „*narušování plynulého vývoje zvenčí*“ a MŠANO z toho prý bylo zmateno, kam ho zařadit. Bidla ani Paulovou vůbec nezmiňoval. Každopádně tvrdil, že chtěl vždy do Brna.³⁵⁹ Jak Paulová, tak Macůrek dosáhli po intenzivních lobbistických aktivitách v roce 1935 mimořádných profesur. Macůrek byl jmenován pro obor slovanských dějin a Paulová pro obor dějin slovanských národů a byzantologie.³⁶⁰ Napříště se setkávali, již bez dramatických konotací, na půdě Slovanského ústavu a v redakci *Byzantinoslavik*.

Z kolegů Milady Paulové je třeba zmínit ještě Karla Stloukala,³⁶¹ který byl jejím profesním souputníkem a blízkým kolegou. V roce 1925 byli oba současně jmenováni docenty všeobecných dějin: Milada Paulová pro východní dějiny a Karel Stloukal pro dějiny západní.³⁶² A oba byli současně jmenováni mimořádnými profesory. I když Paulová udržovala se Stloukalem v osobní rovině přátelské vztahy, po profesionální stránce se stále obávala, že ji Stloukal předběhne, zejména v otázce profesorského jmenování. „*Tak jak situace stojí, bude tedy navržen asi dr. Stloukal dříve než já. Já jsem už před ním habilitována. Stloukal je fyzicky o mnoho starší. Ale je za mnou v seznamu, a studenti i širší kruhy profesorské nevědí – v čem vězí, můj případ. Je to otázka mravní. Člověk vypadá jako méněcenný.*“³⁶³

Její obavy rozptýlil sám Stloukal, který byl dobře profesně i finančně zajištěn v Národním muzeu a profesorské jmenování zřejmě neprožíval tak dramaticky jako Paulová.³⁶⁴ Paulová poté do vlastních lobbistických jednání začlenila i Stloukala, respektive hájila i jeho zájmy s cílem aby také on dosáhl brzkého jmenování, které se roky vlekle.³⁶⁵ Když se ale dozvěděla, že bylo Stloukalovo jmenování projednáváno na ministerské radě³⁶⁶ a její zřejmě ne, reagovala opět zahořkle s tím, že „*Dr. Stloukal tedy nemusí čekat, až Šusta*

³⁵⁹ J. MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, s. 74.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 48.

³⁶¹ Viz pozn. 108. Srov. B. JIROUŠEK, *Karel Stloukal, profesor obecných dějin*; Jiří LACH, *Josef Šusta a Karel Stloukal. Učitel a žák. Vzor a pokračovatel?*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 29, 2000, s. 125–142.

³⁶² Z. KALISTA, *Po proudu života*, II, s. 115.

³⁶³ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...*“ *Vzájemná korespondence*, I, dokument č. 96, M. Paulová P. Šámalovi, 20. srpna 1928.

³⁶⁴ Tamtéž, dokument č. 329, M. Paulová P. Šámalovi, 24. července 1934.

³⁶⁵ Tamtéž, např. dokument č. 337, M. Paulová P. Šámalovi, 7. září 1934 a následná korespondence až do 1. 9. 1935; B. JIROUŠEK, *Karel Stloukal, profesor obecných dějin*, s. 135.

³⁶⁶ „Navržen sborem profesorským roku 1932 (č. min. 10004 32/7 31/3 1934) byl pod uvedeným číslem 31. března roku 1934 navržen m[imo]j[í]dným] profesorem, akt podepsán ministrem Krčmářem a vypraven 5. dubna 1934 na ministerskou radu.“ D. BRÁDLEROVÁ – J. HÁLEK (edd.), „*Drahý pane kancléři...*“ *Vzájemná korespondence*, I, dokument, č. 342, M. Paulová P. Šámalovi, 11. října 1934.

„umře“ nebo půjde do penze (po 10 letech). Nýbrž pan ministr uznal za vhodné pro obecné dějiny západní jmenovati vedle katedry řádné ještě mimořádného profesora. Pro dějiny východní (slovanské), je to „luxus“ a vyhazování peněz, to „není aktuální“. Tímto se moje mravní pozice posiluje.“³⁶⁷

Jak již bylo řečeno, nakonec se dočkali svého jmenování oba téhož roku³⁶⁸ a oba čelili stejné situaci, kdy museli opustit své stávající zaměstnání a plně se věnovat pedagogické a vědecké činnosti. Paulovou a Stloukala spojovala ještě ta skutečnost, že v obou případech se jednalo o favorizované nástupce stěžejních osobností české historické vědy. Paulová měla v budoucnu převzít odpovědnost za obor Jaroslava Bidla a Stloukal byl proponován jako nástupce Josefa Šusty.³⁶⁹

Žáci

Oproti Bidlovi si Paulová sice během své vědecké kariéry nevychovala na fakultě „svého nástupce“, tak jak si ji „vychoval“ Bidlo, ale dá se říci, že si nástupce z řad svých žáků vychovala ve Slovanském ústavu a v redakci *Byzantinoslavik*. Na prvním místě to byl Antonín Dostál,³⁷⁰ který se stal její pravou rukou v konstituování *Byzantinoslavik* a navazování poválečných vědeckých styků v oblasti byzantologie. Paulová jej s důvěrou vysílala na mezinárodní konference³⁷¹ a zahraniční studijní pobyty, kde se Dostál usilovně snažil plnit její instrukce a šířit obecné povědomí i o *Byzantinoslavikách*. A z korespondence vyplynulo, že se jejich profesní vztah transformoval do přátelského osobního vztahu.³⁷² Podobná proměna, z kolegiálního na vztah v podstatě přátelský, proběhla u kolegyně Bohumily Zástěrové³⁷³ a dvou jejích žáků Karla Hory³⁷⁴ a Milana Loose.³⁷⁵

Závěr

Milada Paulová byla bezesporu nadanou historičkou, která celý svůj život podřídila vědecké práci. V kontrastu ke kariérním úspěchům stál rodinný život Paulové, poznamenaný úmrtími jejích nejbližších, zdravotními potížemi a finanční nejistotou. Leitmotivem jejího osobního života bylo osamocení.

V meziválečném období se Paulová primárně věnovala mapování jihoslovanského a českého protihabsburského odboje, tedy tématu z moderních dějin. Bidlem preferovanou

³⁶⁷ Tamtéž, dokument č. 342, M. Paulová P. Šámalovi, 11. října 1934.

³⁶⁸ Karel Stloukal byl jmenován mimořádným profesorem 21. 8. 1935 s účinností od 1. 10. 1935. B. JIROUŠEK, *Karel Stloukal, profesor obecných dějin*, s. 135.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 137.

³⁷⁰ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 4, i. č. 107, korespondence Antonín Dostál.

³⁷¹ Konkrétně v roce 1948 – byzantologický kongres v Bruselu, Paříž; 1953 – Leningrad, Bulharsko, 1955 – Berlín, Postdam, 1967 – Moskva, Budapešť, Atény. MÚA, fond Milada Paulová, kart. 4, i. č. 107, korespondence Antonín Dostál.

³⁷² MÚA, fond Milada Paulová, kart. 4, i. č. 107, korespondence Antonín Dostál, dopis A. Dostála M. Paulové, 8. 7. 1955.

³⁷³ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 12, i. č. 519, korespondence Bohumila Zástěrová.

³⁷⁴ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 6, i. č. 185, korespondence Karel Hora, dopis K. Hory M. Paulové, /1948/.

³⁷⁵ MÚA, fond Milada Paulová, kart. 7, i. č. 270, korespondence Milan Loos, dopis M. Loose M. Paulové, /1964/.

byzantologii v podstatě odmítala jako „mrtvý obor“, v němž nejde již nic nového prakticky objevit. Po smrti Jaroslava Bidla v roce 1937, kdy se Paulová stala jeho nástupcem v čele katedry, se začala zodpovědně věnovat východoevropským dějinám v kompletním časovém rozpětí. Během okupace Československa se ocitlo téma *Maffie* na indexu a Paulová byla nucena věnovat se jen tématům ze středověkých dějin. Po válce se zanořila do práce se sobě vlastní razancí a pílí. Především se stala řádnou profesorkou a byla jmenována do řady vědeckých institucí jak v Československu, tak v zahraničí.

Paulová se sice po válce začala intenzivněji věnovat byzantologii, ale fakticky zaujímal v jejích profesních preferencích až druhé místo. V letech 1945–1963 publikovala v této oblasti jen šest článků a z toho dva se věnovaly přehledu českého byzantologického výzkumu ve válečném a poválečném období. Z byzantologických témat se věnovala především česko-byzantským vztahům.³⁷⁶

Archivní dokumenty dokládají, že Paulová byla i po válce vnímána primárně jako historička moderních dějin: „*Otázky novodobých dějin předválečných Jugoslávie, tvoří pak v další vědecké práci jeden z hlavních tematických okruhů práce prof. Paulové. Druhý okruh tvoří práce věnované problémům byzantologickým a otázkám středověkého vývoje a vývoje feudálních vztahů v oblasti Středomoří. V tomto směru bylo především zásluhou prof. Paulové, že z časopisu ‚Byzantinoslavica‘ se po r. 1945 stal světový mezinárodní byzantologický orgán, který systematicky sledoval vědeckou produkci zvláště sovětskou a slovanskou v tomto oboru.*“³⁷⁷ Přesto se v poválečném období stala odborníkem na byzantské dějiny, tak jak tomu od počátku chtěl Jaroslav Bidlo. Hlavní vědecký přínos Milady Paulové spočíval ve zdokumentování českého a jihoslovanského odboje během první světové války.³⁷⁸

Studiem moderních dějin balkánských národů, dokumentujících dramatické změny odehrávající se v evropském regionu první poloviny 20. století, otevřela Paulová řadu nových otázek: je studium aktuální historie vědou, je možné na ni uplatnit klasické vědecké metody a je možné udržet vědeckou nezávislost na politických tlacích? Odpovědi na výše uvedené otázky se nakonec staly jablkem sváru mezi Paulovou a Bidlem. Pro Bidla, zastávce tzv. čisté vědy, spočívalo největší úskalí studia moderní historie v nedostatku jak časového, tak osobního historikova odstupu od politických vlivů. Bidlo též odmítal tzv. angažovanou vědu, tedy vědu sloužící politickým zájmům mocenských elit.

Domnívám se, že Bidlova nedůvěra ve schopnost zachovat dostatečný odstup od aktuálních politických potřeb byla opodstatněná. Pro Paulovou bylo téma jednoznačně citovou záležitostí, což mělo dva důvody. Paulová vystupovala jako hrdá příslušnice českého národa, která si byla hluboce vědoma historického významu dosažení státní nezávislosti. Významným faktorem, který výrazně ovlivnil její profesní směřování, byla osobní zkušenost s přímými aktéry českého i jihoslovanského odboje, včetně „osudového“ Přemysla Šámala.

³⁷⁶ Viz heslo: Milada Paulová, in: Milan KUDĚLKA – Zdeněk ŠIMEČEK a kol., *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760: biograficko-bibliografický slovník*, Praha 1972, s. 368–370.

³⁷⁷ AUK, fond FF UK, i. č. 566, Milada Paulová, osobní a služební výkaz, posudek při příležitosti udělení titulu doktora věd, 16. 6. 1955.

³⁷⁸ Jedná se o práce: *Tajná diplomatická hra o Jihoslovany za světové války* (1923); *Jihoslovanský odboj a česká Maffie* (1928); *Dějiny Maffie. Odboj Čechů a Jihoslovánů za světové války, I–II* (1937–1939); *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918* (1968).

Tato bezpochyby emocionálně intenzivní zkušenost ji natolik ovlivnila, že si vzala za cíl zaznamenat svědectví přímých účastníků protirakouského odboje budoucím generacím. A tomuto cíli podřídila prakticky vše. Paulová se ve svých knihách snažila publikovat a zpracovat co možná nejvíce dokumentů, čímž někdy utrpěla čtivost a kompaktnost textu. Jak Bidlo předpokládal, bylo vědecké zpracování aktuální historie ohrožováno politickými tlaky.

Zcela zásadní vliv na její život měl kancléř Přemysl Šámal, který ji zaštilil osobní podporou a rozsáhlými konexemi. Její přátelský vztah se Šámalem byl pro Paulovou naprosto zásadní, zpracovávání dějin prvního odboje nakonec chápala především jako poctu kancléři Šámalovi, šéfovi domácího odboje. Kvůli tomu byla ochotná obětovat i rychlý postup ve své kariéře. Přestože profesor Bidlo od počátku jasně postuloval podmínky, za nichž ji navrhne na mimořádnou profesorku, Paulová nadále pokračovala ve zpracovávání českého odboje na úkor vědecké práce v oboru byzantologie a středověkých dějin východních národů. Přestože se Paulová domnívala, že jí profesor záměrně klade do cesty překážky, jeho trvalou snahou bylo ustanovit Paulovou do čela katedry obecných dějin východní Evropy a Balkánského poloostrova. Bidlo Paulovou od počátku vnímal jako svého nástupce a velmi si vážil její vědecké erudice. Extrémní zaujetí pro moderní témata Paulové dlouho nedovolovalo zabývat se adekvátní měrou byzantologií a získat širší rozhled v tématu. Právě Bidlův požadavek vyváženosti vědeckého bádání byl příčinou jejich sporu. Roztržka mezi profesorem Bidlem a Miladou Paulovou byla o to závažnější, že mezi nimi dříve panovalo úzké přátelství a vzájemná úcta.

Paulová jako první žena v republice získala titul docenta a profesora. Tato skutečnost v sobě skrývala souhrn velkého osobního sebeobětování, nutnosti překonat řadu překážek, ale i šťastných shod okolností a záštity vlivných osobností usnadňujících její vědeckou práci. Za těmito úspěchy stála bezmezná podpora jejich blízkých a její dispozice k vědecké práci.

Paulová se habilitovala pro obor, který se po vzniku Československa ocitl ve středu politického zájmu. V důsledku politické emancipace slovanských národů po první světové válce a vzniku nezávislých národních států byl položen důraz na intenzivní studium slovanské historie v evropském kontextu. Proto bylo obsazení této katedry více než u jiných oborů provázáno lobbistickými praktikami. Nutno podotknout, že se Milada Paulová i přes vlastní opačné proklamace pohybovala v lobbistickém prostředí velmi zkušeně, a jak se nakonec ukázalo – úspěšně.

Závěrem lze říci, že se Milada Paulová zařadila mezi významné osobnosti české vědecké obce, která se po první světové válce formovala v souladu s požadavky všestranné emancipace československého národa. Její přínos spočíval v náročném zpracování dějin jihoslovanského a československého odboje za první světové války. Její díla³⁷⁹ tvoří dodnes základní kameny pro poznání novodobé historie slovanských národů. Jak předvídal Bidlo, byla práce na moderních dějinách velmi citlivá na politické změny, což sama Paulová pocítila několikrát. Její interpretace jihoslovanského odboje se ocitla přechodně na indexu již během dvacátých let. A její *Maffie* se na index dostala ihned po okupaci země a znovu v roce 1948 na dlouhých deset let, pak znovu po roce 1968. Nakonec to byla Paulovou

³⁷⁹ Uvádíme pouze výčet nejvýznamnějších děl ve sledovaném období: *Tajná diplomatická hra o Jihoslovany za světové války* (1923), *Jugoslavenští odbor* (1925), *Jihoslovanský odboj a Maffie* (1928).

poněkud opomíjená byzantologie, která jí po válce poskytla bezpečné pole, v němž mohla rozvíjet své vědecké nadání, zejména v době poválečného rozdělení světa na dva nepřátelské tábory, kde Bidlův požadavek politicky nestranné vědy byl sice stěžejně uskutečnitelný, ale o to více hodný prosazování a následování.

Příloha 1: Studia

Přednášky a semináře navštěvované Miladou Paulovou během jejích univerzitních studií			
Semestr ³⁸⁰	Přednáška	Seminář	Vyučující
ZS 1913/14 ³⁸¹	Fyzická geografie s úvodem do geografie všeobecné		Švambara
	Geografie světového obchodu a dopravy		Dvorský
	O Slovanech polabských a baltických		Niederle
	Všeobecná historie kulturní		Zíbrt
	Říše byzantská v době výprav křížových		J. Bidlo
	Dějiny rakouské		J. Pekař
	Ústavní dějiny rakouské nové doby		J. Krofta
	Výklad rakouské ústavy v r. 1867		J. Glücklich
	Všeobecné dějiny umění		Chytil
	Schopenhauer a voluntarism		Fr. Krejčí
	Filozofové řečí před Sókratem		Čáda
	Ortografie a morfologie Čech		Daneš
		Geografický proseminář	Daneš
		Historická propedeutika	Drtina
LS 1914 ³⁸²	Ústavní dějiny rakouské od r. 1740		K. Krofta
	Přehled dějin rakouských		J. Pekař
	Říše Byzantská v době výprav křížových		J. Bidlo
	Dějiny východní a severní Evropy v 17. století		J. Bidlo
	Fyzická geografie		Švambara
	Mluvnice jazyka italského		D'Alfonso
	Filosofie řecká za doby Sokratovy		Čáda
	O kancelářských listinách králů českých		Fridrich
	Úvod do filosofie		Drtina
		Historický seminář/propedeutika	J. Bidlo
		Proseminář geografický	Daneš
		Seminář italštiny, začátečníci	D'Alfonso

³⁸⁰ Použité zkratky: zimní semestr – ZS, letní semestr – LS.

³⁸¹ AUK, fond FF UK, Katalogy posluchačů FF UK, i. č. 111.

³⁸² AUK, fond FF UK, Katalogy posluchačů FF UK, i. č. 114.

ZS 1914/15 ³⁸³	O akademickém studiu a životě		Drtina
	Nauka o metodě		Čáda
	Dějiny pedagogiky		Kádner
	Oceánografie		Švambers
	Horské soustavy povrchu zemského		Daneš
	Paleografie latinská		Fridrich
	Dějiny států balkánských ve 12. a 13. století		J. Bidlo
	Dějiny říše Polsko-litevské v 17. století		J. Bidlo
	Dějiny rakouské		J. Pekař
	Počátky klasické arabštiny		Dvořák
	Francesco Petrarca a Karel IV		D'Alfonso
	Čtení lehčích povídek – konverzace		L. Markovin
	Kurs jazyka polského pro začátečníky		L. Černý
	Sporné kusy v pramenech středověkých – historie kulturní		Zíbrt
		Seminář jazyka italského pro pokročilé	D'Alfonso
		Historický seminář	J. Bidlo
		Proseminář geografický	Daneš
LS 1915 ³⁸⁴	Psychologie vůle		Krejčí
	Dějiny balkánských států v 13. a 14. století		J. Bidlo
	Dějiny východní a severní Evropy v 18. století		J. Bidlo
	Dějiny roku 1848		J. Pekař
	Jižní Amerika		Švambers
	Říše ruská		Daneš
	Všeobecná historie kulturní		Zíbrt
		Proseminář geografický	Daneš
		Seminář historický	J. Bidlo
ZS 1915/16 ³⁸⁵	Evropské středomoří		Švambers
	Hygiena školská		Kabrhel
	Německá romantika		Fischer
	Dějiny slovanských literatur		Máchal
	Všeobecná historie kulturní		Zíbrt
	Dějiny slovanských literatur		Máchal
	Všeobecná historie kulturní		Zíbrt

³⁸³ AUK, fond FF UK, Katalogy posluchačů FF UK, i. č. 117.

³⁸⁴ AUK, fond FF UK, Katalogy posluchačů FF UK, i. č. 119.

³⁸⁵ AUK, fond FF UK, Katalogy posluchačů FF UK, i. č. 121.

	Dějiny české za Maxmiliána II. a Rudolfa II.		Šimák
	Dějiny evropského východu ve středověku I		Bidlo
	Vybrané části z české archeologie I – pole popelnicová		Niederle
	Dějiny rakouské II		Pekař
	Vývoj husitské věrouky od Husa po Jednotu		Novotný
		Seminář historický	J. Bidlo
		Seminář geografický	Švambera
LS 1916 ³⁸⁶	Dějiny evropského východu ve středověku II		J. Bidlo
	Dějiny rakouské v letech 1848–1860		J. Pekař
	Dějiny doby nové IV		J. Šusta
	Přehled dějin novodobé historiografie		J. Šusta
	Koloniální zeměpis		Švambera
	Dějiny velkých objevů století 15. a 17.		Švambera
	Dějiny slovanských literatur		Máchal
	Všeobecná historie kulturní		Zíbrt
		Geografický seminář	Švambera
		Historický seminář	J. Bidlo
ZS 1916/17 ³⁸⁷	Dějiny evropského východu ve středověku		J. Bidlo
	Paleografie latinská		Fridrich
	Dějiny doby nové		J. Šusta
	Dějiny rakouských států		J. Pekař
	Jiří z Poděbrad a současné mínění veřejné		Urbánek
	Bohuslav Balbín a jeho věk z hlediska kulturně-historického		Zíbrt
	Geografie jako věda a studium geografie na univerzitě		Švambera
	Asie		Švambera
	Ruská mluvnice a praktická cvičení		Štěpánek
	Kurs jazyka srbochorvatského		Černý
	Mluvnice jazyka maďarského s praktickým cvičením		Brábek
	Dějiny slovanských literatur III		Máchal
	Hláskosloví jazyka českého		Zubátý
	Soustavné dějiny jazyka hornoněmeckého		Janko
	Dürer a Holbein		Chytil

³⁸⁶ AUK, fond FF UK, Katalogy posluchačů FF UK, i. č. 123.

³⁸⁷ AUK, fond FF UK, Katalogy posluchačů FF UK, i. č. 125.

		Seminář historický	J. Pekař
		Seminář geografický	Švambera
		Seminář historický	V. Novotný
LS 1917 ³⁸⁸	Dějiny evropského východu ve středověku IV		J. Bidlo
	Otázka cyrilometodějská		J. Bidlo
	Dějiny geografie a geografického výzkumu země		Švambera
	Vybrané kapitoly z geografie kulturní		Dvorský
	Dějiny slovanských literatur		Máchal
	Všeobecná historie kulturní		Zíbrt
	Malířství české 15. století		Chytil
	Dějiny rakouské v druhé polovici 19. století		J. Pekař
	Války husitské		Urbánek
		Seminář historický	K. Krofta
		Seminář historický	V. Novotný
		Seminář historický	J. Pekař
		Seminář geografický	Švambera
ZS 1917/18 ³⁸⁹	Dějepis a dějezpyt v zemích rakouských po 30leté válce		K. Krofta
		Seminář historický	K. Krofta

Příloha 2: Pedagogická činnost – přednášky a semináře, oponentury³⁹⁰

Přednášky M. Paulové na FF UK v Praze		
Studijní rok	Zimní semestr	Letní semestr
1925/26	Dějiny balkánských Slovanů v 19. století	Dějiny balkánských Slovanů v 19. století
1926/27	Illyrismus a revoluční hnutí roku 1848	Vláda srbského knížete Michala Obrenoviče
1927/28	Dějiny balkánského poloostrova v období války krymské	Kníže Obrenović a generace let šedesátých (historicky a literárně)
1928/29	Dějiny balkánského poloostrova od roku 1204	Dějiny říše byzantské od r. 1261 až 1453
1929/30	Neuveveno	Dějiny Srbska ve středověku
1930/31	Počátky ruských dějin	Kyjevská Rus

³⁸⁸ AUK, fond FF UK, Katalogy posluchačů FF UK, i. č. 127.

³⁸⁹ AUK, fond FF UK, Katalogy posluchačů FF UK, i. č. 129.

³⁹⁰ Přehled přednášek a seminářů zpracován na základě tištěných publikací vydávaných pro každý semestr, obvykle pod názvem *Seznamy přednášek, které se budou konati na Universitě Karlově v Praze...* (z fondu AUK).

1931/32	Dějiny státu moskevského	Dějiny národů Balkánského poloostrova pod panstvím tureckým
1932/33	Dějiny Ruska ve středověku	Dějiny Ruska ve středověku
1933/34	Dějiny národů a kultura ve Středozeří od počátku středověku do výprav křížových	Český realismus v Chorvatsku a jeho vliv na sjednocení Jihoslovanů před světovou válkou (1895–1914)
1934/35	Přehledné dějiny Turecka od doby nejstarší do doby nejnovější se zvláštním zřetelem k dějinám Balkánských Slovanů	Dějiny Turecka a Slovanů Balkánských v 17. a 18. století
1935/36	Přehled diplomatických dějin na Balkáně v 19. století	Přehled diplomatických dějin na Balkáně v druhé polovině 19. století
1936/37	Přehled dějin polských	Přehled světové historiografie se zvláštním zřetelem k evropskému Východu; Polsko za vlády Jagellovců
1937/38	Dějiny říše polsko-litevské v 16.–17. století; Dějepisectví východní Evropy doby nejnovější (19. a 20. století)	Dějiny říše polsko-litevské v 16.–17. století; Přehled dějin Ruska
1938/39	Dějiny evropského východu I; Polsko a Rusko po vyměnění Jagellovců	Dějiny evropského východu I; Bohdan Chmelnyckij a počátky novodobé Ukrajiny
1939/40	Dějiny evropského východu v raném středověku	Vybrané kapitoly z dějin evropského Východu
1944/45	0	
1945/46	Vybrané kapitoly z dějin evropského Východu (mimořádný letní běh)	Přehled ruských dějin (pokračování)
1946/47	Dějiny evropského východu I	Dějiny evropského východu I (Byzantský svět a jeho kultura)
1947/48	Dějiny evropského východu II (pro posluchače všech ročníků); Přehled dějin slovanských národů (pro I. a II. ročník)	Dějiny evropského východu II (pokračování); Přehled dějin slovanských národů (pro I. a II. ročník)
1948/49	Dějiny říše byzantské a Balkánského poloostrova v období císařů imurských (syrských); Přehled dějin slovanských národů	Ruské dějiny středověké
1949/50	Slovanské dějiny v epoše feudalismu (pro 3. a 4. ročník)	Slovanské dějiny v epoše feudalismu (pro 3. a 4. ročník)
1950/51	Dějiny Byzance a balkánských Slovanů do 1453; Vybrané kapitoly z byzantských dějin; Dějiny rusko-polské v 19. a 20. století (pro 3. a 4. ročníky)	Dějiny Byzance a balkánských Slovanů do 1453; Vybrané kapitoly z byzantských dějin; Dějiny rusko-polské v 19. a 20. století (pro 3. a 4. ročníky)
1951/52	Dějiny balkánských Slovanů v novověku; Problém sjednocení Jihoslovanů za I. světové války	Dějiny balkánských Slovanů v novověku; Problém sjednocení Jihoslovanů za I. světové války
1952/53	Nejstarší bulharské dějiny a jejich problematika	Nejstarší bulharské dějiny a jejich problematika

1953/54	Úvod do byzantologie	Úvod do byzantologie
1953/54	Úvod do byzantologie	Úvod do byzantologie
1954/55	Úvod do byzantologie; Kapitoly z dějin Slovanstva	Úvod do byzantologie; Kapitoly z dějin Slovanstva
1955/56	Úvod do byzantologie; Dějiny lidových demokracií: Revoluční hnutí v zemích lidových demokracií v 19. a 20. století; Novověké dějiny Jugoslávie	Úvod do byzantologie; Dějiny lidových demokracií: Revoluční hnutí v zemích lidových demokracií v 19. a 20. století; Novověké dějiny Jugoslávie
1956/57	Úvod do byzantologie	Úvod do byzantologie
1957/58	0	0
1958/59	Byzantské dějiny; Speciální kurs ke starším dějinám: Vybrané kapitoly z jihoslovanských dějin (ZS a LS)	Byzantské dějiny; Speciální kurs ke starším dějinám: Vybrané kapitoly z jihoslovanských dějin (ZS a LS)
1959/60	Speciální kurs ke středověkým dějinám: Přehled byzantských dějin	Speciální kurs ke středověkým dějinám: Přehled byzantských dějin
1961/62	Speciální kurs k novým a nejnovejším dějinám: Politické a společenské poměry polské v období kapitalismu	Speciální kurs k novým a nejnovejším dějinám: Politické a společenské poměry polské v období kapitalismu
1961/62	Vybrané kapitoly z dějin Jugoslávie v období feudalismu a kapitalismu	Vybrané kapitoly z dějin Jugoslávie v období feudalismu a kapitalismu

Semináře M. Paulové na FF UK v Praze		
Studijní rok	Zimní semestr	Letní semestr
1937/38	Četba a výklad pramenů	Četba a výklad pramenů
1938/39	Historická propedeutika pro posluchače I. ročníku	Historická propedeutika pro posluchače I. ročníku
1939/40	Dokončení propedeutického úvodu do historické metodiky (pro 2. ročník)	
1945/46	Cvičení z dějin evropského Východu	Úvod do studia dějepisu (proseminář)
1946/47	Historický seminář, I. stupeň	Historický seminář, I. stupeň
1947/48	Četba a výklad pramenů	Úvod do studia dějepisu (proseminář); Četba a výklad pramenů
1948/49	Úvod do studia dějepisu – proseminář	Úvod do studia dějepisu – proseminář
1949/50	Seminární cvičení, I. stupeň	Seminární cvičení, I. stupeň
1950/51	Slovanská politika Karla IV.	Slovanská politika Karla IV.
1951/52	0	0
1952/53	0	0
1953/54	Polští revoluční demokraté; Diplomový seminář	Diplomový seminář
1954/55	Diplomový seminář	Diplomový seminář
1956/57	Diplomový seminář	Diplomový seminář
1957/58	Diplomový seminář	Diplomový seminář

1958/59	Seminář k obecným dějinám; Seminář k dějinám Byzance a slovanským dějinám; Diplomový seminář	Seminář k obecným dějinám; Seminář k dějinám Byzance a slovanským dějinám; Diplomový seminář
1959/60	Diplomový seminář	Diplomový seminář
1960/61	Seminář: K dějinám Jugoslávie v 19. století; Diplomový seminář	Seminář: K dějinám Jugoslávie v 19. století; Diplomový seminář
1961/62	Diplomový seminář	Diplomový seminář

Oponentury dizertačních prací³⁹¹			
Školní rok	Jméno žáka/žákyně	Název práce	Vedoucí práce a opONENTI
1945/46	Květoslava Bártová (Gregorová)	Igorova výprava na Cařihrad	Paulová, Stloukal, Odložilík
1946/47	Karel Hora	Bulharská kolonizace jižní Besarabie	Paulová, Stloukal, Chaloupecký
1947/48	Josef Růžička	Zeměpisné a historické základy euroasijsvtí	Paulová, Stloukal
1948/49	Bohumila Zástěrová	Kdy došlo k pokřtění Bulharů r. 864 či r. 895?	Paulová, Florovskij
1948/49	Jiří Horák	Přemysl II. Velkopolský. Jeho mládí a prvá léta vlády	Paulová, Charvát
1949/50	František Hladík	Historická cena V. Veri ve sbírce Scriptores Historie Augustae a osobnost císaře Lucia Vera	Dobiáš, Paulová
1950/51	Jiří Benda	Napoleon III. a jeho politika vůči Slovanům	Paulová, Říha
1950/51	Zdeněk Potměšil	Styky česko-polské v letech devadesátých XIX. století	Paulová, Říha
1952/53	Milan Loos	Vývoj a vznik bogomilství v Bulharsku I. (počátky)	Paulová, Říha
1952/53	Marie Marešová (Nováková)	Dr. F. L. Rieger a Poláci	Paulová, Husa
1952/53	Růžena Růžičková	Zahraniční kapitál v Bulharsku	Paulová, Říha
1952/53	Ladislav Dvořák	Josef Perwolf a jeho názory na Slovanstvo	Říha, Paulová
1952/53	Marie Janušková	Ohlas anexní krise v českých politických stranách a veřejnosti	Paulová, Husa
1952/53	František Palacký	Rozpory uvnitř feudální třídy v českém státě (Vzájemné vztahy česko-slezské 1490–1558)	Husa, Paulová
1952/53	Zdeňka Jiroudková	Počátky státní organizace u Dáků	Dobiáš, Paulová

³⁹¹ Marie TULACHOVÁ (ed.), *Disertace pražské university (1882–1953)*, I, (Sbírka pramenů a příruček k dějinám University Karlovy 3), Praha 1965.

Grantová podpora

Tato studie vznikla jako výstup z projektu „Jaroslav Bidlo a Milada Paulová: zakladatel­ské osobnosti historické slavistiky v kontextu vývoje české vědy“, podpořeného Grantovou agenturou České republiky (grant č. 18-20451S, řešitel Marek Ďurčanský).

DANIELA BRÁDLEROVÁ

Milada Paulová und die Prager Universität: die historische Slawistik

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studie befasst sich mit der Universitätslaufbahn der tschechischen Historikerin Milada Paulová, die als erste Frau in der Tschechoslowakei die höchsten Universitätsgrade erlangte. Milada Paulová war die bevorzugte Schülerin von Jaroslav Bidlo, Professor für Allgemeine Geschichte mit Spezialisierung auf die Geschichte Osteuropas und die Balkanhalbinsel, der sich entschloss, sie zu „seiner“ Nachfolgerin an der Spitze des Lehrstuhls für Allgemeine Geschichte Osteuropas und der Balkanhalbinsel heranzuziehen. Bidlo, Vertreter einer von politischen Einflüssen freien, „reinen Wissenschaft“, sah sich mit dem Engagement seiner Schülerin konfrontiert, die moderne Themen und eine enge Spezialisierung bevorzugte.

Paulová beschäftigte sich in der Zwischenkriegszeit primär mit moderner Geschichte: dem südslawischen und tschechischen Widerstand gegen die Habsburger. Die Byzantinistik hielt sie für ein „totes Fach“, in welchem es praktisch nichts Neues mehr zu entdecken gebe. Mit dem Studium der modernen Geschichte der Balkanvölker eröffnete Paulová eine Reihe neuer, kontroverser Fragen: Ist das Studium der aktuellen Geschichte eine Wissenschaft, kann man hierbei die klassischen wissenschaftlichen Methoden anwenden und ist es möglich, die Wissenschaft frei von politischem Druck zu halten? Bidlo hielt den Mangel des Historikers sowohl an zeitlichem wie an persönlichem Abstand von politischen Einflüssen für die größte Klippe des modernen Geschichtsstudiums. Er prangerte die sogenannte engagierte Wissenschaft an, also die den politischen Interessen der Mächtigen dienende Wissenschaft. Es gelang ihm durchzusetzen, dass der Kandidat für den Professorentitel und sein Nachfolgekandidat in der Lage sein muss, die gesamte Breite des Faches abzudecken.

Als Paulová 1937 die Lehrstuhlleitung übernahm, begann sie sich verantwortungsvoll mit osteuropäischer Geschichte und Byzantinistik zu befassen, wie es Bidlo gewünscht hatte. Darüber hinaus stand zur Zeit des Protektorats das Thema des antiösterreichischen Widerstands erstmals auf dem Index und Paulová konnte sich lediglich mit mittelalterlicher Geschichte und Byzantinistik beschäftigen. Das Intermezzo der Jahre 1945–1948 kann man in gewisser Weise als Paulovas Höhepunkt ihrer Berufslaufbahn erachten, als sie die ordentliche Professur verliehen bekam und zum Mitglied in zahlreichen tschechoslowakischen und ausländischen wissenschaftlichen Institutionen ernannt wurde. Nach dem kommunistischen Umsturz im Februar 1948 konnte sie zwar weiterhin an der Karlsuni­versität pädagogisch tätig sein, musste aber die ideologischen Forderungen der kommunistischen Elite voll respek­tieren und sich damit abfinden, dass ihre „Geschichte der Mafia“ (Dějiny Maffie) erneut unter verbotener Literatur rangierte. Zum tschechischen und südslawischen Widerstand gegen Österreich konnte sie erst in den 1960er Jahren zurückkehren, als politisches Tauwetter einsetzte. Obwohl sie sich in der Nachkriegszeit nicht adäquat der moder­nen Geschichte widmen konnte, galt sie in erster Linie stets als Historikerin für moderne Geschichte.

Eine Bestätigung ihrer Wahrheit erlebte auch Paulová. Der gewaltige Zuwachs an Informationen und neuer Erkenntnisse machte es unmöglich, diese komplex zu erfassen. Deshalb zielte die Entwicklung der wissenschaft­lichen Forschung auf eine zunehmend größer werdende Spezialisierung der Wissenschaftler ab. Eine ähnliche Genugtuung erfuhr Paulová auch in der Frage der modernen Geschichte, die zu einer vollwertigen historischen Disziplin wurde.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Daniela BrádlEROVÁ
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha
bradlerova@mua.cas.cz

K OTÁZKÁM OCHRANY HISTORICKÝCH ZDRAVOTNICKÝCH DAT V ARCHIVECH ČESKÉ REPUBLIKY Z POHLEDU DĚJIN MEDICÍNY

MILAN NOVÁK – VLADIMÍR PETR – MICHAL V. ŠIMŮNEK

ON THE PROTECTION OF HISTORICAL MEDICAL DATA IN THE ARCHIVES OF THE CZECH REPUBLIC FROM THE ASPECT OF HISTORY OF MEDICINE

The viewing of archival materials, and especially those which contain health data, is in the Czech Republic viewed in different ways but the overall approach is marked by ambivalence, lack of clarity and controversy. The authors summarize currently valid legislation related to the subject, discuss the rights and duties of archives and researchers and focus on information as regards health and death of diseased persons. Their interpretation is based, among other things, on the decision of the Constitutional Court of the Czech Republic and published opinions of the Office for Personal Data Protection. They also discuss recent historiographic trends, which tend to advocate unrestricted access to information pertaining to victims of the totalitarian regimes of the twentieth century, especially Nazism. The authors conclude that it is not the duty of archives to protect sensitive data from researchers, who are, after all, fully responsible for using them in their scientific work and publications in a manner that conforms to valid legislation and ethical guidelines.

Keywords: medical data – history of medicine – relevant legislation – archives – GDPR

DOI: 10.14712/23365730.2019.19

Badatelé, věnující se moderním dějinám medicíny a jejím širě pojatým sociálním, politickým i lidskoprávním aspektům jsou zpravidla více a intenzivněji než jejich ostatní kolegové konfrontováni s nemožností vyhodnocení historických pramenů, které vznikly v rámci zdravotnických zařízení, respektive lékařské péče. Ta je vedle časté torzovitosti způsobena rovněž zavádějícím výkladem platných právních předpisů. Považujeme proto za účelné shrnout aktuálně (2019) platný stav a přispět tak k širší odborné diskuzi, která by vyjasnila dosavadní rozdílné interpretace stávajících pravidel.

Zákon o zpracování osobních údajů č. 110/2019 Sb. (dále ZZOU) upravuje v § 16 podmínky mimo jiné i pro historický výzkum. Je tu konkrétně uvedeno, že pokud to umožňuje dosažení účelu zpracování zvláštní kategorie osobních údajů, uvedené v čl. 9 odst. 1 nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679 (GDPR), postačuje, aby správce nebo zpracovatel dále tyto údaje zpracovával v podobě, která neumožňuje identifikaci subjektu údajů. Ustanovení § 16 odst. 2 ZZOU a ustanovení čl. 9 odst. 2 písm. j) definují, zcela jasným a nepochybnitelným způsobem výjimku ze zákazu zpracování zvláštní kategorie osobních údajů, mj. i údajů o zdravotním stavu, biometrických a genetických údajů fyzické

osoby (subjektu údajů), pokud zpracovatel dodrží podmínku anonymizace těchto údajů a tím znemožní identifikaci konkrétní fyzické osoby. Obecně řečeno, oproti původní právní úpravě (zákon 101/2000 Sb.), týkající se ochrany osobních údajů, nedošlo k zásadní změně v možnostech provádění historického bádání. Naopak byla tato problematika upřesněna v konkrétním ustanovení ZZOU a není v rozporu s GDPR.

Přístup badatelů k historickým datům, uloženým v archivech, je ovšem třeba posuzovat podle zvláštního zákona, a to v souladu s výkladovým pravidlem „lex specialis derogat legi generali“.¹ Tímto právním předpisem je bezesporu zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě (ZoA), který popisuje pravidla, podle nichž mohou být osobní data historického charakteru zpřístupněna badatelům. Nahlížení do archiválií probíhá podle Badatelského řádu v souladu s ustanoveními § 34 a násl. ZoA. Tím jsou splněny právní podmínky a nelze generovat další omezení či pravidla nad rámec platné legislativy. Domníváme se, že na pozadí různých lokálních zvyklostí je patrně zbytečná obava z aplikace ZZOU, který se na archiválie v tomto smyslu nevztahuje, v případě zdravotnických údajů se pak může jednat o jakýsi dobře míněný odraz laického vnímání „lékařského tajemství“. Nic takového ovšem z pohledu archivu neexistuje, jak bude vyloženo dále.² Již dříve jsme se mohli setkat s názorem, že „*archivář je v některých případech nucen odmítnout zapůjčení určitých dokumentů – vyplývá to z jeho pocitu odpovědnosti i z obavy z porušení zákona*“.³ V této stati se pokoušíme doložit, proč tomu tak není a proč by takový postoj mohl být dokonce protiprávní. Nutno zdůraznit, že obavy archiváře zde nehrají roli, nejsou totiž správné ani soudně přezkoumatelné.

K nahlížení jsou přístupné archiválie starší 30 let a archiválie již zveřejněné. Osobní údaje žijících osob jsou badatelsky přístupné, pokud osoba písemně nevznesla námitky, citlivé osobní údaje pak jen s jejím souhlasem. Podstatné je, že žádné z těchto ustanovení se nevztahuje na – stručně shrnuto – dokumenty vzniklé v době nesvobody. Přesné a obsáhlé vymezení k tomu viz odst. 11 § 37 ZoA včetně odkazu na zákon č. 181/2007 Sb. o zřízení Ústavu pro studium totalitních režimů.⁴ Tato omezení se rovněž nevztahují na původce archiválií. Z toho ovšem na druhé straně plyne, že někdy požadované prohlášení původce, že badatel jedná z jeho pověření, by bylo irelevantní všude tam, kde jde o data starší 30 let, a příslušné osoby zemřely; jejich souhlas či nesouhlas tudíž nehraje roli.

Zde je právě nutno odlišit dva velmi rozdílné režimy: Na straně jedné osobní data (včetně citlivých) osob zemřelých, kde žádné omezení neexistuje, na straně druhé citlivá data

¹ To znamená, že speciální právní úprava má přednost před právní úpravou obecnou.

² Mohlo by se tu jednat i o dezinterpretaci odst. (2) § 13 zákona č. 499/2004 Sb., podle něhož může původce opatřit archiválie doložkou s uvedením druhu tajemství, které obsahují. Jedná se o tajemství obchodní, bankovní a obdobné. Je otázkou, zda povinná mlčenlivost poskytovatele zdravotních služeb podle zákona o zdravotních službách představuje obdobu bankovního tajemství. Tato diskuse by ovšem měla smysl jen tehdy, pokud by některý poskytovatel zdravotních služeb zdravotnickou dokumentaci zemřelých osob takovou doložkou opravdu opatřil. Iniciativa v takovém případě však každopádně nevychází od archivu, ale naopak od původce.

³ Emilie BENEŠOVÁ, *Archivy a ochrana osobních údajů – seminář, květen 2002*, Archivní časopis 52, 2002, s. 215–218.

⁴ Odst. 11 § 37 ZoA taxativně vymezuje, kdy se odst. 1 až 3 tohoto ustanovení nevztahují na archiválie „vzniklé před 1. lednem 1990 [...] na archiválie vzniklé z činnosti německé okupační správy na území odstoupeném Říši i v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1938 až 1945, na archiválie, které již byly před podáním žádosti o nahlížení do nich veřejně přístupné, jakož i na archiválie, které byly jako dokumenty veřejně přístupné před prohlášením za archiválie“. Dále je nutno vzít i v úvahu zákon č. 140/1996 Sb., zabývající se velmi specifickou otázkou – zpřístupněním svazků Státní bezpečnosti.

osob žijících, od nichž je nutno získat souhlas, nejde-li o jednání z pověření či v zastoupení původce archiválií.

Pokud žádosti o nahlížení do archiválií archiv nevyhoví a badatel podá námitky, rozhodne o nich příslušný správní úřad na úseku archivnictví a výkonu spisové služby. Těmito správními úřady podle ZoA jsou: Ministerstvo vnitra, Národní archiv, Archiv bezpečnostních složek, Státní oblastní (zemské) archivy; dále příslušná ministerstva a další ústřední správní úřady, Česká národní banka, bezpečnostní sbory a zpravodajské služby České republiky, pokud si zřídily specializovaný nebo bezpečnostní archiv; obdobné postavení mají Kancelář Poslanecké sněmovny, Kancelář Senátu a Kancelář prezidenta republiky. Národní archiv rozhoduje o podání badatele, kterému nebylo umožněno nahlížení do archiválií nebo pořizování výpisů, opisů anebo kopií archiválií v analogové podobě nebo replik archiválií v digitální podobě náležejících do jeho péče nebo do péče soukromých archivů, u nichž provádí výběr archiválií. Obdobná zásada platí pro Státní oblastní archivy pro sféru jejich působnosti. Ministerstvo vnitra má kompetenci posuzovat správní rozhodnutí Národního archivu, Archivu bezpečnostních složek a Státních oblastních (zemských) archivů. Každé správní rozhodnutí je samozřejmě soudně přezkoumatelné.

Důležitou roli v případě obav z nahlížení do zdravotnických dat zde zaujímá povinná mlčenlivost, ve zjednodušeném lidovém – a bohužel často i zkratkovitém či zavádějícím mediálním podání – tzv. lékařské tajemství. Tento hojně se vyskytující výraz přitom není právním termínem a je obsoletní, ve svém důsledku nepřesný a restriktivní ve vztahu k ochraně pacientů, i když jím mj. operovala Česká lékařská komora ještě v roce 2007.⁵ V zásadě jde o starobylou zásadu, jejíž původ je třeba hledat v lékařské tradici nejméně od starověku (Hippokrates), kdy ovšem vedle lékařů žádný další zdravotnický, natož nezdravotnický personál ani zdravotnické zařízení jako instituce neexistovaly.⁶ Později se vždy považovalo za samozřejmé, že o pacientovi je kompetentní informovat pouze lékař, čili mlčenlivost byla vztažena k jeho osobě. Mlčenlivost lékařů byla po celé věky respektována, legislativní úprava se u nás objevila za rakousko-uherské monarchie a pokračovala za tzv. první republiky, respektive po roce 1945.⁷ Zákon o zdravotnických povoláních č. 170/1950 Sb. a následně Zákon o péči o zdraví lidu (zákon č. 20/1966 Sb.) opustily starou terminologii lékařského tajemství a hovořily o povinné mlčenlivosti zdravotnických pracovníků; o nezdravotnických se však nezmiňují. Stalo se tak pravděpodobně v předstávě, že nezdravotničtí pracovníci neznají údaje o pacientově diagnóze a jeho zdravotním stavu.

Teprve aktuálně platná právní úprava rozšiřuje povinnou mlčenlivost jak obsahem, tak rozsahem. Zákon č. 372/2011 Sb. (Zákon o zdravotnických službách; ZoZS) ukládá ve svém odst. (1) § 51 (dále viz i související §§ 65 a 66 o nahlížení do zdravotnické dokumentace) poskytovateli zdravotních služeb povinnost „zachovat mlčenlivost o všech skutečnostech, o kterých se dozvěděl v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb“. Právním

⁵ Stavovský předpis České lékařské komory č. 10 – Etický kodex. Je to do jisté míry pochopitelné, neboť Česká lékařská komora řeší pouze povinnosti lékaře, nikoli dalšího personálu. Činí tak ovšem v nesouladu s právním řádem České republiky, respektive jeho pojmoslovím.

⁶ „Cokoli, co při léčbě i mimo svou praxi ve styku s lidmi uvidím a uslyším, co se nesmí sdělit, to zamlčím a uchovám v tajnosti.“ Cit. dle Helena HAŠKOVCOVÁ, *Lékařská etika*, Praha 2002, s. 157. Srov. také Petr SVOBODNÝ, *Pražské lékařské sponze*, Dějiny a současnost 18, 1996, s. 2–6.

⁷ H. HAŠKOVCOVÁ, *Lékařská etika*, s. 157.

předpisem stanovená povinná mlčenlivost je zde uložena poskytovateli zdravotních služeb jako provozovateli zdravotnického zařízení. Z toho zcela jednoznačně vyplývá, že se tato mlčenlivost plně vztahuje na všechny jeho zaměstnance: Nejen lékaře či obecněji na zdravotníky, ale též na administrativu, uklízečky, řidiče, vrátné, pracovníky údržby apod., tedy na všechny, kteří se mohli setkat s pacientem či jeho osobními údaji a tím i s faktem, že je ve zdravotnickém zařízení vůbec hospitalizován, natož o dalších skutečnostech, a to i nezdravotnické povahy (např. finanční).⁸

Nesmíme však opominout ani další poskytovatele zdravotních služeb, kteří se na základě soukromoprávních smluv podílejí na poskytování zdravotních služeb ve veřejném zájmu (např. zajišťování lékařské pohotovostní služby podle příkazní smlouvy), na dodavatele informačních technologií – nemocničních informačních systémů, dodavatelů softwaru k přístrojovému vybavení i dalších osob (právnických i fyzických), u kterých je předpoklad, že se mohou v rámci své odborné činnosti seznámit s údaji vedenými u pacientech. Pro jmenované osoby platí stejná povinnost mlčenlivosti jako pro poskytovatele zdravotních služeb.⁹

Po stránce obsahu je třeba zdůraznit, že mlčenlivost se zdaleka netýká jen údajů o zdraví a nemoci či dokonce pouze diagnózy, jak se dodnes často mylně domnívají nejen laici, ale občas i zdravotníci. Vztahuje se na všechny skutečnosti, o nichž se pracovník dozvěděl v souvislosti s poskytováním zdravotní péče. Zjednodušeně: Všichni poskytovatelé a subjekty s nimi propojené musí mlčet o všem, co se jakkoli týká pacientů.

Současně je však zřejmé, že poté, kdy se informace doposud chráněné podle ZoZS stanou archiválií, není tato povinnost uložena žádným jiným subjektům. Zdravotní údaje proto z pohledu archivní služby nepředstavují nijak speciálně chráněná data, ale archiválie jako každé jiné. Jinými slovy, archivář nemá žádnou povinnost chránit zdravotnická data jinak než ostatní archiválie, protože není ani poskytovatelem zdravotních služeb, ani další osobou s povinnou mlčenlivostí podle ZoZS.

Zdravotnická data mají obvykle povahu zdravotnické dokumentace, tedy záznamu o zdravotním stavu konkrétního pacienta (včetně anamnézy), o poskytování zdravotní péče a o skutečnostech s tímto poskytováním souvisejících. Tento záznam se vede povinně v souladu s vyhláškou Ministerstva zdravotnictví č. 98/2012 Sb. o zdravotnické dokumentaci, a to ve formě listinné, elektronické, anebo smíšené. Zdravotnická dokumentace musí obsahovat plnou identifikaci jak poskytovatele, tak pacienta. Znamená to, že je vždy uvedeno jméno, datum narození, rodné číslo, kód zdravotní pojišťovny a adresa trvalého pobytu. Kromě obvyklých textových záznamů jsou součástí zdravotnické dokumentace i obrazové, grafické a číselné výsledky pomocných vyšetřovacích metod, případná

⁸ Ve starší literatuře z dob, kdy ZoZS ještě byl novinkou, můžeme najít i užší výklady osobního rozsahu povinné mlčenlivosti (zdravotníci a jiní odborní pracovníci), poplatné ještě setrvačnosti předchozího zákona č. 20/1966 Sb. Význam slova „poskytovatel“, jímž může být právnická osoba (tj. nemocnice jako celek), nebyl tehdy ještě zcela doceněn. Srov. Jan MACH – Aleš BURIÁNEK – Dagmar ZÁLESKÁ – Dita MLYNÁŘOVÁ – Ivana KVAPILOVÁ – Miloš MÁČA – Daniel VALÁŠEK, *Univerzita medicínského práva*, Praha 2013, s. 111–113; Kateřina PILCOVÁ, *Povinná mlčenlivost ve zdravotnictví*, Praha 2012, s. 12–17 (diplomová práce, PF UK Praha; dostupné na: <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120100207>>, ověřeno 5. 8. 2019).

⁹ § 51 odst. 5 písm. g) zákona č. 372/2011 Sb. o zdravotních službách; povinná mlčenlivost podle prvního odstavce citovaného ustanovení je stanovena takto: „(1) Poskytovatel je povinen zachovat mlčenlivost o všech skutečnostech, o kterých se dozvěděl v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb“ – platí také pro „g) další osoby, které v souvislosti se svou činností vykonávanou na základě jiných právních předpisů zjistí informace o zdravotním stavu pacienta nebo informace s tím související“.

identifikační fotografie pacienta, audiovizuální záznam, záznamy administrativních úkonů a korespondence s úřady, související se zdravotním stavem pacienta, donesené či zaslané zprávy a vyšetření od jiných poskytovatelů, záznamy o nežádoucích událostech a v nejhrošším případě nakonec i eventuální kopie Listu o prohlídce zemřelého. Speciálně u psychiatrických pacientů se v dokumentaci dále může najít soudní korespondence a zejména plné znění znaleckého posudku, psychologická vyšetření včetně autorizovaných testů a někdy i dotazníky či deníky pacientů s opravdu velmi důvěrným obsahem, jehož pořizovatelem, respektive autorem není zdravotnický pracovník, ale pacient sám.

Mimoto bývají základní osobní údaje, diagnóza a případně příčina smrti obsahem v minulosti vedených nejrůznějších ústavních seznamů (kniha přijatých, kniha zemřelých, kniha ošetřovatelských tříd, kniha změn apod.). Statistické údaje pak nacházíme ve Zdravotnických ročenkách, publikovaných pravidelně již v období tzv. první republiky. Dnes jsou tyto údaje k dispozici každému elektronicky na stránkách Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky. Tato instituce, zřízená Ministerstvem zdravotnictví, vede rovněž Národní registry, které se v budoucnu mohou jako archiválie stát novým předmětem právních diskusí, což ovšem přesahuje rámec tohoto příspěvku. Totéž platí o rozsáhlé databázi zdravotních pojišťoven a České správy sociálního pojištění. Lze předpokládat, že toto patrně stále ještě není úplný výčet institucí, jež uchovávají data o zdraví, nemoci a poskytování zdravotní péče.

U poskytovatele se po uplynutí doby uchování provádí vyřazení zdravotnické dokumentace v souladu s vyhláškou č. 98/2012 Sb. Jde o komisionální posouzení a plánovitý výběr zdravotnické dokumentace, která je nadále pro poskytování zdravotních služeb nepotřebná. Zdravotnická dokumentace se rozdělí vyřazovacími znaky do skupiny „V“ a „S“. Poskytovatel, který je veřejnoprávním původcem podle ZoA, zašle návrh na její vyřazení společně se seznamem zdravotnické dokumentace příslušnému archivu k posouzení a k provedení výběru archiválií mimo skartační řízení. Zdravotnická dokumentace, která byla archivem vybrána k dalšímu uchování jako archiválie, bude podléhat režimu ZoA, díl 4, Nahlížení do archiválií, vystavování archiválií a pořizování výpisů, kopií, ustanovení § 34 a násl., a to na základě žádosti a za dodržení podmínek stanovených tímto zákonem a Badatelským řádem archivu. Identická pravidla platí i pro archiválie, které by byly uloženy jako součást muzejní sbírky (zákon č. 122/2000 Sb. § 15, odst. 2).

U dokumentace, která nebyla archivem vybrána, posoudí komise poskytovatele návrh na vyřazení zdravotnické dokumentace a potvrdí ho, popřípadě navrhne, kterou zdravotnickou dokumentaci je třeba nadále uchovat. Toto prodloužení se v případě trvání potřeby dokumentace pro poskytování zdravotní péče provádí vždy nejméně o 5 let. Zdravotnická dokumentace vyřazená ve skupině „S“ musí být bezezbytku zničena, čímž se rozumí její znehodnocení takovým způsobem, aby byla znemožněna rekonstrukce a identifikace jejího obsahu, a to včetně její případné digitální části. Všechny tyto procesy proběhnou nezávisle na tom, zda jde o dokumentaci listinnou, elektronickou či smíšenou, respektive rozdíly budou jen technologické. Zde podotýkáme, že podle Přílohy 3 vyhlášky č. 98/2012 Sb. činí doba uchování zdravotnické dokumentace lůžkové péče (tj. chorobopisu) 10 let od úmrtí. Teprve tehdy může být buď zničena, anebo se stát archiválií.

Zdravotnická dokumentace, kterou převzal příslušný archiv zpravidla na základě principu provenience, ovšem již není nadále chráněna povinnou mlčenlivostí poskytovatele, neboť tento k ní ztrácí veškeré dispozice. Jeho povinná mlčenlivost však nepřechází na

archiváře, jelikož ten není poskytovatelem zdravotních služeb. Další režim ochrany příslušných dat se tedy přesouvá z působnosti režimu ochrany podle ZoZS do sféry ZoA. Tato data proto musí být přístupná badatelům za podmínek daných tímto speciálním zákonem. Řečeno jinými slovy: Data, která archiv převzal do své péče, ztrácejí status zdravotnické dokumentace a mění se v archiválii.

Nedávný pokus o omezení badatelského přístupu k některým archiváliím cestou ústavní žaloby skončil nezdarem. Ve svém nálezu Pl. Ústavního soudu 3/14 z 20. prosince 2016 Ústavní soud České republiky jasně vymezil základní zásady a veřejný zájem v této sféře. Pro naše účely stojí za pozornost zejména tyto pasáže: „S dokumenty získanými v rámci nahlížení pracují badatelé různým, kreativním způsobem – odpovědnost za další nakládání s informacemi však zákon o archivnictví ani jiný přímo související předpis neupravuje a je zde primárně dána odpovědnost badatele, který musí podle § 10 zákona č. 101/2000 Sb. respektovat soukromí subjektu údajů a dbát, aby zpracováním nebylo zasaženo do soukromého a osobního života subjektu údajů. [...] Úřad pro ochranu osobních údajů uvádí, že z pohledu ochrany osobních údajů je proces zpřístupnění dokumentů se vztahem k minulosti zpracováním osobních údajů se specifickým účelem, které je požadováno s ohledem na významný společenský zájem na vyrovnání se s minulostí.“

„V čase klesá citlivost a zneužitelnost archivních materiálů a tím se také snižuje riziko zásahů do soukromí dotčených osob.“

„V badatelském listu, který každý badatel vyplňuje a podepisuje, je výslovně uvedeno, že si je v souladu s příslušnou právní úpravou plně vědom své osobní odpovědnosti za nakládání s informacemi, jež získal nahlížením do archiválií.“

„V kontextu archivního práva je třeba důsledně rozlišovat mezi dvěma v § 4 písm. e) zákona č. 101/2000 Sb. paralelně a vzájemně nezávisle vypočtenými způsoby zpracování osobních údajů: pouhým ‚zpřístupněním‘ archiválie správcem archivu na základě individuální žádosti badatele-fyzické osoby nebo badatele profesionálního a jejím případným ‚šířením‘ či ‚zveřejněním‘ profesionálním badatelem prostřednictvím publikace nebo jiné formy sdílení, jehož se správce archivu už neúčastní.“

„Zákon o archivnictví v § 34 a násl. umožňuje nahlížení do archiválií na základě žádosti a za dodržení podmínek stanovených tímto zákonem a badatelským řádem archivu, čímž jsou dány limity prostředků a způsobu zpracování osobních údajů, jejichž nastavení požaduje po správci osobních údajů § 5 odst. 1 písm. b) zákona č. 101/2000 Sb. Samotné poskytnutí přístupu k archiváliím nezahrnuje ani nijak neimplikuje zahrnutí případných navazujících forem dalšího zpracování osobních údajů v archiváliích obsažených. Záměna pojmu ‚zpřístupňování‘ se ‚zveřejněním‘ ve smyslu slovního spojení ‚zpřístupňování veřejnosti‘ je proto matoucí. Jediným ústavně souladným významem pojmu ‚nahlížení‘, používaného v § 34 a násl. zákona o archivnictví, je tedy ‚individuální zpřístupňování‘ na základě žádosti a pouze pro osobní potřebu badatele-fyzické osoby nebo pro potřebu badatele profesionálního, což však automaticky neznamená oprávnění k dalšímu zpracování, resp. zveřejnění osobních údajů.“

„Orgány státu, především Úřad pro ochranu osobních údajů a obecné soudy, se přitom nemohou vzdát své odpovědnosti za účinnou kontrolu postupu archivů a badatelů při přijímání opatření podle § 13 odst. 1 zákona č. 101/2000 Sb., která mají zabránit neoprávněnému nebo nahodilému přístupu k osobním údajům a jejich neoprávněnému zpracování, jakož i jinému zneužití. To platí zejména pro ochranu nejintimnější osobní sféry jednotlivce, kam

spadají stigmatizující informace o sexualitě, zdravotním stavu či duševním a mentálním postižení osob, o nezletilých dětech či obdobně zranitelných osobách, potřeba ochrany, jejichž soukromí a důstojnost vyžaduje mimořádnou pozornost.“

Je tak zjevné, že příslušný archiv není kompetentní chránit data před badateli a ani není na něm, aby řešil, co s nimi badatel učiní. Úkolem archivu je údaje shromažďovat, zpracovávat a uchovávat právě za účelem nahlížení, neboť v tom je vlastní smysl jeho existence, jeho skutečný *raison d'être*. Nejednotný přístup archivů není však žádnou specialitou České republiky. Podstatné lokální rozdíly jednotlivých archivů lze najít např. i v Německu a Rakousku.¹⁰

Zde je nutno si uvědomit, že Ústavní soud České republiky hovoří o citlivých osobních údajích žijících osob, aktérů totalitních režimů, nicméně jeho právní i hodnotovou argumentaci lze vztáhnout na pojednávaný problém jako na jeden celek.¹¹ Tento obecný přístup je v souladu se zásadami aktuální evropské právní úpravy (GDPR), o níž bude řeč dále. Celkově patří podle srovnání, provedeného Ústavním soudem České republiky, naše úprava v evropských poměrech k těm liberálnějším.

Z pohledu badatelských potřeb při zkoumání zemřelých obětí takového režimu musí pak jít nutně o režim mnohem volnější, zejména jsou-li údaje týkající se těchto obětí zpracovávány pouze statisticky, nebo alespoň anonymizovaně. Při anonymizaci dávno nežijících pacientů-obětí podle našeho soudu postačí uvádět příjmení iniciálou, místo data narození jen ročník a v lokalizačních údajích se vyhnout přesné adrese, postačí obec (bydliště, rodiště, domovská obec apod.).¹²

U zemřelých pachatelů jsou dle našeho názoru limitem pouze citlivé údaje o třetích osobách či žijících potomcích, zejména pokud by k historické argumentaci nebyly zcela nezbytné.

Novým trendem se však recentně stává přesun pozornosti od pachatelů k obětem a prosazuje se postup analogický veřejným seznamům obětí holocaustu. Zde však badatelé mohou narazit na problém. Rozdíl je totiž v tom, že oběti holocaustu nebyly primárně pacienti a nefiguruje tu tedy žádný předchozí zdravotní stav či přímo diagnóza, zvláště pak společensky stigmatizující. Budeme-li se však např. zabývat osudem psychiatrických pacientů, odhalili bychom vlastně, že jmenovaný byl duševně nemocen. Při uvedené formě (částečně) anonymizace ho však s odstupem tolika desítek let mohou snad identifikovat maximálně potomci v třetí generaci, kteří o duševní nemoci svého předka vědí, a dokonce ho aktivně hledají právě jako oběť bezpráví.

¹⁰ Paul J. WEINDLING, *The Need to Name: The Victims of Nazi „Euthanasia“ of the Mentally and Physically Ill 1939–1945*, in: Brigitte Bailer – Juliane Wetzel (eds.), *Mass Murder with People with Disabilities and the Holocaust*, Berlin 2019, s. 49–82, zde s. 82.

¹¹ Pl. Ústavního soudu 3/14 ovšem obsahuje i disentující stanoviska, která se přiklání k šetrnějším postupům zacházení s těmito informacemi. Obávají se nikoli profesionálních badatelů, ale nahlížení v podstatě kýmkoli a za jakýmkoli účelem. Podobnou obavu již dříve vyjádřili i někteří archiváři, srov. Miroslav KUNT, *Archivy, badatelé a osobní údaje v archiváliích*, Archivní časopis 64, 2014, s. 360–366.

¹² Tuto praxi, ale i podstatně otevřenější publikaci osobních dat obětí můžeme sledovat v německé (i společně česko-německé) odborné literatuře. Uvedme jako příklad práce autorů Boris BÖHM – Michal V. ŠIMŮNEK (Hgg.), *Verlegt – Verstorben – Verschweigen. Tschechische und deutsche Psychatriepatienten in Böhmen als vergessene Opfer der NS – „Euthanasie“* (= Studies in the History of Sciences and Humanities, Vol. 32), Pírna – Praha 2016, či vyloženě biograficky např. Boris BÖHM – Linda FLECK (Hgg.), *Den Opfern ihren Namen geben. Wilhelm Sonnenberg (1902–1944). Biographisches Porträt eines rheinländischen Opfers der dezentralen „Euthanasie“*, Pírna 2017.

Po velmi defenzivní právní úpravě v 50. letech 20. století v Německu a její často velmi rozdílné interpretaci archivářů došlo ve dvou vlnách k velkému uvolnění. Recentně se v historiografii objevuje výrazná tendence oběti identifikovat, sice bez diagnózy, avšak diagnostický okruh může být z kontextu někdy implicitní. Jde o osoby použité jako „materiál“ k nacistickému lékařskému „výzkumu“ včetně mentálně retardovaných dětí. Oběti a rekonstrukce jejich životů i smrti jsou v této nové vlně v samém centru pozornosti tohoto aspektu zločinů proti lidskosti.¹³ Prosazuje se dokonce názor, že anonymizace obětí popírá jejich důstojnost. Uvažuje se, že prioritou by mělo být vytvoření webové stránky se jmény a daty obětí tak, jako tomu je v případě holocaustu.¹⁴

Na současném právním stavu nic nemění ani Nařízení Evropské unie 2016/679 (General Data Protection Regulation, dále jen GDPR)¹⁵, účinné od 25. 5. 2018 a závazné pro všechny členské státy Evropské unie. K rozporu mezi GDPR a právním řádem České republiky tu nedochází. Navíc GDPR dává i možnost odchýlné národní specifikace (např. ve smyslu ZoA), a to svým článkem 89, odst. (1) a (2) a uvolňuje tak přísnou ochranu pro účely historického výzkumu.

Recital 27 uvádí: „*Toto nařízení se nevztahuje na osobní údaje zemřelých osob. Členské státy mohou stanovit pravidla týkající se zemřelých osob.*“

Recital 158 to dále rozvádí, když říká: „*Toto nařízení by se mělo vztahovat i na případy zpracování osobních údajů pro účely archivace, přičemž je třeba mít na paměti, že by se nemělo vztahovat na zesnulé osoby.*“¹⁶ Recital 160 pak stanoví obdobnou zásadu při využívání těchto archivovaných údajů pro účely historického výzkumu.

Recital 158 rovněž definuje smysl a povinnosti archivů a zdůrazňuje období totalitních režimů a jejich zločinů následovně: „*Orgány veřejné moci či veřejné nebo soukromé subjekty, které mají v držení záznamy veřejného zájmu, by měly být útvary, které mají na základě práva Unie nebo členského státu právní povinnost získávat, uchovávat, posuzovat, uspořádat, popisovat, sdělovat, podporovat a šířit záznamy trvalé hodnoty pro obecný veřejný zájem a poskytovat k nim přístup. Členské státy by rovněž měly mít možnost stanovit, že osobní údaje mohou být dále zpracovávány pro účely archivace, například s cílem poskytnout konkrétní informace související s politickým chováním za bývalých totalitních režimů, s genocidou, zločiny proti lidskosti, zejména holocaustem, nebo válečnými zločiny.*“

GDPR tedy nepřináší žádná nová omezení, jaká nedávno odmítl i Ústavní soud České republiky. Zejména údaje k zemřelým osobám jsou v archivech badatelsky k dispozici.

Závěrem lze tedy konstatovat, že zdravotnická dokumentace, kterou převzal příslušný archiv, již není nadále chráněna povinnou mlčenlivostí poskytovatele zdravotních služeb. Jeho povinná mlčenlivost nepřechází na archiváře, jelikož ten není poskytovatelem těchto služeb. Tato data tedy ztrácejí status zdravotnické dokumentace a stávají se archiválií.

¹³ Srov. Paul J. WEINDLING, *Introduction. A new historiography of the Nazi medical experiments and coerced research*, in: týž (ed.), *From Clinic to Concentration Camp. Reassessing Nazi Medical and Racial research, 1933–1945*, London – New York 2017, s. 3–32; týž, *Post-war legacies 1945–2015. Victims, bodies, and brain tissues*, in: tamtéž, s. 337–364.

¹⁴ P. WEINDLING, *The Need*, s. 49–82.

¹⁵ Úřední věstník Evropské unie L 119/30 (CS) ze dne 4. 5. 2016.

¹⁶ Tuto pasáž zdůrazňuje i Úřad na ochranu osobních údajů ve svém vyjádření ze dne 12. 9. 2016 v souvislosti s problematikou nahlížení do spisů Státní bezpečnosti (<<https://www.uoou.cz/nahlizeni-do-archivnich-spisu-stb/d-21144/p1=1099>>, ověřeno 5. 8. 2019).

Po předání zdravotnické dokumentace do archivu tudíž tato nadále nepodléhá režimu ochrany podle ZoZS, ale má s ní být nakládáno podle ZoA, který je v souladu s GDPR a ZZOÚ, samozřejmě při dodržování Badatelského řádu.

Úkolem příslušného archivu není chránit data před badateli a ani zvažovat, co s nimi badatel možná učiní. Úkolem archivu je údaje shromažďovat, zpracovávat a uchovávat právě za účelem nahlížení. K nahlížení do zdravotnických archiválií starších 30 let a netýkajících se žijících osob není zapotřebí ničího souhlasu – ani dotčených osob (ty již nežijí), ani původce těchto archiválií.

Postup, kdy by měla být omezena platná právní úprava stanovením dalších vlastních podmínek či kdy by měl být znemožněn přístup badatelů k údajům o zdraví a nemoci zemřelých osob se zdůvodněním, že jde o zvláštní kategorii informací, nemá žádné zákonné opodstatnění. Právo občana nahlížet do archiválií lze omezit jen z důvodů uvedených v zákoně: „*Zákonná úprava archivnictví přitom právě vyjadřuje skutečnost, že archivní péče je vykonávána ve veřejném zájmu jako výraz péče o prameny k poznání historie státu a národa i o dokumenty sloužící jako doklad nebo informace pro občany, veřejnoprávní instituce i jiné právnické osoby.*“¹⁷ Je čistě odpovědností každého badatele, a nikoli archivu, jak citlivě budou takové údaje použity v rámci historického bádání. Pokud by badatel postupoval v rozporu s danými zásadami, nese odpovědnost on, a nikoli archiv.¹⁸ Jeden subjekt nemůže být odpovědný za jednání jiného. Přitom nelze směřovat dvě různé věci: nahlížení a zveřejnění.¹⁹

Použité zkratky

ČR – Česká republika

GDPR – General Data Protection Regulation

ZoA – zákon o archivní a spisové službě

ZZOÚ – zákon o zpracování osobních údajů

ZoZS – zákon o zdravotnických službách

Poděkování

Tato studie vznikla v rámci výzkumného záměru RVO 68378114.

Autoři děkují za cenné komentáře doc. PhDr. Ludmile Hlaváčkové (1. LF UK) a PhDr. Marku Ďurčanskému, Ph.D. (AUK).

¹⁷ Václav BARTÍK – Eva JANEČKOVÁ, *Ochrana osobních údajů z pohledu zvláštních právních úprav k l. 8. 2012*, Olomouc 2012 (převzato z CODEXIS®, doplňku LIBERIS®).

¹⁸ K odpovědnosti podle § 5 odst. (3) a § 10 ZoOÚ i významu etického přístupu badatele srov. vyjádření Úřadu pro ochranu osobních údajů ze dne 12. 9. 2016, dostupné na <<https://www.uouu.cz/nahlizeni-do-archivnich-spisu-stb/d-21144/p1=1099>>, ověřeno 5. 8. 2019. Poznamenejme, že z kontextu je zřejmé, že se jedná o žijící osoby.

¹⁹ Vyjádřeno slovy Ústavního soudu České republiky: „Oddělení právního režimu nahlížení a zveřejnění je tedy plně opodstatněné.“ (Pl. ÚS 3/14 z 20. 12. 2016); tentýž smysl srov. GDPR, recital 158 a 160.

Zu Fragen des Schutzes von historischen medizinischen Daten in den Archiven der Tschechischen Republik aus der Perspektive der Medizingeschichte

ZUSAMMENFASSUNG

Der Aufsatz behandelt die Problematik des Zugangs von Forschern zur medizinischen Dokumentation, die den Archiven in Übereinstimmung mit den Skartierungsregeln übergeben wurden. Die Haltungen der einzelnen Archive sind unterschiedlich und nicht immer in Übereinstimmung mit der europäischen oder der nationalen Legislative. Diskutiert werden die Rechte und Pflichten der Archive und Forscher, wobei das Hauptaugenmerk auf den Angaben über Gesundheit und Krankheit im Falle verstorbener Personen liegt.

Dargeboten wird die Genese des sogenannten „Arztgeheimnisses“ in Bezug auf die geltende Rechtsregelung, das heute weder in dieser Form noch in der Terminologie existiert, obwohl es in der Umgangssprache beharrlich verwendet wird. Die Rechtsregelung ist weitaus breiter, wenn die obligatorische Schweigepflicht den Gewähren medizinischer Dienste, d. h. der medizinischen Einrichtung und damit allen ihren Mitarbeitern auferlegt ist. Andere Subjekte, die medizinisch nicht tätig sind, unterliegen dieser Pflicht jedoch nicht.

Die medizinische Dokumentation, die vom zuständigen Archiv übernommen wurde, ist also nicht weiterhin durch die Schweigepflicht geschützt, denn das betreffende Archiv ist nicht als Gewahrer medizinischer Dienste registriert. Mit ihrer Übergabe verlieren diese Daten den Status einer medizinischen Dokumentation und werden zu gewöhnlichen Archivalien. Der Urheber der Archivalien selbst hat auf den weiteren Umgang mit Daten dieser Art keinen Einfluss, weshalb der Forscher weder seine Einwilligung noch seine Vollmacht benötigt. Eine solche Forderung des Archivs wäre unberechtigt. Die Aufgabe des Archivs ist es, Angaben zu sammeln, zu bearbeiten und sie gerade zwecks Einsichtnahme aufzubewahren. Das Archiv hat laut den Bedingungen der entsprechenden Benutzungsordnung die gesetzliche Pflicht, den Forschern die Archivalien zugänglich zu machen. Weitere Bedingungen gibt es hier nicht. Die Verwendung der erlangten Daten unterliegt der ausschließlichen Verantwortung des Forschers. Das Archiv kann nicht in freier Erwägung entscheiden, welche Daten es gefühlsmäßig als „sensibel“ erachtet und sie den Forschern vorenthält.

Eine solche Auslegung ergibt sich eindeutig aus europäischer und nationaler Legislative. Das Judikat des Verfassungsgerichts der Tschechischen Republik lässt in dieser Hinsicht definitiv weder Zweifel noch Beschränkungen der Forschung zu. Es ist beachtenswert, dass sowohl die Datenschutz-Grundverordnung (DSGVO) als auch das Verfassungsgericht der Tschechischen Republik den Zugang zu Daten und ihre Veröffentlichung, die Opfer von Menschenrechtsverletzungen betreffen, ausdrücklich unterstützen.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

MUDr. Milan Novák
Psychiatrická nemocnice Kosmonosy
neurolog@centrum.cz

JUDr. Vladimír Petr
Nemocnice Litoměřice, a.s.
v.petr@nemocnice-lt.cz

Michal V. Šimůnek, Ph.D.
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
simunekm@centrum.cz

Materiály

JOSEF STEPLING A ROYAL SOCIETY JEŠTĚ JEDNOU

JOSEF SMOLKA

JOSEF STEPLING AND THE ROYAL SOCIETY ONCE AGAIN

This contribution offers an analysis and edition of the Latin original and Czech translation of already the second letter sent by Josef Stepling to James Short. The letters were found in the Archives of the Royal Society in London. The first dealt with the fall of meteorites in southern Bohemia, the second (subject of the current study) describes how the impact of Lisbon earthquake that took place on 1 November 1755 was felt in the west Bohemian spa town of Teplice. The author also traces Stepling's later interest in this natural phenomenon.

Keywords: Josef Stepling – James Short – Royal Society London – earthquake – Lisbon – 18th century – physics – natural sciences

DOI: 10.14712/23365730.2019.20

Věnováno Dr. P. Kroupovi

Není tomu dlouho, co jsme mohli uveřejnit studii věnovanou dopisu Josefa Steplinga Jamesu Shortovi, členu v té době nejprestižnější vědecké instituce Royal Society.¹ V jeho korespondenci, kterou dosud známe prakticky jen z její tištěné podoby,² představuje tento dopis druhý autograf.³ Jeho hlavní část pojednávala o neobyčejném přírodním úkazu, o hromadném pádu kamenů – meteoritů –, k němuž došlo 3. července 1753 poblíž obce Strkov u jihočeského Tábora. Brzy poté se ukázalo, že archiv Royal Society uchovává ještě jeden Steplingův list – bohužel ne více.⁴ Ten je z ledna 1756 a referuje opět o naprosto mimořádném přírodním jevu, o změnách, k nimž došlo 1. listopadu 1755 na hlavním termálním pramenu lázní Teplice v Čechách. Zatímco zprávu v prvním listu si londýnský astronom u Steplinga zřejmě vyžádal, zdá se, že tentokrát jej – a v jeho osobě i celou Royal Society – informoval náš osvícenský vědec z vlastního popudu. Vzhledem k tomu, že se jedná o dopis neobyčejně závažného obsahu, dovoluujeme si otisknout jeho text *in extenso*, a to v latinském originálu i v našem českém překladu.

¹ Srov. Josef SMOLKA, *Josef Stepling v archivu Royal Society*, Dějiny věd a techniky 49/3, 2016, s. 194–206.

² *Clarissimi ac magnifici viri Josephi Stepling ... litterarum commercium eruditi cum primis argenti*, Wratislaviae 1782.

³ Prvý autograf uložený v tzv. Boškovičově archivu v knihovně Kalifornské university jsme uveřejnili již před delší dobou, srov. Josef SMOLKA, *Neznámý Steplingův dopis Boškovičovi*, Dějiny věd a techniky 2, 1970, s. 240–241.

⁴ Za tuto informaci patří náš dík archivářce Royal Society paní Katherine Marshall. S tímto nálezem čtenáře stručně seznámil příspěvek: Jana VACKÁŘOVÁ – Josef SMOLKA, *Josef Stepling a lisabonské zemětřesení roku 1755*, Dějiny a současnost 41/1, 2019, s. 22–23.

Stepling Jamesi Shortovi

Praha, 30. ledna 1756

Archiv Royal Society, rkp. č. L&P/III/115/1-4

(fol. 1)

Clarissime Vir,

Töplitz (quod est vicus thermis salutatibus insignis 9 milliarius Bohemicis Praga dissitus versus NW fere) rumor allatus est mutationem aliquam subivisse scaturiginem thermarum principem. Quare volens certi aliquid referre, rogavi Supremi Consilii Regii (Repraesentationem vocant) Praesidem, uti is adcuratam vi relationem iuxta puncta a me proposita ad se referri juberet. Hac via relationem obtinui sequentem.

Anno 762 detectas esse, ac repertas has thermas et ab illo tempore scaturiginem primam (fol. 2) riam perpetuo eadem quantitate, et qualitate aquas calidas profudisse. 2do. Prima Novembris anni superioris 1755 11 inter, ac 12mam matutinam scaturiginem primariam tantam vim aquarum dedisse, ut spatio horae dimiduae omnia balnea inundata fuerint. 3tio. Hora circiter dimidia ante insigne hoc aquae incrementum scaturiginem turbatam fuisse, ac lubulentam fluxisse, tandem vero cessasse penitus, per unum fere minutum horarium, mox ingenti impetu prorupisse, ac ante se propulisse copiam croci mortialis ?? (fol. 3) deinceps clariorem redditam esse ita, ut tam pura, ac alias fluxerit. 4to. Fluere ad hoc usque tempus tam puram uti alias, sed plus aquae, ac calidiorem, vique medica intensiore proditam dare.

Vides, Vir Clarissime, mutationem huius scaturiginis eo fieri tempore, quo Lusitania terrae motibus concuti coepta. Quare, cum non dubitem de variis locis relationis de terrae motu tam diffuso datas ad Illustrissimam Reg.[iam] Societatem, hanc etiam non ingratis fore putavi.

Vale, ac fave, Cla.[rissime] ac Celeberrime Vir

Pragae 30. Jan.[uarii] 1756

Tuus
J. Stepling

(fol. 4)

A Mr.

Mr. James Schort

de la Société Royale de Londres

Em Surrey Street dans le Strand

par Flandres

a Londres

Český překlad

(fol. 1)

Nejjasnější Pane,

z Teplíc (což je vesnice vyznačující se léčivými prameny ležící 9 českých mil⁵ od Prahy téměř severozápadním směrem⁶) se donesla zvěst, že došlo k nějaké změně na hlavním

⁵ Jedna česká míle odpovídá 7530 metrům – 9 mil by tedy činilo necelých 68 km. Dnešní údaje o vzdálenosti mezi Prahou a Teplícemi se pohybují kolem 89 km. Znamená to, že Steplingův údaj je hodně podhodnocen.

⁶ Teplíce leží od Prahy spíše na severo-severozápad. Ani zde není tedy Stepling příliš přesný. Taková byla ovšem tehdejší topografie a kartografie.

lázeňském zřídle. Protože jsem se chtěl dozvědět něco jistého, požádal jsem předsedu nejvyšší královské rady (nazývá se representací⁷), aby přikázal vypracovat přesnou zprávu podle bodů, které jsem navrhl. Touto cestou jsem obdržel následující zprávu.

Tyto teplé prameny byly objeveny a nalezeny v roce 762⁸ a od této doby z hlavního pramene (fol. 2) neustále tryskají v tomtéž množství i kvalitě teplé vody. Zadruhé: 1. listopadu předchozího roku 1755, mezi 11. a 12. hodinou dopolední, dávalo hlavní zřídlo takovou sílu vod, že za půl hodiny byly celé lázně zatopeny. Zatřetí: asi půl hodiny před tímto význačným nárůstem vody se zřídlo rozbouřilo a volně tryskalo, nakonec však úplně přestalo, téměř na jednu minutu,⁹ brzy poté vyrazilo mohutným proudem a hnalo před sebou množství železitého šafránu.¹⁰ (fol. 3) Začtvrté: poté tekla voda čistá jako předtím,¹¹ ale pramen dával více vody, a teplejší a s intenzivnější léčebnou silou.¹²

Vidíš, nejjasnější pane, že změna tohoto zřídla se udála v té době, kdy se Portugalsko začalo otrásat zemětřesením. A protože nepochybuji o tom, že tak rozsáhlé zemětřesení se vztahuje na různá místa, domníval jsem se, že tuto zprávu uvítá i přeslavná Královská společnost.

Bud' zdrav a měj se dobře, nejjasnější a přeslavný pane

V Praze 30. ledna 1756

Tvůj
J. Stepling

(fol. 4)

Panu

panu Jamesi Schortovi

z Královské společnosti v Londýně

ul. Surrey u ul. Strand

přes Flandry do Londýna

⁷ Tzv. královská representace byla v letech 1749–1763 v Čechách nejvyšším zemským správním orgánem.

⁸ Tento údaj pochází od Hájka z Libočan. Tehdejší lázeňský lékař Heinrich Gottlob Nepomuk TROSCHEL, *Allgemeine Bemerkungen über die Teplitzer Wasser zur nöthigen Nachricht der Cur-Gäste*, Greitz 1761, s. A 5/3, však uvádí řadu dalších dat: podle Balbina to bylo např. údajně r. 566, podle Codicilla a Veleslavína dokonce už r. 462. Archeologické nálezy však naznačují, že zdejší teplé zřídlo znali už i Keltové před našim letopočtem. První písemný záznam o něm pochází však až z r. 1057.

⁹ Troschelův spis, citovaný v předchozí poznámce, líčí na s. B 2/2 tento výpadek jinak: „... blieb auf einmal der Sprung der Quelle durch sechs bis sieben Minuten völlig aus.“ Zde i v dalším jde o versi, kterou převzal Troschel od svého nejmenovaného předchůdce ve funkci lázeňského lékaře.

¹⁰ V anglickém překladu, který pořídila Royal Society – otiskujeme jej níže – jsou zde přidána slůvka „reddish oker“, okrově žlutý, načervenalý. Nejde ale samozřejmě o šafrán, ale o železitý oxid, *ferrum oxydulatum nigrum*, *Eisensafran*. Tak označuje tuto látku Ernst Friedrich ANTON, *Handwörterbuch der chemisch-pharmazeutischen Nomenklaturen, oder Uebersicht aller lateinischen, deutschen und französischen Benennungen...*, Nürnberg 1833, s. 80.

¹¹ I zde se Troschelův popis liší: „Die Farbe dieses Wassers war blutroth und blieb in dieser Beschaffenheit eine halbe Stunde.“ Tamtéž, s. B 2/2.

¹² Zde se oba popisy shodují. Troschel jen pochybuje o tom, že by zvýšení teploty pramene mohlo dosáhnout tří stupňů.

List je pro Steplinga a jeho odbornou seriosnost charakteristický. V případě pádu strkovských kamenů – dříve než o nich vydal svůj spisek¹³ – si vyžádal ověření a doplnění svých informací od táborského děkana Josefa Klášterského. Podobně i tentokrát si zprávu, se kterou se seznámil jen z doslechu, nechal ověřit od našeho nejvyššího správního orgánu. V předcházejících poznámkách jsme však mohli ukázat, že ve vzpomínkách lázeňského lékaře, Troschelova zemřelého předchůdce, proběhla událost trochu jinak – to však Stepling v době, kdy psal Shortovi, nemohl znát, neboť Troschelův spis vyšel o pět let později. Které z těchto dvou líčení je autentičtější, už dnes asi nelze rozhodnout.

Popsání změn na teplickém pramenu, které Stepling zaslal do Londýna, je však stručné a jasné. Věcné a lakonické je také jeho konstatování, že změny vyvolalo rozsáhlé zemětřesení, které vzniklo 1. listopadu 1755 a postihlo zejména portugalský Lisabon. Dosáhlo 9. magnitudy a až dodnes patří k největším přírodním katastrofám, k nimž v evropských dějinách došlo. Údaje o ztrátách na lidských životech se hodně různí, některé odhady uvádějí až 60 000 osob z tehdejších 250 000 obyvatel Lisabonu. Údajně se tu zřítilo na 9000 budov.¹⁴

Logika Steplingova uvažování je jednoznačná, vychází z dokonalé časové shody počátku obou událostí, které spadají do dopoledních hodin zmíněného 1. listopadu 1755. Ačkoli nebyl vzdělán v geologii – ta se jako věda zatím ještě nekonstituovala –, není Stepling ani v nejmenším udiven obrovskou vzdáleností obou lokalit, která činí kolem 2500 km. Chápal evropský kontinent zřejmě jako jednotný geologický útvar. Jeho slova jsou také prosta jakýchkoli moralit o trestu božím apod., kterých se – jako obvykle po takovýchto tragédiích – vynořila celá řada.¹⁵ Ačkoli byl jako jezuitský profesor filosofie zároveň i doktorem teologie, zaujal Stepling v této záležitosti naprosto striktní přírodovědecký postoj.

V předchozí studii jsme mohli ukázat, že Steplingův dopis o změnách na teplickém prameni se četl v překladu do angličtiny na zasedání Royal Society, a to 26. února 1756.¹⁶ Na pořadu bylo tehdy mj. jedenáct zpráv „cizinců“, tj. nečlenů společnosti. Jako první byla čtena jakási starší zpráva týkající se logaritmů, ale hned po ní druhý, novější list Steplingův z 30. ledna 1756. Asi proto, že se týkal portugalského zemětřesení, které vyvolalo po celé Evropě velký ohlas, bylo tedy aktuální a referovalo se už o něm na předchozích zasedáních. Jako poslední se pak četl první, starší Steplingův list o pádu strkovských kamenů. M. Grossman naznačuje, že toto téma nezbudilo příliš velký zájem: jednak to bylo už na konci zasedání, jednak šlo také o událost starou už tři roky. Snad i proto nebyl text Steplingova prvního listu otištěn ve *Philosophical Transactions*, což byl jinak běžný postup. Snažili jsme se proto najít v tomto londýnském časopise alespoň přetisk Steplingtova druhého,

¹³ Josef STEPLING, *De pluvia lapidea anni MDCCLIII ad Strkov pagum uno milliari Taborio Bohemiae urbe dissitum, et ejus causis meditatio, ... lecta in consessu philosophico mense Augusto anno eodem et approbata*, Pragae 1754.

¹⁴ O této události, která se stala jedním z podnětů ke vzniku nového vědeckého odvětví – seismiky – existuje poměrně bohatá literatura. Velkou část ji lze najít v rozsáhlém sborníku Gerhard LAUER – Thorsten UNGER (Hgg.), *Das Erdbeben von Lissabon und der Katastrophendiskurs im 18. Jahrhundert*, Göttingen 2008.

¹⁵ Nevyhnuli se jim ani někteří vzdělaní vědci. Z mnoha dalších jmenujme např. spis profesora helmstedtské university a lékaře: Johann Gottlob KRÜGER, *Gedanken von den Ursachen des Erdbebens nebst einer moralischen Betrachtung*, Halle 1756.

¹⁶ Průběh zasedání podrobně popsal Mark GROSSMAN, *Joseph Stepling and the Tabor Meteorite Fall*, in: *Meteorite. The International Quarterly of Meteorites and Meteorite Science* 17(2), May 2011, s. 15.

pozdějšího listu. Čekalo nás však nemilé překvapení: pražské Klementinum, Strahov ani Národní museum ve svých fondech tento časopis nemají. Je tedy sporné, zda tehdy do Čech vůbec docházel. Zato jsme však zjistili, že v pražské Národní knihovně (sign. 38 D 5) existuje přetisk *Philosophical Transactions* vydávaný s odstupem téměř dvou desetiletí v německém Wittenberku. To je skutečnost velmi málo známá. V příslušném svazku¹⁷ tohoto vydání najdeme i Steplingův dopis. Je přeložen do angličtiny, členové Royal Society v této době už latinu definitivně opustili. Jeho text s marginální poznámkou „Read Feb. 26, 1756“ zní takto:

Letter XXXV – An Account of the extraordinary Alteration in the Bath of Töplitz, in Bohemia, on the first of November 1755, in a letter from Father Steplin to James Short, M.A.F.R.S. translated from the Latin.

S I R,

A Report beeing brought hither; that in Toplitz, a village famous for its baths, and nine Bohemian miles north-west from Prague, the source of these baths had undergone some change; in order to know the truth of this, I requested the President of the Supreme Royal Council to send me an exact account of it, in answer to the several questions, which I proposed to him. By this means I have procured the following relation of that fact: That in the year 762 those bath were discovered; from which time the principal spring of them had constantly thrown out the hot waters in the same quantity, and of the same quality. On the first of November of the last year 1755, between eleven and twelve in the morning, the chief spring cast up forth such a quantity of water, that in the space of half an hour all the bath ran over. About half an hour before this vast increase of the water the spring grew turbid, and flowed muddy; and, having flopped intirely near a minute, broke forth again with prodigious violence, driving before it a considerable quantity of a reddish oker, Crocus Martialis. After which it became clear, and flow'd as pure as before; and continues still to do so; but it supplies more water than usual, and that hotter, and more impregnated with its medicinal quality.

You see, Sir, that the alteration made in this spring happened almost at the very time when Portugal began to be shook with the earthquake. Not doubting therefore, that accounts from various parts concerning the effects of so extensive an earthquake will be sent to the Royal Society, I presum'd, that this would not prove unacceptable to them. I am

S I R,

your most humble servant

J. Steplin

Překlad Steplingova listu je poměrně velmi přesný, vynechány jsou jen číslovky, jimiž Stepling rozdělil své sdělení na čtyři části. Zaujme nás však forma Steplingova příjmení, která zde zní „Steplin“, tedy bez koncového „g“. Není to ale tisková chyba, v této formě se totiž vyskytuje i v nepaginovaném rejstříku této knihy.¹⁸ S takovouto odchylkou se nese-

¹⁷ *Philosophical Transactions, giving some Account of the Present Undertakings, Studies and Labours of the Ingenious in many Considerable Parts of the World.* Reprinted according to the London Edition, Wittenberg 1770, Vol. YLIX, Part I. for the Year 1755, s. 192–193.

¹⁸ Zápis v rejstříku zní „Steplin (Father Joseph), his Account of the extraordinary Alteration in the Bath of Töplitz...“.

tkáváme poprvé: najdeme ji i v matričním zápisu z chrámu sv. Ulricha v Řezně. Takto je s ní zapsán nejen Josef (Josef František Stepling), ale i jeho o rok starší sestra Josefka.¹⁹ Musíme se však domnívat, že souběh těchto skutečností je jen zcela náhodný a že spolu vzájemně nikterak nesouvisejí. Forma „Steplin“ v anglickém překladu je zvláštní, v latinském originálu Steplingova listu je koncové „g“ totiž naprosto zřetelně čitelné.

Vraťme se však ke čtení Steplingova dopisu před londýnskými akademiky. Jeho zkrácený obsah byl zapsán do jakéhosi deníku společnosti vedeného od r. 1660 a zvaného *Journal Book of the Royal Society of London* (1754–1757, XXIII, s. 289–290).²⁰ To všechno má pro nás nesmírný význam, byla to jedna z mála příležitostí, kdy se problematika týkající se našich zemí dostala do zorného úhlu této, v dané době snad vůbec nejvýznamnější vědecké společnosti.

O lisabonské zemětřesení se zajímal Stepling i v příštích týdnech. Hned 5. prosince 1755 adresuje francouzskému fyzikovi Antoinu Nolletovi dotaz na jeho účinky ve Francii.²¹ Podobně se obrátil na svého přítele z Würzburgu, Franze Hubertiho, a to v listě, který se ale nezachoval. Známe však Hubertiho odpověď z 28. prosince téhož roku – vyjmenoval Steplingovi řadu míst, kam všude zemětřesení dorazilo.²²

I v příštím roce 1756 zůstávala problematika zemětřesení na pražské filosofické fakultě stále živá. Někdy počátkem roku zde vychází rozprava o zemětřesení,²³ na jejím titulním listě však není vyznačen autor. Čornejová a Fechtnerová přisuzují autorství Steplingovu žákovi Kašparu Sagnerovi (1721–1781),²⁴ podobně autorský katalog pražské Národní knihovny a dlouho před nimi i Wurzbachův slovník.²⁵ Rozpravu cituje i Zíbrt, který uvádí jako autora Fel. Köhlera,²⁶ to je však kardinální omyl: to byl jeden ze studentů, kteří tento text obhajovali. Prameny 18. století připisují toto pojednání jednoznačně Steplingovi.²⁷ Jako nepřímý důkaz může snad posloužit i skutečnost, že žádná další literární informace o Sagnerovi jej jako autora tohoto spisku neuvádí.²⁸ Podstatně přitom ale je, že ani jedna strana se nezmiňuje o tom, oč svůj názor opírají.

¹⁹ Blíže o tom Josef SMOLKA, *K původu Josefa Steplinga*, Dějiny věd a techniky 46, 2013, s. 151–163, zde s. 155.

²⁰ Srov. M. GROSSMANN, *Handwritten Letter*, Meteorite, January 11, 2011, s. 8, a TÝŽ, *Final thoughts*, tamtéž, January 14, 2011, s. 6. Dodejme ještě, že počátkem 19. století se v Anglii objevila zpráva o teplické události znovu, a to v knize, která přebírala svůj obsah z *Philosophical Transactions*, srov. C. C. CLARKE, *Natural Philosophy or; A Popular Display of the Wonders of Nature*, London 1828, s. 368.

²¹ „De nupero insigni terrae motu quid Tibi videtur? an in Galliis quoque perlata est? ... si apud vos, quod facilius est, certiora de adiunctis physicis phaenomeni ex Portugalia perlata sunt, oro.“ *Viz Litterarum commercium eruditum cum primis argumenti*, Vratislaviae 1782, s. 393.

²² „Terraе motus plura circa nos pervasit ...“, napsal Huberti a poté vyjmenoval deset lokalit středního a jižního Německa. Tamtéž, s. 440–441.

²³ *Discursus de terrae motus causa, occasione similium anni superioris, et labentis MDCCLVI XXX. Martii in conventu literario philosophico lectus*, Pragae s. d. /1756/.

²⁴ Ivana ČORNEJOVÁ – Anna FECHTNEROVÁ, *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, Praha 1986, s. 381.

²⁵ *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, XXVIII, Wien 1874, s. 72.

²⁶ Čeněk ZÍBRŤ, *Bibliografie české historie*, I, Praha 1900. č. 973, s. 54. Pod č. 998, s. 55 je uvedena tato rozprava znovu, tentokrát se Steplingovým autorstvím, ale ve zcela konfusní formě, kde došlo k propletení názvů dvou různých publikací.

²⁷ Stanislav WYDRA, *Vita admodum reverendi ac magnifici viri Josephi Stepling...*, Pragae 1779, s. 59, nebo František Martin PELZEL, *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler; nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken*, IV, Prag 1782, s. 171.

²⁸ Srov. např. Josef DOBROVSKÝ, *Litterarisches Magazin für Böhmen und Mähren*, I, Prag 1786, s. 153–154; Cassian HALLASCHKA, *Versuch einer geschichtlichen Darstellung dessen, was an der Karl-Ferdinandischen*

Tato rozprava o zemětřesení musela vzniknout hodně rychle, když už 30. března 1756 o ní mohlo shromáždění pedagogů filosofické fakulty debatovat.²⁹ Její autor se domnívá, že zemětřesení vyvolává buď gravitační, nebo elastická síla. Obě působí uvnitř země, jež je plna nejrůznějších prohlubní. Tuto elastickou sílu vytváří nejjemnější fluidum, jež záleží hlavně ve vodní páře, minerálních fluidech a v podzemním ohni. Fluidum bylo pro autor 18. století naprosto univerzálním prostředkem, který „nasazovali“ všude tam, kde si s vysvětlením podstaty jevu nevěděli rady – a takových případů bylo velmi mnoho. Byl to samozřejmě přístup spekulativní, při daném stupni tehdejších znalostí o zemské kůře jiný ale ani být nemohl. Autor pak připomíná několik větších zemětřesení posledních desetiletí, ale pokusit se vysvětlit blíže zemětřesení lisabonské se neodvažuje.

Rozborem dalších Steplingových děl jsme došli k názoru, že autorem této rozpravy je nejpravděpodobněji, jak uvádí starší literatura, přece jen Stepling. Níže (viz pozn. 38) jsme podpořili tento názor citátem z jeho textu z r. 1763, kde znovu mluví o fluidu nadaném obrovskou elastickou silou. Máme však pro tento názor i další argument, a to ze Steplingovy korespondence. V roce jeho smrti, v r. 1778, se na něj obrátil jinak neznámý Franciscus Oesterreicher, který se podepsal jako „arcibiskupský misionář“: zaslal Steplingovi zprávu o mimořádném úkazu³⁰ pozorovaném 9. března téhož roku u Berouna. Jednalo se o plamen, který šlehal na dvou místech z vrchu Pohled.³¹ Když se k němu přiblížili dva místní obyvatelé asi na 150 kroků, dosud klidný vzduch se silně rozbouřil. Když se vše utišilo, našla se jen jáma s několika kousky železa. Uvnitř vrchu se prý za časů knížete Neklana vykopal mnoho zlata.

Stepling píše ve své odpovědi z 20. března,³² že podobným zprávám příliš nedůvěřuje, přesto však na dotaz podrobně odpovídá. Myslí si, že to hořely sirné výpary, které mohly z hory unikat, když se z ní předtím těžilo zlato. Když se podzemní výpary – spiritus – zahřály, roztáhly se, unikly na povrch a způsobily víchru. Část této elastické hmoty mohla vymrštit na povrch země i kus skály. Musel být přítom slyšet i podzemní rachot. Na závěr dělá Stepling zajímavou poznámku: nebylo prý nutné obávat se zemětřesení, k těm dochází jen při mořském pobřeží, při velkých bažinách nebo řekách, výše položeným Čechám nehrozí. Zajímavé přitom je, že zasláná zpráva o zemětřesení nemluví, ani zdaleka je nepřipomíná. Stepling je však musel mít zafixováno stále kdesi v podvědomí – a jakmile promluvil o své elastické síle, musel se o něm zmínit a znovu uplatnit svou spekulativní teorii.

Tím jsme však předběhli časový sled událostí, vraťme se do doby, kdy byl vydán autor-
sky sporný *Discursus*. Několik let po něm se Stepling k tématu změn teplického pramene pod vlivem lisabonského zemětřesení vrátil znovu – v r. 1763 vydává spisek *Meditatio de causa mutationis thermarum Teplizensium, factae 1. Nobembris anno 1755*, a to spolu

Universität zu Prag in der Experimentalphysik gearbeitet wurde..., Prag 1818, s. 40; nebo Moritz CANTOR, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, XXX, Leipzig 1890, s. 173.

²⁹ Tato zasedání zavedená na pokyn císařského dvora zvaná consessus nebo conventus philosophici či litterarii měla být jedním z nástrojů při reformě universit, učitelé filosofických fakult se v nich měli seznamovat s aktuálními vědeckými výsledky. V Praze je jako direktor filosofického studia zavedl a řídil Stepling. Blíže o nich Josef HAUBELT, *Filosofické konsesy Josefa Steplinga*, Dějiny věd a techniky 15, 1982, s. 207–221.

³⁰ *Relatio phaenomeni ad Beraunam Bohemiae civitatem 9. Martii 1778 dicta*, in: *Litterarum commercium*, s. 627 an.

³¹ Pohled je pomístní název, který se nám ani s pomocí letopisecké komise berounského městského úřadu bohužel nepodařilo lokalizovat.

³² Tamtéž, s. 629–632.

s tezemi z univerzální filosofie a s oznámením, že je obhájil a bude promován jakýsi jinak neznámý kandidát Josef Hoffmann z Jilemnice. Spisek měl zvláštní osud: ačkoli jej ve svých bibliografiích citují Vydra, Pelcl a dokonce i Zibrť,³³ není dnes v žádné z našich knihoven k dohledání. Seznámili jsme se až s jeho přetiskem, který uveřejnil dlouho po Steplingově smrti teplický lékař John.³⁴ Vedle toho jej jako přílohu svého článku otiskl i J. Polišenský.³⁵

Z textu tohoto drobného spisku o několika stranách je patrné, že se Stepling o mimořádný teplický jev i nadále hluboce zajímal. Opatřil si k němu i další literaturu, která se začala po celé Evropě doslova rojit. Orientoval se jen na literaturu německou, uvádí z ní čtyři spisy: *Allgemeine Geschichte der Erdbeben* od J. Fr. Seyfarta (Frankfurt u. Leipzig 1756), dvoudílný spis *Lissabon, wie es ohnlängst noch im schönsten Flor gestanden, am 1. Novembr. des 1755sten Jahres aber durch ein entsetzliches Erdbeben in einen Stein-Hauffen verwandelt worden* podepsaný jen iniciálami M. G. H. (Stolpen 1756), *Angestellte Betrachtung über die den 1. November 1755 so ausserordentliche Erdbeben und Meeresbewegungen aufgesetzt*, jehož autorem je J. A. E. Maschenbauer (Augsburg 1756) a spis teplického lékaře Troschela, který jsme výše již několikrát citovali.³⁶ Z jiných souvislostí však víme, že měl i knihu J. G. Krügera vydanou v r. 1756 (viz pozn. 15).

Na počátku svého textu Stepling znovu resumuje události z 1. listopadu 1755, ve srovnání s jeho prvotní reakcí to ale činí značně informovaněji a vyspěleji. Uvažuje už o zemětřesení ve velikých kontinentálních dimensích: na jedné straně se zmiňuje o jeho důsledcích v marockém Tangeru, na druhé straně uvádí, že do Švédska nedorazilo, jen na dvou norských jezerech prý došlo k hlasité turbulenci.³⁷ Rozlišuje také mezi případy, kde došlo ke skutečnému pohybu země a kde se jednalo jen o druhotně vyvolané jevy. Tuto část pak uzavírá tím, že příčinou zemětřesení je jemné fluidum nadané obrovskou elastickou silou.³⁸ Ohnisko, kde lisabonské zemětřesení vzniklo, bylo hluboko pod oceánem, jeho elastická síla prý roztrhala skály, které ji svíraly, začala vnikat do dalších zemských prohlubní a nabírat na síle. Díky ní se urychlilo i proudění podzemních vod, jež způsobilo změny na teplických pramenech. Stepling se pokoušel rovněž o vysvětlení zvýšené teploty vod, přiznal si však, že uspokojivě nevysvětlil, proč voda přestala a znovu začala tryskat.

V této chvíli došlo k ojedinělému momentu. Stepling zde opustil latinu a dokončil svůj text v němčině. Poreferoval o literatuře, o níž jsme se již zmínili, a vyslovil se pak k průběhu události v Teplicích. Měl možnost mluvit s očitým svědkem: není prý pravda, že by

³³ Srov. Č. ZIBRT, *Bibliografie české historie*, I., č. 997, s. 55.

³⁴ Johann Dionys JOHN, *Die Bäder zu Tepliz in Böhmen, in einer kurzen physisch-medizinischen und politischen Uebersicht*, Dresden 1792, s. 64–70.

³⁵ Josef POLIŠENSKÝ, *A Boémia e o terramoto de Lisboa de 1755*, Ibero-americana Pragensia, A Anuario del Centro de Estudios Ibero-americanos de la Universidad Carolina de Praga, 31, 1997, s. 219–225, zde s. 223–225. Renomovaný historik k této příloze nepřipojil ani jediné slůvko vysvětlení či komentáře, navíc se ani neobtěžoval, aby uvedl, odkud text přetiskl.

³⁶ Je tak trochu s podivem, že ani jeden z výše uvedených svazků není v dnešním fondu klementinské Národní knihovny. Její předchůdce totiž po Steplingově smrti jeho knihovnu převzal.

³⁷ Stepling se přitom dopouští několika nepřesností, když např. Mequinenzu ležící na španělské řece Ebro umísťuje na africké pobřeží, to však nic neubírá na obrovské šíři jeho záběru.

³⁸ „... spiritum seu fluidum subtile elasticitate insigni praeditum causam terrae motus statuo.“ J. STEPLING, *Meditatio de causa*, s. 224 (citováno dle přílohy J. Polišenského). Slova o elasticitě nápadně připomínají to, co uvádí výše zmíněný spisek *Discursus de terrae motus* (srov. pozn. 23) a naznačují, že jeho autorem byl asi skutečně Stepling.

voda vystoupila tak vysoko, aby se po ulicích dalo jezdit loďkami. Byla na ulicích asi čtvrt hodiny a pak odtekla rourami do kanálu, jednu z nich poškodila. Stepling také pochybuje o tom, že teplota pramene mohla stoupnout o tři stupně. Svou úvahu končí slovy, že na ulici byl i městský úředník, který kolemstojícím řekl: „*Lidé, pojdme se modlit, někde blízko nebo hodně daleko je zemětřesení.*“ Při své hluboké víře tím chtěl Stepling jistě připomenout existenci boží, mimoděk tak ale vydal i svědectví o prozíravosti a znalostech – možná i nahodilých – tohoto úředníka.

Teplické téma pak provázelo Steplinga doslova až za hrob. Šest let po jeho smrti vyšel v šestém svazku *Pojednání Soukromé společnosti*, jímž jejich vydávání skončilo, jeho německý příspěvek nazvaný *Otázky o zemětřesení*³⁹ Z dlouhého titulu vyrozumíváme, že jde o otázky, které Stepling předložil 29. ledna 1757 filosofickému shromáždění, tedy o text starý více než čtvrt století. Vydavateli *Pojednání* jej dal zřejmě k dispozici St. Vydra, který měl v držení Steplingovu literární pozůstalost. Výše jsme se zmínili o tom, že shromáždění pedagogů pražské filosofické fakulty se zabývalo problematikou zemětřesení již 30. března 1756 (srov. pozn. 23), teď se ale dozvídáme, že o necelý rok později, 29. ledna 1757, je dal Stepling na pořad jednání znovu. To svědčí o tom, jak hluboce jej problematika zemětřesení zasáhla. V tomto příspěvku klade devět otázek o zemětřesení – ty už nejsou bezprostředně spojeny s lisabonskou tragédií z r. 1755, ale mají obecnější charakter. Zároveň na ně Stepling poměrně podrobně odpovídá. Pro nás je to důkazem, jak velkou váhu Stepling těmto filosofickým shromážděním přikládal a jak se na ně pečlivě připravoval.

Nejobširnější je Steplingův výklad k první otázce, která zkoumá, zda je příčinou zemětřesení elektrická síla. Analogická situace nastala v dějinách fyziky několikrát: jakmile se objeví nějaký nový jev – a tím elektřina v té době byla – objeví se i tendence použít jej k vysvětlení jiných, dosud méně známých či neobjasněných přírodních jevů. Stepling věděl, že elektřinu jako příčinu zemětřesení dal v r. 1750 na pořad dne anglický fyziolog Stephen Hales (1677–1761), po něm benediktinský mnich z italského Monte Cassina Andreas Bina⁴⁰ a zejména profesor helmstedské university Johann Gottlob Krüger (1715–1759). Ten vycházel z představy, že zemětřesení je svým způsobem podzemní bouří – a o elektrické podstatě bouřky se v polovině 50. let již bezpečně vědělo. Tuto analogii se zdála potvrzovat i obrovská rychlost, již se zemětřesení – podobně jako elektřina – šířilo. Po obširném výkladu, z něhož je patrné, jak dobře tehdejší znalosti o elektřině Stepling ovládal, tuto představu rázně odmítl a poukázal na „svou“ elastickou sílu.⁴¹

Pomocí elastické síly, která je v klidovém stavu uzavřena v podzemních proláklínách a ničivě působí, jen když se z nich uvolní, vysvětluje Stepling i další otázky: proč vznikají zemětřesení zejména při mořských pobřežích, proč je provází pění vody a akustické efekty, čím se zemětřesení od sebe odlišují, proč probíhají v jakýchsi vlnách, kdy slábnou a znovu zase sílí a zda se na zřícení budov podílí i gravitační síla.

³⁹ *Fragen über das Erdbeben, welche der philosophischen Versammlung im Jahre 1757 den 29. Jänner vorgelegt worden*, in: *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen, zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte*, 6, 1784, s. 218–240.

⁴⁰ Jeho vysvětlení otiskl *Hamburgisches Magazin oder gesammelte Schriften zum Unterricht und Vergnügen...*, 10/3, 1752, s. 292–299.

⁴¹ „... wir haben schon bey einer anderen Gelegenheit ... gezeigt, dass die elastische Kraft den Erdboden könne überwerfen, und wirklich überworfen habe.“ J. STEPLING, *Fragen über das Erdbeben*, s. 225. Touto příležitostí musel být výše uvedený *Discursus* z r. 1756, jehož autorem byl podle našeho názoru právě Stepling.

V osmé otázce se Stepling znovu vrací k teplotické události a obšírně líčí a vysvětluje vše, co se o ní dozvěděl. Na závěr klade otázku, co lze říci pravděpodobného o podstatě a povaze elastické síly. Není toho mnoho: může prý působit hlavně tam, kde je v půdě hodně železa, vitriolové kyseliny a síry. Úplně nakonec si Stepling přece jen znovu položí otázku elektřiny. Dobře ví, že zemětřesení řada elektrických jevů provází, považuje je ale nikoli za příčinu, ale za jeho následek.⁴²

* * *

Z veškerého materiálu, který se nám podařilo k tomuto tématu shromáždit, je patrné, že lisabonské zemětřesení a jeho teplotické dozvuky Steplinga hluboce zaujaly. Zmocnil se tohoto tématu způsobem vlastním vědci jeho důslednosti a mnohostranných zájmů. Snažil se o něm získat co nejvíce informací a předestřít je i co nejširšímu okruhu. Neváhal proto využít svého předchozího kontaktu na Jamese Shorta a napsat o Teploticích sdělení nejvýznamnější vědecké instituci té doby. Dopisoval si o něm i se svými dalšími zahraničními korespondenty. Okamžitě dal celý problém – dokonce dvakrát – i na pořad klementinských filosofických shromáždění a začal do něj zasvěcovat i své řádové bratry a pedagogy. Pro širší veřejnost vydal i dva spisky – druhý z nich dokonce osm let po celé události, tak dlouho a tak úporně se tímto tématem zabýval. Třetí pak byl otištěn až po jeho smrti.

Jinou záležitostí je, že úkol, který si předsevzal – dobrat se příčin, které zemětřesení vyvolávají –, ležel daleko za hranicemi možností tehdejší vědy. Ani vědec Steplingova formátu nebyl schopen se ho úspěšně zhostit.⁴³

JOSEF SMOLKA

Noch einmal zu Joseph Stepling und der Royal Society

ZUSAMMENFASSUNG

Kürzlich konnten wir eine Studie veröffentlichen (Anm. 1), in der wir einen jüngst gefundenen Brief Steplings von 1755 an James Short, E.R.S., analysiert haben. Der Brief war dem Fall von Meteoriten in Südböhmen gewidmet. Bald darauf zeigte es sich, dass es noch einen weiteren Brief Steplings aus dem darauffolgenden Jahr an denselben Adressaten gibt. Auch dieser Brief befasste sich mit einer außerordentlichen Naturerscheinung – mit den am 1. November 1755 eingetretenen Veränderungen der Hauptquelle im Kurort Teplitz in Böhmen. Stepling nimmt an, dass es dazu infolge eines tragischen Erdbebens vom selben Tag in Lissabon gekommen sei. Sein Brief wurde in der Versammlung der Royal Society verlesen und nachfolgend in ihren *Philosophical Transactions* publiziert.

Der vorliegende Beitrag bringt den vollen Wortlaut des Briefes in seiner originalen lateinischen Fassung sowie in einer tschechischen Übersetzung und bemüht sich um dessen ausführliche Kommentierung. Das Phänomen des Erdbebens, dessen Ausläufer noch in einer Entfernung von etwa 2500 Kilometer wirksam waren, hat auf Stepling einen tiefen Eindruck gemacht. Im Jahre 1756 verfasste er eine Abhandlung über die Ursachen des Erdbebens

⁴² Poslední slova jeho příspěvku jsou: „Die Elektrizität ... ist mehr als eine Folge dieser Operationen der Natur anzusehen, denn überall äussert sich Elektrizität, wo heftige Bewegung in den feinsten Theilchen der Materie statt findet.“ Tamtéž, s. 240.

⁴³ Pro úplnost dodejme, že lisabonské zemětřesení bylo u nás později připomenuto ještě jednou: v r. 1841 mu věnoval článek časopis Prag, s. 640: *Symptome des Erdbebens vom 1. November 1755 in Teplitz*. Cituje jej Č. ZIBRT, *Bibliografie české historie*, I, č. 1001, s. 55.

(Anm. 23). Sieben Jahre später widmete er dem Erdbeben noch eine *Meditatio*, in der er noch einmal auf alle Hauptfragen dieses Problems zurückkam. Im Jahre 1784 wurden aus seinem Nachlass schließlich seine „Fragen über das Erdbeben“ veröffentlicht, die er 1757 der Versammlung der philosophischen Fakultät vorgelegt hatte.

Bei dem damaligen Kenntnisstand war niemand – auch nicht Stepling – in der Lage, die mit Erdbeben verbundenen komplizierten Fragen zu beantworten. Und so blieb er bei einer spekulativen Hypothese von einem feinsten Fluidum, das, ausgestattet mit einer riesigen elastischen Kraft, die unterirdischen Prozesse beeinflusst und Erdbeben auslöst.

Deutsche Übersetzung Verfasser, sprachliche Revision Wolf B. Oerter

RNDr. Josef Smolka, CSc.

Historický ústav AV ČR, emeritní pracovník

josef.smolka@gmail.com

Joseph Steplings
 ehemaligen k. k. Präses und Direktor der Physik und Mathematik
 an der hohen Schule zu Prag
Fragen
 über
das Erdbeben,
 welche der philosophischen Versammlung im Jahre 1757 den
 29 Jänner vorgelegt worden.

Erste Frage.

Ob das Erdbeben von einer elektrischen Kraft gezeuget werde?

Der berühmte D. Stephan Hales ist in seiner Abhandlung über das Erdbeben, die er den 5. April 1750 der k. Gesellschaft der Wissenschaften vorgelegt hat, der Meinung, daß der Schall, der das Londner Erdbeben in ebendemselben Jahre im Monate März begleitete, von einer flüssigen elektrischen Materie seye gezeuget worden. Hr. Andreas Bina Lektor der Philosophie, und Johann Gottlob vertheidigen scharfsinnig, daß die Erschütterungen der Erde, welche in Umbria im Jahre 1751 entstanden, der elektrischen Kraft zuzuschreiben seye; und Krüger in seinen Gedanken von der Ursache des Erdbebens, die 1756 herauskamen, eignet alle Erscheinungen, die im Erdbeben bemerket werden, der elektrischen Kraft zu. Er gieng zu dieser Meinung aus den Gründen über: weil das Erdbeben ein gewisses unterirdisches

Wet.

Obr. 1 Jedna z posledních Steplingových publikací (z 6. sv. Pojednání Soukromé společnosti) – viz pozn. 39

DISCURSUS
DE
TERRÆ MOTUS
CAUSA,
OCCASIONE
MOTUUM SIMILIIUM
ANNI SUPERIORIS
ET
LABENTIS MDCCLVI.
XXX. MARTII
IN CONVENTU LITERARIO
PHILOSOPHICO LECTUS.

PRAGÆ,
BITTERIS FRANCISCI IGN. KIRCHNER,
REGII TYPOGRAPHI.

Obr. 2 Titulní list anonymní Rozpravy o příčině zemětřesení (srov. pozn. 23)

Deinceps clarissimam redditam esse ita,
ad tam pura, ac alias, fluxerit. 4to
fluere ad hoc usque tempus tam pu-
ram ubi alias, sed plus aqua, et
calidiorum, viq^{ue} medica intensiore
præditam dare. Vides, Viri Cla-
rissime, mutationem hujus scatur-
iginis eo fieri tempore accidisse, quo
Lusitania de re nobilibus consulti
coepit. Quare, cum non dubitem
et varijs locis relationis de hinc
nobis tam diffusè datas esse ad
Gellastripuniam Reg. Societatem, hanc
etiam non ingratis fore putavi.

Vale, ac fave Cla. ac Celeberrimi Viri
Praga 30 Jan.
1756.

Tuo J. Stepling

Obr. 3 Závěr Steplingova listu J. Shortovi
s jeho vlastnoručním podpisem (viz edice na s. 162)

NOVĚ NALEZENÝ POSUDEK ALBERTA EINSTEINA NA PRÁCI JULIA SUCHÉHO O TEPELNÉM ZÁŘENÍ

JANA RATAJOVÁ

DOI: 10.14712/23365730.2019.21

V loňském roce byly Archivu UK předloženy k posouzení dvě písemnosti týkající se habilitace českého fyzika Julia Suchého, které byly v soukromém vlastnictví rodiny. Jedná se o posudek A. Einsteina na práci Julia Suchého o tepelném záření, která vyšla v časopise „Annalen der Physik“, a zprávu profesora H. A. Lorentze o činnosti Julia Suchého na univerzitě v Leidenu. Einsteinův posudek byl vyhotoven přímo na žádost Suchého a ten si zřejmě ponechal jeho originál. Zda byl v habilitačním spise uložen nějaký opis, není dnes možné zjistit, protože v archivu ČVUT se habilitační spis Julia Suchého nedochoval.¹ Oba dokumenty byly v červnu 2019 prodány. Majitelka těchto písemností souhlasila před prodejem s publikováním obou dokumentů, které zajímavým způsobem vypovídají nejen o Einsteinově pobytu v Praze,² ale také o kontaktech mezi českou a německou vědeckou obcí i o napojení českých fyziků na špičková evropská pracoviště. K témuž přispívají i dopisy J. Suchého H. A. Lorentzovi zveřejněné v závěru příspěvku E. Těšínské.³

Ediční poznámka:

Dokumenty byly v souladu s obecně přijatými doporučeními pro novověké německé texty transkribovány, tedy přepsány podle dnešních pravopisných zásad.⁴ To se týká především interpunkce a grafické stránky textu (např. psaní *ss* a *ß*, psaní velkých/malých písmen, velkých umlautů apod.), modernizačních zásahů však bylo třeba poměrně málo. Oba texty jsou psány latinkou a nikoliv v té době ještě běžným kurentem. Edice je opatřena českým překladem a doplněna fotografiemi editovaných dokumentů.

¹ Za informaci děkuji dr. E. Těšínské.

² Albert Einstein působil v Praze od letního semestru 1911 do letního semestru 1912, posudek pochází tedy až ze samého konce jeho pražského působení. K Einsteinovu pobytu v Praze se váže rozsáhlá bibliografie, za všechny lze jmenovat alespoň příspěvek Jana Havránka dokumentující nemnohé materiály svázané s Einsteinovým pražským pobytem uložené v univerzitním archivu: Jan HAVRÁNEK, *Materiály k Einsteinovu pražskému působení z Archivu Univerzity Karlovy*, AUC-HUCP 20/1, 1980, s. 109–134.

³ Příspěvek Emilie Těšínské v tomto svazku se věnuje Juliu Suchému a jeho habilitaci podrobněji.

⁴ Ivan ŠTOVIČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002, s. 61.

Posudek Alberta Einsteina na práci Julia Suchého o tepelném záření, 15. 7. 1912

Rukopis, 2 strany, razítko Ústavu pro teoretickou fyziku německé Karlo-Ferdinandovy Univerzity v Praze

Herr Dr. J. Suchý ersuchte mich darum, ich möge ein kurzes Gutachten über seine in den „Annalen der Physik“ publizierte Arbeit „Wärmestrahlung und Wärmeleitung“⁵ abgeben. Dieser Aufforderung komme ich gerne mit den folgenden Zeilen nach.

Das behandelte Problem liegt in der Frage: Welchen Anteil hat die Wärmestrahlung neben der molekular kinetisch übertragenen Wärme bei Vorgängen der Wärmeleitung? Ausgehend von den elektromagnetischen Grundgleichungen wird dargethan, dass es zwei Arten scheinbarer Wärmeleitung durch Strahlung gibt, die wohl auseinanderzuhalten sind. Bei der Übertragung der ersten Art haben wir es mit Zustrahlungen solcher Volumelemente zu thun, die hinreichend weit voneinander etnfernt sind, um die Ausbreitung der Strahlung als gradlinig ansehen zu können; ausserdem besteht aber eine Übertragung (zweiter Art) zwischen derart benachbarten Volumelementen, dass man mit der Hypothese gradliniger Ausbreitung nicht operieren darf.

Es wird gezeigt, dass sich die Ausbreitung erster Art ohne Zusatzhypthesen berechnen lässt. Dabei zeigt sich, dass bei Metallen, überhaupt bei stark absorbierenden Körpern diese Art der Ausbrei der Wärme einen verschwindend kleinen Beitrag zur gesamten Wärmeleitfähigkeit liefert. Andererseits zeigt sich aber, dass diese Übertragung erster Art weitaus die wichtigste Rolle spielt bei der Wärmeübertragung in mächtigen Gasschichten. Die Rechnung ist speziell für Kohlensäure durchgeführt.

Bei der Untersuchung der Ausbreitung zweiter Art (Zustrahlung sehr nahe benachbarter Volumteile) wird man auf ein räumliches Integral geführt, dessen Integrationsgrenzen davon abhängen, welches [!] die kleinste Entfernung v_0 ist, auf welche Volumteilchen der Materie noch Energie durch Strahlung austauschen. Da jenes Integral unendlich wird, wenn $v_0=0$ gesetzt wird, und eine exakte Ermittlung von v_0 unmöglich ist, so ist jene Ausbreitung 2. Art auch nicht exakt berechenbar. Der Beitrag, den die Ausbreitung zweiter Art zu der gesamten Wärmeleitung in stark absorbierenden Körpern, wie Metallen, beisteuert, kann aber erheblich werden und – wie in der Arbeit motiviert wird – zur Erklärung der Abweichungen vom Wiedemann-Franz'schen Gesetze herangezogen werden. Entnimmt man hypothetisch jenen Abweichungen den durch die Strahlungsvorgänge (2. Art) gelieferten Beitrag zum gesamten Wärmeleitvermögen, so kann man – wie der Verfasser zeigt – hieraus umgekehrt v_0 berechnen und erhält dafür interessanter Weise eine der Grössenordnung nach mit dem Abstand benachbarter Moleküle übereinstimmende Länge. Leider ist eine weiter gehende Vergleichung der Theorie mit dem Experiment unmöglich, weil nur die gesamte Wärmeleitung, nicht aber der durch Strahlung bewirkte Bruchteil derselben, bei stark absorbierenden Körpern (falls die Übertragung 2. Art überwiegt) Gegenstand der Erfahrung sein kann. Es können also über den Inhalt der Arbeit hinausgehende Prüfungen der Theorie dem Experiment nicht erhofft werden.

Wenn auch die Methoden, die in der Arbeit angewendet sind, von H. A. Lorentz herrühren, so bedurfte doch die Durchführung der Arbeit einer bemerkenswerten Beherrschung der modernen Elektrodynamik und einer anzuerkennenden geistigen Energie. Neu an den

⁵ Suchého práce vyšla roku 1911 (viz příspěvek E. Těšínské a jeho obrazová příloha).

Resultaten der Arbeit ist insbesondere die Berechnung der Grössenordnung der Strahlungsübertragung zweiter Art, dies [!] Resultat ist für die Auffassung der Wärmeleitung von unbestreitbarer Bedeutung.

Prag 15. VII 12
A. Einstein
Institut für theoretische Physik
an der k. k. deutschen Universität in Prag

Překlad do češtiny

Pan dr. J. Suchý mne požádal, abych vyhotovil krátký posudek na jeho práci „Tepelné záření a vedení tepla“, publikovanou v „Annalen der Physik“. Těto žádosti rád vyhovuji prostřednictvím následujících řádků.

Pojednávaný problém spočívá v otázce: Jaký je podíl tepelného záření vedle molekulárně-kinetického přenosu tepla v procesech vedení tepla? Vycházejí ze základních elektromagnetických rovnic, autor dovozuje, že existují dva druhy zjevného vedení tepla prostřednictvím záření, které je patrně nutno rozlišovat. Při přenosu prvního druhu máme co do činění s vyzařováním takových objemových elementů, které jsou od sebe dostatečně vzdáleny na to, abychom šíření záření mohli považovat za přímočaré; kromě toho ale existuje přenos (druhého typu) mezi těmito sousedními objemovými elementy, takže s hypotézou přímočarého šíření nemůžeme pracovat.

Autor ukazuje, že šíření prvního typu lze vypočítat bez dodatečných hypotéz. Přitom se ukazuje, že u kovů a vůbec u silně absorbujících těles má tento druh šíření tepla mizivě zanedbatelný podíl na celkové tepelné vodivosti. Na druhou stranu se ale ukazuje, že tento přenos prvního typu hraje zdaleka nejvýznamnější roli při přenosu tepla v mocných vrstvách plynu. Je proveden výpočet speciálně pro kyselinu uhličitou.⁶

Při studiu šíření druhého typu (vyzařování velmi blízce sousedících objemových dílů) dospějeme k integrálu, jehož integrační hranice závisejí na tom, jaká je nejmenší vzdálenost v_0 , na niž si ještě objemové dílky hmoty vyměňují energii zářením. Jelikož je tento integrál nekonečný, pokud platí, že $v_0 = 0$, a přesné zjištění v_0 není možné, tak ani toto šíření druhého typu nelze exaktně spočítat. Míra, kterou se šíření druhého typu podílí na celkovém vedení tepla v silně absorbujících tělesech, jako jsou kovy, může být ale značná a – jak je v práci dovozeno – může být využita k vysvětlení odchylek od Wiedemannova-Franzova zákona. Odstraníme-li hypoteticky z těchto odchylek onen podíl, kterým se procesy záření (2. typu) podílejí na celkové tepelné vodivosti, tak z toho lze – jak autor dovozuje – zpětně vypočítat v_0 a obdrží se, což je zajímavé, délka řádově shodná se vzdáleností sousedících molekul. Zevrubnější srovnání teorie s experimentem není bohužel možné, protože předmětem pozorování může být jen celkové vedení tepla, nikoliv samotná jeho část způsobená zářením, u silně absorbujících těles (pokud převažuje přenos 2. typu). Další testování teorie experimentem, jež by přesahovalo rámec této práce, nelze proto očekávat.

⁶ Zřejmě Einsteinovo přehlédnutí, v Suchého práci jsou výsledky pro oxid uhličitý. Za upozornění děkuji E. Těšínské.

I když metody použité v této práci pocházejí od H. A. Lorentze, provedení této práce vyžadovalo v pozoruhodné míře zvládnutí moderní elektrodynamiky a obdivuhodnou duševní energii. Nové mezi výsledky práce je zejména spočítání řádové velikosti přenosu záření druhého typu, tento výsledek má nepopiratelný význam pro pochopení vedení tepla.

Praha 15. 7. 1912

A. Einstein
Ústav teoretické fyziky
na c. k. německé univerzitě v Praze

Zpráva H. A. Lorentze, profesora univerzity v Leidenu o činnosti Julia Suchého (*pravděpodobně příloha žádosti o stipendium*), Leiden, 18. 5. 1905. *Rukopis, kolek a razítko Filozofické fakulty české c.k. univerzity v Praze.*

Herr Dr. Julius Suchý hat den ihm verliehenen Urlaub dazu benutzt, verschiedene Gebiete der Physik unter meiner Leitung gründlich und mit grossem Fleiss zu studieren, und sich zu einer selbständigen wissenschaftlichen Untersuchung vorzubereiten, die er, wie ich hoffe, wenn ihm genügende Zeit gelassen wird, mit gutem Erfolg wird vollenden können.

H. A. Lorentz
Professor an der Universität Leiden
Leiden, 18. Mai 1908

Pan doktor Julius Suchý využil svou dovolenou k tomu, aby pod mým vedením důkladně a s velkou pílí studoval různé oblasti fyziky a připravoval se na samostatný vědecký výzkum, který, jak doufám, pokud mu bude dopřán dostatek času, bude moci s úspěchem zakončit.

H. A. Lorentz
Profesor na univerzitě v Leidenu
Leiden, 18. května 1908

Obrazová příloha

Herrn Dr. J. Suchý, ersuchte mich darum, sich
möge ein kleines Gutachten über seine in den Annalen
der Physik ^{publizierte} ~~veröffentlichte~~ Arbeit, "Wärmestrahlung und Wärmeleitung",
abgeben. Dieser Aufforderung komme ich gerne mit den folgenden
Zeilen nach. —

Das behandelte Problem liegt in der Frage: Welchem
Anteil heizt die Wärmestrahlung neben der molekularkinetisch
übertragenen Wärme bei Vorgängen der Wärmeleitung? Ausgehend
von den elektromagnetischen Grundgleichungen wird
dargestellt, dass es zwei Arten ~~stark~~ ^{stark} übertragener Wärmeleitung durch
Strahlung gibt, die wohl voneinander getrennt sind. Bei der
Übertragung der ersten Art haben wir es mit ~~solcher~~ ^{solcher} ~~strahlung~~ ^{strahlung},
solcher Volumenelemente zu tun, die hinreichend weit voneinander
entfernt sind, um die Ausbreitung der Strahlung
als gradlinig ansehen zu können; ausserdem besteht aber
eine Übertragung ^(weitwärtig) ~~zwischen~~ ^{zwischen} benachbarten Volumenelementen,
dass man mit der Hypothese gradliniger Ausbreitung nicht
operieren darf.

Es wird gezeigt, dass sich die Ausbreitung erster Art
ohne Zusatzhypothese berechnen lässt. Dabei zeigt sich,
dass bei Metallen, ~~wo Kupfer, die dem Wärmestrom~~ ^{wo Kupfer, die dem Wärmestrom} ~~sehen~~ ^{sehen}
~~gehörige~~ ^{gehörige} ~~gesamte~~ ^{gesamte} ~~Wärme~~ ^{Wärme} ~~einen~~ ^{einen} ~~auswühend~~ ^{auswühend} ~~kleinen~~ ^{kleinen}
Anteil der Ausbreitung der Wärme einen auswühend kleinen
Beitrag zur gesamten Wärmeleitfähigkeit liefert. Andererseits
zeigt sich aber, dass diese ~~Wärmestrom~~ ^{Wärmestrom} Übertragung unter Art
weitens die wichtigste Rolle spielt bei der Wärmeübertragung
in mächtigen Gasströmen. Die Rechnung ist speziell für
kohlenstoffdioxid durchgeführt.

Bei der Untersuchung der Ausbreitung zweiter Art
(Strahlung sehr nahe benachbarter Volumenelemente) wird man
auf ein ^{rechnerisches} ~~Integral~~ ^{Integral} geführt, dessen Integrationsgrenzen davon
abhängen, welches die kleinste Entfernung ~~ist~~ ^{ist}, auf welche Volumenelemente
des Mediums noch Energie durch Strahlung austauschen.
Da jenes Integral unendlich wird, wenn $\epsilon = 0$ gesetzt wird, und
eine exakte Ermittlung von ϵ unmöglich ist, so ist jenes
Integral 2. Art nicht exakt berechenbar. Der
Beitrag, den ~~die~~ ^{die} Ausbreitung zweiter Art zu der gesamten
Wärmeleitung in stark absorbierenden Körpern, wie Metallen,
beisteuert, kann aber erheblich werden und — wie in der
Arbeit motiviert wird — zur Erklärung der Abweichungen von

Obr. 1 První strana posudku Alberta Einsteina na práci Julia Suchého o tepelném záření

Wiedemann - Franz'schen Gesetze herangezogen werden. Entnimmt man hypothetisch jenen Abweichungen den durch die Strahlungs Vorgänge (2. Art) geleisteten Beitrag zum gesamten Wärmelostvermögen, so kann man - wie der Verfasser zeigt - hieraus umgekehrt ϵ berechnen und erhält dafür in interessanter Weise eine der Grössenordnung nach mit dem Abstand benachbarter Moleküle übereinstimmende Lösung. Leider ist eine weiter gehende Vergleichung der Theorie mit dem Experiment unmöglich, weil uns die gesamte Wärmelostung, nicht aber der durch Strahlung bewirkte Bruchteil derselben, bei stark absorbierenden Körpern (falls die Übertragung 2. Art überwiegt) Gegenstand der Erfahrung sein kann. Es können also über den Inhalt der Arbeit hinausgehende Prüfungen der Theorie ~~vor~~ dem Experiment nicht erhofft werden. -

Wenn auch die Methoden, die in der Arbeit angewendet sind, von H. A. Lorentz herrühren, so bekräftigt doch die Durchsicht der Arbeit einige bemerkenswerten Betrachtungen der modernen Elektrodynamik und einer ungewöhnlichen geistigen Energie. Neu an den Resultaten der Arbeit ist insbesondere die Berechnung der ^{Grössenordnung der} Strahlungsübertragung zweiter Art, dies Resultat ist für die Auffassung der Wärmelostung von unbestreitbarer Bedeutung.

Prag, 15. VII 12

A. Einstein

Institut für theoretische Physik
an der k. k. deutschen Universität in Prag.

Obr. 2 Druhá strana posudku Alberta Einsteina na práci Julia Suchého o tepelném záření

Herr Dr. Julius Suchy hat den ihm vertheilten Urlaub dazu benutzt, verschiedene Gebiete der Physik unter meiner Leitung gründlich und mit grossem Fleiss zu studieren, und sich zu einer selbstständigen wissenschaftlichen Untersuchung vorzubereiten, die er, wie ich hoffe, wenn ihm genügende Zeit gelassen wird, mit gutem Erfolg wird vollenden können.

H. A. Lorentz,
Professor an der Universität
Leiden

Leiden, 18 Mai 1908.

Obr. 3 Zpráva H. A. Lorentze o činnosti Julia Suchého

Kronika

Universitätsprofessoren in (Mittel-)Europa vom Spätmittelalter bis zur Frühen Neuzeit (15.–18. Jahrhundert) / University Professors in (Central) Europe from the Late Middle Ages to the Early Modern Period (15th–18th Century)

10.–11. Juni 2019, Karlsuniversität, Karolinum, Prag

Profesoři středověkých a raněnovověkých univerzit byli v centru pozornosti konference, kterou uspořádal v Karolinu začátkem června letošního roku Historický ústav AV ČR spolu s Ústavem dějin Univerzity Karlovy za spolupráce Filosofického ústavu AV ČR. Setkání badatelů z šesti zemí se uskutečnilo v rámci grantu *Universitas magistrorum. Profesori pražské utrakvistické univerzity 1458–1622* (GAČR 18-00408S) jako jedna z aktivit Centra pro dějiny vzdělanosti. Bylo zaměřeno na kolektivy mistrů evropských univerzit, jejich společné identity, univerzitní, literární i mimoškolní činnost a na prosopografické výzkumy.

Jednání otevřeli zástupci pořádajících institucí. Úvodní přednášku držel prof. Joseph S. Freedman z Montgomery na téma literární činnosti mistrů artistických fakult v 16.–17. století. Podal přehled kategorií literární produkce spojené s německými a rakouskými univerzitami (Tübingen, Dillingen, Salzburg, Ingolstadt aj.).

První sekce byla věnována prosopografickým studiím a jiným průzkumům kolektivního chování mistrů. K. Ozóg studoval první generaci mistrů v Krakově, z nichž velkou skupinu tvořili odchovanci z Prahy. Naopak polské profesory působící v Praze v širokém záběru 15.–18. století vyhledal R. Tomczak a nastínil jejich profily. Přesuny skupin mistrů mezi univerzitami byly časté. D. Luger představil italské profesory, kteří na univerzitě ve Vídni šířili humanistické myšlenky. Charakter univerzity v Altdorfu zkoumal W. Mährle. Jeho prosopograficky zaměřený referát hledal odpověď na otázku ohledně příbuzenských vztahů v profesorském kolegiu. Přímou pražské univerzity se týkaly dva referáty. M. Svatoš se zamýšlel nad terminologií označování vyučujících tituly mistrů nebo profesorů a následně sledoval problematiku vývoje těchto pojmů na příkladu pražské školy. B. Zilynská představila osudy sedmi mistrů přelomu 50. a 60. let 15. století, kteří tvořili katolickou opozici na pražské univerzitě. Jejich vypuzením byla završena utrakvizace univerzity, která se stala zemskou a konfesionálně vyhraněnou.

Druhá sekce byla zastřešena problematikou paměťové kultury. W. W. Schnabel analyzoval zápisy do památníků, a to zápisy mistrů univerzity v Altdorfu pro jejich kolegy a studenty, stejně jako zápisy do památníků samotných mistrů. Sledoval dobové trendy užitých sentencí, jazyka i doprovodné výzdoby. Jinou formou paměťové kultury jsou pohřební rituály a náhrobní kameny. Martin a Mlada Holí zpracovali tematiku pohřbů pražských mistrů z 15.–17. století. Hlavními místy jejich pohřbů byla Betlémská kaple a kaple Božího těla. Zajímavým pramenem pro životopisná data mistrů univerzity v Helmstedtu jsou pohřební biografie. J. L. Le Cam zkoumal, co všechno z nich lze načerpat, a předvedl to na příkladu prof. Christophera Schradera ze 17. století.

Krátká třetí sekce byla věnována profesorským knihovnám. I. Hlaváček podal přehled zpráv o knihovnách kolejních i soukromých, které vlastnili univerzitní mistři, a to v širokém záběru středověku i raného novověku, od knihovních katalogů až po dochované kodexy i dobovou korespondenci o nich. J. Pešek se pak zaměřil na knihovnu jednoho významného profesora pražské školy, a sice Petra Kodiceila z Tulechova, jehož knihovni sbírka je dokumentována soupisem v testamentárním inventáři. Jmenovitě uvedení knih umožňuje poznat skladbu tohoto souboru.

V rámci čtvrté sekce byly představeny dva databázové projekty. Pražskou prosopografickou databázi, projektovanou pořadatelem konference, prezentovala J. Synovcová Borovičková a J. Škudrnová, které jsou autorkami softwaru. Databáze zahrne mistry pražské univerzity, působící na škole v letech (1448)1458–1622 a umožní zpracovat několik studií na téma skladby a vývoje profesorského sboru pražské univerzity v jejím utrakvistickém období. Heidelberský projekt se týká dlouhého období od založení univerzity až do druhé poloviny 19. století.¹ Ingo Runde seznámil přítomné s historií zpřístupňování univerzitních matrik (od edic přes jejich digitalizaci) až k jejich zpracování do databázového systému. Při zpracování digitalizátů byla využita rovněž tištěná edice matrik připravená v 19. století Gustavem Toepke.

Pátá sekce představila literární činnost tří pražských mistrů 16. a 17. století. M. Slavíková srovnávala dílo Matouše Kolína a Jáchyma Kameraria. M. Vaculínová se věnovala Janu Kampanovi a jeho žákům. Analyzovala odkazy na prameny v jejich dílech a zamýšlela se nad rolí takto užitých středověkých děl v novém dobovém kontextu. L. Storchová se zaměřila na Jana Matyáše ze Sudetu. Jeho nekonvenční chování ji inspirovalo k úvahám o významu univerzitních gradů a názorech na ně v dobových spisech. Matyášovi současníci nepolemizovali jen s jeho teoriemi o původu Slovanů. Poukazovali také na to, že jeho učenost není korunována univerzitním titulem.

Poslední sekce sledovala činnost mistrů mimo univerzitní prostředí. Pozornosti se dostalo diplomatickým úkolům pařížských profesorů (M. Hacke) stejně jako aktivitám na poli věroučných a politických dobrozdání heidelberských profesorů, kteří byli dlouhodobě angažováni v učených polemikách a inkviziční praxi zaměřené proti českým viklefistům a husitům (H. Hawicks). Jiným polem mimoškolní působnosti univerzitních mistrů bylo městské prostředí (M. Ďurčanský o kariérách mistrů v českých městech a jejich působení i dohlídce na městské školy), nebo zapojení do struktur protestantské církve. K. D. Beims využil ke svému referátu knihu životopisů soudobých učenců od Melchiora Adama (přelom 16. a 17. století) a na několika příkladech předvedl vzorové kariéry luteránských superintendentů, ale i úspěšné angažmá učených právníků na panovnických dvorech.

Konferenční jednání shrnul v závěrečném vystoupení J. Pešek. Konstatoval, že univerzitní historiografie přesouvá svůj zájem od událostních výkladů a institucionálních popisů k jiným úhlům pohledu, čehož dokladem byla i přítomná konference. Pozornost se obrací více ke kulturním dějinám a osobnostním profilům. Profesori jsou vnímáni jako duchovní elita, která vedle vlastní učitelské činnosti má svoji roli v dalších oblastech života společnosti. Dosavadní primární zdroje informací (rukopisné a tištěné prameny a jejich kritické edice) jsou přitom čím dál tím častěji doplňovány také digitalizovanými dokumenty a databázemi.

¹ <<https://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/unihdmatrikel.html>> (ověřeno 4. 9. 2019).

Dodejme, že dvě třetiny z 21 referentů se zamýšlely nad tématy raného novověku, což je v případě pražské univerzity pozitivní jev, protože zde zůstávají větší rezervy v neprobádaných oblastech. Na druhé straně je ale třeba mít na mysli, že tematická skladba referátů byla ovlivněna předem ohlášenou profilací konference, obsah tedy neodráží jen aktuální badatelské trendy.

Blanka Zilynská – Marek Ďurčanský

doi: 10.14712/23365730.2019.22

Recenze a zprávy

Dva soubory studií o Janu Husovi vydané v Polsku

Před časem jsme se na stránkách tohoto časopisu ohlíželi za jubilejním rokem 2015 a jeho produkcí husovských publikací.¹ Nebylo možné probrat vše do posledního titulu, a navíc některé vyšly s malým zpožděním.² Vracíme se proto na tomto místě alespoň ke dvěma sborníkům, které přinesly hodně zajímavého, a neměly by proto uniknout pozornosti české odborné scény.

Gdaňská univerzita a tamější evangelická církev vydaly v roce 2016 soubor statí³ polských i českých historiků, které většinou shrnují různá témata spjatá s osobou Jana Husa. Polskému čtenáři může tato publikace sloužit jako výchozí bod pro orientaci v husovské problematice. Získá zde přehled o politické a ideologické krizi doby Václava IV. (Anna Paner), vývoji představ o reformě církve od Valdese po Matěje z Janova (Wojciech Gajewski), proměnách vztahu krále Vladislava Jagiella k husitským Čechům (Jerzy Sperka), stejně jako o přístupech římské církve k husitské problematice až do doby Jiřího z Poděbrad (Janusz Smolucha). Přímou postavě Jana Husa, jeho názorům a ohlasům je věnováno sedm studií.

Martin Nodl stručně shrnuje peripetie vztahu Husa a pražské univerzity, téma, které již zaujalo více autorů. Nodl se ale na tomto místě omezuje jen na vlastní námět bez reflexe starších prací. Jinou stránku Husovy osobnosti probírá Petr Čornej ve stati nazvané *Homo politicus*. Jedná se o výborně formulovaný pohled na Husovo politické angažmá zvláště v letech 1402–1410. Úvahu o kolísání představ o Husovi jako světci nebo kacíři podal Jerzy Grygiel. Další dva příspěvky sledují reálnou, respektive virtuální přítomnost Husa na jedná-ních koncili v Kostnici (Wojciech Iwańczak) a v Basileji, kde se jeho kauza odráží v polemikách a jednáních koncilu s husity (Paweł F. Nowakowski). Autor se zaměřil na basilejské vystoupení Mikuláše Biskupce. Poslední dvě stati se věnují vztahu Jana Husa a Martina Luthera. Marcin Hintz zdůrazňuje, že je sice Hus vnímán jako preludium k vystoupení M. Luthera, návaznost jejich historických rolí však nespočívá v kontinuitě jejich teologických představ. Luther přijal Husa jen výběrově a vizi nápravy církve formuloval odlišně. Jerzy Sojka soustředil své srovnání obou reformátorů pouze na otázku definice církve, jak ji Hus formuloval v traktátu *De ecclesia* a Luther v několika svých spisech.

Gdaňský sborník jistě přispěje k rozšiřování povědomí o místě Jana Husa v evropských dějinách konce středověku. Badatelsky nenabízí výrazné výboje, řada úvah ale může být

¹ Blanka ZILYNSKÁ, *Literární sklizeň husovského jubilejního roku 2015*, AUC-HUCP 55/2, 2015, s. 133–145.

² Nové tituly vycházejí i nadále. Vloni vydanou dánskou biografií o Janu Husovi představil Vít MIŠAGA, *Hus na severu*, Dějiny a současnost 41/5, 2019, s. 34–35. Jedná se o knihu: Peter TUDVAD, *Jan Hus. Kirke – Korstog – Kaetteri*, Kodaň 2018, 336 s. Zároveň referent přináší přehled rozsáhlé recenzní produkce, kterou kniha v Dánsku vyvolala. Kniha ovšem nebyla „jedním z **nemnoha** zahraničních ohlasů nedávného výročí upálení Jana Husa“, jak míní Mišaga, je to patrné z výčtu zahraničních publikací ve výše uvedeném referátu a z dále popsaných publikací.

³ Anna PANER – Marcin HINTZ (edd.), *Jan Hus. Życie i dzieło. W 600. rocznicę śmierci*, Gdaňsk 2016, 199 s., ISBN 978-83-7865-611-1.

kvalitním příspěvkem do diskusí vedených kolem různých otázek Husova života, postojů a názorů.

Druhá, objemnější publikace⁴ vyšla ve Varšavě a je výstupem konference, která se odehrála tamtéž v roce 2015. Knižka je věnována prof. Stanisławu Bylinovi († 2017), jenž se konference účastnil a s nímž byl koncem roku 2016 pořízen rozhovor, bohužel nedokončený, který je ve svazku otištěn. Publikaci otevírá úvod Wojciecha Kriegseisena, věnovaný z velké části památce S. Byliny. Vstupní příspěvek vědeckých redaktorů svazku, Pawła Krase a Martina Nodla, shrnuje pro polského čtenáře základní údaje o životě a díle Jana Husa. Ve druhé části se pak věnují husovské historiografii, respektive některým jejím stránkám. Prostoru se dostalo J. Loserthovi, jehož zkoumání Husovy závislosti na Wyclifovi je zde podáno s větší přesností a pochopením oproti starším interpretacím. Druhým zájmovým bodem autorů byla česká katolická historiografie zabývající se Husem, na jejíž specifika poukazují, a přehled končí připomenutím katolického prostředí polského, z něhož vyšly impulzy pro úvahy o rehabilitaci Husa (S. Swieżawski). V závěru naznačují, že by sborník měl připravit cestu pro vznik originální polské životopisné monografie Husa.

Bilanční a historiografický charakter má i příspěvek Františka Šmahela, původně otištěný česky v jeho *Husitských Čechách* (2001) a posléze i německy (Konstanzer Universitätsreden 2007), v polské verzi s mírně doplněným poznámkovým aparátem. *Hus a Jeroným před soudem koncilu a dějin* je zamyšlení zkušeného historika nad osudy dvou postav, jimž věnoval své badatelské úsilí. Z úvah nad motivacemi jejich činů a interpretacemi jejich kroků a výroků je patrné, jak hluboce autor promýšlel souvislosti, smysl a významy dějů, o nichž psal.

Do oblasti dějin historiografie patří ještě další dva příspěvky. Jarosław Nikodem chtěl představit Husa v pojetí Jiřího Kejře. Výsledkem ovšem není ani Kejřův portrét kazatele, ani vyhodnocení Kejřova přínosu k husovskému bádání. Autor se omezil na obsáhlejší citáty či reprodukce názorů, které místo celistvého obrazu vytvářejí jen nehodnotící mozaiku výroků a témat Kejřem dotčených. Úspěšnější byl Wojciech Iwańczak při své snaze ukázat vývoj názorů polského bohemisty Romana Hecka na husitskou epochu. Autor oceňuje některé oblasti jeho výzkumu, ale přiznává, že řada jeho soudů determinovaných dobovým marxistickým diskurzem je dnes již antikvována. Tady postrádáme konkrétnější pojmenování těchto témat. Spadá sem snad otázka národního a slovanského vědomí, kde mohla při hodnocení pomoci komparace např. s výzkumy F. Šmahela nebo P. Čorneje.

Dalším tematickým celkem je kazatelství. Krzysztof Bracha se věnoval všestranně kazatelství Jana Husa a jeho požadavkům na kazatele i názorům na úlohu kazatele, včetně otázky účinnosti působení nehodného kněze. Význam kázání jako prostředku evangelizace byl zdůrazňován již Husovými předchůdci a on sám i jeho stoupenci je cenili co do účinku na věřící dokonce nad mši. Kázání bylo pro Husa povinností, kterou musí kněz plnit jako následník Krista. Pavel Soukup si položil specifitější otázku: Jak naplnil Hus sám tuto kazatelskou povinnost, kolik kázání pronesl za svůj aktivní život? Soukup reviduje informace o kazatelském provozu v Betlémě, o doložených osobách a povinnostech držitelů tamějších beneficií, aby konečně propočítal množství pravděpodobných kázání Husa. Výsledné číslo konfrontoval s jeho dochovanými texty. Dostal se na sumu cca 3000 pronesených a 1160 dochovaných kazatelských projevů.

⁴ Paweł KRAS – Martin NODL (edd.), *Jan Hus. Życie, myśl, dziedzictwo*, Instytut Historii PAN, Warszawa 2017, 337 s., ISBN 978-83-65880-09-3.

Další autoři podávají analýzu některé z otázek Husovy nauky. Pavlína Cermanová sledovala nebiblická proroctví v Husových spisech a vyhodnotila, které texty mohl znát, i způsob jejich užití. Husovy názory na manželství a rodinu zpracovala Anna Paner. Klíčovým pojmem Husova učení je však především pojetí církve.

Na toto téma bylo už vydáno mnoho studií. Ve sledovaném svazku se ho týkají hned dvě. Paweł Kras podal rozsáhlý přehled tématu reformy církve, jak je navrhována u Viklefa a Husa. Pro polského čtenáře, a nejen pro něho, je to zásadní, dobře orientovaný přehled s početnými citáty z děl obou reformátorů. Martin Nodl se zamýšlí nad možností uplatnění Husovy představy církve predestinovaných v pozemské realitě a zkoumá, jakou odezvu mělo Husovo pojetí u dalších autorů husitské epochy.

Husovu predestinační teorii nenásledoval Jakoubek ze Stříbra, jemuž věnoval pozornost Dušan Coufal. Jeho východiskem byla Jakoubkova dosud nevydaná kvestie o koncilech. Coufal k ní představil široký kontext doby vzniku na jedné straně a na straně druhé přehled dobových znalostí o koncilech. Z jeho analýzy plyne, že Jakoubek i jeho druhové přistupovali ke koncilům historicky a pragmaticky. Výsledkem bylo převážně míjení evropského konciliaristického proudu a kritické vidění soudobých (podle Jakoubka fiktivních) koncilů, z nichž ten kostnický byl k husitům tak nepříznivý. Coufalova studie, jako u něho vždy založená na přímém zpracování pramenů, je velmi hodnotným příspěvkem k tématu, které se v českém prostředí dosud nedočkal dostatečné pozornosti.

Za tematický závěr svazku můžeme považovat příspěvek Henryka Gmitera k husovské a husitské tradici v polské Jednotě bratrské. Vedle připomenutí počátků Jednoty sleduje osudy její polské větve a míru připomínání Husa do konce 16. století.

Varšavský sborník nabízí vedle shrnujících příspěvků i několik badatelsky přínosných studií. Řadí se nepochybně k těm zdařilejším publikacím, jejichž vznik podnítilo husovské kulaté jubileum.

Blanka Zilynská

doi: 10.14712/23365730.2019.23

Dominik Opatrný, Zachránit lidi od hříchů. Etika v teologii mistra Jana Husa Jan Keřkovský – Mlín, Jihlava 2018, 128 s., ISBN 978-80-86498-65-2

Nedávné kulaté výročí smrti Jana Husa vyvolalo v život mnoho publikací o něm, většinou shrnujících a bilančních. Nové badatelské výkony se objevují spíše výjimečně a dodatečně. Patří mezi ně i studie D. Opatrného. Jeho práce se věnuje různým otázkám z oboru etiky, viděným zorným úhlem spisů M. J. Husa.

První kapitola načrtává jeho životopisná data a hlavně představuje díla, v nichž lze příslušné myšlenky najít. Autor pracuje s texty editovanými v moderní formě i v edicích starobylých (od vydání z 16. stol.), do rukopisných textů nenahlížel. Pramenná základna je i tak dostatečně široká.

Vlastní analýza etické problematiky je rozdělena do devíti oddílů, které sledují jednotlivá témata Husovy etiky. Hus ovšem nezanechal spis věnovaný speciálně a soustavně morálnímu učení. Opatrný proto musel sestavit Husovy názory rozptýlené v různých dílech do logické struktury. Vycházel ze spisů, které buď obsahují v tomto směru rozsáhlejší pasáže (např. *O postačitelnosti zákona Kristova*), nebo jen jednotlivé a dílčí výroky.

Východiskem výkladu je otázka, proč se má usilovat o dobro a co dobro je. Husova odpověď sleduje tradici křesťanských učitelů a zvláště Petra Lombarda. Základní kategorií je pro něho **Zákon** (přirozený, Kristův a lidský). Zákon Kristův, který je Pravdou, je dostupný v Písmu a představuje pro Husa nejvyšší mravní imperativ. Obsahuje řadu příkázání, tedy příkazů, zákazů a rad, jež má křesťan zachovávat, aby jednal dobře, tedy mravně, a naplnil lidskou důstojnost, která člověku přísluší jako obrazu božimu.

Důležitou roli v Husově učení sehrálo řešení konfliktu autorit, tedy otázka poslušnosti vůči různým autoritám při jejich střetu s Písmem. Výklad obsahu Písma a jeho uplatnění v pozemské praxi vyžaduje zapojení úsudku člověka, tedy užití svobodné vůle – svědomí. Také roli svědomí věnoval Hus několikrát pozornost. Svobodu svědomí chápal jako právo člověka jednat podle toho, co ve svém svědomí poznává jako správné, svědomí bylo jeho osobním soudcem. Před koncilem v Kostnici Hus svědomím neúspěšně argumentoval (podrobně o tom na s. 61–63).

Autor se dále zabývá problematikou hříchů, které jsou propojené kauzálně (jeden vyvolává další) i ontologicky (jeden obsahuje i další). Závažnost hříšného jednání vedla Husa k výkladu o mechanismu účinného pokání a teorie moci klíčů. Tematika křesťanských cností vycházela v Husově myšlení z učení Johna Wyclifa a souvisela s jeho kritikou církevní disciplíny a apelem na nejvyšší autoritu Písma, jíž nesmí odporovat žádný zákon.

Při četbě Opatrného knihy se historik nejen poučí o názorech Jana Husa na uvedené etické otázky, ale uvědomí si také, že pojmy dnes užívané měly v kontextu středověké učenosti jiný význam. V daném případě je to vedle **Pravdy** (chápané nikoli jako shoda s realitou, nýbrž jako Pravda Boží zachycená Písmem) především pojem **svědomí** a teorie ctností. Sedm křesťanských **ctností** bylo chápáno jako dary Ducha (vlité od Boha nebo získané), které spojovala láska jako nejvyšší ctnost. Hříšník ztrácí ctnosti a milost Boží, i když svátosti poskytované hříšným knězem samy o sobě platnost neztrácejí.

Hus své názory na etické otázky uplatňoval samozřejmě i v praxi, a to především při své kazatelské činnosti. Opatrného knihy ukazuje, že Husovy projevy nabádající k opuštění hříšného života nebyly jen obyčejným „moralizováním“, nýbrž vycházely z hluboce promyšlených představ o propojenosti hříchů a jejich následcích: ztrátě milosti, zásluh a ctností.

Analýza etické problematiky dala tak nahlédnout do souvislosti některých Husových postojů. Umožňuje pochopit jeho jednání a nakonec i jeho rozhodnutí jít na smrt, aby nejednal proti vlastnímu svědomí. Husův důraz na svědomí je považován za jeden z jeho odkazů dnešku.

Blanka Zilynská

doi: 10.14712/23365730.2019.24

Adéla Šmilauerová, Bosí augustiniáni v Čechách jako objednatelé uměleckých děl v 17. a 18. století

Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis.
Historia et historia artium, vol. XXX, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2018,
244 s., ISBN 978-80-7422-639-7

Knihy kunsthistoričky Adély Šmilauerové, která v současné době pracuje jako archivářka Ústředního archivu Českobratrské církve evangelické, přináší první odborné zpracování

raněnovověkých dějin bosých augustiniánů v Čechách,¹ byt' se zaměřuje především na jejich roli v oblasti umění. Je potřeba rovnou říci, že i přes menší výhrady, které k monografii mám, ji pokládám za velice zdařilý odborný počín. Kniha skutečně přispěla, jak autorka píše v jejím závěru, do skládanky poznání života dalšího z žebravých řádů. Na základě dlouholetého zevrubného výzkumu autorka přinesla opravdu velké množství nových poznatků k tomuto tématu a navíc ukazuje také inspirativní cestu, jak uchopit studium kunsthistorických otázek u žebravých řádů. Monografii jistě ocení nejen historici zabývající se dějinami řeholních řádů v českých zemích, kterým poskytuje vhodný komparativní materiál, ale i širší veřejnost mající zájem o regionální dějiny lokalit, kde řád působil. Ostatně jedním ze záměrů autorky, který ji vedl k sepsání knihy, bylo popularizovat historii klášterů bosých augustiniánů v těchto regionech.

Recenzovaná publikace je upravenou verzí autorčiny disertační práce, která byla obhájena v roce 2016 na Ústavu dějin křesťanského umění (KTF UK) pod vedením profesora Jana Royta. Struktura práce se odvíjí od snahy celistvě vysvětlit problematiku bosých augustiniánů jakožto objednavatelů uměleckých děl. Z tohoto důvodu je v úvodní kapitole popsána nejdříve řádová historie, formace, organizační struktura a spiritualita. Následující oddíl monografie pojednává o vlastních dějinách jednotlivých klášterů (Praha-Nové Město, Tábor, Havlíčkův Brod, Lnáře a Lysá nad Labem), kde je reflektována především otázka jejich působení na okolní společnost. Tuto část knihy spolu s následující pasáží o řádových dobrodincích pokládám za nejvíce přínosnou, vztah kláštera s okolním prostředím je totiž téma, bez kterého nelze interpretovat dějiny žádného mendikantského řádu, jelikož jeho rozkvět či úpadek byl přímo závislý na získávání nových podporovatelů. Bosí augustiniáni kladli důraz v rámci vnějších aktivit zejména na výpomoc v duchovní správě, péči o nemocné (mj. poskytovali bezplatně medikamenty ze svých klášterních lékáren), správu poutních míst a v případě konventu v Havlíčkově Brodě i na pedagogickou činnost (s. 50–52), jelikož při něm provozovali gymnázium. Autorka zde mj. přesvědčivě dokládá, že vzdělávací systém bosých augustiniánů používaný na havlíčkobrodském gymnáziu byl silně inspirován zásadami, které v rámci nižšího školství uplatňoval jezuitský řád. Z hlediska oblasti zájmu časopisu, v němž je tato recenze publikována, je jen škoda, že tomuto tématu není věnováno více pozornosti, což je na druhou stranu plně pochopitelné vzhledem k jinému primárnímu zaměření knihy.

Ve druhé části monografie se již autorka blíže zaměřuje na samotný umělecký mecenát v prostředí řádu bosých augustiniánů, podrobně analyzuje stavební historii a výzdobu jednotlivých konventů, přičemž velká pozornost je soustředěna na obrazové cykly. Na základě zjištění týkajících se toho, kdo hradil vznik jednotlivých uměleckých děl, lze mj. též velmi dobře rekonstruovat síť řádových dobrodinců.

Autorka při zpracování dané problematiky vychází především z pramenů řádové proveniencie, a to zejména z dochovaných analů jednotlivých konventů. To pokládám za trochu problematické v tom, že na základě vlastní zkušenosti práce s obdobnými prameny jiného řeholního řádu (kapucínů) vím, že tyto narativní prameny obsahují velkou dávku stylizace. Ostatně tuto skutečnost si autorka uvědomuje (s. 54–56), a proto je nutné porovnávat jejich

¹ Pouze encyklopedicky na základě většinou již starší literatury poprvé souhrnněji zpracoval dějiny bosých augustiniánů historik Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve*, III/2, Praha 2007, s. 111–144.

vypovídací hodnotu s prameny z druhé strany interakce (jedná se zejména o písemnosti z fondů velkostatků, rodinných a městských archivů), na což ale autorka rezignuje s následujícím odůvodněním: „*Oproti tomu ve výrazně menší míře byly využity prameny z druhé strany (...), což se stalo až nutností vzhledem k tématu i četnosti jejich dochování*“ (s. 15). To lze jistě pochopit vzhledem k časové náročnosti studia těchto zdrojů, nicméně si myslím, vzhledem k množství dochování pramenů řádové provenience (drtivá většina klášterů bosých augustiniánů byla zrušena na konci 18. století), že to není příliš šťastné řešení. Nicméně je otázka, zda by studium pramenů z druhé strany opravdu přineslo nová zjištění, která by teze knihy nějak pozměnila.

Dále pokládám za škodu, že nakladatelství obrazové přílohy zveřejnilo pouze černobíle, obzvláště s přihlédnutím k faktu, že se jedná o kunsthistorickou práci. Nejenže to snižuje vypovídací hodnotu publikovaných hmotných a ikonografických pramenů, ale v řadě případy je v důsledku toho obtížně rozpoznatelný námět na jednotlivých zobrazeních.

Marek Brčák

doi: 10.14712/23365730.2019.25

**Josef Smolka ve spolupráci s Janou Vačkářovou a dalšími spolupracovníky
Národní knihovny České republiky,
Josef Stepling (1716–1778) v jeho biografiích a bibliografiích
Národní knihovna České republiky, Praha 2018, 241 s.**

Není pochyb o tom, že Josef Smolka je současným největším znalcem života a díla Josefa Steplinga, jezuitského učenice, představitele pražské univerzity a „našeho nejvýznamnějšího přírodovědce 18. století“, jak jej Smolka právem nazývá. Smolka se také neobyčejně zasloužil o oživení památky tohoto vědce, a to nejen v souvislosti s připomínkou třístého výročí jeho narození v r. 2016.¹ Nyní předkládá čtenářům překlady dvou Steplingových životopisů z pera Stanislava Vydry a Františka Martina Pelcla a komentovanou bibliografii.

Obě biografie jsou opatřeny podrobným kritickým aparátem, v němž jsou kromě jiného představeny i další osobnosti tehdejší Evropy a komparována některá nejistá svědectví autorů 18. století se závěry pozdějších výzkumů. Největším přínosem této práce je komentovaná bibliografie všech Steplingových prací. I když soupisy jeho tvorby nejsou neznámé, ty nejstarší vznikly už v 18. století, ale tato bibliografie je nejen náležitě revidovaná, ale i důkladně komentovaná. Každému zápisu předchází kopie titulních listů, k latinským či německým názvům je připojen český překlad. K řádnému knihovnickému popisu tisků přispěli spolupracovníci Národní knihovny. V komentářích je stručně nastíněn obsah jednotlivých prací, uvedena místa výskytu v knihovnách, případně i odkazy na další vydání. Z výstižného popisu obsahu i laik pochopí, co je meritem věci, a je možné si učinit představu o stavu tehdejší matematiky, geometrie, trigonometrie, astronomie etc. etc.

Vydavatelé neopomněli ani tzv. tentamina, závěrečné práce předkládané studenty filozofické fakulty. Nejedná se sice o vlastní Steplingovu tvorbu, ale o díla vzniklá v časech,

¹ O konferenci konané zejména z jeho podnětu jsem referovala na stránkách tohoto časopisu: *Konference o jezuitské vědě*, AUC-HUCP 56/2, 2016, s. 131–132. Odkazy na další autorovy práce věnované Josefu Steplingovi jsou obsaženy v recenzované knize v Seznamu sekundární literatury (231–233), kde je v chronologickém pořadí přehled všech prací věnovaných jezuitskému učenci.

kdy působil jako direktor filozofických, později matematicko-fyzikálních studií Karlo-Ferdinandovy univerzity. U disertací a jiných závěrečných prací vznikajících na pražské univerzitě v 17. a 18. století se běžně kromě defendenda uváděl i tzv. praeses, což byl profesor, který stanovil téma k obhajobě. Josef Stepling, jak je doloženo svědectvím patera Vydry, během svého úřadu tentamina schvaloval, někdy i redigoval. U těchto tisků jsou odkazy na signatury z Národní knihovny, místy i Strahovské knihovny, Památníku národního písemnictví atd. Archiv Univerzity Karlovy připomínán není bezpochyby proto, že katalog sbírky starých tezí a disertací není zpřístupněn v elektronické podobě.

Ačkoliv nehodlám předkládat prognostické soudy, které bývají mylné, domnívám se, že v budoucnu už nebude možno Steplingův portrét příliš upřesnit; snad jenom podrobným studiem korespondence řádových generálů uložené v římském ústředním jezuitském archivu (ARSI). Tak by byly možná více osvětleny názory hodnostářů Tovaryšstva Ježíšova na muže, o němž pater Vydra píše, že „byl často pronásledován a utlačován peripatetiky svého řádu“ (s. 52). Mám vlastně vůči této velmi zdařilé publikaci jedinou výtku. Nelíbí se mi neobratný název, kde je užito nenáležité zájmeno přivlastňovací „jeho“. Vše by bylo v pořádku, kdyby název zněl: *Josef Stepling (1716–1778) a jeho biografie a bibliografie*. Bohužel nepatřičné tvary posesiv se staly v soudobé češtině běžným jevem. Nicméně hlavní autor knihy vystavěl z plodů svého badatelského úsilí nový pomník nejen Josefu Steplingovi, ale i sobě samotnému.

Ivana Čornejová

doi: 10.14712/23365730.2019.26

Jan Surman, *Universities in Imperial Austria 1848–1918: A Social History of a Multilingual Space*

Purdue University Press 2018, 460 s., ISBN 978-1557538376

Srovnávací dějiny vzdělání je disciplína, které se nevěnuje příliš mnoho badatelů. Výraznou osobností na tomto poli je již delší dobu Jan Surman. Pod vlivem profesora vídeňské univerzity Mitchella G. Ashe rozvíjí srovnávací studia dějin univerzit v habsburské monarchii v novověku na širším základě. Surman napsal již řadu studií a předvedl konferenční prezentace, které směřují buď k analýze jednotlivé univerzity, zejména v prostoru habsburské monarchie, obývané Slovany (Krakov, Lvov, Praha) a jejímu srovnání s vídeňským centrem, nebo mezi sebou navzájem. Díky tomu, že – v případě Prahy – stojí Surman mimo lokální badatelskou obec, má relativně dobrý nadhled nad českými podmínkami a odstup od možných interních subjektivních zkreslení.

Knihla „Universities in Imperial Austria 1848–1918: A Social History of a Multilingual Space“ je shrnutím a rozšířením Surmanových dosavadních studií. Věnuje se rozboru proměn univerzit v rámci habsburské monarchie po provedení tzv. thunovských (v širším kontextu nazývaných Exner-Bonitzových) reforem vzdělávacího systému. Jeho výzkum tady začíná již v předběřznovém období (1. kapitola), kdy sumarizuje postavení univerzit od osvícenských reforem a jejich vývoj směrem k potřebě liberálnější reformy studia, vyvolané společenskou a politickou situací ve státě. Neutápí se ve zbytečných detailech. Sleduje politické, sociální i kulturní aspekty vývoje univerzit v celém časovém rozmezí, doplněné příklady konkrétních lidí, aby předvedl určité typy akademiků, nebo naopak výjimky z celkové linie.

V dalším oddíle práce se Surman věnuje ani ne tak průběhu reformy jako spíše přechodnému období padesátých let 19. století, kdy každá z tehdejších univerzit hledala cestu, jak se s novým systémem studia a organizace univerzity vypořádat a najít vlastní způsob uvedení změn do místní praxe.

Reformy měly dopad na celou vědeckou obec. Ukládaly pedagogům bádát a rozvíjet své obory a měly ambici povznést univerzity na úroveň vrcholných vědeckých pracovišť. V univerzitních městech výrazně změnily vztahy mezi vysokými školami a dalšími tamějšími vědeckými institucemi jako byla muzea nebo učené společnosti. Ty byly – vedle středních škol – zpravidla platformou pro doplňování akademického stavu.

Zásadní hledisko analýzy, které se prolíná celou Surmanovou knihou, je jazyková otázka. Autor v ní vidí i hlavní specifikum univerzitního vývoje v celé habsburské monarchii (nejen) ve sledovaném časovém období. Po polovině 19. století rostou navzdory centralizačním tendencím Vídně rozdíly mezi vysokými učenými. Základním nástrojem zvětšování těchto rozdílů se stává právě vztah dané univerzity k němčině jako dosud povolenému vyučovacím jazyku, který každá z nich řešila specifickým způsobem.

Státní jazyk – němčina – a jeho postavení při výuce a prosazování národních jazyků na mimovídeňských univerzitách je zásadní bod, který Surman podrobuje všestrannému rozboru. Sleduje lokální požadavky na zavedení národních jazyků do výuky, různé cesty jejich prosazení v Praze, Krakově a Lvově, dále se zabývá např. založením univerzity v Černoovicích, národnostním složením jejich pedagogů a specifiky tohoto regionu. Od jazykové otázky se pak odvíjí vztah dané univerzity k vídeňskému centru. Proměňuje se i vztah mimovídeňských univerzit navzájem, ačkoli o jejich spolupráci jako celků – jak Surman mezi řádky ukazuje – nemůže být až do rozpadu rakousko-uherského soustátí řeč.

Velkou roli při formování studií hrála personální otázka obsazení stolic a vůbec struktura oboru na každé univerzitě. Surman proto věnuje značnou pozornost vysledování strategie habilitací – byla-li nějaká – na jednotlivých univerzitách a jmenování profesorů v dalším stupni obsazování tradičních i nově vznikajících oborů. Na konkrétním příkladu několika profesorů (s. 69 Pierre, Zawadski) dokládá i chaos v této otázce, který monarchie zažívala. Zásahy vídeňského ministerstva kultu a vyučování pak dopadaly na univerzity rovněž rozdílným způsobem, jak Surman opět detailně dokládá, se znalostí archivních pramenů, dobové preskriptivní literatury i legislativních norem.

Na příkladech osudů a migrace některých profesorů ukazuje hierarchii univerzit, ale i výjimky a místní specifika, která se projevila při zaměření na některé obory (např. zemědělství na krakovské univerzitě, absence výuky rakouských dějiny na haličských univerzitách apod.). Pražské univerzitě, resp. po roce 1882 pražským univerzitám, je rovněž věnován velký prostor, v řadě aspektů dosud netematizovaný českou historiografií (např. kariérní imobilita profesorů české univerzity po roce 1882 na rozdíl od takřka všech ostatních univerzit v říši).

Surman při výzkumu používá významnou měrou kvantitativní metodu, a proto jeho kniha obsahuje řadu tabulek, které i vizuálně ukazují rozdíly nebo shody mezi univerzitami v řadě aspektů.

Surmanova kniha nemá hluchá místa, kde by si musel vypomáhat „vatou“ bez obsahu. Je nabyta informacemi, které přinášejí nový pohled na strukturu a chod univerzit i na jejich postavení ve společnosti. Nanáší řadu otázek, které lze rozpracovat. Např. jeho teze o nepotkávaní se „provinciální“ a „imperiální“ vědeckého prostředí kolem poloviny 19. století, které

v leckterém ohledu vedlo k rozdílnému chápání reforem, by jistě bylo třeba ještě lépe vyargumentovat a podložit větším množstvím pramenů. Pro Prahu toto na základě dosavadních znalostí zcela neplatí, protože právě pražská univerzita i polytechnika, byť ta byla zemským ústavem, resp. jejich (často společní) profesori tehdy ještě měli velký zájem o spolupráci a propojenost s centrem (samozřejmě i zde lze najít výjimky – viz Bolzano) a o jednotnou linii vývoje. A platí to i naopak. Inspirace vídeňské polytechniky v době jejího založení tehdy jen pár let reorganizovanou pražskou polytechnikou je zcela zřejmá.

Kniha Jana Surmana v každém případě výrazně posunuje bádání o postavení vysokých škol v 19. a na počátku 20. století, v řadě pohledů je velmi nápaditá a přínosná.

Milada Sekyrková

doi: 10.14712/23365730.2019.27

Soňa Štrbáňová, Bohuslav Raýman. Vědec, vlastenec a Evropan

Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 1, Praha 2019, 296 s., ISBN 978-80-88018-23-0

I v dějinách vědy existují osobnosti, o kterých se píše stále dokola, a osobnosti, které by si to zasloužily, ale dlouho nenajdou „svého“ iniciačního autora, který je uvede do povědomí. Soňa Štrbáňová vydanou monografií vyplnila jednu z těchto mezer, stala se Raýmanovou biografkou.

Neznamená to, že by se o něm nevědělo, jak dokazuje seznam literatury v knize. Kniha je přesto první ucelenou monografií o profesoru Bohuslavu Raýmanovi (1852–1910), psanou s erudicí a se souhrnným pohledem na dostupné prameny a odbornou literaturu. Ostatně jejich vyhledání, navázání kontaktů s Raýmanovou rodinou, žijící v zahraničí, a přečtení kvanta korespondence, kterou Raýman psal i dostával a která je roztroušena v mnoha fondech, je jednou z velkých zásluh autorky.

Raýman je významným představitelem české vědy 2. poloviny 19. a počátku 20. století, jehož badatelský, pedagogický i organizační přínos vývoji chemie, její výuce a propagaci je nezpochybnitelný.

Narodil se v roce 1852 v Sobotce v rodině soudního úředníka. Po brzké smrti otce se matka s pěti dětmi přestěhovala do Mladé Boleslavi, kde chlapci navštěvovali gymnázium. Bohuslav pak pokračoval ve studiích dva roky na pražské polytechnice na chemickém odboru. Díky podpoře z příbuzenstva – jak právě dohledala Soňa Štrbáňová – mohl strávit další roky v Bonnu u prof. Augusta Kekulého a v Paříži u profesorů Adolfa Wurtze a Charlese Friedela, jedněch z největších kapacit v organické chemii jejich doby. Přestože měl možnost zůstat v zahraničí, kde by díky tomuto základu našel dobré uplatnění, vrátil se Raýman do Prahy. Přednášel nejprve na České vysoké škole technické a poté na filozofické fakultě české Karlo-Ferdinandovy univerzity, kde byl roku 1890 jmenován mimořádným a o sedm let později řádným profesorem organické chemie.

Angažoval se i v mnoha odborných institucích, např. po jejím vzniku působil jako tajemník II. (matematicko-přírodovědné třídy) České akademie věd a umění a od roku 1899 až do své smrti jako generální sekretář celé ČAVU. Jeho velké zásluhy spočívají kromě pedagogického působení a organizačního úsilí na vysokých školách a v akademii zejména v rozvíjení mezinárodních styků. Možná právě proto byl dosud u nás lehce opomíjen,

protože ne každý český badatel je schopen číst cizojazyčnou korespondenci z konce 19. a počátku 20. století.

Kromě toho byly další důvody, proč Raýmanovi nebyla dosud věnována detailní pozornost. Štrbáňová se v textu nebojí prezentovat vedle nezpochybnitelné erudice a přínosu vědě zejména osobní kontroverze, které byly s Raýmanovou osobou spojeny za jeho života. Vedle toho možná k mlčení kolem jeho osoby přispěly i postoje jeho potomků v době kolem 2. světové války, kdy někteří členové Raýmanovy rodiny spolupracovali s nacistickým režimem, což veřejnost nepřehlédla. Tím cennější je monografie, která otevírá nové stránky dějin české vědy.

Autorka čerpala z celé řady pramenů, uložených v knihovnách a ve veřejných archivech, i ze soukromých písemností, dostupných mezi Raýmanovými potomky. Zejména nosnou se ukázala cesta přes rodinu Raýmanova bratra Jana, žijícího na Slovensku a dnes již v několikaleté generaci v Maďarsku. Autorka udělala maximum, co bylo možné. Práce s prameny je přesto bod, kde by mohly být ještě v rámci textu učiněny určité korekce, protože dokumenty jsou leckde spíše citovány a komentovány než kriticky analyzovány.

Práce obsahuje obrovské množství velmi cenných faktů, nové pohledy nejen na Raýmana, ale i na lidi, s nimiž se stýkal, a na instituce, v nichž působil. Kromě vztahů s českými kolegy chemiky, jako byl např. Bohuslav Brauner nebo Emil Votoček, je zmiňován např. vztah s Jaroslavem Vrchlickým, s nímž ho pojila i práce v ČAVU.

Za obrovský přínos knihy z hlediska obsahu je třeba považovat vyhodnocení Raýmanových (a nejen jeho, ale i celkového kontextu) kontaktů se zahraničními kolegy a vůbec se zahraniční vědou. To je nejsilnější stránka autorky, kde je opravdu doma v tom nejlepší slova smyslu. Najdeme tu zasvěcené zasazení do mezinárodního kontextu, vyhodnocení přínosu Raýmana a jeho spolupracovníků atd. Dále je dobře zpracováno Raýmanovo působení v ČAVU, boj proti falešnému vlastenčení, které zejména v přírodních vědách nemělo smysl. Prosazoval myšlenku publikovat ve světových jazycích, které dokládá posun v myšlení některých českých vědců, mezi něž Raýman patřil, v pohledu na potřebu pěstovat vědu nejen v zemském, ale i v mezinárodním kontextu. To mohlo posunout bádání i organizaci vědy na vyšší úroveň na přelomu 19. a 20. století. Tato kapitola je spolu s kapitolou o Rukopisech nejlepší, pokud jde o líčení domácích poměrů.

Raýman předčasně zemřel v roce 1910. Nebyl zcela zapomenut, vzpomínali na něj jeho kolegové i žáci, v Sobotce najdeme pamětní desku na jeho rodném domě i připomenutí na hřbitově. V roce 2010 uspořádala Akademie věd seminář k 100. výročí jeho úmrtí. Přes to všechno je kniha Soni Štrbáňové první kritické a ucelené vyhodnocení Raýmanova významu v domácím a zejména v mezinárodním kontextu.

Milada Sekyrková

doi: 10.14712/23365730.2019.28

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2019

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LIX. Fasc. 1

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz

Obálku navrhly Jana Ratajová a Kateřina Řezáčová

Sazba: DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

ISSN 0323-0562 (Print)

ISSN 2336-5730 (Online)

MK ČR E 18593

Adresa redakce: Ústav dějin a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
petr.svobodny@ruk.cuni.cz